

ABDULHAMİT KIRMIZI AHMET ABACI ALPER GÖRMÜŞ ARİFE KÖSE AYŞİM TÜRKMEN BANU VARKA BARIŞ UZUN BEHÇET ÇELİK
BERK EFE ALTINAL BEŞİR AYVAZOĞLU BÜLENT SOMAY CENGİZ ALĞAN DOĞAN TARKAN ELÇİN POYRAZ ERKİN ERDOĞAN
FERHAT KENTEL F. LEVENT ŞENSEVER İRVİN CEMİL SCHİCK MAHMUT MUTMAN MEHMET ŞARMAN MEHVEŞ BİNGÖLLÜ
NAGİHAN HALİLOĞLU NİHAT KENTEL NURULLAH ARDIÇ OZAN TEKİN ÖMER MADRA ÖZDEŞ ÖZBAY RONİ MARGULİES
SEFA KAPLAN SEMİH GÜMÜŞ SİNAN ÖZBEK SLAVOJ ŽIŽEK ŞENOL KARAKAŞ TEYFUR ERDOĞDU ÜMİT İZMEN YAPRAK ZİHNİOĞLU

ALTUŞT

04 / KASIM
ARALIK 2011

► TL 8
KDV DAHİL

AYAKLAR BAŞ OLACAK!

AVRUPA İŞÇİ SINIFI
AYAKTA!

Mithat Sancar ile söyleşi

Kürt Sorununda
Çözümün Neresindeyiz?

HAREM
ve Toplumsal Cinsiyet

YENİ OSMANLILIK

YANILSAMASI

► ÖMER MADRA ve
SLAVOJ ŽIŽEK:
OCCUPY WALL STREET

► NİHAT KENTEL:
BÜYÜME VE
KARBON SALINIMLARI

► BEŞİR AYVAZOĞLU
ve SEFA KAPLAN:
MEHMED ÂKİF

► BÜLENT SOMAY:
KIZIL YILDIZ VE
GERÇEKLİK

04 / KASIM 2011

ISSN: 2146-448

Z Yayıncılık ve Tanıtım
Hizmetleri Ltd. Şti.

Adres

Büyükdarmakapı Sok.
16/3 Beyoğlu – İstanbul
(555) 637 24 50
www.altust.org
bilgi@altust.org

Sahibi

Arife Köse

Sorumlu Yazışleri Müdürü

Burak Demir

Dağıtım ve Reklam Sorumlusu

Ozan Tekin
(555) 637 24 50

Görsel Tasarım ve Uygulama

Gül Dönmez

Baskı:

Can Matbaacılık Reklam
Kağıt San. Dış Tic. LTD. ŞTİ.
Davutpaşa Cad., İpek İşmerkezi,
Kat: 3, No: 7 Topkapı – İstanbul
0212 613 10 77

Ulusal süreli yayın,
2 ayda bir yayınlanır.

YAZI KURULU :

Ferda Keskin, Ferhat Kentel, Mustafa
Aslantunali, Neslihan Şık, Özden Dönmez,
Roni Margulies, Sinan Özbek,
Tolga Tüzün, Ümit İzmen,
Yaprak Zihnioğlu

DANIŞMA KURULU:

Arus Yumul, Avi Haligua, Behçet Çelik,
Bülent Somay, Dilek Kurban, Eren Keskin,
Hayko Bağdat, Işın Eliçin, İrvin Cemil
Schick, Kerem Kabadayı, Nabi Yağcı,
Nil Mutluer, Ömer Madra, Ragıp Zarakolu,
Selim Deringil, Semih Gümüş,
Yalçın Ergüdoğan

GÜNCEL

- 3 Şiddet ve müzakere
Roni Margulies
- 3 Deprem ve Türkiye'nin düzeni
Ferhat Kentel
- 4 Mithat Sançar ile Söyleşi
Arife Köse
- 9 Yeni Bir Anayasa:
Geçmişle Hesaplaşma
Mehveş Bingöllü

DÜNYA

- 11 Ortadoğu Devrimleri Sürerken
Doğan Tarkan
- 13 Avrupa İşçi Sınıfı Ayakta
Özdeş Özbay
- 15 Occupy Wall Street
Ömer Madra
- 17 Arzuladığınız Şeyi Gerçekten
İstemekten Korkmayın
Slavoj Žižek

EKONOMİK KRİZ

- 18 Kârlılığın Uzun Erimli Krizi
Erkin Erdoğan
- 20 Ekonomik Determinizm
Tehlikesi!
Ümit İzmen

ASKERİ VESAYET

- 22 Askerî Vesayet: Kökeni, Gelişimi
ve Bugünkü Boyutları
Alper Görmüş
- 24 Tek Başına Oturan Başbakan
Doğan Tarkan

**AK PARTİ'NİN
YENİ OSMANLILIĞI**

- 25 Osmanlı'ya Dönüş
Mahmut Mutman
- 27 Yeni Osmanlı Medeniyeti Projesi
Ayşim Türkmen
- 29 Yeni Osmanlılık Yanılsaması
Abdulhamit Kırmızı
- 30 Siluet, Medeniyet Ve Hükümet
Nurullah Ardiç

10 KASIM'DA KEMALİZM

- 32 Milli Kahraman Tıraşı
Teyfur Erdoğan
- 34 Saat Dokuzu Beş Geçe
Cengiz Algan
- 36 Kemalizm Çökerken
Ozan Tekin

- 37 Murat Belge ve İşçi Sınıfı
Şenol Karakaş

MUHALEFET

- 39 İsyan Ne Zaman Meşrudur
Sinan Özbek
- 41 Zorunlu Eğitime Karşı
Berk Efe Altınal

- 43 Şiddetsiz Muhalefet
Yaprak Zihnioğlu

- 45 İç Dünya Dış Dünya
Banu Varka

- 52 August Bebel'in Hz. Muhammed
ve İslam Kültürü Üzerine
Barış Uzun

ÇEVRE

- 49 Büyüme ve Karbon Salınımları
Nihat Kentel
- 51 Dünyayı Nasıl Tükettik
Ahmet Abacı
- 52 Et Yemenin İklim Değişikliğine
Katkısı
F. Levent Şensever

EDEBİYAT ve TOPLUM

- 54 Mehmet Âkif ve Nâzım Hikmet
Beşir Ayvazoğlu
- 56 Mehmet Âkif'in Batı Karşısındaki
Kırılganlığı
Sefa Kaplan

KADIN ve TOPLUM

- 59 Harem ve Toplumsal Cinsiyet
İrvin Cemil Schick
- 62 Persepolis
Nagihan Haliloğlu

- 64 Ressamların Yurt Gezileri
Elçin Poyraz

- 66 Kızıl Yıldız ve Gerçeklik
Bülent Somay

- 67 Yaraları Hakikatle Sarmak
Behçet Çelik

- 69 Düşünceli Romancının Deneyimi
Semih Gümüş
- 70 Tekbirlik Diziler
Mehmet Şarman

ŞİDDET VE MÜZAKERE

Roni Margulies

PKK bu yaz saldırılarını yoğunlaştırdı. Her iki taraftan çok sayıda ölü verildi.

Savaşın sertleşmesiyle birlikte, Kürt illerinde değil, ama Batı'da hükümet önemli bir propaganda zaferi kazandı. Niye savaş yaşandığı sorusuna Başbakan'ın ve resmî ve gayiresmî sözcülerinin verdiği cevap kamuoyunda neredeyse eksiksiz bir kabul gördü.

Sorunun cevabı tartışılmıyor bile artık.

Kabul gören cevap, ana hatlarıyla, şu: *"Seçimlerden sonra barış olacaktı, hükümet buna hazır, fakat PKK barışı baltaladı. PKK şiddete başvurmadan duramıyor. Zaman müzakere zamanı değil, terörün belini kırma zamanı. Bunların dertleri belli, terörden vazgeçmezler, hükümet her şeye tamam dese bile bir mazeret uydurup devam ederler. Teröristle müzakere yapılmaz. Barış, barış isteyenle yapılır, PKK ise barış istemiyor. Önce savaşmak, PKK'yi imha etmek gerek, barış sonra gelir."*

Bu yaklaşımın çeşitli yan unsurları var.

"PKK'nin kendi çıkarları savaşı gerektiriyor, barışmaya niyeti yok, çünkü savaş hem çok kârlı bir ekonomik ve siyasi sektör, hem de PKK'nin artık benimsediği bir hayat tarzı."

Veya "PKK zaten Kürtlerin en büyük düşmanı", "PKK Kürtleri öldürüyor".

Veya "PKK hem dış hem de gizli iç güçlerin maşası, Ergenekon'un taşeronu". Yani "PKK barışı baltalayarak, hükümeti devirmek isteyen derin devlete yardımcı oluyor", hatta "bizat derin devlet tarafından yönetiliyor". Ya da "PKK İsrail'in, Suriye'nin, Amerika'nın, başka dış mihrakların

planlarına alet oluyor".

Hükümetten ve devletin ilgili birimlerinden kaynaklanan bu cevaplar, Kürt halkının taleplerini genel anlamda destekleyen çevrelerde bile kabul gördü bu yaz.

Kürt sorununda tartışmanın merkezine PKK ve şiddet sorunu oturdu.

Kürtlerin haklarının hâlâ karşılanmamış olmasında, savaşın sertleşmiş olmasında devletin ve hükümetin rolü tartışmanın tümüyle dışına itildi.

Barışçıl, munis, iyiniyetli bir hükümetin, savaşçı, eli kanlı, barış düşmanı bir PKK ile karşı karşıya olduğuna inandı kamuoyu.

Oysa, PKK'nin niye sertleştiğini Aysel Tuğluk şöyle açıklıyordu:

"Son beş yıllık görüşmelerin tümü tartışma, birbirini tanıma, anlama, ölçme-biçme şeklinde gelişti. Ancak, ne zaman ki bu süreç tamamlandı ve iş pratik adım atma, çözüm zeminini güçlendirecek düzenlemelere geçme safhasına geldi, işte kriz ve tıkanma tam da bu safhada baş gösterdi. Aşlamayınca da süreç koptu, çatışmalar başladı. Bu süreç içinde bırakınız çözüm zeminini adına adım atmayı, aksine ortamı ve görüşmeleri zorlayan uygulamalara girişildi. Hatırlatmakta fayda var. Ateşkesten bir gün sonra başlatılan KCK operasyonları, Habur dönüşü sonrası kapatılan parti, bitirilemeyen askerî operasyonlar, Başbakan'ın DTP ve sonrasında BDP'ye yönelik tutumu, üslubu, dayatmalar vs. vs."

Belli ki yaz boyunca PKK, somut adımlar atmamakta direnen hükümete, "Şu masaya doğru dürüst otur, benimle başka türlü baş edemezsin, canını yakarım" demeye çalıştı.

Batı'da yapılması gereken tartışma,

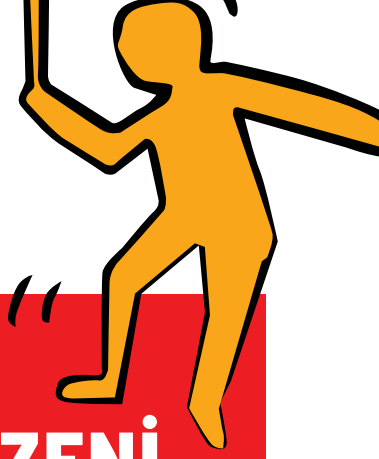
"şiddet kullanılmalı mı, kullanılmamalı mı" tartışması değildir. "Devlet ve hükümet niye masaya oturmuyor, niye Kürtlerin en haklı ve doğal taleplerini derhal karşılamıyor, niye savaşmayı tercih ediyor" tartışmasıdır.

Batı'da vurgulanması gereken şudur:

Şimdi, Kürt halkının eşit koşullarda kardeşlik talebine destek olma zamanıdır.

Şimdi çatışmanın değil, konuşmanın, müzakere etmenin zamanıdır! ▼

Ragıp Zarakolu,
Büşra Eranlı ve
tüm KCK'li tutuklular
**SERBEST
BIRAKILSIN**

DEPREM VE TÜRKİYE'NİN DÜZENİ

Ferhat Kentel

Deprem bu sefer Türkiye'yi doğudan, Van'dan vurdu. Deprem vurduğu darbeye sermaye, müteahhit, belediye, devlet, siyaset, fen işleri, kontrol, rüşvet, kâr ve "çağdaş Türkiye kapitalizminin" bilumum aktör ve ürününün marifetiyle yeni bir darbe eklendi. Doğal ve yerel kültürel özellikleri asla tanımamaya yemin etmiş "millî kalkınma" hamlelerine eşlik eden, her şeyi aynılaştıran betonun ve milliyetçiliğin işbirliğiyle ortaya çıkan yapılar gene kumdan kaleler gibi yerle bir oldu.

Sonra deprem gene vurdu. Arkasından, "her şey kontrol altında" görüntüsü vermeyi her şeyden daha mutlak görerek, devletin gücünü göstermek peşinde olanların basiretsizliği ikinci deprem darbesine yeni bir darbe daha ekledi.

Bürokrasi dört koldan "varlığını" gösterdi. Bastıran kış günlerinde, depremin kâr hırsıyla birleşerek, iki kere darbe yiyen insanların çaresizlik içindeki protestolarına karşı, "devlet hangi durumda olursa olsun, taviz vermez" imajına polis de cop ve göz yaşartıcı bombalarla gereken rötuşları yaptı.

Bu arada bir takım faşist zihniyet sahipleri bu acılı insanlara

"hediyeler" yolladı: "bayrak, kirli çamaşır, taş" gibi... Bir türlü "millileşememiş", "çağdaşlaşmamış" ve üstüne üstlük "isyan eden Kürt" imajına uygun "sembolik" hediyeler... Kendilerini "millî", "çağdaş" ve "uyumlu" gören "Türkler", "ironi" yapmış gibi hissettiler kendilerini... "İroni" yaptıklarını zannederken, aynı zamanda "akıllı" olduklarını zannettiler.

1999'da olduğu gibi, deprem Türkiye'nin düzeniyle birleşti. Kapitalizmin ürettiği kâr hırsı, aynı kapitalizmin önce üreticisi sonra ürünü olan devlet ve bu düzenden beslenen sadık ve mutlu kullar, elbirliğiyle, doğal bir felaketi kabaşa dönüştürdü. Korku filmi gibi bir süreç yaşadık.

Bu kapkaranlık ve soğuk korku filmi bize bu düzen sundu.

Ancak aynı zamanda bu korku filminden dışarı doğru başka bir toplum fikri de sızıyor. Bu korku filminin içinde Türkiye'nin dört bir yanından, sadece yardım, "katıksız yardım" yapmak için seferber olan, güç ve itibar göstermekle uğraşmayan, mütevazı ve vicdanlı insanların birlikte yaşamak ve toplum olmak iradesine şahit oluyoruz.

Şiddet dillerine rağmen, inadına umudun, tevazunun, hayatın toplumu bu...

KÜRT SORUNUNDA ÇÖZÜMÜN NERESİNDEYİZ?

Mithat Sancar ile söyleşi

Birkaç yıl önce 'Kürt açılımı' ile başlayan süreç barış isteyen herkesi umutlandırdı. 'Bu sefer olacak galiba' hissi yaygın bir kanı haline geldi. O günden bugüne bazen toplum, 'yok, bu sefer de olmayacak' şüphesi ve korkusu ile, 'hayır canım, olacak olacak' umudu ve dileği arasında gitti geldi. KCK tutuklamaları, anadil tartışmaları, seçilmiş Kürt milletvekillerinin meclise alınmaması derken son olarak Hakkari-Çukurca'da yaşanan çatışma hepimizi Selahattin Demirtaş'ın, 'uçurumun kıyısında değiliz, artık uçurumdan düşüyoruz' dediği noktaya getirdi. İntikam çılgınlıkları havada uçuştı. Bir kez daha o meşum ikileme karşı karşıya kaldık: Savaş mı, barış mı? Bu noktaya nasıl yeniden geldiğimizi ve yeniden bir barış sürecine nasıl girebileceğimizi dünyadaki benzer süreçleri de yakından izleyen Prof. Dr. Mithat Sancar ile konuştuk.

● **Arife Köse:** Bir süreden beri Kürt sorununda oldukça gergin günler yaşıyoruz. Hakkari-Çukurca'da yaşanan çatışma ve ölümlerin ardından belli ki bu gerginlik daha da arttı. Aslında çok kısa bir süre öncesine kadar Barış Konseyi'nin kurulma aşamasına gelindiği haberlerinin gazetelerde yer aldığı günler yaşıyorduk. Siz gelinen noktada genel durumu nasıl görüyorsunuz? Işık var ama tünel mi yok, tünel var ama nasıl gireceğimizi mi bilemiyoruz? Nasıl bu kadar kırılgan olabiliyor bu süreç?

Mithat Sancar: Böyle dönemlerde tahminler ve tespitler yapmak kolay

değil. Ama bu bütünüyle yeni bir durum da değil. Otuz yıla yakın bir süredir devam eden çatışma sürecinde benzer olaylar daha önce de yaşandı. Dolayısıyla hem Türkiye'de hem de başka ülkelerde yaşananlardan hareketle bazı tespitler yapılabilir. Yakın zamanda, silahların susması, teknik tabirle silahsızlandırma aşamasına çok yaklaştık. Öcalan ile yapılan görüşmelerde protokoller üzerinde mutabakat sağlandığı söylendi. Öte yandan MİT'in, PKK'nın çeşitli karar odaklarıyla müzakereler yürüttüğü de ortaya çıktı. Öcalan'la yapılan müzakereler de, PKK – MİT görüşmeleri de resmi çevreler tarafından inkâr edilmedi, aksine açıkça kabul edildi. O görüşmelerde pek çok konunun konuşulduğunu gördük. Bütün bu veriler, kapsamlı bir müzakere yürütüldüğünü ortaya koyuyor. Ve bunlar çok yakın zamanda olan şeyler. Bu demektir ki, Türkiye, müzakere yoluyla silahları susturma konusunda ciddi bir tecrübeye, önemli bir birikime sahip. Bu konuda spekülasyon, tahmin veya teorinin ötesinde bilgiler var elimizde. Ancak bu noktadan nasıl geriye dönüldüğü, daha doğrusu nasıl oldu da bir adım daha ileriye geçilemediği konusunda bir belirsizlik var. Taraflar birbirlerini suçluyorlar. Burada doğrudan bir sorumlu aramak da anlamsız değil. Bu süreci kimin baltaladığı, son noktaya ulaşılmasını kimin engellediği tartışılmalı elbette. Ama en az bunun kadar önemli başka hususlar, cevaplanması gereken sorular var. Acaba süreç neden bu kadar kolay kırılabilir ve bu kadar kötü bir noktaya geri savruldu? Eksikler nelerdi, yanlışlar nelerdi, ihtiyaçlar nelerdi? Bu noktadan sonra sorunun

müzakere yoluyla çözülemeyeceğini savunan yaklaşımlar egemen olmaya başladı ve özellikle hükümet/devlet katında güvenlik ve savaş politikalarını ağırlık verilmesi yönünde bir tercih belirdi.

● **Hangi noktadan sonra? Habur'dan sonra mı?**

Hayır, Habur değil. Bu görüşmeler Habur'dan sonra oldu. Aslında bu görüşmeleri, Habur'u aşmaya yönelik hamleler olarak da değerlendirmek mümkün. Çünkü Habur'dan sonra hükümet bu süreci kontrol edemeyeceğini ve ortaya çıkabilecek çeşitli komplikasyonlar dolayısıyla kendi kamuoyu karşısında ve "Türk" kamuoyu ile ilişkisinde çok zorlanacağını düşündü. Ancak Habur'dan sonra biliyorsunuz, anayasa değişikliği referandumu yaşandı, hükümet Öcalan ile görüşüldüğünü kabul etmesine rağmen yüzde 58 evet oyu çıktı. Bu durum, hükümette Habur travmasını aşma çabalarını teşvik etti. PKK – MİT görüşmeleri, o travmadan doğan kilitlenmenin büyük ölçüde aşıldığını gösteriyor.

● **Peki neden kararlı ve cesur bir müzakere süreci devam ettirilemedi ve kesintiye uğradı?**

Hükümet iki nedenle kararlı ve cesur bir müzakere politikası izleyemiyor bence. Birincisi politik güvensizlik diyebileceğimiz, 'karşı taraf bizi her an yarı yolda bırakabilir' algısı; ikincisi ise bir tür üstten bakma, millet-i hakime psikolojisinin çeşitli yansımaları. Eşit şartlarda bir müzakere ve anlaşma fikrine yaklaştığınız zaman bile bu psikoloji bir şekilde bir yerlerden çıkıyor. Bu, Erdoğan'ın

üslubuna çok açık yansıyor. Ayrıca bu sadece bir psikoloji değil, bunun somut sonuçları da var. Mesela şu an yürürlükte olan güvenlik konseptinin mimarları olarak görebileceğimiz polis akademisi ve eski USAK çevresi de bir müzakere sürecinden yana olduklarını, müzakere sürecine karşı olmadıklarını söylüyorlardı ama bir şartla: PKK'ye diz çöktürme, yani belini kırma, zayıflatma ve daha sonra PKK'yi zayıflamış bir halde, kendisine dayatılan şartları kabul edebileceği bir noktada masaya oturtmak. Bu iki nokta, yani güvensizlik ve millet-i hakime psikolojisinin yarattığı kibir çok çeşitli sonuçlara yol açabiliyor.

● **Şu anki güvenlik konseptinin yukarıda bahsettiğiniz bakış açısının somut bir sonucu olduğunu söylediniz. Bu sonuçlar nasıl bir arka plana dayanıyor? Hükümet nasıl bir hesap yapıyor?**

Erdoğan'ın seçimlerden önce başlayan sert üslubu seçimlerden sonra daha da arttı ve somut bir programa dönüştü. Bu somut programda artık kendilerini şuna ikna etmiş görünüyorlar: Eskiden terörle mücadelede orduya güvenilmiyordu, şimdi ordu kontrol altında, şimdi sivil irade daha hakim, ihtiyacımız olan savaş araçlarını da temin edersek PKK'ye diz çöktürürüz, askerî açıdan büyük darbe vururuz. Bu nedenle büyük operasyon hazırlıkları başladı. Bu programın bir ayağına da diplomasiyi koyuyorlar. Bu ayakta da, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin PKK'ye karşı daha aktif davranmasını sağlamak, ABD'nin desteğini daha fazla almak, İran'la

işbirliği yolları aramak gibi şeyler var. Bunları bir araya getirip bugüne kadar denenmemiş saydıkları bir yolu denemeye giriştiler. Açıkçası 'askerî opsiyon hep denendi ama eksik denendi, şimdi şartlar daha uygun, zaten demokratikleşmeyi de sürdürüyoruz, eskiden bu da yoktu, biz bu şartlarda sonuç alırız' gibi bir hesap yapıyorlar. Bir yandan da yeni anayasa yapma çalışmalarını devam ettireceklerini söylüyorlar.

PKK, bu yaklaşımı ve bunu hayata geçirme yolundaki hazırlıkları, varlığına yönelik büyük bir tehdit olarak görüyor ve o da şiddet kullanarak devleti ve hükümeti sıkıştırmak için elinden geleni yapıyor. Ayrıca bugüne kadar yaptığı eylemlerin daha da ötesine geçebileceğine dair işaretler veriyor.

● *Peki bu askerî opsiyon nereye kadar gidebilir?*

Hava operasyonlarıyla PKK'ye Kandil'de darbe vurulduğu iddia edildi. PKK de 'bana darbe vurmadınız, vuramadınız' demek için şehirlerde ve kırsal bölgelerde çok büyük çaplı eylemler yapmaya başladı. İki taraf da 'eli yükseltiyor'. Peki bu el nereye kadar yükseltilebilir? Havadan bombardıman kara harekâtıyla desteklenirse, çatışmalar büyüüp yayılacaktır. Şayet bu yolla kısa zamanda PKK'ye askerî açıdan diz çöktürülebilirse, hükümetin hesabı tutmuş olacak. Lakin bunun mümkün olmadığını makul gözlemciler ve yazarlar dışında eski genelkurmay başkanlarından yabancı uzmanlara kadar pek çok kimse söylüyor.

Peki, kara harekâtı denedikten sonra, hükümet hedefine ulaşamazsa ne olacak? PKK daha fazla eylem yaptığında ona karşı ne gibi yöntemler kullanılacak? Kara harekâtını denediniz, sivil kadroları toplayıp hapishaneye attınız. Bunlarla bir sonuç alamazsanız ve bunlar yapılırken PKK daha ağır saldırılarla cevap verirse ne olacak? Görünen o ki, eteklerdeki taşlar epeyce bir dökülecek, yani hükümet askerî yöntemi uç noktalara doğru ilerletecek ve toz duman dağıldıktan, yani propaganda ve hamaset durulduktan sonra askerî yöntemle bir sonuç alınamayacağı anlaşılabilecek. İşte o zaman müzakereden başka bir yol olmadığı daha net ortaya çıkacak.

● *Böyle bir yolu tercih etmenin riskleri neler?*

Bu noktaya gelinceye kadar çok ağır bedeller ödenebilir. Müzakerenin imkân ve şartlarını tahrip eden sonuçlar doğabilir. Bu arada her iki

tarafa da pek çok kayıp yaşanacak. Bu kayıplar, intikam ve öfke duygularını körükleyecek. Bu duygular, çatışma enerjisini daha da çoğaltacak. Bu enerjiyi kontrol etmek çok daha zor olacak. Evet, bu güvenlik konsepti gelip duvara toslayacak, bu kesin, ama bu arada ortaya çıkan acıları tamir etmek için gereken süre daha da artacak. Zaten birikmiş acılarımız var, bunlara daha fazlası eklenecek. İkincisi, çatışma ortamının bu kadar alevlenmesi sonucu ortaya çıkacak kayıpların yaratacağı öfkeyi

ve çatışma enerjisini kim nasıl idare edecek? İdare etmek mümkün olacak mı? Bunlar beni kaygılandıran sorular. Hükümet çevrelerinde bu soruları yüksek sesle sormaya cesaret edilirse, henüz vakit varken bu yoldan dönülebilir. O nedenle ortada ışık var gibi, tünel nerede onu görmiyoruz ya da tüneli görüyoruz ama ne kadar uzun olduğunu kestiremiyoruz veya o tünelde başımıza neler geleceğini bilmiyoruz. Bütün askerî opsiyonlar denendikten sonra ortada tünel kalır mı; kalsa bile ucunda ışık olur mu, olsa bile bu ışığa ulaşmak mümkün olur mu, onu da bilmiyoruz. Dolayısıyla, daha fazla ileri gitmeden hemen şimdi bu çatışmalı durumun sona ermesi gerekiyor. Yani operasyonların durdurulması, PKK'nin ateşkes ilan etmesi, müzakerelerin yeniden başlaması ve bir yandan da yeni anayasa çalışmalarının kapsamlı ve kapsatıcı bir şekilde sürdürmesi gerekiyor. Birden ve net bir şekilde bir çatışmasızlık ortamına girmemiz gerekiyor.

● *Bahsettiğiniz güvensizlik ve kibir hâlâ varlığını devam ettirirken birden ve net bir şekilde nasıl çatışmasızlık ortamına girilecek? Dünyadaki örneklerde bu nasıl sağlanmış?*

İki önemli örnek var; biri İrlanda, diğeri İspanya. Ama ikisinin de Türkiye ile karşılaştırılması konusunda bazı çekinceler koymak lazım. IRA ve PKK belli ölçülerde benzeşiyor. ETA ile benzerlikler daha az. Çünkü IRA, siyasal açıdan çok daha etkiliydi. Silahlı kanadı, siyasî kolu, kitle desteği

yoludur. Güveni sağlamanın bir diğer yolu, uluslararası kurumların devreye girmesidir. Örneğin BM'nin çeşitli kurumları devreye girebilir. Başka bir yol da Türkiye'de akil adamlar ya da barış heyeti veya konseyi gibi bir oluşumun parlamentoyla bağlantılı olarak ve sivil aktörleri içerecek şekilde barış sürecinin yönetiminde ve şekillenmesinde doğrudan rol almasıdır. Doğrusunu isterseniz ben bu sonucunu öncelikle denenmesi gereken bir seçenek olarak görüyorum.

Görünen o ki, hükümet askerî yöntemi uç noktalara doğru ilerletecek ve toz duman dağıldıktan, propaganda ve hamaset durulduktan sonra askerî yöntemle bir sonuç alınamayacağı anlaşılabilecek. O zaman müzakereden başka bir yol olmadığı daha net ortaya çıkacak.

Uzun süre Kürt halkının varlığı inkâr edildi; sonra kabul edildi. Bu sefer de Kürt sorununun varlığı inkâr edildi; o da kabul edildi. Sonra PKK'nin bir olgu, bir gerçeklik olarak varlığını kabul etme sorunu yaşandı. O da belli ölçülerde kabul edildi. Şimdi PKK'nin Kürt halkıyla, Kürt toplumuyla ilişkisinin boyutlarını kabul etme aşamasındayız.

● *Böyle bir konsey ya da heyetin nasıl bir rolü olabilir?*

Türkiye'de Öcalan ile kimin ne görüştüğünü sadece bir kanaldan öğrenebiliyoruz, o da avukatları. Bir de devlet biliyor. Fakat kamuoyu bir ihtilaf halinde 'Öcalan bunu dedi, demedi' tartışmasında gerçeğin ne olduğunu bilecek imkâna sahip değil. Mesela Barış Konseyi burada rol üstlenebilir. Görüşmelere doğrudan katılabilir, bir tür tanıklık görevi yapabilir veya tarafları ayrı ayrı dinleyebilir. Görüşmelerin nasıl yürütüldüğünün, nelerin konuşulduğunun, nereye geldiğinin ayrıntılarını hemen kamuoyuna açıklamak gerekmiyor. Ama süreç krize girdiğinde ve taraflar birbirini suçlamaya başladığında bir tür hakikati bilen ve hem iki taraf arasında hem de taraflar ile tarafların tabanları arasında arabuluculuk yaparak çapraz ilişkileri yönetebilir. Gerekirse bu heyete uluslararası kurumların, aktörlerin katkısı da alınabilir.

● *İrlanda'da bulunduğunuz süre içerisinde barış süreci konusunda edindiğiniz, olmazsa olmaz dediğiniz*

en önemli nokta neydi?

İrlanda barış süreci hakkında bilgimiz vardı elbette, ama İrlanda'daki görüşmelerden de önemli izlenimler edindik. Görüşmelerde ısrarla vurgulanan hususların başında, bir sürecin var olduğu ve devam ettiği duygusunun ve inancının toplumda yerleşmesini sağlamanın hayati önem taşıdığıdır. Bunu bisiklet örneği ile açıklamıştı Jonathan Powell. Bisikletin yola devam etmesi için pedalların sürekli dönmesi gerekiyor. Pedal çevirmeyi bıraktığınız anda bisiklet düşer. Yokuşa gelebilirsiniz, pedalları daha ağır çevirebilirsiniz, bisiklet yalpalayabilir, ama her durumda pedal çevirmeye devam etmek zorundasınız; durduğunuz anda bisiklet düşer. İrlanda barış süreci devam ederken şiddet olayları yaşandı. Mesela IRA, dünya tarihinin en büyük banka soygununu o dönemde gerçekleştirdi. Bütün bunlar oldu, ama süreç ayakta tutuldu.

● *Nasıl tutuldu? Çünkü silahlar susmadan barış olmaz diyoruz...*

İlke olarak bu doğru, silahlar susmadan barış sürecini harekete

geçirmek mümkün değildir. Esasen böyle bir şey, görüşme ve müzakere kavramlarının doğasına aykırıdır. Silahlar susar, müzakere süreci başlar, fakat müzakere süreci devam ederken provokasyonlar olabilir her iki taraftan. Kontrol dışı eylemler olabilir, kontrollü eylemler olabilir. Bu görüşmeler devam ederken mesele devlet tarafından bir provokasyon olmuşsa, yani Katoliklere yönelik Protestanlardan veya Britanya ordusundan bir eylem olmuşsa bunun aydınlatılması istenmiş. IRA ile bağlantılı bir eylem yapılmışsa bunun da açığa çıkarılması istenmiş. Başka türlü yürümez zaten. Aksi takdirde ortada bir barış süreci olduğu fikri de ikna edici olmaz. Şunun altını ısrarla çizmek istiyorum: Barış süreçleri sadece iki tarafın masaya oturmasıyla yürüyen süreçler değildir. Müzakere, çok boyutlu, çok katmanlı bir süreçtir. Bunun bir katmanı da parlamento eksenli ve parlamento ile dışarıları arasındaki ilişkidir. Elbette silah bırakma konusu masada taraflar arasında konuşulur, silah bırakmayla bağlantılı içeriksel düzenlemeler de konuşulur. Ama barış

bunlardan ibaret değildir, daha fazlasını gerektirir. Ve bu daha fazlayı sağlayacak usullere, yöntemlere, mekanizmalara ihtiyaç var. Mesela müzakere yürütülürken kullanılan dil önemlidir.

● *Sizce Türkiye'de barışı zorlaştıran en önemli faktör nedir?*

Barışın teknolojisi dediğimiz bir şey var ve bunun da pek çok ayrıntısı var. Türkiye bu ayrıntılarda ilerlemeyi becerememiştir. Müzakerenin metodoloji ve teknoloji kısmı hep çok zayıf, çok cılız kalmıştır. İhtiyaç duyduğumuz en önemli şey budur. Her krizin yeni bir çatışmayı alevlendirmesi ve her çatışmanın da bir öncekinden çok daha yıkıcı olması Türkiye'de barışmayı çok zorlaştırıyor. Her yeni çatışma dönemi, tamir için daha fazla zamanı ve enerjiyi gerektiriyor. Yani barışmayı, çözümü çok daha fazla zorlaştırıyor. Bugün barışı konuşmak bir ironi gibi duruyor gerçekten. Konvansiyonel savaşlardaki mevzi çarpışmasına benzer durumlar yaşıyoruz. Beş-altı saat süren çatışmalardan söz ediliyor. Çukurca'daki çatışmada 24 askerin hayatını kaybettiği, 18 askerin de yaralandığı söyleniyor. PKK'den kaç kişinin hayatını kaybettiğine, kaç yaralı olduğuna dair sağlıklı bilgi yok. Manzara çok iç karartıcı, çok umut kırıcı. Hiçbir toplumun böyle konvansiyonel savaş örneklerini de içeren bir çatışmayı uzun süre kaldırma gücü olamaz. Bunun hepimizi birden yakacak bir ateş olduğunu kaç kere yazdığımı hatırlamıyorum

bile artık. Vakit artık daha da daralıyor. Bir an önce silahsızlanma ve müzakere sürecini, teknolojisi ve metodolojisiyle kapsamlı bir şekilde hayata geçirmek zorundayız.

● Jonathan Powell'ın İrlanda'da barışın sağlanmasını on yıl geciktirdiğini söylediği ön koşul meselesi burada da hep karşımıza çıkıyor. Yani devlet ve hatta başka kesimler, devlet hiçbir adım atmazsa da sürekli PKK'ye silah bırakması çağrısı yapıyor. Bu nasıl bir handikap yaratıyor?

PKK-MİT görüşmeleri gösteriyor ki, Türkiye ön koşul meselesini aşma noktasına gelmiş. Seçimlerden önce müzakereler yürütülüyor, bir ateşkes ilan edilmesi isteniyor. PKK de ateşkes ilan ediyor. Ateşkes ilanı zaten müzakere için hayati bir öneme sahiptir. Ama nihaî silah bırakmak ayrı bir meseledir. Onun için bir sürü düzenlemeye, bir sürü güvenceye ihtiyaç vardır. Birincisi, silahlar kime bırakılacak, nereye bırakılacak? İrlanda sürecinde çıkan önemli krizlerden biri, Britanya hükümetinin, IRA'nın silahları bıraktığı yerlerin doğrudan koordinatlarının verilmesini ve fotoğraflarını çekmesini istemesiydi. IRA bunu kesinlikle reddetti ve 'Biz silahlarımızın fotoğrafını çekip kamuoyuna vermeyiz' dedi. Britanya hükümeti IRA'nın dediğini kabul etti. İkincisi, silah bırakanların durumu ne olacak? Silahlı militanların bir kısmı Türkiye'de, bir kısmı Türkiye dışında. PKK sadece silahlı elemanlardan da ibaret değil, büyük ve kapsamlı bir örgüt, binlerce üyesi cezaevlerinde. Onlar ne olacak? Türkiye'ye dönenlere ne yapılacak? Siyaset yapma imkânları nasıl sağlanacak? Çünkü sonuçta sadece

evinize dönün demekle olacak bir iş değil bu. Silah bırakmak, eve dönüş değil, siyasete dönüş projesidir. Silah bırakmanın karşılığı, silahlı mücadele yürütenlerin talepleri ve hedefleri için artık silahla değil, demokratik siyaset araçlarıyla mücadele etme imkânına kavuşmalarıdır. O halde siyasal alanın yeniden yapılandırılması, siyasetin hukukunun yeniden düzenlenmesi de bu sürecin bir parçasıdır. İster bağımsızlık taleple etsin, ister federasyon, engelsiz siyaset yapma imkânının sağlanması için düzenlemeler yapılması gerekecektir. Hiçbir karşılık almadan silah bırakmak, ancak mutlak askerî yenilgi halinde söz konusu olabilir. Öyle değilse, yani silah müzakere ve anlaşma yoluyla bırakılacaksa, örgütün belli taleplerini hükümetin kabul etmesi ya da edeceği yönünde taahhütte bulunması gerekecektir. PKK'nin de geniş bir tabanı var ve silah bırakma kararını kendi tabanına anlatmak ve kabul ettirmek gibi bir mecburiyeti var. Bütün bunları bir arada düşünmek lazım.

Silah bırakmak, basit bir mesele değildir; onun da hukuku, gelenekleri ve gerekleri vardır. Bunun ayrıntılarını planlamadan, bunları masada konuşmadan silah bırakmanın kolay olmayacağını herkes bilmek zorundadır. PKK'ye tek taraflı silah bırak çağrısı yapmakla bir yere varılamayacağını görmek gerekiyor. Örgütü yenerseniz ve teslim olmak zorunda bırakırsanız, şartları belirleme hakkını da elde edersiniz. Ama böyle bu durum yokken, örgütün silah bırakmasını sağlamak için, onu buna ikna edecek şartları yaratmak zorundasınız. PKK, iki kez

güvenceler oluşmadan elemanlarını silahsız bir şekilde Türkiye'ye gönderdi. İlki, Öcalan'ın yakalanmasından sonra, onun talimatı üzerine dağdan ve Avrupa'dan 'barış elçileri' adı altında gelen heyetti. Bu grubunun mensupları yıllarca hapis yattı. Habur'dan girişler de, öyle anlaşıyor ki, belli görüşmeler ve sözlü güvenceler üzerine gerçekleşti. Ama konjonktür değişince, gelenlerin çoğu yargılandı ve hüküm giydi. Askerî ve siyasî açıdan mağlup olmuş bir örgütü, bütün bu güvenceler ve düzenlemeler olmadan tek taraflı silah bırakmaya nasıl zorlayabilirsiniz? Diyelim yönetici ekip bunu kabul etti, örgütün militan kadrosu ve tabanı buna nasıl tepki verir?

● Bu noktada PKK'nin Kürtleri temsil etmediği tartışması gündeme geliyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Uzun süre Kürt halkının varlığı inkâr edildi; sonra kabul edildi. Bu sefer de Kürt sorununun varlığı inkâr edildi; o da kabul edildi. Sonra PKK'nin bir olgu, bir gerçeklik olarak varlığını kabul etme sorunu yaşandı. O da belli ölçülerde kabul edildi. Şimdi PKK'nin Kürt halkıyla, Kürt toplumuyla ilişkisinin boyutlarını kabul etme aşamasındayız. PKK tabii ki Kürtlerin tümünü temsil etmiyor. Hangi ülkede hangi örgüt, hangi parti toplumun tümünü temsil edebilir ki? PKK Kürt sorununun en aktif savunucusudur. Kürt halkı içinde kimlik sorunu olan kitlenin doğrudan temsilcisidir, yani Kürt sorununun temsilcisidir. Kaldı ki, PKK sadece bir siyasal olgu da değildir, aynı zamanda psikolojik bir olaydır. Bütün bunları söylemek

PKK'yi savunmak ya da meşrulaştırmak değildir, olguyu görmeye davet etmektir. Olguyu teşhis etmeden onunla ilgili bir çözüm geliştirmeniz de mümkün değildir. O nedenle PKK bugün bir vakiyadır, milyonlarla ifade edilebilecek bağlantıları olan bir yapıdır. Bugüne kadar dağa çıkıp hayatını kaybeden, PKK'nin rakamlarına göre 20 - 25 bin, devletin rakamlarına göre 30-35 bin civarında insan ve bunların yakınları, şu an dağda olan 5-10 bin insan ve onların yakınları, boşaltılan köylerde mağdur olan milyonlar, faili meçhullerde öldürülen, kaçırılıp kaybedilen binler ve onların yakınları, hapisanede olan binler ve onların yakınları, yurt dışında olan binler ve onların yakınları... Bunları topladığınızda zaten milyonlarla ifade edilen bir kitlenin PKK ile psikolojik ve siyasal bağı olduğunu görebilirsiniz. Hepsi PKK sempatzanı ya da üyesi olmayabilir, ama psikolojik bağları vardır. O nedenle artık 'PKK Kürt sorununun neresindedir' tartışmasını yapacağımız noktayı çoktan geçtik. PKK, bu olayın içindedir, Kürt sorunuyla iç içe geçmiştir. PKK'yi hesaba katmadan bir barış süreci yaratmak mümkün görünmüyor.

● Geçtiğimiz günlerde İspanya'da ETA silah bıraktığını açıkladı ve başbakan da dahil olmak üzere ETA'nın silah bırakmasını örnek gösterdi. Biraz önce PKK'nin ETA'dan çok IRA ile karşılaştırılabileceğini söylemiştiniz. ETA ile PKK arasında nasıl bir farklılık var?

ETA'ya yönelik o kuşatma, polis operasyonları, ETA'yı zayıflatan tutuklamalar, parti yasaklamaları işe yaradı çünkü sonuçta, ETA'nın

Milyonlarla ifade edilen bir kitlenin PKK ile psikolojik ve siyasal bağı olduğunu görebilirsiniz. Hepsi PKK sempatzanı ya da üyesi olmayabilir, ama psikolojik bağları vardır. Artık 'PKK Kürt sorununun neresindedir' tartışmasını yapacağımız noktayı çoktan geçtik. PKK, bu olayın içindedir, Kürt sorunuyla iç içe geçmiştir. PKK'yi hesaba katmadan bir barış süreci yaratmak mümkün görünmüyor.

toplasanız bin tane elemanı vardı. ETA'nın siyasi desteği de son on-on beş yılda azalmıştı. Türkiye'de güvenlik ve savaş konseptini savunan ve bunu hükümete belli ölçülerde kabul ettiren "strateji uzmanları", İspanya hükümetinin ETA'ya yönelik bu politikalarını örnek almış görünüyorlar. 'Parti yasaklayalım, siyasi kadrolarını tutuklayalım, iyice zayıflatalım, binlercesi hapiste olsun, sonra çöktürürüz' gibi bir hesaptır bu konseptin dayandığı. Ama yanlış bir hesaptır! Biraz önce de söyledim, PKK silahlı militan sayısı, siyasi yapılanma ve kitlesel destek açısından ETA'yla kıyaslanamaz. Öte yandan İspanya'nın özerklik esasına dayanan demokratik anayasal sistemi ve bu sistemi geliştirmek üzere yapılan reformlar, ETA'nın silahlı mücadelenin meşruluğunu Bask toplumuna bile kabul ettirmesini hep daha fazla zorlaştırdı. ETA'nın her

Kürtler arasında çok düşüyor. Bu sebeplerden dolayı, İspanya'dan hareketle veya ilham alarak güvenlik ve imha politikaları önermek, Türkiye gerçeklerini doğru kavrayan bir yaklaşım değildir. Bu tür hesaplar bize sürekli daha fazla kayıp, daha fazla yıkım getiriyor. Asıl söylemek istediğimiz de o zaten; sürekli bir şekilde bu hesaplarla ilerlemeye çalışmanın bedeli çok ağır oluyor, hep de ağır oldu zaten! O nedenle bu tür hesaplara girmeden cesur ve serinkanlı bir barış süreci başlatmak gerekiyor.

● *Bahsettiğiniz yaklaşımın bir parçası olarak KCK tutuklamaları hâlâ kapsamlı bir şekilde devam ediyor. Bu tutuklamalar nasıl bir etki yaratıyor?*

Uzun süredir Kürt çevrelerinde yüksek sesle konuşulan, Türkiye basınında da belli kalemlerin, köşe yazarlarının dile getirdiği bir olguyu

aylarda dağa çıkışın epeyce arttığı yönünde. Hep şunu anlatmaya çalışıyoruz: Bu politikalar daha fazla yıkım getirecek. Ne yapmak istiyorsunuz? Şiddeti bitirmek. Neyle? Şiddetle. Ama bitiremiyorsunuz. Bitiremiyorsanız daha fazla şiddet üreten yöntemlerde neden ısrar ediyorsunuz? Neden bu işin başka bir yolu olduğunu görüp de onu denemiyorsunuz? Bu yolu denemek için de en önemli şey siyasetin kanallarını sürekli açık tutmak ve genişletmektir. PKK silah bıraksa siyaset yapacak, ama zaten siyaset yapanlar siyaset yapamıyorsa dağdakileri nasıl ikna edeceksiniz silah bırakmaya? Bu nedenle daha oturup müzakere masası kurmadan bile yapılması gereken şeyler var. Önceki gün 741 sivil toplum örgütü Diyarbakır'da bir açıklama yaptı ve çok açık söylediler, 'KCK operasyonları çok büyük tehlike yaratıyor, bir an önce bu operasyonlar

bir diğer katmanıdır. Üstelik sadece Kürt siyasi hareketi ile hükümet arasında değil, diğer partilerin de katıldığı, kamuoyunun da gözü önünde yürüyecek bir müzakere. Barış yolundaki zorlukları da, avantajları da görebileceğimiz derin ve kapsamlı bir müzakere boyutudur. Yoksa sadece buradan yeni bir anayasa yazıp çıkmak meselesi değildir. Bu nedenle, yeni anayasa süreci başka bir toplumda kolay rastlanmayacak bir anlamı sahiptir; şu ya da bu maddenin değişmesi meselesinden ibaret değildir. Daha açık söyleyeyim: Anayasa diye tartıştığımız mesele, aslında eski zihniyeti ve devlet yapısını demokratik siyaset zemininde tasfiye etme, toplumu barışçıl yollarla yeniden kurma ve büyük barışa ulaşma meselesidir. Böyle boyutları ve etkileri olan bir sürecin engelsiz ve zahmetsiz işlemeyeceğinin bilincinde olmak gerekir. Her kesim, demok-

İspanya'dan hareketle veya ilham alarak güvenlik ve imha politikaları önermek, Türkiye gerçeklerini doğru kavrayan bir yaklaşım değildir. Bu tür hesaplar bize sürekli daha fazla kayıp, daha fazla yıkım getiriyor. Asıl söylemek istediğimiz de o zaten; sürekli bir şekilde bu hesaplarla ilerlemeye çalışmanın bedeli çok ağır oluyor, hep de ağır oldu zaten!

eyleminden sonra, Bask ülkesinde silahlı mücadele daha fazla sorgulanır ve daha çok reddedilir oldu. ETA, Franco faşizmine karşı mücadele yürüttüğü dönemden gelen itibarını, silahlı mücadelede ısrar ettikçe, İspanya'nın geri kalan bölümünde ve Avrupa'da da çok büyük ölçüde yitirdi. Oysa Türkiye'de durum öyle değil! Farklılıkları tek tek saymaya bile gerek yok. Zaten bu nedenledir ki, PKK'nın silahlı mücadele yöntemi, özellikle Kürtler arasında yaygın kabul ve destek bulabiliyor. Bu yöntemin en çok sorgulandığı dönemler, Türkiye'de demokratikleşme ve barış çabalarının somut adımlarla ortaya konduğu zamanlardır. Baskı, yasak, sindirme, imha gibi politikalar öne çıktığında, bu sorgulamanın dozu

da Çukurca'daki korkunç çatışma bir parça doğrulamış görünüyor. O da şu: KCK operasyonu adı altında yapılan tutuklamalar çok büyük bir öfke yaratıyor ve 'siyasette yerimiz kalmadı' duygusunu körükliyor. Nitekim önemli yazılar çıktı ANF'de ve o yazılarda artık sistemden bütünüyle çekilme önerisi de tartışıldı. Bu önerilerin, bu fikirlerin PKK'ye yakın, hatta PKK'ye yakın olmasa da ondan etkilenen kesimlerde ciddi olarak tartışıldığını görmek lazım. Siyaset yapma imkânı azaldıkça, pek çok öfkeli ve umutsuz gencin yüzünü dağa çevirdiğini bilmek lazım. Bunlar, birkaç köşe yazarının kuruntusundan ibaret şeyler değil; yaşanan bir durum. Hatta Kürt sitelerinden edindiğimiz izlenim, son

durdurulmalı ve göz altına alınan, tutuklanan Kürt siyasetçilerinin derhal bırakılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalı' diye. Bütün bunları bir arada düşünmek gerekiyor. Ama bu tür çatışmalar muhtemelen tersi politikalar için bahane haline gelebilir, yani daha fazla tutuklama getirebilir. Bu da kısır döngü değil, ölüm döngüsü dediğimiz şeyi yaratır.

● *Yeni anayasa yapım sürecinin barış sürecine bir katkısı olabilir mi? Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Yeni anayasa süreci bu açıdan çok önemlidir. Ben yeni anayasa sürecini çok büyük bir müzakere platformu ve imkanı olarak görüyorum. Yeni anayasa süreci müzakerenin

ratik siyasetle çetin bir imtihana girecektir bu süreçte. Başarılı olursak, sadece siyasal yapının değil, siyasal kültürün de derinden dönüşmesi ihtimali çok yüksektir. ▼

YENİ BİR ANAYASA: GEÇMİŞLE HESAPLAŞMA

Bugüne dek hak ihlaline maruz kalan birey ve grupların haklarının anayasal güvence altına alınması, grupların varlığının tanınması, çoğulculuk ilkesinin anayasa ile hayata geçirilmesi, şimdiye kadar yaşanan ağır ihlallerin tekrar etmemesi için bir başlangıç noktası olabilir.

Mehveş Bingöllü

12 Haziran seçimlerinden beri “Yeni Anayasa” tartışmaları ivme kazandı. Meslek kuruluşları, sendikalar, sivil toplum örgütleri ve çeşitli başka oluşumlar, seçimden önce de Yeni Anayasa’nın nasıl olması gerektiğine dair toplantılar düzenledi, yurttaşlara danıştı, raporlar hazırladı. Bugünlerde ise “Yeni Anayasa nasıl olmalı” konusu kamuoyunda hararetle bir biçimde tartışılır hale geldi. Ayrıca, TBMM çatısı altında Ekim ayı içinde çalışmalarına başlayan bir “Anayasa Uzlaşma Komisyonu” oluşturuldu ve Meclis Başkanlığı “Yeni Anayasa” adında bir websitesi kurdu.

Yeni Anayasa’nın nasıl olması gerektiğinin bu denli tartışılıyor olmasının umut verici olduğu söylenmeli. Tartışmaların, yorumların ve raporların çoğunlukla teknik/salt hukukî konulardan Türkiye toplumunun hakiki sorunlarını ilgilendiriyor olması ise daha da umut verici: “Atatürk milliyetçiliği”, “Türklük”, “laiklik”, “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” kavramlarının tartışıldığına ve 1982 Anayasa’sının bu kavramlar çevresindeki maddelerinin değiştirilmesi ve bazılarının toptan kaldırılması gerektiğinin söylendiğine şahit oluyoruz. Silahlı kuvvetlerin rolü, vatandaşlık, eğitim dili, bölgesel yönetimler de en çok üzerinde durulan konular arasında.

Bu sayılanlar neden en çok konuşulan konular sorusu hemen yanıtlanabilir, te reddütsüz: Çünkü bu konular yakın tarihte çekilen acılara tekabül ediyor. Yeni Anayasa ile ulaşılmak istenen hedef, “Geçmişle Yüzleşme Komisyonları”nın hedefi sanki (adını tam koymadan): Hesaplaşma. Geçmişle hesaplaşma. Devlele hesaplaşma ama. Atatürk’ü korumak ve laiklik adına yapılan darbelerle, kesilen cezalarla; Türklük, bölünmezlik adına işlenen cinayetlerle, yapılan işkencelerle, cezaevlerinde geçirilen yıllarla; bir dilin konuşulmasını engellemek için reva görülen eziyetlerle hesaplaşma... Yeni Anayasa ancak bu hesaplaşmayı yansıtabildiği ölçüde başarılı bir metin olacak.

Yalnızca bir metin değil

Anayasa’nın bir metin olduğunu söylemişken, onun, bireylerin temel hak ve

özgürlüklerini içeren ve toplum olarak birarada nasıl bir sistem içinde yaşanacağını gösteren bir metin olarak, mürekkep ve sesler arasında sıkışıp kalmayan, içerdiği hak ve özgürlükleri yaşatan bir metin olması gerektiğini de söylemeli. Anayasa’yı uygulayacak olanların, yani hükümetin, idarî makamların ve yargı kurumlarının, bireylerin hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesindeki sorumlulukları aşikâr. Ancak, uygulayıcılara, evrensel hukuk ilkelerine aykırı bir işlem yaptıklarında ya da bir karar verdiklerinde aynı zamanda anayasayı da ihlal edecekleri mesajını vermek için anayasanın yazım/yapım sürecinde sorumlu olanlara da iş düşüyor.

Bir örnek vermek gerekirse: 2006’dan bu yana Terörle Mücadele Kanunu’nun (TMK) 6. maddesinin son fıkrasına dayanılarak ve “koruma tedbiri” adı altında onlarca Kürt gazetesinin yayını aylar boyunca durduruldu. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 40’a yakın kararında, sözkonusu uygulamaların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ifade özgürlüğünü ihtiva eden 10. maddesine aykırı olduğunu tespit etti. AİHM, bu kararlarında bahis konusu koruma tedbirlerinin, gazetelerin yayın durdurma kararlarının verildiği tarihte henüz içeriği bilinmeyen ileriki basımlarına ve gazete içeriğinin tümüne yönelik olması nedeniyle sansür olarak nitelenmesi gerektiğini söyledi ve Türkiye Hükümetini ilgili yasa hükmünü değiştirmeye davet etti.¹ Anayasa Mahkemesi (AYM) ise, devletin keyfi olarak basın özgürlüğüne müdahale etmesini sağlayan bu TMK hükmünü “terörün ülkemizdeki amacı, boyutları, kullandığı yöntemler, basın yayın organlarının kitlelere ulaşmada sağladığı kolaylık ve toplum üzerindeki etkinliğini” dikkate alarak Anayasa’ya uygun buldu.² İşte, Anayasa’da basın özgürlüğünü düzenleyen madde, AYM’nin yukarıdaki gerekçelerle devletin basın özgürlüğüne keyfi müdahalesine izin vermesini engelleyebilecek biçimde kalem alınmalıdır. Anayasa’yı yapanlar, AYM’nin sözü edilen kararına benzer kararların verilmesini engellemek için her türlü önlemi almalıdır.

Bu önlemlerin belki de en önemlisi, Anayasa yapılırken devletin “kutsal/

yüce” ve bireyin “devlete tabi” olduğu zihniyetini terketmek ve Anayasa’nın merkezine “insan”ı ve onun hak ve özgürlüklerini almaktır. Ancak bu zihniyet değişikliğiyle geçtiğimiz Ekim ayı içinde yakasını tuttuğu milletvekiline “Ben devletim. Sen kimsin lan” diyen polis memuru gibi memurlardan kurtulabiliriz.

Temel adımlar

Yukarıda sözü edilen “hesaplaşma” da böylece, yani Anayasa’nın merkezine “insan”ın konulması ile gerçekleştirilebilir. Bugüne dek hak ihlaline maruz kalan birey ve grupların haklarının tereddüte yer vermeyecek biçimde anayasal güvence altına alınması, grupların varlığının tanınması, çoğulculuk ilkesinin anayasa ile hayata geçirilmesi, şimdiye kadar yaşanan ağır ihlallerin tekrar etmemesi için bir başlangıç noktası olabilir. Bu bağlamda atılabilecek en temel adımlar şu şekilde özetlenebilir:

Öncelikle, milliyetçiliğin herhangi bir çeşidi Anayasa’da yer almamalıdır. Dahası, Anayasa’da “Türklük”, “Türk Milleti”, “Türk vatandaşı” gibi ifadeler yer verilmemelidir. “Türk” ifadesinin bir etnisitenin adı olması bir tarafa, bunun ulusun adı olduğu binlerce kez söylene de, bu ülkede kendini “Türk” hissetmeyen ve anadili Türkçe’den başka bir dil olan ama Türkiye’yle arasındaki yurttaşlık bağı ile bir meselesi olmayan - büyük çoğunluğu Kürt - milyonlarca insanın varlığı gözardı edilemez. Aksi halin sonucunun son otuz yılda yaşadığımız acılar olduğunu biliyoruz.

Kürt kimliğinin tanınmasının en belirgin yollarından biri olan anadilde eğitim Anayasa’da yer almalıdır. Kamu hizmetlerinin, Türkiye yurttaşlarının kullandığı Türkçe dışındaki dillerde verilmesi de mutlaka sağlanmalıdır. Yine, esas olarak Kürtlerin, ama diğer azınlık grupların da, Parlamento’da adil olarak temsil edilebilmeleri için halihazırda %10 olan seçim barajının kaldırılması olmazsa olmaz bir koşuldur.

Bugün için yalnızca Kürt hareketi tarafından talep edilse de, ülkenin tamamında uygulanması ile bizi daha demokratik ve çoğulcu bir yapıya kavuşturabilecek bölgesel yönetimlerin kurulması Yeni Anayasa’da yer almalıdır. İdarî yapının değişip yerel demokratik yönetimlerin bulundukları bölge üzerinde söz sahibi olmaları, hem halkın ihtiyaçlarına daha doğru yanıtlar sağlayacaktır hem de bir süredir varlığı gitgide azalan birlikte yaşama isteğini güçlendirecektir. Yani aslında bölgesel yönetimler bu toplumun bölünmemesinin teminatı olacaktır.

Otuz yıldan fazla bir zamandır silahlı çatışmalar yaşanan bu ülkede, din ve vicdan özgürlüğünün bir parçası olduğu yakın zamanda AİHM tarafından da kabul edilen vicdanî red hakkı³ Anayasa’da bir hak olarak yer almalıdır.

Laiklik ilkesi “Türk usulü laiklik” olmaktan çıkarılmalıdır. Türkiye’de onlarca din ve mezhep varken, Diyanet İşleri Başkanlığı adında yalnızca Sünni-Hanefi mezhebini temsil eden bu devlet kurumunun acilen ortadan kaldırılması gerekir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın lağvedilmesinin kısa ve orta vadede yaratacağı sorunlar, bu kurumun laiklik ilkesine aykırılığını görmezden gelmeye yol açmamalıdır. İlköğretimde zorunlu din dersi laiklik ilkesine aykırıdır ve kaldırılmalıdır. Halihazırda eğitim sisteminde bulunan zorunlu din derslerinin içeriği, nüfus cüzdanlarındaki din hanesinin varlığı gibi, AİHM tarafından da kabul edilemez bulunmuştur.⁴ Dinî semboller taşıyan kişilerin, özellikle başörtülü kadınların, kamu hizmetinden yararlanmaları da anayasal güvence altına alınmalıdır.

Adalet sisteminin ve hak arama yollarının güçlendirilmesi de Yeni Anayasa ile yapılmalıdır. Bu bağlamda ilk ve en temel adımlar sivil-askerî yargı ayrımının ortadan kaldırılması, idarenin tüm eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi olması ilkesinin istisnasız kabul

edilmesi, Ombudsperson kurumunun Anayasa’da yer almasıdır.

Sosyal devlet ilkesi, yürürlükte bulunan Anayasa’nın 65. maddesinin⁵ ve medenî ve siyasî hakların gölgesinden kurtararak hayata geçirilmedir. Sosyal ve ekonomik hakların büyük çoğunluğunun, devletlerin malî kaynakları elverdiğince ve aşamalı olarak gerçekleştirilebilecekleri uluslararası sözleşmeler tarafından da kabul edilmiştir. Ancak, bu haklar arasında, malî kaynak gerektirmeyen hakların (örneğin sendika kurma hakkı ve grev hakkı) bu özelliği anayasal güvence altına alınmalıdır.⁶ Diğer yandan malî kaynak gerektirse de içeriği ve sonuçları itibarıyla özel bir öneme sahip olan sosyal güvenlik hakkının herkes için sağlanması malî kaynak bulunması şartına bağlı olarak ele alınmamalıdır. Sendikal örgütlenme özgürlüğü ile ilgili ve sendikal haklar alanındaki kamu sektörü - özel sektör ayrımı ortadan kaldırılmalıdır. Sosyal haklar alanında da eşitliği sağlamak için olumlu ayrımcılığın uygulanacağı Anayasa’da yer almalıdır. Her koşulda Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle de Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ve Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Yeni Anayasa’nın yapılışı sürecinde dikkate alınmalıdır.

Keza, çevreye ilişkin haklar da, merkeze insan ve çevrenin korunması koyularak düzenlenmeli ve düzenleme yapılırken uluslararası sözleşmeler ve dünyadaki gelişmeler dikkate alınmalıdır.

Son olarak, yurttaşların kanun önünde eşitliğini düzenleyen maddede, ayrımcılık sebepleri olarak “dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep”ten başka, “etnik köken, cinsel kimlik, cinsel yönelim, yaş, bedensel ya da zihinsel engel” de açıkça belirtilmelidir.

Ortaklığı kurmak için

Yukarıda atılması gereken temel adımlar olarak belirtilen hususlar (ve yazının başında bahsi geçen bazı sivil toplum örgütleri ve diğer başka oluşumların Yeni Anayasa ile ilgili yaptıkları öneriler) bir yana, Anayasa yapılırken esas olarak gözönüne alınması gereken hak öznesi olan ve hakları halihazırda ihlal edilen ve/veya ihlale açık olan grupların talepleri olmalıdır. Sayıca az olan grupların (Aleviler, Kürtler, Romanlar, eşcinseller, trans bireyler ve engelliler gibi) ve sayıca az olmasalar bile gücü elinde bulundurmayan grupların (kadınlar

ve işçiler) temsilcilerinin ve ayrıca çevre haklarının korunması için faaliyetlerde bulunan grupların Anayasa yapım aşamasında söyleyeceği sözler dikkate alınmalıdır. Bu arada, sesi olmayan ya da olsa da duyulmayan diğer bazı grupların - özellikle göçmen ve mültecilerin - haklarının anayasal güvence altına alınmasının Anayasa’yı yapacak olanların ahlakî ve hukukî sorumluluğu olduğunu da not etmeli.

Toplumun çeşitli kesimlerinden gelecek olan talep ve önerileri Yeni Anayasa çalışmalarına yansıtma konusunda başta iktidar partisi olmak üzere, T.B.M.M.’de temsil edilen ve edilmeyen tüm siyasî partilere büyük iş düşüyor. Özellikle, iktidar partisi olan AKP bugüne dek Yeni Anayasa ile ilgili koruduğu sessizliği bozmadır. Çünkü Hükümet, diğer siyasî partilerin önerilerini dile getirebilecekleri bir forum yaratmakla ve yönetmekle mükellef bir “kolaylaştırıcı” değildir. AKP’nin uzun yıllardır vaat ettiği ve söz verdiği “sivil” ve demokratik bir anayasanın yapımı için milliyetçi ve muhafazakâr oyları kaybetme kaygısını bir tarafa atarak elini taşın altına koymasının zamanı gelmiştir (ve hatta geçmiştir).

Bitirirken, Sol’un da bugüne dek Yeni Anayasa konusunda sessiz kaldığına dikkat çekmeli. Şimdiye kadar süren sessizliğin nedeni ne olursa olsun, Sol’un, özellikle siyasî partilerin, geçmişle hesaplaşmayı gerçekleştirebilirse Yeni Anayasa’nın ülkenin geleceğine şekil vereceğini gözardı etmemesi gerekir. Bu nedenle ve Yeni Anayasa toplumun hemen her kesiminin öncelikli konulardan biri haline gelmişken, toplumdan gelecek öneri ve taleplerin Yeni Anayasa’nın yapımına yansıtılması için Sol artık işe koyulmalıdır. ▼

1 Bu kararların ilki 20 Ekim 2009 tarihli Ürper ve Diğerleri/Türkiye kararıdır. Kararın Türkçe çevirisi için bkz. http://www.ihop.org.tr/dosya/ceviri/Urper-Turkiye-20Ekim2009_TR.pdf.

2 Bkz. AYM’nin 2006/121 esas sayılı ve 26 Kasım 2009 tarihinde 27418 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmış olan kararı http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=2802&content=Ter%F6rle%20M%FCcadede%20Kanunu.

3 Bkz. 7 Temmuz 2011 tarihli Bayatyan/Ermenistan kararı.

4 9 Ekim 2007 tarihli Hasan ve Eylem Zengin/Türkiye ve 2 Şubat 2010 tarihli Sinan Işık/Türkiye kararları.

5 Anayasa’nın 65. maddesi şöyledir: Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

6 Bu görüş DiSK’in “Özgürlükçü, eşitlikçi, demokratik ve sosyal bir Anayasa için temel ilkeler” adlı ve Haziran 2009 tarihli raporunda da dile getirilmiştir.

ORTADOĞU DEVRİMLERİ: HENÜZ SON SÖZ SÖYLENMEDİ

Ne Tunus'ta, ne Mısır'da, ne Libya'da, ne Suriye'de son sözler söylenmedi henüz. Süreç daha yeni başladı.

Doğan Tarkan

Yaklaşık 40 ila 60 yıldır diktatörlük altında yaşayan, nefes alamayan, örgütlenmesine izin verilmeyen, hiçbir sendikal hakkı olmayan, hiçbir siyasi örgütlenme ve siyaset yapma yeteneği bırakılmamış olan bir büyük coğrafyada bir anda üç diktatör arka arkaya devrildi. Diktatörlerin bazıları da, Yemen'de, Suriye'de olduğu gibi sona yaklaşıyor. Suriye'de artık Beşir Esad'ın iktidarını koruması mümkün değil, sonu Mübarek, Bin Ali ve Kaddafi gibi olacak.

Öte yandan, bu süreç sadece Ortadoğu'da diktatörlüklerin baskısı altında ezilen toplumlarla sınırlı kalmadı. Arap Baharı'nın hemen ardından Amerika'da Wisconsin'de, binlerce kilometre ötede, işçiler greve çıkarken, sokak gösterileri yaparken "Tahrir" diye bağırıyordu. Yunanistan'da genel greve çıkan işçiler de pankartlarına "Tahrir" yazıyordu, İngiltere'de ortalığı yakıp yıkan hareket de.

New York'ta, Wall Street'i işgal eden hareket de Arap Baharı'ndan esinlendi. 15 Ekim'de dünyanın binlerce kentinde "işgal" diye sokağa çıkanlar, Wall Street işgal hareketinden ve Arap Baharı'ndan etkilendi.

Kısacası, Ortadoğu'da çok büyük bir alt üst oluş yaşandı ve açık ki bu alt üst oluş devam edecek ve aynı zamanda tüm dünyada ezilenlere ilham vermeyi sürdürecektir.

İki ülkede, Tunus ve Mısır'da, süreç çok hızlı ilerledi. Birkaç aylık bir sürede her ikisinde de diktatörler devrildi. Evet, diktatörlüğün sahip olduğu kurumlar büyük ölçüde kendilerini korumayı başardı, ama diktatörler devrildi. Tunus'ta ise diktatörlüğün arkasındaki güçlerin geri itilmesi için bir mücadele sürdü. Bin Ali'nin uzantıları temizlenmeye çalışıldı. Evet, son seçimlerde Bin Ali diktatörlüğünü aklamaya çalışanların oluşturduğu siyasi parti üçüncü oldu, ama önündeki iki partinin çok gerisinde. İşin ilginç, Tunus'ta Bin Ali diktatörlüğünün "muhalefet" partisi de ancak ikinci olabildi ve birinci olan partinin çok gerisinde.

İşçi sınıfı müdahalesi

Mısır ve Tunus'ta süreç niye çok hızlı gelişti? Çünkü her iki ülkede de işçi sınıfı bir aşamada harekete müdahale etti. Tunus'ta yukarıdan aşağı kurulmuş, devlet güdümlü sendika konfederasyonu harekete geçme kararı aldığında, İçişleri Bakanlığı önünde kitlesel bir gösteri yapıp tutuklanmış

olanların serbest bırakılmasını istediğinde ve Tunus polisiyle çatışmaya girmek zorunda kaldığında, akşam Bin Ali "Ben gitmeyeceğim" dedi. Ertesi akşam bavulunu aldı, uçağa bindi ve Suudi Arabistan'a kaçtı.

Mısır, işçi sınıfı hareketinin bir süredir çok güçlü olduğu, büyük grev hareketlerinin, büyük genel grevlerin yaşandığı bir ülke. Ülkedeki bütün işçilerin sokağa çıkması anlamında değil, büyükçe ve yaygın olması anlamında genel grev hareketleri yaşamış bir ülke. Tıpkı Tunus gibi, Mısır'da da diktatör, işçiler genel grev kararı aldığı ve fabrikalarını işgal etmeye başladığı, fabrikalarında rejimin yöneticilerini zorla dışarıya atmaya başladığı gün "Ben iktidarı bırakmayacağım" açıklamasını yapmış olmasına rağmen, birkaç gün sonra bavulunu aldı ve kaçtı.

Her iki ülkede de kitle hareketlerinin patladığı an, hem o ülke egemen sınıfları hem emperyalist güçler sonun geldiğini gördü. Mübarek'i, Bin Ali'yi, Kaddafi'yi kurtarmak mümkün değildi. Esad'ı kurtarmak mümkün değil. Mümkün olsa emperyalistler bu diktatörlerin hepsini kurtarırdı. ABD Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları şimdi bize çok anti emperyalist olarak sunulan Beşir Esad'ı da, Kaddafi'yi de korumak ister.

Neden isterler? Çünkü diktatörleri koruyabildikleri sürece düzen ve istikrar devam eder. Oysa Suriye ve Libya şimdi birer istikrarsızlık örneği olarak dünyanın önünde. Bu istikrarsızlık küresel egemen güçler açısından tercih edilmez. Mısır'da ve Tunus'ta yoğun çaba harcadılar. Türkiye'de hükümetin yaşadığı türden gelgitleri ABD, Fransa, İngiltere, İtalyan hükümetleri de yaşadı. Fransa ve İtalya Tunus'a çevik kuvvet yollamayı önerdi. Sonra Bin Ali'nin artık gitmesi gerektiğini savundular. Bin Ali gittikten sonra, "İşte demokrasi ve özgürlük böyle olmalı" dediler. Mısır'da önce rejimden yana tutum aldılar, ardından "Bu değişimi bir an evvel yapın" dediler.

Neden korkuyorlar? Çünkü hareket kendi kontrollerinin ve ülkedeki egemen sınıfların kontrolünün dışına çıkma olanağına sahip; hele işçi sınıfı işin içine girdiği vakit hareketlerin egemen sınıflarca kontrolü daha da zorlaşıyor. Emperyalistler yerel egemen sınıflara siyasal değişimin kontrolleri dışına tümüyle sıçrama olasılığını gördükleri zaman müdahale ediyor. Tunus'ta Bin Ali'nin eski rejiminin bir unsurunu alıp başkan yaptılar. Mısır'da ise Savunma Bakanı'nı rejimin başına geçirdiler. Ordu duruma el koydu. Üstelik ordu bir süre halkın

da desteğini ve güvenini kazanabil-
mek için göstericilere müdahale etme-
di, sanki tarafsız bir güç gibi kenarda
durdu. Emperyalistler müdahale et-
tikten sonra her iki ülkede de rejimin
başındaki diktatörler gitti.

Kim devirdi?

Şimdi soru şu: Mısır'da ve Tunus'ta
diktatörleri emperyalistler mi devirdi,
yoksa halk yığınları mı? Bu soruya ve-
receğiniz yanıt, sürece nereden baktı-
ğınıza, hangi sınıfın içinde durduğu-
nuza göre değişir. İşçi sınıfının içinde
durursanız, halk yığınlarının mücade-
lesinin sonunda emperyalistlerin de
göz kırpmasıyla iki diktatörün de dev-
rilip gittiğini görebilirsiniz. Öbür ta-
rafta durduğunuz taktirde, bunun bir
darbe olduğunu iddia edersiniz. Halk
yığınlarının, grevlerin, milyonlarca
Mısırlının günlerce ülkenin her şeh-
rinde ve Tahrir'de sokaklara çıkmış
olmasının, polisin ve askerin üzerine
yürümüş olmasının, değişim için mü-
dahale etmiş olmasının ve kadınların
sokağa çıkmasının sizin için bir önemi
yoktur. ABD emperyalistleri bir odada
toplanıp "Haydi Mübarek'i devirelim,
bir başkasını getirelim, zaten BOP gibi
projelerimiz var, orada ne yapacağı-
mız yazar" diyerek planlar yaptığını
ve bu planları hayata geçirdiğini dü-
şünmek zorunda kalırsınız.

Yanılığ şurada: Toplumsal olaylar, bu
türden planlar doğrultusunda cereyan
etmez. Tunus'ta, Mısır'da ve Libya'da
diktatörleri deviren halk yığınlarının
hareketi oldu.

Emperyalistler buna Libya'da en açık
biçimiyle müdahale ederek yardımcı
oldu. NATO'nun Kaddafi birliklerini
bombalamış olması, yani emperya-
listlerin Libya'ya müdahale etmiş
olması Kaddafi'nin anti emperya-
listliğini mi kanıtlar? Hayır! Kaddafi

emperyalistlerle daima kol kola çalış-
mış, onların jandarmalığını ve polisli-
ğini yapmış, her türlü gizli anlaşmayı
imzalamış, muhaliflerini emperyalist
güçlerle birlikte işkenceden geçirmiş
bir diktatördü.

Görülmesi gereken, zaman zaman bü-
tün Ortadoğu ülkelerindeki rejimlerin
ikili bir karaktere sahip olduğudur. Bir
tarafтан, tümüyle denetimleri altına
aldıkları muazzam servetlerle bölgesel
iktidar için harekete geçiyorlar. Ama
aynı anda daima emperyalistlerin ko-
ruması altında, küresel hegemonya
ilişkileri ağı içinde tuttıkları konum
ve aldıkları güvenceyle iktidarlarını
devam ettiriyorlar. Kaddafi iktidarı-
nı tam da böyle devam ettiriyordu.
Kaddafi'nin devrilmesi NATO uçak-
larının eseri değildir. Kaddafi bir
diktatördü ve diktatörün devrilmesi
ayaklanmanın eseridir. Ayaklanma
başladı ve ülkenin birçok kentinde
birden kitleler sokağa "Kahrolsun
Kaddafi rejimi, kahrolsun diktatörlük,
yaşasın özgürlük" diyerek çıktı.

Mısır'da Mübarek'in devrilmesinden
sonra sokaklara çıkan milyonlarca
Iraklı gösterici ABD emperyalizmini
kast ederek "Biz de Saddam'ı devirebi-
lirdik" diye sloganlar atıyordu.

"Emperyalizmin oyunu" mu?

Altmış yıl ağır baskı altında yaşamak,
toplumsal yaşamın her alanında kav-
raması zor bir ağırlık yaratır. Altmış
yıl nefes almak için bile devletten izin
almak zorunda kalmak, aile toplantısı
yapmanın bile yasak olduğu ülkelerde
örgütlenmeye çalışmak, kuşkusuz bu
ülkelerde yığınların öğrenme, kendi
deneylerinden ders çıkartma sürecini
sekteye uğratar. Bu yüzden diktatör-
leri deviren Arap halkları devirdikleri
rejimlerin yerine neyin geçirileceği
konusunda bilgi sahibi değillerdi.

Bir öngörüye de sahip değillerdi. Ne
yapacaklarını çok iyi bilmeden soka-
ğa çıktılar. Mısır'da da, Tunus'ta da,
Suriye'de de, Bahreyn'de de, Yemen'de
de kitleler büyük bir kızgınlık kadar
büyük bir şaşkınlıkla da sokağa çık-
tı. Ama sonuç olarak çıktılar ve bazı
ülkelerde rejimleri devirdiler. Diğer
rejimleri de devirebilecek güce sahip
olduklarını görmüş oldular.

Emperyalist güçler Tunus'ta ve
Mısır'da aşağıdan büyük bir dalga-
nın geldiğini gördü. En baştan beri
bu dalgaya müdahale etmeye çalışı-
yorlar. Mısır ve Tunus'a müdahaleleri
hem geç oldu, hem de bu iki ülkede
işçi sınıfı sürece dahil oldu. Bu iki
ülkenin arkasından diğer ülkelerde
emperyalist müdahalelerin rengi ve
biçimi değişti. Çok daha büyük şiddet
kullandılar. Kendi taraftarlarının ya
da her türlü kolluk gücünün sivil kı-
yafetle sokağa çıkmasını çok daha iyi
örgütlediler. Her karşı gösteriye karşı
kendi güçlerini harekete geçirdiler.
Dolayısıyla tüm dünyaya ve kendi ül-
kelerindeki her türlü tarafsız unsura
"denge var, bizim de taraftarlarımız
var, bu olanlar aslında emperyalistle-
rin oyunudur" hikâyesini anlatabilme
olanağını elde ettiler. Suriye'de çok
daha güçlü bir şekilde "emperyaliz-
min oyunu" hikâyesi anlatıldı, anlatı-
lıyor. Yemen'de de durum aynı.

İşin garibi, Bahreyn'deki rezil Sultan
bile, 40 yıldır başbakan olan amcası ile
birlikte Suudi Arabistan ve diğer Körfez
ülkelerinin askerlerini Bahreyn'e çağır-
ıp isyanı bastırmalarını isterken aynı
"emperyalizmin oyunu" hikâyesini an-
lattı. Yaralıları bakan doktorları işken-
ceden geçirdi, idam cezası verdi, sonra
da ayaklananların aslında emperya-
listlerin oyuncağı olduğunu anlatmaya
başladı. Şam'daki diktatörle aynı dili
kullandı, Kaddafi ile aynı dili kullandı.

Kaddafi'nin ölümüne de değinmek
gerekir. Keşke ölmeseydi, keşke mah-
keme önüne çıkarılsaydı ve emperya-
listlerle imzaladığı gizli anlaşmaları
tüm dünyaya bir bir anlatmış olsaydı.
Sadece Libya halkı için değil, bütün
Ortadoğu halkları için çok daha iyi bir
teşhir olurdu. Bu fırsatı kaçırdık, ama
öldüğü için arkasından gözyaşı dök-
mek bizim işimiz değil.

Asıl büyük kavga

Ortadoğu'da bugün ayaklanmış
olan halklar kuşkusuz 1917 yılında
Rusya'da ve 1919 yılında Almanya'da
olduğu gibi bir işçi ayaklanmasının
ürünü olan köklü bir değişim yaşama-
dı. Örgütlenme ve mücadele düzeyi,
bilgi ve deney eksikliği, bunu yap-
maktan çok uzak tuttu halkları. Ama
bu halklar öylesi büyük bir deney ya-
şadılar ki bundan sonra Ortadoğu'da
eskiye dönüş artık mümkün değil.
Mısır'da artık yeni bir Mübarek'in va-
rolması, iktidar olması, diktatörlüğü
andıran bir rejimin hüküm sürmesi
çok zor. Tunus'ta Bin Ali rejiminin ya-
şaması artık çok zor. Kaddafi gibi bi-
rilerinin çıkıp Libya'ya egemen olması
artık mümkün değil.

Unutulmaması gereken Mısır'da işçi
sınıfı mücadelesinin devam etmekte
olduğudur. Mısır'da gizli polisin bina-
ları basıldı ve yakıldı, gizli evrakları
ortaya döküldü. Tunus'ta da benzer
süreçler yaşandı. Her iki ülkede de,
diğer ülkelerdeki isyanlarda da kadın-
lar sokağa çıktı, mücadele etti. Daha
geçenlerde Yemenli kadınlar çarşaf-
larını çıkardı ve yaktı. Değişim süreci-
nin bundan sonra Ortadoğu'ya hâkim
olacağı çok açık.

Üstelik Ortadoğu dünyadan kopuk ya-
şayan, etrafı duvarlarla çevrilmiş bir
bölge değil. Şimdi de Wall Street'teki
hareket Mısırlıları etkiliyor. Wall Stre-
et, İngiltere, İspanya, binlerce kentte
gerçekleşen işgal hareketi Tunuslu-
ları, Bahreynlileri, Libyalıları, Suri-
yelileri etkiliyor. Dünyadaki havanın
devrim kokusu taşıdığını görmek,
buna göre hazırlanmak gerekir. Nere-
de örgütlüysek, nerede güçlü örgüt-
lere sahipsek, nerede egemen sınıfın
hegemonyasını kırabilecek ölçüde
güçlüysek, oralarda bir sosyal devrimi
gerçekleştirmek mümkün.

Ne Tunus'ta, ne Mısır'da, ne Libya'da,
ne Suriye'de son sözler söylenmedi
henüz. Süreç daha yeni başladı. Daha
işçi sınıfı öğrenecek. Emekçi sınıflar,
halk yığınları öğrenmeye devam ede-
cek. Sadece öğrenmeyecekler, öğre-
nirken hayata da geçirecekler. Örgüt-
lülük düzeylerini artıracaklar. Ve asıl
büyük kavga o gün yeniden başlaya-
cak. ▽

Tahrir Meydanı, Kahire

AVRUPA İŞÇİ SINIFI AYAKTA!

**Avrupa'da örgütlü işçi sınıfı
üç yıldır daha önceki otuz yıl
boyunca yapmadığı sayıda grev
ve genel grev yaptı, yapmaya
devam ediyor.**

Özdeş Özbay

Soğuk savaşın bitmesi ve kapitalist bloklardan birinin yıkılması üzerine dünyada iki önemli tartışma yaşanıyordu. Birisi devrimin artık mümkün olmadığı, diğeri ise işçi sınıfının yavaş yavaş yok olduğu tartışması. ABD ve Avrupa'da 2008 krizi sonrasında başlayan işçi sınıfı direnişleri ve sonrasında gerçekleşen Tunus ve Mısır devrimleri bu iki iddiayı da çürüttü. Üstelik bu iki devrimi Arap ülkelerindeki diğer kalkışmalardan ayıran özellik işçi sınıfının örgütlü bir güç olarak sahneye çıkarak grevlerle diktatörleri devirmesi olmuştu. Avrupa'da da örgütlü işçi sınıfı üç yıldır daha önceki otuz yıl boyunca yapmadığı sayıda grev ve genel grev yaptı, yapmaya devam ediyor.

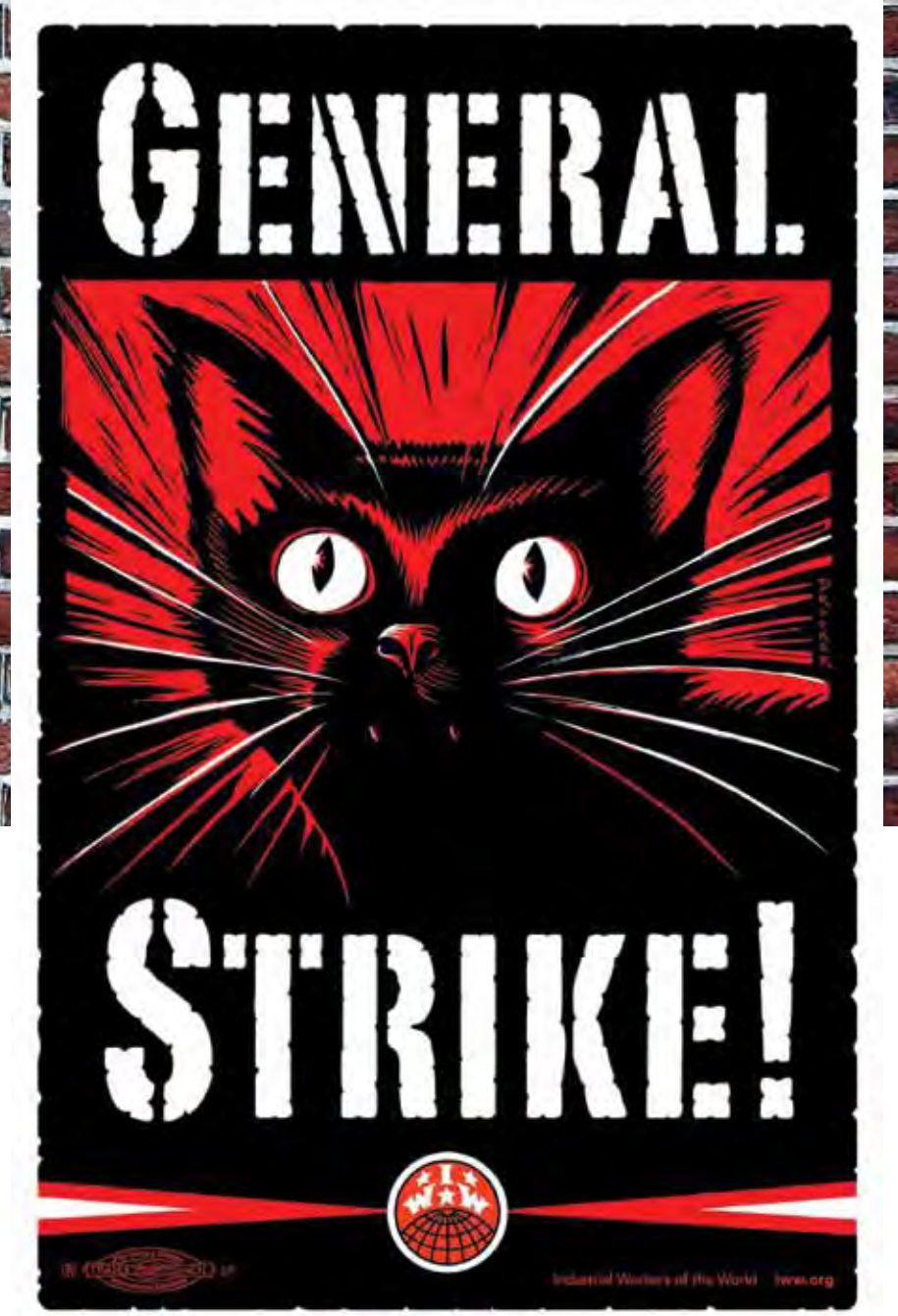
Finans krizi

2008 sonunda yaşanan finans krizinde trilyonlarca dolar devlet bütçelerinden bankalara aktarılmıştı. Kriz Yunanistan'ı batmanın eşiğinde getirdi, İrlanda, İspanya ve Portekiz'de alarm zilleri çalmaya devam ediyor, ABD bütçesi son iki yıldır %10'luk bir açık verirken bu yılın sonunda açığın %18,5'e ulaşması bekleniyor. Bu gerçekleşirse ABD ekonomisi 1945'ten bu yana yaşadığı en büyük üçüncü bütçe açığı ile karşı karşıya kalacak.

AB Komisyonu Eylül sonunda açıkladığı yasa teklifi ile bütçe açıklarını kontrol altına almak için gerekli

kemer sıkma politikalarını hayata geçirmeyen AB üyesi ülkelere cezai yaptırım uygulamak istiyor. Eylül ortasında Washington'daki IMF toplantısında, Avrupa bankalarının sermaye yapılarını yenilemek için Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması'nın bütçesinin 440 milyar Euro'ya çıkarılmasını kararlaştırdı. Ekonomik erime devam ederken hükümetler milyarlarca doları bankalara aktararak, sosyal devlete ve işçi ücretlerine saldırarak krizin bedelini işçi sınıfına ödetmeye çalışıyor. Tasarruf politikaları sağ veya sol merkez partilerin iktidarda olması fark etmeksizin bütün iktidarlar tarafından uygulanıyor. İspanya, Yunanistan ve ABD'de merkez sol, Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere'de sağ partiler krizin bedelini işçi sınıfına ödetmeye çalışıyor. Ancak Avrupa ve ABD işçi sınıfı da hükümetlere karşı ayakta.

Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ETUC) çağrısı ile 29 Eylül 2010 "eylem günü" ilan edildi. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen işçilerin de katılımı ile Brüksel'de 100.000 göstericinin katıldığı bir yürüyüş gerçekleştirildi. Eylemciler AB binalarının olduğu bölgeye doğru yürüdü. Gösterilerde çıkan çatışmalarda 150 kişi gözaltına alındı. ETUC Genel Sekreteri John Monk yaptığı açıklamada "Bu, mücadelenin sonu değil, başlangıcı. Tasarruflara karşı ve iş ve ekonomik büyüme için sesimizin duyulması bugün

en önemli talebimiz" dedi. ETUC'un çağrısı üzerine Brüksel'dekinden daha küçük çaplı olsa da Dublin, Lizbon, Roma, Paris, Riga, Varşova, Nicosia, Bükreş, Prag, Vilnius, Belgrad ve Atina'da binlerce işçi sokağa çıktı. Brüksel'de sonra en geniş katılımlı gösteriler 50 bin kişi ile Lizbon'da, 20 bin kişi ile Porto'da gerçekleşti.

Avrupa işçi sınıfı finans krizinin hemen ardından onyıllardır görülmemiş düzeyde bir grev dalgası ile burjuvazinin karşısına dikiliyor. Yüz binlerce işçi, öğrenci ve işsiz gösterilere katılıyor.

Yunanistan

İşsizliğin yüzde 16'ya ulaştığı ve ekonominin bir yıl içinde %5,5 küçüldüğü Yunanistan, Avrupa ülkeleri arasında sınıf hareketinin en militan olduğu ülke durumunda. IMF ve AB tarafından kamu çalışanları ve emekli maaşlarının ödenebilmesi için 8 milyar Euro'luk bir yardım yapılacaktı. Ancak IMF, AB ve Avrupa Merkez Bankası üçlüsünün Yunan hükümetinin 2011 malî hedeflerine ulaşamaması nedeniyle yapacağı yardımı yeni bir reform paketi çıkarılmadan göndermeyeceğini açıklaması ve Yunan hükümetinin yeni bir kemer sıkma paketini 20 Ekim'de onaylaması sonucu Yunan işçi sınıfı bir kez daha

genel grev ve gösterilerle sokağa çıktı. Bu paket kamu çalışanlarının maaşlarında kesinti yapılması, emekli maaşlarında düzenlemeler, 30 bin kamu çalışanının işten çıkarılması ve tüketim ve gelir vergilerinde artışları kapsıyor.

En son Haziran ayında gerçekleşen iki günlük genel grev öncesinde de IMF ve AB bir önceki yardımı dâhilinde Temmuz ortası Yunan hükümetinin borç ödemeleri için yapacağı 12 milyar Euro'luk yardımı eğer tasarruf paketi geçmezse göndermeyeceğini söylemişti. Bu baskı sonucu geçen tasarruf paketi asgari ücretliler de dâhil olmak üzere çalışanlardan alınan vergileri artırıyordu. Paketin geçmesinin ardından direnişler tekrar başladı. 22-23 Eylül'de toplu ulaşım çalışanları ve taksi şoförlerinin grevini 27-28 Eylül'de büro çalışanlarının grevi izledi. 5 Ekim'de kamu çalışanlarının gerçekleştirdiği 24 saatlik genel grevde grevci işçiler metro ulaşımını durdurdu, kamu binaları hizmet vermedi ve devlet hastanelerinde çalışan sağlık emekçileri greve çıktı. Sadece Sintagma Meydanı'nda 16 bin kişi toplandı. Selanik'te 10 bin kişi sokaklardaydı. İki hafta süren şoförler grevi de Yunan şirketlerini zor durumda bıraktı. Marketler ve alışveriş merkezlerinde raflar boş kaldı.

En son ise, AB ve IMF'nin 110 milyar Euro'luk yardım paketinin son ödemesini kemer sıkma yasası çıkarılmaz ise salmayacaklarını söyleyerek Yunan hükümetini işçi sınıfına daha fazla saldırmaya yönlendirmesine işçi sınıfı genel grevle yanıt verdi. Kemer sıkma paketinin parlamentoda oylandığı 19-20 Ekim için ilan edilen 48 saatlik genel greve bütün sektörlerden işçiler büyük katılım gösterdi. Haber ajansları sadece Atina'nın Sintagma meydanındaki gösteriye 100 binden fazla insanın katıldığını duyurdular. Ülke çapında ise 500 bin kişi sokağa çıktı. 20 Ekim'de oylama sırasında 10 bin kişilik bir kalabalık parlamentoyu kuşatırken Atina'da toplam 50 bin kişi gösterilere katıldı. Bu gösteriler, özellikle ilk gün, ülkenin 2010 Mayıs'ı da dâhil olmak üzere gördüğü en geniş katılımlı gösteriler oldu.

İspanya

İşsizlik oranının krizden sonra %20'lere ulaştığı İspanya'da hükümetin bütçe kesintilerini açıklamasından iki gün önce İspanya İşçi Sendikaları son sekiz yılın ilk genel grev kararını açıkladı. Genel grevden sadece bir hafta önce hükümetin 15 milyar Euro'luk kemer sıkma paketine karşı da büyük bir yürüyüş gerçekleştirilmişti.

Gene grev sırasındaki gösterilerde antikapitalist göstericiler ile polis arasında çıkan çatışmalarda 40 kişi tutuklanırken bir polis aracı şehrin ortasında göstericiler tarafından yakıldı. Çatışmalarda çok kişi yaralandı. Özellikle ulaşım sektöründe etkili olan grev nedeniyle çok sayıda havayolu şirketi uçuşlarını iptal etmek zorunda kaldı. İspanyol sendikaları 10 milyon işçinin katıldığı, yani işgücünün yarısından fazlasının katıldığı bir genel grev gerçekleştirdiklerini duyurdu. Gerçi bu rakam abartılı görünüyor, ama yine de sekiz yıl sonra ilk kez genel grev yaşanması İspanya'da işçi sınıfı hareketinin gelişeceğinin önemli bir kanıtı.

İspanya'da genel grev ilan edilmeden önce de gösteriler düzenleniyordu, 15 Mayıs'ta Puerta Del Sol meydanına giren ve büyük çoğunluğunu öğrenciler ile işsiz gençlerin oluşturduğu on binler meydanı birkaç gün boyunca Tahrir'e çevirmişti.

Portekiz

2010 Kasım'ında, açıklanan kemer sıkma paketine karşı ülkede 1988'den beri ilk kez 24 saatlik genel grev ilan edildi. Batı Avrupa'nın en yoksul ülkesi olan Portekiz'de işsizlik %11 ile 1980'lerden beri en yüksek düzeye ulaştı. Portekiz'in merkez sol hükümeti ülkesinin Yunanistan ve İrlanda gibi kurtarma paketine ihtiyacı olmadığını açıklarken bütçe %9,3'lük açık vererek son yılların rekorunu kırıyor. İşçi Konfederasyonlarının açıklamalarına göre ülke genelinde demiryollarının %80'i çalışmadı, Lizbon'da hiçbir toplu ulaşım aracı çalışmadı, ülkenin bütün limanlarında grev nedeniyle giriş-çıkış yapılamadı, okullar açılmadı. Sendikaların meydan gösterileri çağrısı yapmaması sonucu büyük gösteriler olmadı, ancak sendikaların açıklamalarına göre işçilerin %80'i greve katıldı.

Fransa

Sarkozy hükümeti batan bankaları kurtarmak için yaptığı harcamaları karşılayabilmek için bir kemer sıkma paketi açıkladı. Buna göre emekli ücretleri gözden geçirilecek ve emeklilik yaşı 60'tan 62'ye çıkarılacak. Paketin açıklanmasının ardından Fransa işçi sınıfı önce Ocak 2009'da kriz sonrası ilk kez genel greve gitmişti. 2010'da ise önce Haziran'da, sonra Eylül'de, en son da Ekim'de 24 saatlik genel greve gitti. Sadece Paris'te ilk grevde 800 bin, ikincisinde ise bir milyondan fazla göstericinin katıldığı dev gösteriler gerçekleştirildi. 19 Ekim grevi ise bazı sektörlerde süresiz greve dönüşmüştü, yaşanan petrol sıkıntısı hükümet güçlerinin bazı benzinliklere saldırmasına kadar varmıştı. En son bütün sendikaların

da desteği ile 12 Ekim 2011'de gerçekleşen grev hareketi ülkenin 200 ayrı şehir ve kasabasında gösteriler gerçekleştirdi.

İzlanda

Krizin ardından Yunanistan'dan önce Avrupa'da en ağır darbeyi yiyen İzlanda'da üç büyük bankanın batması sonucu Ocak 2009'da büyük gösteriler yapılmıştı. Yeni hükümet, refah düzeyinin çok yüksek olduğu ülkede AB üyeliği neredeyse hiçbir zaman düşünülememiş iken üyelik müzakerelerinin başlatılması için bir referandum düzenlemişti ve referandum sonucu ile İzlanda'nın AB'ye üyelik müzakereleri başladı. Kasım 2010'da ülke çapında bütün kadın çalışanlar cinsiyet eşitsizliğine karşı genel greve giderek meydanları doldurmuştu. Geçtiğimiz Haziran'da havayolları çalışanlarının grevi sonucu hükümet geri adım atarak sendikaların isteklerini kabul etmişti. En son, Ağustos'taki öğretmenler grevi de yine çalışanların taleplerinin kabul edilmesi ile sonuçlanmıştı.

İrlanda

Krizin en ağır vurduğu ülkelerden biri olan İrlanda'da işsizlik birkaç yıl içinde %4'ten %14'e yükseldi. Hükümetin kurtarma planı doğrultusunda bütçe kesintileri yapmasını protesto etmek için 2009 yılı sonunda son otuz yılın en büyük grevi yaşandı. 24 saatlik genel grevde yaklaşık 250 bin işçi yürüyüş yaptı. Hükümet kriz sonrasında 7 milyar Euro ile birkaç bankayı kurtarmış ve oluşan %12'lik bütçe açığını finanse ederek piyasalara güven vermek için çalışanlardan aldığı vergileri artırmıştı. 2010 sonunda ise hükümet açıkladığı dört yıllık plan doğrultusunda 2015'e kadar vergi gelirlerini 5 milyar dolar artırıp kamu harcamalarından 10 milyar dolarlık tasarruf yapacağını belirtmişti. Plana göre, şimdiye kadar gelir vergisi vermeyen işçiler vergi verecekken Avrupa'nın şirketlerden en düşük vergi alan ülkesi olan İrlanda

ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için şirketlere ek vergi yüklemeyecek! Asgari ücretler ise saat başına 1 ile 8 Euro arasında düşürülecekti. Fakat sendika bürokrasisinin aldığı "ulusal çıkarlar için 2014 yılına kadar grevlerin yasaklanması" kararı İrlanda işçi sınıfının aldığı en ağır darbe oldu. Hükümetle sendika bürokrasisinin 31 Mart 2010'da uzlaşması sonucu alınan bu karar ya İrlanda işçi sınıfına ağır bedeller ödetecek ya da işçi sınıfı bürokrasiye karşı yeni bir mücadeleye girecek.

İtalya

Eylül ayında, hükümetin açıkladığı kemer sıkma paketine İtalyan işçi sınıfı genel grev ile cevap verdi. Sekiz saatlik grev, 45 milyar euroluk tasarruf paketinin mecliste görüşülmeye başlanacağı günde gerçekleşti ve yüz binlerce işçi meydanları doldurdu. Kemer sıkma paketi emeklilik yaşının yükseltilmesi, devlet harcamalarının azaltılması, vergilerin artırılması gibi diğer ülkelerle benzer düzenlemeleri içeriyordu.

Kriz ve sosyalizm

Lenin bir devrimin gerçekleşebilmesi için iki durumun şart olduğunu belirtmişti: Yönetenler artık yönetemez duruma gelir ve yönetilenler artık yönetilemez duruma gelir. Bugünkü tablo egemen sınıfların yönetim krizi içerisinde olduğunu gösteriyor, hem de küresel çapta. Yaşamakta olduğumuz kriz kapitalizmin ilk krizi değil, hatta henüz etkileri bakımından kapitalizmin yaşadığı en büyük kriz de değil. Kapitalizmin gerçek anlamda krize girmesinin koşulu, uluslararası işçi sınıfının sosyalizmi gerçek bir alternatif olarak görebilmesi. Sokaklarda özgürlük mücadelesi veren yoksullar ve işçiler, Mısır ve Tunus gibi ülkelerde bir devrim pratiği yaşıyor. Yukarıda bahsedilen ülkelerde ise kitlesel işçi sınıfı hareketleri egemen sınıfların karşısına dikiliyor. Bu deneyimlerin sonucu olarak 29 Eylül'de ETUC'un çağrısı ile bütün AB ülkelerinde gösteriler düzenlenmişti. 15 Ekim'de ise bütün dünyada, 950'den fazla şehirde toplam 1 milyondan fazla insanın katıldığı gösteriler düzenlendi. Bunlar arasında en kalabalık geçen gösteriler 100 bin kişi ile New York, 200 bin Roma, 20 bin Madrid, 20 bin Lizbon, 10 bin kişi ile de Berlin'de gerçekleşti. Egemen sınıfların yönetim krizi büyürken sosyalistlere düşen görev ise giderek daha da yönetilemez duruma gelen işçi sınıfına kapitalizmin alternatifi olduğunu, başka bir dünyanın mümkün olduğunu anlatabilmek. ▼

#OCCUPYWALLSTREET

Finans dünyasının kalbini zapt etmek üzere girişilen akın hızla yayılmakta. İşçi ve memur sendikalarının "işgal"lere katılacakları birbiri ardından yapılan deklarasyonlarla açıklanıyor. Onyıllardan beri "kış uykusu"na yatmış gibi görünen emekçi sınıflar da mücadele kapasitelerini "yeniden keşfetme" safhasına geçmiş görünüyor.

Ömer Madra

'Wall Street'i İşgal Edelim' eylemi, Eylül'ün 17'sinde New York şehrinin finans merkezinin hemen yakınındaki Zuccotti Parkı'nda 11 yüksek okul öğrencisinin gecelerini ve gündüzlerini geçirmeye başlamasıyla doğdu. Çocukların elinde olağanüstü güzellikte bir poster de vardı: Wall Street'in saldırgan piyasa iyimserliğinin simgesi olan o pek ünlü azgın boğa heykeli üzerinde şahane bir balerina tasviri. Kız, ayak parmaklarının üzerinde kusursuz bir denge gösterisi yaparak olanca zarafetiyle dans ediyordu. Boğa'nın toynaklarının hemen altında kısa, vurucu kelimeler:

"#OCCUPYWALL STREET 17 Eylül. Çadır getir."

Başlangıçta bir futbol takımını oluşturacak kadar insan ancak vardı. New York şehrinin üç dönümlük küçük bir meydanını, Zuccotti Park'ı eylemlerine mekân seçmişlerdi. Brookfield Emlakçılık Şirketi, biraz para akıtıp renove ettiği bu parkı 2005'te "kamu barınağı" ilan etmiş, harcadığı para karşılığında da adını değiştirip, kendi şirket başkanının adıyla yeniden vaftiz etmişti.

İsyancılar bir süre sonra birkaç yüz kişi oldu. Kamp alanı olarak yerleştikleri bu yerel mekâna eski Liberty (Özgürlük ya da Tahrir) adını geri kazandırdıklarını gösteren küçük bir tabela astılar hemen. Konuklarını onun altında ağırlamaya başladılar. Yerleşik basın ve ana akım medyanın çoğu önce kaale almama, derken "ne istedikleri belli olmayan dağınık bir grup" şeklinde küçümseme, aşağılama ve kendince alaya alma yolunu seçti.

Derken, hafiften başlayıp artan polis baskısı, başından itibaren çok kararlı bir şekilde tamamen barışçıl olan eylemlere baskınlar, turuncu filelerle kafese almalar, genç kadınların gözlerine gaz püskürtüp kaçmalar, gittikçe büyüyen kalabalıkları resmen tuzağa düşürüp Brooklyn Köprüsü'ne çekip 700 küsur kişilik büyük gözaltı operasyonları derken yerel, yatay, yavaş bir gelişmeye tanık olduk ve iş, kimsenin, hatta muhtemelen çağırıp yapıp olayı örgütleyenlerin bile beklemediği bir şekilde gelişti: Hiç bir partiye, kuruluşa, lidere bağlı olmayan, hiçbir hiyerarşisi bulunmayan, solcu etiketi bile kullanmayan, alışılmış "devrimci" klişe ve kalıplara uymayan, tüm kararlarını mutabakatla alan bu otonom doğrudan demokrasi hareketi görmek isteyen gözler önünde an be an serpilip geliyor şimdi, bir "bozkır yangını" gibi büyüyor, yavaşça bir kültür devrimi halini almaya doğru gidiyor ve bütün ülke sathına doğru yayılıyor.

Farklı siyasi eğilimler saymakla bitmiyor

Tıpkı Avrupa'da örneklerini görmüş olduğumuz gibi lideri bulunmayan, otonom örgütlenmeyle yürüyen bu devrimci hareketin ortak noktası, eylemciler tarafından şöyle konmuş durumda: "Hepimizin üzerinde tamamen mutabık olduğu bir nokta varsa, o da şu," diyorlar: "Biz, yüzde 1'in açgözlülüğünü ve kokuşmuşluğunu artık daha fazla kaldırmayacak olan yüzde 99'uz."

Amerika'yı allak bullak etmeye başlayan bu protesto hareketinin yine daha önceki Ortadoğu ve Avrupa'daki isyan örneklerine benzeyen bir başka yönü de ülkenin ve hatta dünyanın dört bir yanından destek için bir araya getirdiği insanların (evet, örneğin

İspanya'daki Sol Meydanı isyancıları dahi kopup gelmişler oraya!) birbirinden tamamen farklı bin bir türlü siyasî görüşe sahip olmaları: Wall Street isyancılarına destek ve katılım verenlerin farklı siyasî eğilimleri saymakla bitmiyor: O yedi renkli gökkuşağı gibi kalabalığın içinde liberaller, bağımsız siyaseti savunanlar, sosyalistler, muhafazakârlar, anarşistler, liberterler gırla gidiyor...

Meydanda insanlar günde iki kere genel kurul (genel meclis) toplayıp sakın ve kararlı bir edayla kararlarını alıyor ve o kararlar doğrultusunda yürüyüp gidiyor. Eylül ayının 29 günü gecesindeki genel meclis toplantısında 'Wall Street'i İşgal' grubu üyelerinin tamamının oybirliği ile hareketin ilk resmî deklarasyonu yayımlandı. Yeryüzünün temel adaletsizlik ve haksızlıklarının çok net, özlü bir dille ortaya konduğu (ve "mağduriyetlerimizin tümü bunlardan ibaret değildir" notuyla biten) bu metnin son paragrafı şöyle:

"Dünya halkına,

Biz, Özgürlük Meydanı'nda Wall Street'i işgal eden New York Şehri

Genel Meclisi, sizi gücünüzü göstermeye çağırıyoruz.

Barışçıl toplanma hakkınızı kullanın; kamusal alanı işgal edin; sorunlarımızı çözmeye yönelik süreci başlatın ve herkesin erişebileceği çözümler üretin.

Doğrudan demokrasi ruhu içinde eylem gösteren ve gruplar kuran tüm toplulukların kullanımına destek, belge ve kaynaklarımızın tümünü sunarız.

Bize katılın ve sesinizi duyurun!"

"Ya isyancısınız ya da köle"

Hareketin büyümeye başlaması, sendikaların desteğini de beraberinde getirdi. Amerika Taşımacılık İşçileri Sendikası (TWU) destek ve katılımlarını açıklarken, TWU'ya bağlı otobüs şoförleri de otobüslere zorla el koyup Brooklyn Köprüsü'nde topluca gözaltına alınanları kendilerine zorla taşıttıkları için New York Polisi'ni dava etti.

Sıkı bir sınıf mücadelesinin başlamak üzere olduğunu gösteren unsurlar kendilerini ortaya koymaya başlamaktadır.

Wall Street'i işgal hareketi halka bir mesaj gönderiyor: Yüzde 99 hâlâ burada, küresel finans dünyasının altın yaldızlı saraylarının gölgesinde duruyor. Bu insanlar tehlikeli rüyalar görmeye başlıyor artık ve sessiz sedasız çekip gidecekleri de yok...

Tayin edici sayılabilecek bir başka yenilik de, finans dünyasının kalbini hedef alan sıradan insanlar topluluğunun bu cüretkâr, “serseri mayın” hareketinin, beklenebilecek olanın aksine marjinal kalmaması, tam aksine Amerikan toplumunun önde gelen bağımsız entelektüellerinden, bilim, kültür, sanat çevrelerinden aktif destek görmesiydi. Kıdemli savaş muhabiri Chris Hedges Eylül’ün son günü yayınlanan “#Birlikteİşgal: Aramızdaki En İyiler” başlıklı dramatik yazısına adeta ölümcül bir ikilem sunarak şöyle başlıyordu:

“Artık bahaneniz kalmadı. Ya Wall Street’te ve ülkenin dört bir yanında başka şehirlerin malî merkezlerinde şu anda cereyan etmekte olan isyana katılırsınız ya da tarihin yanlış tarafında dikilir kalırsınız. Ya, bize bırakılmış son direniş biçimini, yani sivil itaatsizliği benimseyerek, Wall Street’deki suçlular sınıfının yağmacılığını, insan türünü de ayakta tutan ekosistemi hızla artan bir şekilde yerlebir edişini engellersiniz, ya da canavarca girişilmiş bir habisliğin pasif taşeronu olursunuz. Ya, özgürlüğün ve isyanın sarhoşluğunu tadar, onu duyar ve koklarsınız ya da umutsuzluk ve duyarsızlığın batağına batıp kalırsınız. Ya isyancısınız ya da köle.”

Orta yol diye bir şey kalmadığını, belki de baştan beri böyle bir şeyin olmadığını, olanca sadeliği içinde yüzlere vuran Hedges, yazısının sonunu da aynı çarpıcı sadelikle bitiriyordu:

“Kim takar ki? ExxonMobil’in ya da kömür endüstrisinin ya da Goldman

Sachs’in hisse senetlerinin fiyatları yüksek olduğu, sürece hayat şahane. Kâr. Kâr. Kâr. O metal bariyerlerin ardında söyledikleri tek türkü bu işte. Sipsivri dişleri boynunuza iyiden iyiye geçmiş durumda. Onları çok çok kısa bir sürede silkeleyip başınızdan atmazsanız, işinizi bitirecekler. Öldürecekler sizi. Ondan sonra ekosistemi de öldürecekler, çocuklarınızı ve çocuklarınızın çocuklarını da ölüme mahkûm edecekler. Kendilerinin de biz geriye kalanlar la birlikte yokolup gideceklerini göremeyecek kadar kör ve aptallar. Dolayısıyla, ya baş kaldırır ve alaşağı edersiniz onları; ya akli selime dayalı bir dünya için, yani ‘insan davranışları finans piyasalarının talepleri doğrultusunda belirlenir’ şeklindeki saçmasapan fikrin önünde elpençe divan durmaktan vazgeçtiğimiz bir dünya için, şirketlerin yönetimindeki bu devleti söküp atarsınız, ya da bizi alırlar, kendi yokoluşumuza doğru yaka paça sürükleye sürükleye götürürler.”

“Düpedüz Devrim”

Yeni bir kuşak bir devrim yapıyor. Bu, öncakilere benzemeyen bir devrim. Bir kültür devrimi bu. Ama Mao’nun kanlı ve korkunç kültür devrimi gibi değil. Bir demokrasi devrimi bu. Ama Türkiye’de yakın zaman öncesi gördüğümüz “millî demokratik devrim” gibi sığ, kof ve boş bir kavram da değil. Cornel West’in Wall Street isyancılarına hitaben yaptığı konuşmada söylediği gibi: “Eninde sonunda, gerçekten Martin Luther King’in devrim diye adlandıracağı bir şeyden

bahsediyoruz,” diyor West. “İktidarın oligarklardan, her renkten gündelik sıradan insanlara aktarılması hali. Ve bu, adım adım giden bir süreç; demokratik bir süreç, şiddetin kullanılmadığı bir süreç – ama, düpedüz bir devrim.”

Finans dünyasının kalbini zapt etmek üzere girilen akın şu anda olanca hızıyla devam ediyor. Büyük Amerikan metropollerine hızla yayılmakta. İşçi ve memur sendikalarının, yani emekçi hareketinin de “işgal”lere katılacakları birbiri ardından yapılan deklarasyonlarla açıklanıyor. Onyıllardan beri bir tür “kış uykusu”na yatmış gibi görünen emekçi sınıflar da mücadele kapasitelerini “yeniden keşfetme” safhasına geçmiş görünüyor.

İlk Amerikan Devrimi’nden 235 yıl sonra bugün Liberty Meydanı (ya da Özgürlük ya da Tahrir, hangisini istersek artık)... küçük bir barış köyüne dönüşmüş bile. Gazeteci Laurie Penny birinci elden gözlemlerini anlatıyor: Gayet donanımlı kütüphanesi, bedava yemek dağıtan mutfak, profesyonel ellerde yönetilen kreşi, uyuma ve istirahat alanları, toplanma yerleri ve ortalıkta müzik çalan ve danseden bir yığın genç insan... Ekonomik eşitsizlik sürekli altı çizilen bir kavram olmakla birlikte (en zengin 400 Amerikalı ailenin, en yoksul 150 milyon Amerikan vatandaşının toplam varlığından daha büyük bir serveti olduğu pankartlarda yazılı), bu “işgal zaman zaman bir müzik şenliği tadını vermiyor da değil... bir kaykaya oturmuş rasta saçlı, renkli eşarplı bir oğlan çocuğunun yanı başında ‘köpek yavrularını evlat edinmek için başış’ talep eden bir pankart var... Köpek yavruları niçin diye soruyorum. ‘Duygusal destek için’ diyor.”

İşgalin esas talebi, bizatihi kendisi!

Akşam oluyor sonra, New York’a karanlık iniyor, hafif bir yağmur bastırıyor... Medya çadırının dışında binlerce insan, şemsiyelerin altına

sığınmış, toplantı yapıyor. New York Polisi hoparlör gibi âletler kullanılmamasını yasakladığından, ön sıradakiler ne söylerse üç yüz kişi o cümleyi nakarat gibi tekrarlıyor ki arkadakiler de işitsin. Böylece toplantıya sorulu cevaplı bir dini âyin havası da hakim oluyor azıcık. Her akşam bu büyük Genel Kurul toplantılarında topluluğun talepleri ve gidişatı konusunda tartışma açılıyor, sonunda da mutlaka yumuşak, gevşek bir deklarasyona karar veriliyor oybirliğiyle... Deklarasyon da tabii, grubun çıkardığı ‘İşgal Altındaki Wall Street Journal’ gazetesinde yayımlanıyor.

Bundan sonra ne olacağı, olayların nasıl gelişeceği bilinmez. Polis aniden bastırıp kampı yerle bir edebilir, her yeri dağıtabilir. En büyük bankacıardan JP Morgan Chase New York Polis Vakfı’na şimdiye kadar hiç görülmemiş büyüklükte bir miktarı (4,6 milyon dolar) bağışlayıvermiş, “her gün hayatlarını tehlikeye atıp bizi koruyor bu memurlar” hamiyetperverliğiyle.

Son söz için şüphesiz çok erken. Daha yolun başındayız. Ama “bundan sonra ne olursa olsun,” diyor Penny, “Wall Street’i işgal hareketi halka bir mesaj gönderiyor: Yüzde 99 hâlâ burada, küresel finans dünyasının altın yaldızlı saraylarının gölgesinde duruyor. Bu insanlar tehlikeli rüyalar görmeye başlıyor artık ve sessiz sedasız çekip gidecekleri de yok...”

“Bu yalnızca Amerika’yla ilgili bir şey değil,” diyormuş isyancıların elle yazılmış pankartlarından biri. “Bu, bütün dünyanın meselesi.”

Tamamen aynı fikirdeyiz. Bu bizim de meselemiz. Hepimizin meselesi. İşte o yüzden, bu cesur ve onurlu insanların yaptıkları her şeyi kelimenin her anlamında izlemeye devam edeceğiz. ▼

(Bu yazı, daha uzun şekliyle, Açık Radyo internet sitesinde yayımlanmıştır: http://www.acikradyo.com.tr/default.aspx?_mv=a&aid=28872&cat=100)

Arzuladığınız şeyi gerçekten istemekten korkmayın

Slavoj Žižek, 9 Ekim günü Wall Street işgalcilerine Zuccotti Park'ta bir konuşma yaptı. Konuşmanın bütünü aşağıda.

Hepimizin başarısız serseriler olduğunu söylüyorlar, ama gerçek başarısız serseriler az ileride Wall Street'te. Bize sosyalist diyorlar, ama burada her zaman zenginler için sosyalizm yürürlükteydi zaten. Bizim özel mülkiyete saygı duymadığımızı söylüyorlar, ama 2008 malî çöküşünde, hepimiz gece gündüz haftalarca çabalasak bile yok edemeyeceğimiz kadar alın teriyle kazanılmış özel mülkiyet tahrip edildi. Hayalci olduğumuzu söylüyorlar. Esas hayalciler, işlerin sonsuza kadar böyle yürüyebileceğini sananlardır. Biz hayalci değiliz. Biz, kâbusa dönüşmekte olan bir rüyadan uyanız.

Biz hiçbir şeyi yok etmiyoruz. Sadece sistemin kendi kendisini yok edişine tanıklık ediyoruz. Çizgi filmdeki o klasik sahneyi bilirsiniz. Kedi uçuşunun kıyısına gelir ve yürümeye devam eder, ayaklarının altında yer olmadığını bilmez. Ta ki aşağı bakıp durumun farkına varana kadar. O zaman düşer. Bizim burada yaptığımız da başka bir şey değil. Wall Street'tekilere, "Hey," diyoruz, "Aşağı bakın!"

2011 Nisan ayının ortasında, Çin hükümeti televizyonda, sinemada ve romanda alternatif gerçeklik ve zaman yolculuğuyla ilgili tüm öyküleri yasakladı. Çin için iyiye alamet. Demek insanlar alternatifler hakkında hayal kuruyorlarmış ki, hayal kurmayı yasaklamak zorunda kalmışlar. Burada yasağa gerek yok, çünkü egemen sistem hayal kurma kapasitemizi bile baskı altına almış. Her gün gördüğümüz filmleri düşünün. Dünyanın sonunu hayal etmek kolay, bir göktaşının gelip tüm yaşamı yoketmesini filan. Ama kapitalizmin sonunu hayal edemiyorsunuz.

Peki burada ne yapıyoruz? Size eski

Komünist günlerden kalma harika bir fıkra anlatayım: Doğu Alman bir adamcağız Sibirya'ya çalışma kampına yollanmış. Mektuplarının sansür edileceğini bildiğinden, arkadaşlarına demiş ki: "Bir şifre bulalım. Eğer yolladığım mektup mavi mürekkeple yazılmışsa, söylediğim her şey doğrudur. Eğer kırmızı mürekkeple yazılmışsa, yalandır." Bir ay sonra arkadaşları ilk mektubu almışlar. Mavi mürekkeple yazılmış. Diyormuş ki: "Burada her şey harika. Dükkânlar tıka basa yiyecek dolu. Sinemalarda Batı'dan gelen filmler gösteriliyor. Evler geniş ve rahat. Bir tek kırmızı mürekkep yok." İşte böyle yaşıyoruz biz de. İsteddiğimiz bütün özgürlükler var. Eksik olan tek şey kırmızı mürekkep: Özgürlüğün yokluğunu ifade edebileceğimiz dil. Özgürlük hakkında konuşmayı öğrendiğimiz tek yol –teröre karşı savaş filan– özgürlüğü sahteleştiriyor. Sizin burada yaptığınız da bu işte: Hepimize kırmızı mürekkep veriyorsunuz.

Bir tehlike var: Kendinize aşık olmanın. Burada iyi vakit geçiriyoruz. Ama unutmayın, karnaval ucuzdur. Önemli olan bir sonraki gün, gündelik hayatımıza döndüğümüz zaman. Bir şeyler değişmiş olacak mı? Bu günleri "Aah ah, o zamanlar gençtik, ne güzel günlerdi onlar," diye hatırlamanızı istemiyorum. Temel mesajımızın, "Alternatifleri düşünmeye hakkımız var," olduğunu unutmayın. Eğer kural bozulmuşsa, olabilecek en iyi dünyada yaşamadığımızı biliyoruzdur. Ama yolumuz uzun. Önümüzde gerçekten zor sorular var. Ne istemediğimizi biliyoruz. Peki ne istiyoruz? Kapitalizmin yerini nasıl bir toplumsal örgütlenme alabilir? Nasıl yeni önderler istiyoruz?

Unutmayın. Sorun yolsuzlukta ya da açgözlülükte değil. Sorun sistemin

kendisinde. Sistem sizi yolsuzluğa zorluyor. Yalnızca düşmanlardan değil sahte dostlardan da sakının, onlar daha şimdiden bu süreci sulandırmaya başladı bile. Nasıl kahveyi kafeinsiz, birayı alkolsüz, dondurmaya yağsız alıyorsak, onlar bu yaptığınızı da zararsız, ahlaki bir protestoya çevirmeye çalışacak. Kafeinsiz bir sürece. Ama bizim burada bulunmamızın sebebi, Coca Cola tenekelerini geri dönüştürüp birkaç dolarlık sosyal yardım sağlayarak, ya da Starbucks'tan kapuçino içip bunun yüzde birini üçüncü dünyanın açlıktan ölen çocuklarına yollayarak vicdanımızı rahatlatmamızı bekleyen bir dünyadan artık bıkmış olmamız. Çalışmayı ve işkenceyi taşeronla verdik; eş bulma ajansları aşk hayatımızı bile taşeronlaştırdı; şimdi görüyoruz ki politik bağlılıklarımızın bile taşeronlaştırılmasına izin vermişiz. Politikayı geri istiyoruz.

Eğer Komünizm 1990'da çöken sistemin adıyla, biz Komünist değiliz. Unutmayın, o günlerin Komünistleri bugünün en becerikli, en acımasız Kapitalistlerine dönüştü. Bugün Çin'de sizin Amerikan Kapitalizminizden bile daha dinamik, ama demokrasiye ihtiyacı olmayan bir Kapitalizm var. O yüzden Kapitalizmi eleştirdiğinizde, demokrasiye karşı olduğunuzu söyleyerek size şantaj yapanlara kanmayın. Demokrasi ile Kapitalizm arasındaki evlilik bitti. Değişim mümkün.

Bugün nelerin mümkün olduğunu düşünüyoruz? Medyaya bakın. Bir yanda, teknoloji ve cinsellikte her şey mümkün gibi görünüyor. Aya gidebilirsiniz, biyogenetik youyla ölümsüz olabilirsiniz, hayvanlarla cinsel ilişki kurabilirsiniz filan. Ama toplum ve ekonomi alanlarına bakın. Orada her şey imkânsız olarak kabul ediliyor.

Zenginlerin vergilerini biraz artıralım diyorsunuz, imkânsız diyorlar. Sonra rekabeti kaybederiz. Sağlık için biraz daha fazla para istiyorsunuz, imkânsız diyorlar, sonra totaliter devlet gelir. Size ölümsüzlük vadediliyor, ama sağlık için biraz daha fazla para harcanması engelleniyorsa, bu dünyada ters giden bir şeyler vardır. Belki de önceliklerimizi doğru saptamalıyız: Biz daha yüksek yaşam standartları istemiyoruz. Daha iyi yaşam standartları istiyoruz. Bizim Komünist olmamızın tek anlamı, ortaklığa önem vermemiz. Doğanın ortaklığına. Entellektüel mülkiyetin özelleştirdiği şeylerin ortaklığına. Biogenetiğin ortaklığına. Sadece bunlar için mücadele etmeliyiz.

Komünizm mutlak olarak başarısızlığa uğradı, ama ortaklık sorunu hâlâ önümüzde. Bize, "Siz Amerikalı değilsiniz," diyorlar. Ama kendilerine "gerçek" Amerikalı diyen muhafazakâr köktencilere şunu hatırlatmalıyız: Hristiyanlık nedir? Kutsal ruhtur. Kutsal ruh nedir? Birbirlerine sevgiyle bağlı, ve bunu yapmak için özgürlüklerinden ve sorumluluklarından başka hiçbir şeyleri olmayan, eşitlikçi bir inananlar cemaatidir. Ve burada, Wall Street'te zındık putlarına tapan putperestler var. Demek ki tek ihtiyacımız sabır.

Korktuğum tek şey, birgün evlerimize dönmemiz, sonra da yolda bir toplanıp bira içerek, bugünü nostaljiyle, "Ah, ne güzel günlerdi onlar," diye hatırlamamız. Böyle olmasın diye söz verin birbirinize. İnsanların çoğu kez bir şeyi arzuladıklarını ama onu gerçekten istemediklerini biliyoruz. Arzuladığınız şeyi gerçekten istemekten korkmayın. ▼

Çeviren: Bülent Somay

KÂRLILIĞIN UZUN ERİMLİ KRİZİ

Kriz, faturayı kimin ödeyeceği üzerinden yükselen bir sınıf mücadelesi demek. Her bir genel grev, çalışmayan her işyeri, egemen sınıflar için kaybın daha da büyümesi anlamına geliyor.

Erkin Erdoğan

Žižek, geçtiğimiz aylarda kaleme aldığı bir yazıda, Hegel'den aktararak şöyle diyordu: “Tekrar, tarihte çok önemli bir rol oynar. Bir olay sadece bir kez gerçekleştiğinde, bunun bir kaza sonucu olduğu, durum başka türlü idare edilse önlenebileceği düşünülebilir. Fakat aynı olay kendini tekrar ettiğinde, bu durum daha derin bir tarihsel sürecin yavaş yavaş su yüzüne çıkmakta olduğuna bir işarettir.” Bu sözün, ekonomik krizler için çok yerinde olduğu aşikâr. Dört yıl önce dünya ekonomisini durgunluğa sürükleyen kriz, bir başka şekilde bu kez Avrupa'yı vuruyor.

Kapitalizmin modası geçmiş ideolojileri, sistemin kendi içsel dinamikleriyle krize giremeyeceğini düşündükleri ve piyasa mekanizmaları içinde her türlü soruna kendiliğinden çözüm bulunabileceğine inandıkları için, genellikle krizin en görünür olan sonuçlarını, krizin sebebi olarak sunma eğilimindedir. Örneğin birçok ekonomiste göre, ABD kaynaklı 2007-2009 krizinin sebebi kontrolden çıkan emlak balonu ve konut kredileriydi. Peki konut kredilerinin kaçınılmaz olarak kontrolden çıkmasına neden olan gelişme neydi? Bunun yanıtı genellikle yok!

Benzer bir biçimde, 2010'da Avrupa'da ortaya çıkan borç krizinin nedeni Yunanistan'ı iyi idare edemeyen yöneticiler olarak gösteriliyor. Krizi ‘çalışmadan para alan’ Yunan işçilerine, ‘yüksek maaşlara’, ‘yüksek primlere’ veya ‘erken emekliliğe’ bağlayan bir dizi muhafazakâr-ırkçı iddia, belirli aralıklarla ana akım medyada işleniyor.

Oysa sürekli kendini tekrar eden kriz süreçlerinin arka planında bir başka tarihsel eğilim var ve bunun sonucunda, kapitalist ekonomiler kaçınılmaz olarak bunalıma sürükleniyor. Bu eğilimin adı, Marx'ın yüz elli yıl önce ortaya koyduğu “kâr oranlarının düşme eğilimi”.

Kâr oranları niye düşüyor?

Kapitalizm altında şirketlerin kâr oranları, belirli sürelerle tekrarlanan çevrimlerde, sürekli olarak düşme eğilimindedir. Çünkü kapitalistler daha yeni teknolojiler kullanarak üretim yöntemlerini geliştirmek, birbiriyle bunun üzerinden rekabet etmek mecburiyetindedir. Yeni teknolojilerin gelişmesi, daha rekabetçi olabilmek adına, daha az işgücü kullanmayı sağlayabilecek yenilikler demektir. Dolayısıyla işgücünün yerini giderek makineler alır ve işsizlik artar. Ancak değeri yaratan tek şey emek olduğu

için, daha az işçi çalıştırmak, daha az artı değer sağlamak demektir. Ortalama kâr oranlarının düşüşü, işçiler daha az üretken olduğu için değil, aksine daha çok üretken olduğu için yaşanır. Rekabet ve teknolojik gelişme, kaçınılmaz olarak kâr oranlarındaki düşüşe ve krizlere neden olur.

Ürün başına sağlanan artı değer düş-tükçe, kârlılığı korumak güdüsüyle daha fazla mal piyasaya sürülür. Firmalar bu durumda kâr oranlarını sadece iki yolla arttırabilir. Ya ürettikleri ürün diğer sektörlerden de talep almaktadır, ki bu durumda diğer sektördeki benzer işlevdeki ürünü yapan zayıf şirketler zarara uğrar, ya da sektördeki rakipler çok daha yavaş gelişmektedir, ki bu durumda aynı sektördeki zayıf şirketlerin batışı hızlanır. Kapitalizm altında bu süreçler birbiriyle çelişen eğilimlerin etkisi altında ilerler. Hiçbir şey düz bir çizgi halinde yürümez, ancak bir aşamadan sonra karşıt eğilimler etkisini yitirir ve kriz ortamı baş gösterir. Şirket iflasları bir domino taşı etkisiyle yaşanmaya başlar.

Aşırı birikim ve kârlılığın uzun erimli krizi: 1982-2007

Marx'ın kriz teorisi çerçevesinde analiz ettiği evreler, kapitalizmin son 60 yılına ışık tutar. İkinci Dünya

Savaşı'ndan sonraki süreç, kapitalizm için muazzam bir büyüme dönemi idi. 1973 Petrol Krizi'yle birlikte kapitalizmin altın çağı sona erdi, ancak sistem hemen bir durgunluk sürecine girmedi. 1950-1973 arasındaki genişleme dönemini, Callinicos'un “aşırı birikim ve kârlılığın uzun erimli krizi” olarak tarif ettiği yeni bir süreç izledi. Yani kâr oranları yavaş yavaş düşmeye devam etti ve bu süreç neoliberalizmin, başka bir ifadeyle, emeğe karşı, yeniden yapılandırma adı altında giderek büyüyen saldırıların ortaya çıkması sonucunu verdi.

Petrol üreticisi olan OPEC ülkelerin 1970'lerdeki meydan okuması, ABD'yi finans alanında yeni bir hegemonya kurmaya itti. Bunun için tüm dünyada sermaye piyasalarının rekabete açılması ihtiyacı oluştu ve dolayısıyla IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların iktidar alanlarını genişletmesi sağlandı. Üretim giderek, teknolojinin gelişmesi ve üretimin uluslararası çapta örgütlenebilmesi sayesinde, ucuz işgücünün olduğu Uzakdoğu'ya kayarken, ABD ekonomisinin üretime dayalı yapısı, ürün geliştirme ve tasarlama gibi, katma değeri daha yüksek olan farklı bir modele doğru evrildi. Dışarıda rantı, içeride ise hizmet sektörüne ve ürün geliştirmeye dayalı bir ekonomik yapı şekilleniyordu.

“El koyarak birikim”

Neoliberal hegemonya, David Harvey'nin “el koyarak birikim” adını verdiği süreçle karakterize oldu. IMF üyesi ülkelerin üçte ikisi 1980'den sonra malî kriz yaşadılar ve küresel şirketler, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların yardımıyla bu bölgelerdeki hâkimiyet alanını geliştirdi. Avrupa, ABD ve Japonya şirketleri, kendi bölgelerindeki düşük kârlara, dış ülkelere elde ettikleri yüksek kârları ekledi.

ABD hegemonyasında ortaya çıkan malî güç ile emek örgütleri baskı altına alındı ve kârlılığı arttırmak için girdi maliyetlerini düşürecek, gerekli her türlü adım atıldı. Üretimin coğrafi hareketliliği artmış ve daha düşük ücretlere razı olan bir işgücü ortaya çıkmıştı. Bu nedenle, ortaya çıkan direnç noktalarında, emek mücadelesinden ziyade, anti-kapitalist hareketler öne çıkıyordu.

İşgücü girdi maliyetlerinin ucuzlamasına rağmen, ABD'deki üretim sektörü, kısa vadede sermaye birikiminin yöneleceği kârlı bir alan olamadı. ABD'deki çelik, gemi yapımı ve tekstil gibi önemli sektörler zaman içinde daha fazla devlet desteğine ihtiyaç duyar hale geldi ve ABD ekonomisinde dış ticaretin payı giderek arttı. Eşitsiz dış ticaretin yönetilmesi, devletin önemli görevlerinden biri haline geldi.

Milyonlarca insanın işsiz kalması ve yoksullaşması sonucunu veren 1997 Doğu Asya Malî Krizi'nde veya Latin Amerika'daki bazı ülkelerin yaşadığı malî buhranlarda, ABD'nin desteğiyle operasyonlarını sürdüren IMF, Dünya Bankası ve küresel şirketler baş aktör konumundaydı. Dolayısıyla yoksullaşmanın ve krizlerin sorumlusu olarak uluslararası kuruluşları gören muhalefet güçlendi. Antiemperyalizm ve antikapitalizm, 1990'ların ikinci yarısından itibaren, birçok ülkede etkili bir söylem haline geldi.

Sonuç olarak kapitalizm, 1970'lerde girdiği kârlılık ve aşırı birikim krizinden, tüm müdahalelere rağmen çıkmadı. Kâr oranları düşmeye devam ettikçe ve çeşitli ekonomik krizler baş gösterdikçe, emeğe dönük saldırılar yoğunlaştırıldı, krizi öteleyen çözüm paketleri uygulamaya kondu.

2007: Büyük Durgunluk

2007'de, ABD'de yoksullara verilen ev kredilerine dayanan emlak balonunun sonuna gelmesiyle birlikte dünya ekonomisi büyük bir durgunluk sürecine girdi. 2007-2009 krizi, aynı zamanda, otuz yıldır uygulanan

neoliberal modelin de çöküşü anlamına geliyordu. “Piyasa iyidir – devlet kötüdür” şeklindeki anlayış hâkimiyetini kaybetti ve neoliberalizmin iki temel unsuru olan ücretlerin baskı altına alınması ve finansallaşma olgularının felakete yol açmak dışında bir işe yaramadığı yığınlar tarafından görüldü.

1930'lardakine benzer bir ekonomik çöküş yaşamamak için, 2008 yılından itibaren büyük bir devlet müdahalesi yapılmasına rağmen, yaşadığımız krizin boyutlarını karşılaştıracabilecek tek benzer yıkım 1929 Büyük Buhranı. Ancak önemli bir fark var, bu kez kapitalizmin genel krizine, büyük bir finansal çöküş de eşlik ediyor.

Kriz, büyük bir ekonomik yıkım, işsizlik ve yoksulluk demektir, fakat bu ortam aynı zamanda toparlanmanın da koşullarını sağlar. Karşıt eğilimler altında gelişen sürecin sonunda, koşullar yeniden uygun hale gelir ve ekonomiler yeni bir büyüme sürecine girer. Ancak 2007-2009 durgunluğunun ardından, bir dizi nedenle yeni bir büyüme dönemine geçilemeyecek. Kriz döneminde kârlılığı olmayan bankalar, General Motors ve Chrysler gibi ‘batmak için fazla büyük’ olan otomotiv şirketleri iflastan, devlet yardımıyla kurtarıldı. Emekçilerin ödediği vergilerle şirketlerin zararları kapatıldı. Ancak batma noktasına gelen şirketlerin kurtarılması ile kriz sadece ötelenmiş oldu. Bu şirketleri batma noktasına getiren kârlılık, yüksek kapasite gibi sorunlar halen olduğu yerde duruyor. Krizde kurtarılan şey, aslında krizi yaratan habis yapının kendisiydi.

“Uzun erimli aşırı birikim ve kârlılık krizi” önümüzdeki dönemde sürmeye devam edecek. Kaldı ki dünya, 2007-2009 Büyük Durgunluğu'nun ardından, 2010'da Avrupa'da başlayan borç sorunu nedeniyle halen kriz sarmalında ilerliyor.

Krizin yarattığı tahribat

Durgunluğun ve krizlerin emekçiler için anlamı gelir adaletsizliğinin artması, yoksullaşma, işsizlik ve güvencesizlik. Çünkü kapitalistlerin, krizlerle beraber ortaya çıkan büyük ekonomik yıkımın maliyetini çalışan kesimlere ödetmek dışında bir programı yok. Ancak kriz dönemleri zengin ile yoksul arasındaki farkın daha da açıldığı süreçler. OECD verilerine göre, 1980 ile 2000'li yılların sonu arasındaki dönemde gelir adaletsizliği tüm üye ülkelerde kötüleşti. Büyük Durgunluğun en yoğun hissedildiği yıl olan 2009'da Wall Street'teki 23 en büyük yatırım bankası, fon ve borsa

yöneticilerine 140 milyar dolar ikramiye dağıttı. Bu rakam, krizin henüz büyük tahribatlar yaratmadığı 2007 yılında dağıtılan ikramiyeden bile daha fazlaydı.

Geçtiğimiz haftalarda *Financial Times* gazetesinde yayınlanan bir tahmine göre, Büyük Durgunluğun ABD ekonomisine 2016 yılına kadarki maliyeti 5,9 trilyon dolar (yaklaşık sekiz Türkiye ekonomisi) olacak. Şu ana kadar ABD ekonomisinin yaşadığı kayıp 3,7 trilyon dolar. Bu rakamlara devam etmekte olan Avro krizinin yarattığı kayıpları da eklediğimizde (ki şu sıralar kurtarma fonu EFSF'nin 1 trilyon avroya çıkarılması ve Yunanistan'ın borçlarının yüzde ellisinin silinmesi konuşuluyor) tahribatın devasa boyutlarda olduğunu söyleyebiliriz.

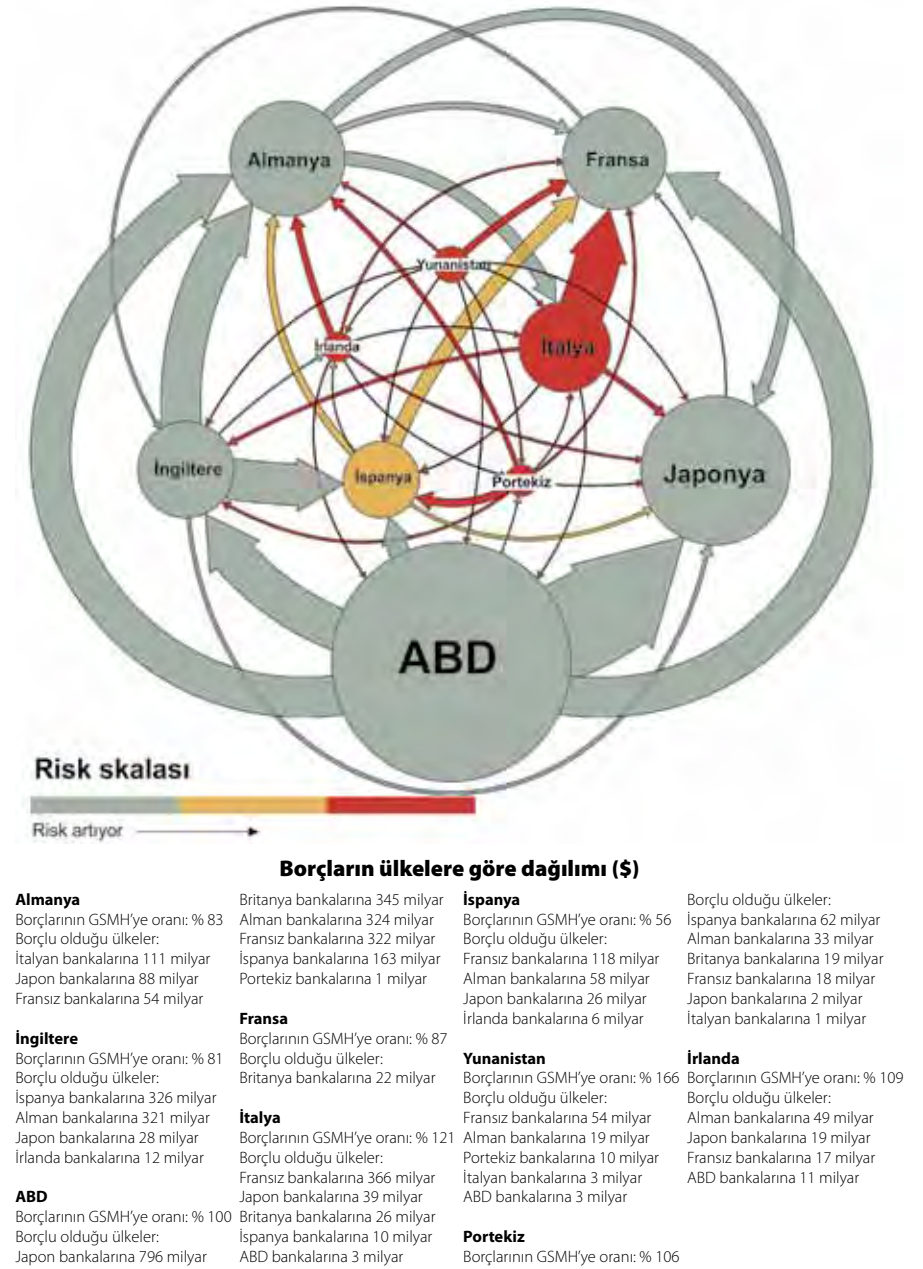
Direnış

Kriz aynı zamanda, bu faturayı kimin ödeyeceği üzerinden yükselen bir sınıf mücadelesi demek. Neoliberalizmin hegemonyasını yitirdiği, gerektiğinde şirketleri kurtarmak için yüz milyarlarca doların birkaç haftada bulunabileceğinin görüldüğü bu ortamda, Yunan işçilerine dayatılan yoksullaştırma planı doğal olarak büyük bir

grev dalgasını tetikliyor. Sadece 17-23 Ekim haftasında, Yunanistan'da yaşanan gösterilerden doğan maddî hasarın maliyeti 1 milyar avro kadardı. Her bir genel grev, çalışmayan her işyeri, egemen sınıflar için kaybın daha da büyümesi anlamına geliyor.

Bir başka mücadele dalgası ise tam da kapitalizmin kalbinde başladı. 17 Eylül'de küçük bir gösterici grubun, Tahrir Meydanı'ndan esinlenerek, ABD'nin finans merkezi Wall Street'i işgal etmesiyle başlayan hareket büyük bir hızla gelişti ve şimdiden önemli kazanımlar sağladı. Wallerstein'ın, “ABD'de 1968 başkaldırısından sonraki en önemli politik olay” olarak nitelendirdiği bu hareket, daha ilk ayını doldurmadan, 15 Ekim'deki küresel eylem dalgasını tetikledi.

Kapitalizmin, bir avuç şirket patronunun çıkarından başka bir hiçbir önceliğinin olmadığı, krizi aşmak için önerilen kurtarma paketleriyle bir kez daha ortaya çıktı. Sistemin akıldışı yanı, yığınlar tarafından giderek daha fazla farkedilmeye başlandı. Neoliberal saldırılarla şekillenen son 30 yılın korku imparatorluğu yıkılıyor ve mücadele dalgası her yerde geliyor. ▼

EKONOMİK DETERMİNİZM TEHLİKESİ!

Her krizin bir maliyeti vardır ve krizin sönümlenmesi bu maliyeti kimin ödeyeceğinin belli olması ile mümkündür. Şimdilik krizin ateşinin hâlâ sönmemiş olması, bu bedeli kimin ödeyeceğinin henüz netleşmemiş olmasından kaynaklanıyor.

Ümit İzmen

Bugün genel kabul gören anlayış, siyaset ve ekonomiyi birbirinden keskin bir biçimde ayırır. Siyaset ve ekonomi, akademik dünyada iki ayrı disiplindir. Ekonominin siyasete kapalı kendi bilimsel alanı, analiz araçları, kendi yasaları ve doğruları olduğu varsayılır. Bu ayrışma sadece akademik bir nitelik taşımaz, politikacılardan “sokaktaki vatandaşa” çoğunluk, ekonominin bağımsız bir mantığı olduğunu varsayar. Siyasi partiler ayrıntılardaki farklara rağmen temel ekonomik kararları “ekonomi biliminin” bu buz gibi soğuk mantığı çerçevesinde alır.

Buna karşılık, Marksist analizin özünü ekonomi ile siyaset arasındaki etkileşim oluşturur.

Marx'ın tarih analizinde üretici güçlerdeki gelişim üretim ilişkilerini biçimlendirir. Ancak tersi de doğrudur. Sınıflı toplumlarda, devlet egemen sınıfın çıkarlarını korur, kollar. Tarihin dönüm noktalarını anlamak için geçerli olan bu çerçeve zamandan ve mekândan bağımsız olarak reel politikanın güncel iniş çıkışlarını yorumlamak için daha kısa zaman dilimlerine uygulandığında ise siyaseten yanlış çıkarımlara yol açar.

Son 10 yılda AKP iktidarları döneminde Türkiye ekonomisine bakışta bu hataya sık düşülmüş olduğunu görüyoruz.

Ekonominin siyasetten önce geldiği, ekonomideki iniş çıkışların seçim sonuçları ve iktidar üzerinde etkili olacağı, iktidarların da mutlaka burjuvazinin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri kabulünün nihayetinde olduğu yer olan ekonomik determinizm, siyasetin zeminini de ortadan kaldırır. Ekonomik determinizmin yol açtığı basbayağı yanlış çıkarımlar üzerinden yükselen bir siyasî duruş, kendini giderek geçersiz, marjinal ve hatta gereksiz kılar.

Son yıllarda AKP'ye dönük yanlış ekonomik değerlendirmelerin sonucunda birçok sol siyasetin başına geldiği gibi.

Sağlıklı ekonomik analiz bugün daha da önem kazanmış durumda. Çünkü Türkiye'de siyasette gelişmeler, ekonomideki gelişmelerden daha hızlı ve derinken, dünyada ise tam tersine ekonomik gelişmelerin siyaseti şekillendirdiği bir süreçten geçiyoruz. Bu da Türkiye'de ekonomik determinizmin rehabetine kapılarak etkisizleşme tehlikesini iyice artırıyor.

Kapitalizmin küresel örgütlenişinde yeni bir evre

Küresel kapitalist sisteme baktığımızda, teknolojiye gelişimin ekonomik dinamikler üzerinde büyük ve dönüştürücü etkilerinin yaşandığı bir süreçten geçiyoruz. Bu süreç, üretici güçlerin mevcut sistem altındaki yapılanmasında sorunlar üretmeye başladı. 2007 yılında başlayan ve

biçim değiştirerek, AB'yi etkileyen borç krizi haline dönüşerek devam eden küresel krizi böyle yorumlamak mümkün. Ancak ekonomideki sorunlar sadece ekonomi içinde kalamayacak kadar derin. Yoksul ve emekçi sınıflar burjuva demokrasisindeki temsil ediliş biçimlerinden ve krizden çıkışta izlenecek ekonomi politikalarının belirlenmesindeki rollerinden hiç de memnun değiller. Son aylarda Tahrir'den New York'a 800'ü aşkın şehirde gördüğümüz protestolar, ekonomik sorunun siyasî soruna dönüşmekte olduğunu gösteriyor.

Kapitalizmin bu krizi nasıl aşacağını ve kriz sonrası dünya ekonomisinin nasıl şekilleneceğini tam olarak söyleyebilmek için biraz daha bekleme-miz gerek. Kapitalizmin uzun tarihine baktığımızda, her bir yeni evrenin yeni bir teknolojik atılım sonucu olduğunu görüyoruz. Bu kez de değişimin arka planında bilgi ve iletişim

teknolojilerinde yaşanan devrim var. Gerek teknolojiye devrim, gerekse teknolojinin üretim sistemi üzerindeki dönüştürücü etkisi tek bir yılda değil belki onlarca yıla yayılan bir süreç içinde ortaya çıkıyor. Bu nedenle yaşananların bir büyük dönüşüm sürecine denk geldiğini anlamak her zaman kolay değil.

Dönüşümü görebilmek ve değişimin yönünü doğru okuyabilmek için, güncelin hızının başımızı döndürmesine izin vermemek, ayrıntıları bir kenara bırakmak ve temel dinamikler üzerine yoğunlaşmak, tek tek ağaçlara bakmak yerine ormanı tasavvur etmek gerekir. Ancak güncel gelişmelerin herkesi içine çeken bir girdap yarattığını da kabul etmeliyiz.

Bugünü saran toz bulutu dindiğinde dünya ekonomisinde yeni bir evrenin başlamış olduğu ortaya çıkınca şaşırmanın gerek. Bu değişimlerin Türkiye'yi etkilemesi ise kaçınılmaz.

Türkiye elbet etkilenecek

Lenin finans kapitalin artan gücünden hareketle *Emperyalizm* broşürünü yazarken, muhtemelen ileride bir gün finans kapitalin gücünün bugünkü seviyesine ulaşacağını aklına bile getirmemişti. Küresel finansal piyasaların 2007 krizi öncesinde ulaşmış olduğu entegrasyon seviyesi, yüzyılın başında tahayyül edilebilecek gibi değildi. Bu entegrasyonun bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde mümkün olduğunu ve bu teknolojinin hâlâ gelişmeye devam ettiğini akılda tutmalıyız. ABD'nin finansal piyasalarında 2007'de başlayan krizin AB'ye yayılması ve tüm dünyayı etkileyebilmesi de zaten finans kapitalin ulaştığı bu entegrasyon sayesinde mümkün oldu.

Yılda yaklaşık 80 milyar dolar, yani GSYH'nın %10'una yakın bir cari açık ile küresel finansal piyasalara göbeğinden bağlı olan Türkiye'nin dünya ekonomisindeki bu altüst oluştan etkilenmemesi söz konusu olamaz. Ancak bu etkilenmeyi bir alt ölçeğe indirgeyip küresel finansal piyasalarındaki her dalgalanmanın Türkiye'de yeni bir krize yol açacağını düşünmek de yanlış.

Bu düşünce, 2002-2011 arasında ekonominin sürekli kötü gittiği fikrine kendini kaptırmış olmaktan farklı değil.

AKP üç seçim arka arkaya iktidar olabildiyse, üstelik her seferinde oy oranını artırabildiyse, bunu ekonominin iyi olması sayesinde yapabildi. Üstelik ekonomideki iyilik, sadece burjuvazi için değil, en az burjuvazi kadar orta ve yoksul sınıflar için de geçerliydi. Yani hiç kimse oyunu birkaç kilo bakliyata ya da birkaç torba kömüre satmadı. Halkın yarısının oyu böyle satın alınmaz. AKP'nin burjuvazinin partisi olduğu iddiasını, izlediği ekonomi politikasının her ayrıntısının burjuvazinin çıkarları lehine, işçi sınıfı ve yoksullar aleyhine olduğu noktasına kadar götürünce, ortaya fizikî gerçeklik ile hiç alakası olmayan kurmaca bir durum çıkar. Bu kurmaca durum üzerinden de politika yapılır tabii; aynen Türkiye'de yapılmış olduğu gibi. Ama bu politika da kurmaca olur ve toplumda bir karşılık bulmaz; aynen seçim sonuçlarının kanıtlamış olduğu gibi.

Üstelik ekonomiye bu kadar kaba hatlarla bakmak, çalışanlar arasındaki ve burjuvazi içindeki çıkar farklılaşmalarını ve çelişkileri görmeyi de engeller. AKP ve burjuvazi arasındaki ilişkiyi, geçmişte yapıldığı gibi, Türkiye'de kapitalizmin

kurumsallaşma düzeyini dikkate almadan, Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" kuramına gönderme yapmadan, devri geçen sektörler ve yeni yükselen sektörler ayrımı yapmadan, sermaye gruplarının dünya ekonomisi ile eklemlenme biçimlerini göz önüne almadan, hele TUSİAD içindeki ayrışmaların nedenlerine bakmadan yorumlamaya kalkınca, hata kaçınılmaz olur. Kaba bir işçi sınıfı-burjuvazi ayrımını ve burjuva demokrasilerinde hükümetlerin hakim sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket ettiği kabulünü, her türlü zaman/dönem karakteristiğinden bağımsız yapmak resmi yanlış okumaya yol açar. AKP ile TUSİAD arasındaki çekişmeyi sadece hayat tarzı meselesine indirgemekle sonuçlanır. Yani görüntüde sınıf temelli bir bakış açısıyla başlayan analiz, sonunda hiçbir orijinalitesi kalmayan yavan ve banal bir sosyolojik tespate dönüşür.

AKP'nin ekonomi politikaları konusunda TUSİAD'ın ve DİSK'in aynı ortak zeminde buluşmuş olması, eğer sınıf perspektifinden bakıyorsak, fena halde izaha muhtaçtır. Hem işçi kesiminin, hem sermaye kesiminin, tümü değil ama sınıf vurgusunun en kuvvetli olduğu kabul edilen temsilcileri, hükümeti izlediği ekonomi politikaların yanlışları üzerinden uyarıyor. Ve işe bakın ki, ikisi de yanılıyor. Başka ülkeler batarken Türkiye ekonomisi beklentilerin ve ümitlerin aksine batmıyor.

Geçmişteki bu analiz ve devamında gelen siyaset hatasının gelecekte de tekrarlanma riskini yabana atmak gerekiyor. Doğru bir siyasî bakış açısıyla alternatifini toplumun gündemine sokan bir muhalefet örgütlenmezse, küresel ekonomideki gelişmelerin AKP'ye iktidarını konsolide etme imkânı vermesi şaşırtıcı olmayacak.

Bugün yaşadığımız kriz, kapitalizmin tarihindeki ciddi bir kriz. Böylesine ciddi bir krizin arkasından hem kapitalizmin yeni bir evresinin başlaması, hem de bunun siyasî yansımalarının olması kaçınılmazdır. Siyasî yansımalarını çoktan görmeye başladık. Birbirini destekleyecek iki gelişmenin ipuçları şimdiden görüldü.

Her krizin bir maliyeti vardır ve krizin sönümlenmesi bu maliyeti kimin ödeyeceğinin belli olması ile mümkündür. Şimdilik krizin ateşinin hâlâ sönmemiş olması, bu bedeli kimin ödeyeceğinin

henüz netleşmemiş olmasından kaynaklanıyor. Bugün mücadele iki seviyede devam ediyor:

1. Krizle boğuşan ülkelerin kendi içlerinde giderek şiddetlenen bir sınıf mücadelesi;
2. Küresel krizin faturasının ülkeler arasında dağılımı mücadelesi.

Bu iki mücadeleden daha göz önünde olanı devletler içinde yaşanan mücadele. Hükümetlerin krizden çıkış için uygulamayı planladıkları sıkı ekonomi politikalarının krizin faturasını çalışan kesimlere yıkmaya gayreti, Yunanistan'dan başlamak üzere birçok ülkede protesto dalgalarına yol açtı. Bu mücadelenin seyrine bağlı olarak, gelişmiş ülkelerde hükümetlerin çalışan kesimler üzerindeki yükü bugünden geleceğe ötelemeleri gündeme gelebilecek. Bu da, bütçe dengelerinin yoksullar, çalışanlar ve emekliler lehine bozulması demek. Tüm dünyada bütçe açıklarının hızla arttığı bir ortam, Kürt meselesi ve anayasa tartışmalarıyla bunalan AKP'ye bütçeyi açarak "popülist" politikalar uygulaması için elverişli bir ortam yaratacaktır.

Popülist politikaların diğer ucunda, içe dönük politikalar yer alıyor.

Bugün gözlemlediğimiz ikinci mücadele, krizin faturasının kapitalizmin merkez ülkelerinden çevre ülkelere ihraç edilme mücadelesidir. Bunu da yabana atmamak gerekiyor. Krizin ilk gününden itibaren, ülkeler arası dayanışma adı altında süregiden bir mücadele bu. Krizle beraber gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisi içindeki ağırlıklarının artmasının bedeli G20 dayanışması olarak ödenmekte. Bu mücadelede her bir ülkeye düşen faturanın küçültülmesi gayreti, ülkeleri korumacı ve içe

kapanmacı politikalar izlemeye yöneltiyor. Krizin ilk günlerinden beri ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde baş gösteren ve giderek yayılan ekonomik milliyetçilik belki uzun dönemde yerini yine artan küresel entegrasyona bırakacaktır. Ama yakın dönemde bu ekonomik milliyetçilikten beslenen arayışların çoğalması, AKP'ye içerideki siyasî baskıyı artırma imkanı da verecektir.

Aslolan siyasettir!

Bugünün Türkiye'sine baktığımızda ne hukuk, ne ekonomi; önemli olan siyaset. Nasıl ki görüntüde hukukî olan her şey özünde siyasî ise, bugün ekonomik gözükken her şey de aslında öncelikle siyasî. AKP'nin de sözümona siyaseti arka plana iterken yaptığı, buz gibi siyaset.

Bugünün yakıcı meselesi Kürt sorudur. Bu ortamda küresel ekonomideki gelişmelerin içeride Türk milliyetçiliğinin beslenmesi ve yoksul sınıfların memnuniyetsizliklerinin bir nebze olsun hafifletilmesi için elverişli bir ortam yaratma ihtimali, üzerinde düşünmeyi hak eden bir ihtimaldir. Bu ihtimal gerçek olduğunda siyasî perspektifin kararacağı açıktır.

Bu ihtimalle mücadele etmenin yolu siyasetten geçer. Siyasetin gerektirdiği zorlu mücadele yerine ekonominin belirleyici gücünün verdiği konforu seçenler, hesaplarını küresel krizin AKP'yi alaşağı edeceği üzerine yapanlar, bir kez daha yanılacak. ▼

ASKERÎ VESAYET: KÖKENİ, GELİŞİMİ VE BUGÜNKÜ BOYUTLARI

Bu ülkelerin silahlı kuvvetleri, farklı dozlarda da olsa siyasetin temel paradigmasını, yani 'oyunun kurallarını' tayin edecek bir konumdadır.

Alper Görmüş

Bir ülkenin siyasî rejimini “askerî vesayet” kavramıyla tarif ettiğimizde, o ülkenin ordusuna nasıl bir nitelik atfetmiş oluyoruz?

Bu soruya, Ortadoğu uzmanı Dr. Steven Cook'un Türkçe'de 2008'de yayımlanan kitabının adından daha açıklayıcı bir yanıt verilemez: “Yönetmeden Hükmeden Ordular: Türkiye, Mısır, Cezayir...”

Yani, Cook'un ima ettiği gibi, görünüşte ülkeyi normal bir demokrasiye dönüştürdüğü biçimde hükümet ve bakanlar kurulu yönetmektedir, fakat temel siyasî kararlar, geri plandaki askerler tarafından alınmaktadır. Ordu, görünüşte normal bir demokraside olduğu gibi hükümetin emri altındadır, fakat gerçekte özerktir.

Askerî vesayet rejimlerinin en yetkin uzmanlarından biri olan Prof. Ümit Cizre, Steven Cook'un kitabının Türkçe baskısına yazdığı önsözde bu rejimlerin temel özelliklerini şöyle sıptar:

“Silahlı kuvvetler siyasete her vesileyle açıkça müdahale ederek otoriter eğilimlerini açığa vurmasalar bile, parlamenter sistemin, sivil siyasal aktörlerin üstünde bir yerde konuşlanmışlardır. Dolayısıyla siyaseti ve toplumu şekillendirebilme iktidarları mevcuttur. Bunun anlamı şudur: Bu ülkelerin silahlı kuvvetleri, farklı dozlarda da olsa siyasetin temel paradigmasını yani 'oyunun kurallarını' bizzat tayin edecek bir konumdadır.”

Tarihsel, ideolojik, kültürel boyutlar

Askerî vesayet rejimleri kimi ortak tarihsel, ideolojik ve kültürel özellikler taşısa da, neticede her ülke kendi tecrübesini yaşıyor.

Bir miktar indirgemeyi göze alarak, Türkiye'deki askerî vesayet rejimini var eden üç temel boyuttan söz edebiliriz. Bunları başlıklar halinde ve

birkaç cümleyle ifade etmeye çalışacağım:

Tarihsel boyut: Büyük bir imparatorluğun çok kısa bir süre içinde parçalanıp yıkılması, zihinlere ve duygulara büyük bir travma olarak yansıdı. İmparatorluğun yıkıntıları arasından kurulan cumhuriyetin kurucu kadrolarının ağırlıklı bir bölümünün askerlerden oluşması ise, halkta, zor dönemlerde güvenilebilecek yegâne kurumun ordu olduğuna dair bir kanaata yol açtı. Bu kanaat, sonraki yıllarda özellikle beslendi ve büyütüldü. Sevr paranoyası böyle doğdu.

İdeolojik boyut: Askerlerin sivil alana ve sivillere karşı geliştirdiği güvensizlik zaman içinde muhkem bir ideolojiye dönüştü. Her yeni asker kuşağı, sivil politikacılar üzerinde asker denetiminin olmaması durumunda devletin disiplinsizlik sonucu çökeceği düşüncesiyle endoktrine edildi.

Kültürel boyut: Bu askerî ideoloji -kendi siyasî varlıklarını inkâr anlamına gelse de- bizzat sivil siyasetçiler ve halkın geniş kesimleri tarafından açıkça ya da zımnen benimsendi. Bu siyasî anomali, köruklenen “parçalanma, bölünme” korkularıyla her dönemde sahih bir duygu olarak yaşandı.

Türkiye'deki askerî vesayet gerçeğinin altında böylesine derin ve karmaşık süreçler yatıyor; işte bu nedenle ben Türkiye'de son yıllarda askerî vesayet kurumlarının devlet içindeki etkilerinin azaltılmış olmasını önemsemekle birlikte, rehavete kapılıp “Türkiye'de bir dönem kapandı” hükmünü kolaylıkla veremiyorum. İşin içine “ideoloji” ve “kültür” girmişse, işler zor demektir.

Nitekim, kimileri tarafından Türkiye'deki askerî vesayet düzeninin sonu olarak değerlendirilen ve AK Parti'nin yüzde 50'lik seçim zaferiyle biten Haziran 2011 seçimlerinden hemen önce yapılan bir araştırma, askerî vesayet düzeninin ideolojik

ve kültürel boyutlarının hâlâ devrede olduğunu bir kez daha gösterdi.

Sabancı Üniversitesi'nden Fuat Keyman ve Özge Kemahlıoğlu'nun Metropoll araştırma şirketiyle yürüttüğü anket çalışmasının sonuçlarından konumuz açısından önemli ikisini aktarayım:

Soru: Ordunun sivil denetim altında olması gerektiğini düşünüyor musunuz?

Düşünüyorum: Yüzde 52.

Düşünmüyorum: Yüzde 41.

Soru: Bazı durumlarda ordunun yönetimi ele almasını onaylar mısınız?

Onaylarım: Yüzde 39.

Onaylamam: Yüzde 57.

Tam bu noktada, Türkiye'nin ve Türkiye siyasî hayatının kendine özgü ve çok temel bir unsuruna işaret etmek gerekiyor:

Bu yüzde 39'un ağırlıklı bölümünü, ilk anda zannedileceği gibi ya

da genel geçer yaklaşımlarla düşünüldüğünde akla gelebileceği gibi kendisini “sağcı” ya da “müslüman” diye adlandıranlar değil; kimliğini Batılı, seküler, çağdaş, modern gibi sıfatlarla bildirenler oluşturmaktadır.

Klasik milliyetçiliğin tersine destekçilerini kentlerden ve laik-seküler çevrelerden bulan bu ideoloji, kendisini o milliyetçilikten ayırmak üzere “ulusalcılık” diye bir sıfat buldu.

Ben öteden beri, görünüşleri ve hayat tarzları modern, fakat zihniyetleri otoriter ve devletçi olan bu kentli, laik, modern kesimleri gerçek nitelikleriyle kavramaksızın Türkiye'nin ve Türkiye siyasî hayatının anlaşılamayacağını savunuyorum.

Bu kesimlerin gücünü ve önemini anlamaksızın, Türkiye'deki askerî vesayet rejiminin geleceği hakkında gerçekçi çıkarımlara varmak da mümkün olamayacaktır. Tıpkı, son 10 yılda Türkiye'de yaşanan askerî

vesayetin geriletilmesi mücadelelerinde bu kesimlerin oynadığı rolün anlaşılabilirliği olması gibi.

Oysa son 10 yılda Türkiye’de çok ilginç bir süreç yaşandı ve bu kesimler, askerî vesayet rejimini kendi sınıfsal çıkarlarının devamı için yegâne seçenek olarak görmeye başladı.

Bu yıllara biraz bakalım...

“Baş düşman” a karşı askerî vesayetten medet ummak

AK Parti’nin 2002’de iktidara gelmesinden sonra bu kesimlerin verdiği tepkiler, Batı’nın demokratik kamuoyları tarafından, onların zihniyetlerinin otoriterliğinden çok, görüşlerinin ve hayat tarzlarının modernliğine bakılarak değerlendirildi.

Bu bakış kabaca, onların toplumda demokratiği ve demokrasiyi temsil ettiklerini, buna karşılık AK Parti ile onu destekleyen toplumsal kesimlerin İslamcı, teokratik, demokrasi dışı bir rejim peşinde olduklarını var sayıyordu.

AK Parti’nin iktidarı kökleştikçe, onun temsil ettiği ve o âna kadar toplumun kıyılarına sürülmüş kesimler toplumsal hayata katıldıkça, bu “modern” kesimlerde siyasî iktidarlarıyla birlikte toplumsal iktidarlarını da kaybetmekte olduklarına dair derin bir endişe belirmeye başladı.

Toplumun taşrasına sürülmüş olanların toplumsal hayata katılmaya başlamaları, özünde demokratik ve modern bir süreçti; fakat sözünü ettiğim kesimler yaşananları, kendi varlıklarına yöneltmiş büyük bir tehdit olarak algıladı ve sık sık da bu algıyı bilinçli olarak abarttı.

Bu panik duygusuyla AK Parti iktidarını “düşman” olarak kodladılar. Bu kesimler açıkça, iktidarda bir düşman olduğu için onun olumlu herhangi bir şey yapmasının ontolojik olarak mümkün olmadığı düşüncesini geliştirdi ve bir düşmana karşı nasıl mücadele edilirse öyle mücadele etmeye başladı... Yani, onu imha etme stratejisini devreye koydular...

Toplumun bir kesimindeki bu algıyı iyi hesap eden ve zaten o algının üreticilerinden biri olan generaller, AK Parti hükümeti kurulur kurulmaz onu devirmenin yollarını aramaya başladı.

Seçilmiş iktidarı devirmeyle ilgili planlar 2007’den itibaren medyaya sızmaya başladı. Bu yönlerde ilk

dosya, 2003-2005 arasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yapan Orgeneral Özden Örnek’in tuttuğu Darbe Günlükleri oldu. *Nokta* dergisi Nisan 2007’de, öbür kuvvet komutanlarının da içinde yer aldığı ve Özden Örnek’in günlüklerinde anlattığı darbe planlarını yayımladı. Daha sonra, *Taraf* gazetesi bu türden başka planları içeren çok sayıda belge yayımladı. Bu yayınları Ergenekon ve Balyoz davaları izledi.

Bu noktada, Ergenekon ve Balyoz davalarının modern, seküler ve fakat otoriter zihniyetli kesimler üzerindeki etkileriyle ilgili bir gözlemimi aktarmak isterim. Son derece paradoksal bir durumdan söz edeceğim:

Ergenekonculuğun ve darbeciliğin teşkilat yapıları yürüten soruşturmalar, tutuklamalar ve açılan davalar sayesinde zayıfladıkça, onların ideolojisinin toplumdaki “modern” taşıyıcıları daha da katılaştı.

Bunun anlaşılır bir nedeni var, o da şu: Bu kesimler, iktidardaki düşmanı alt edebilme potansiyeline sahip yegâne güç olan darbeciliğin bir alternatif olmaktan çıkması durumunda elde düşmanla mücadelede kullanılacak hiçbir alternatifin kalmayacağını düşünüyor ve o alternatifin şebeke yapısı zayıfladıkça daha çok hırçınlaşıp katılaşıyor.

Ben, zaten işte bu nedenle askerî vesayetin toplumun derinliklerine kök salmış varlığından söz ediyor ve rehavete kapılmamamız gerektiğini savunuyorum.

Siyasî ve kurumsal düzey: Ne yapmalı?

Askerî vesayet, etkisi ancak zaman içinde ve ağır ağır kırılabilir ideolojik-kültürel damarın yanı sıra hiç şüphesiz esasen siyasî-kurumsal düzenlemelere dayanıyor.

Türkiye’nin Avrupa Birliği sürecinde ve bilhassa da AK Parti iktidarı döneminde bu çerçevede önemli düzenlemeler yapıldı ve askerî vesayet, siyasî-kurumsal düzeyde önemli ölçüde geriletildi. Fakat bu çerçevede yapılacak daha çok iş var.

Bu yazıyı, atılması gereken adımları hatırlatarak bitirelim.

Akla hemen Genelkurmay Başkanlığı’nın bütün demokratik ülkelerde olduğu gibi Millî Savunma Bakanlığı’na bağlanması geliyor. Fakat bu adımı, bakanlığın yeniden düzenlenmesi gereğiyle birlikte düşünmek gerekiyor. Aksi takdirde -o da önemlidir ama- sembolik bir değişmeden öte bir şey yapılmamış olur.

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin hesaplarının bugün dahi sivil hükümetler tarafından layıkıyla denetlenmiyor oluşu, atılan bütün adımlara rağmen, Silahlı Kuvvetler’in devlet sisteminde hâlâ fiili bir özerklikten faydalanmasını sağlayan en önemli nokta olarak öne çıkıyor. Ordunun bütçesinin tümüyle seçilmiş siyasetçiler ve hükümetler tarafından denetlenmesini sağlayacak adımlar hâlâ çok ürkek bir biçimde atılabiliyor.

Bir başka önemli nokta, ordunun iç güvenlik alanındaki varlığı. Sivil siyasetçiler, iç güvenlikte Silahlı

Türkiye’de son yıllarda askerî vesayet kurumlarının devlet içindeki etkilerinin azaltılmış olmasını önemsemekle birlikte, rehavete kapılıp “Türkiye’de bir dönem kapandı” hükmünü kolaylıkla veremiyorum.

Kuvvetler’e muhtaç olduğu süreç (bunu “Kürt sorunu” devam ettiği sürece diye somutlaştırabiliriz), askerî vesayeti gerçek anlamıyla ortadan kaldırmak mümkün olamayacaktır.

Nihayet, askerî liselerdeki ve harp okullarındaki müfredatın değiştirilmesi de hayati bir önem arz ediyor. Gazetecilik hayatını ordunun “darbe yapma hakkı”nı savunmaya hasreden Mehmet Ali Kışlalı, zaman zaman “müfredat” a gönderme yapar ve “ne yaparsanız yapın, değil mi ki orduda eğitim Atatürkçülük temelli yapılıyor, askerin cumhuriyeti koruma ve kollama hassasiyetini azaltamazsınız” yazıları yazardı.

Haklı. Müfredatta demokratik zihniyetli subayların yetişmesini sağlayacak değişiklikler yapılmadığı sürece en radikal siyasî-kurumsal düzenlemeler bile eksik kalacaktır. ▼

TEK BAŞINA OTURAN BAŞBAKAN

YAŞ toplantısında Başbakan masanın başında tek başına oturuyordu. Bu yeni görüntü askerî vesayetinin sona ermesinin kanıtı olarak gösterildi.

Doğan Tarkan

Geçtiğimiz Ağustos ayında Yüksek Askerî Şura (YAŞ) toplantısı öncesinde Genelkurmay Başkanı ve üç Kuvvet Komutanı alınacak kararlarda hükümet ile anlaşamayınca çok küçük çaplı bir kriz yaratarak istifa etti. YAŞ toplantısında Başbakan masanın başında tek başına oturuyordu. Eskiden masanın başında başbakan ve genelkurmay başkanı birlikte otururdu. Bu yeni görüntü basının önemli bir kısmı tarafından askerî vesayetinin sona ermesinin kanıtı olarak gösterildi. Keşke askerî vesayetin bitmesi bu denli kolay olsaydı.

Türkiye’de askerî vesayet Cumhuriyet’in kuruluşundan beri var. Demokrat Parti’nin 1950’de iktidara gelmesi askerî bürokrasiyi ve askerî vesayeti savunan derin devleti şaşırttı. Böyle bir gelişme beklemiyorlardı. O güne dek iktidarlarını sorunsuz bir biçimde CHP’nin tek parti diktatörlüğü aracılığıyla sürdürüyorlardı. Tek parti diktatörlüğünde devlet kurumları, ordu, meclis, cumhurbaşkanlığı, adalet, eğitim vs hep iç içe geçmişti.

27 Mayıs Anayasa’sı

Demokrat Parti dönemi yeni bir durum olarak ortaya çıktı. DP, 1950 ve sonrasında katıldığı bütün seçimleri açık arayla kazandı; genel seçimlerde %53, %57,5 ve %48 oy aldı. Ama önce sokak gösterileri, üniversite öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin eylemleri

ile yıpratılmaya çalışıldı ve sonunda 27 Mayıs 1960’ta darbe ile devrildi.

27 Mayıs darbesi üç olguyu gerçekleştirdi. Başbakanla iki bakanı asarken, Yassıada’da DP milletvekillerine karşı terör estirirken, gelecek politikacılara yaşamlarının ipin ucunda olduğunu anlattı. Mesaj açıktı: Derin devletin çizdiği sınırların dışına çıkılmayacaktı.

İkincisi, yeni bir anayasa hazırlandı. Yeni anayasa 1960’ların dünyasının genel politik koşullarından etkilenmişti. İleri olan yanları vardı, ama aslen askerî vesayeti kurumsallaştırıyordu.

Millî Güvenlik Kurulu 27 Mayıs Anayasası ile kuruldu. Yargı gene bu anayasa ile güçlendirildi ve TBMM’nin yetkilerine müdahale edecek Anayasa Mahkemesi bu anayasayla kuruldu.

Askerî vesayet artık 1950-60 arasının kazalarına hazırlıklıydı.

Üçüncü olarak ise, subaylara bir dizi ayrıcalık tanındı ve subaylar toplumdan koparıldı. OYAK kuruldu, subay maaşları büyük ölçülerde artırıldı. Subay lojmanları, subay evleri, tatil kampları kuruldu. Ordudaki erlerin yaklaşık üçte birinin subaylara hizmet etmesi sağlandı.

Askerî vesayet 1960-70 arasında her an duruma hâkimdi ve giderek mekanizmalar daha hızlı hareket ediyor, rejim kendisini daha emin hissediyordu.

12 Mart 1971 darbesi 27 Mayıs

Anayasası’nın eksikliklerini, yeterince iyi çalışmayan ya da etkin olmayan yanlarını düzeltti. 12 Mart sonrasında askerî vesayet daha da güçlendi.

12 Eylül Anayasası

12 Eylül darbesi bir yandan toplumsal muhalefeti, toplumsal muhalefetin örgütlerini ortadan kaldırırken, diğer yandan 27 Mayıs ve 12 Mart darbelerinin tüm deneylerini birleştirerek karımıza askerî vesayet açısından çok sağlam, iç tutarlılığı olan bir anayasa çıkardı ve yoğun bir baskı ortamında bu anayasanın halkoyu yoluyla onaylanmasını sağladı.

12 Eylül Anayasası’nın birçok maddesi zaman içinde defalarca değiştirildi. Bu değişiklikler, askerî vesayeti garanti altına almak olan bir diktatörlüğün anayasadaki açıklarının kapatılmasıydı ve hiçbir askerî vesayetin temellerine değmedi bile.

12 Eylül 2010 referandumunu ise çok ilginç koşullarda ilk kez askerî vesayetin anayasadaki bazı maddeleri ile hesaplaştı. Yargı üzerindeki vesayet HSYK’nın ve Anayasa Mahkemesi’nin seçilmesine ilişkin değişikliklerle bir ölçüde zayıflatıldı. Generallerin, subayların sivil mahkemeler önüne çıkarılması sağlandı.

12 Eylül diktatörlerinin yargılanmasına engel olan geçici 15. Madde kalktı ve bu doğrultuda bazı adımlar atılmaya başlandı.

İlginç olan, 12 Eylül askerî darbesinin en çok hırpaladığı kesimlerin başında gelen solun büyük bir kısmının bu değişikliklere “Hayır” diyerek 12 Eylül rejimini savunmuş olmasıdır.

Ergenekon ve sonrası

Ergenekon soruşturmalarının başlaması üzerine ortaya çıkarılan bir dizi darbe teşebbüsü Ergenekon Davaları başladığında bu gelişmeyi küçümseyen, AKP’nin psikolojik savaşının bir manevrası olarak gören, daha önce de Cumhuriyet Mitingleri’ne omuz vermiş kesimlerin ve bu arada bazı ulusalcı sosyalist örgüt ve bireylerin tutumlarının ne kadar vahim olduğunu

gösterdi.

Darbe davaları son YAŞ toplantısı öncesinde darbeci eğilimler için durumun iyice sıkıştığını gösteriyor. Ancak askerî vesayetin ortadan kalkabilmesi için yapılması gereken daha çok şey var:

Her şeyden önce Genelkurmay Başkanlığı kaldırılmalıdır. Böylece askerî hiyerarşinin merkezi ortadan kaldırılmış olmalıdır.

TSK’nın iç düşman konsepti ve 35. madde ortadan kaldırılmalıdır. TSK sadece dış tehditler için örgütlenmiş bir kurum olmalıdır.

Kuvvet komutanlıkları doğrudan fakat ayrı ayrı idarî ve malî olarak Savunma Bakanlığı’na bağlanmalıdır.

Jandarma komutanlığı ortadan kaldırılmalı, TSK bütün ülke çapında iç güvenlik sorunlarının dışına çıkarılmalıdır.

Üç kuvvet komutanlığının bütçeleri herkesin denetleyebileceği bir biçimde açık, şeffaf olmalıdır.

TSK’nın er ve subay eğitimlerinden düşman konsepti çıkarılırken, her türlü ırkçı, milliyetçi ve cinsiyetçi eğitim sona erdirilmelidir.

TSK’nın bütün unsurlarının siyasete müdahale etmesi, siyasî demeçler vermesi yasaklanmalıdır.

Zorunlu askerlik kaldırılmalı, yerine gönüllü askerlik getirilmeli, silah altındaki insan sayısı büyük ölçüde azaltılmalıdır.

OYAK TSK’nın, TSK emeklilerinin denetiminden çıkarılmalı, ordu mensuplarının toplu bir biçimde ekonomiye katılması engellenmelidir.

Bütün bunlar kadar önemli bir nokta da, süren Kürt savaşının bitmesidir. TSK bugünkü gücünü “savaş sürdüren ordu” olmaktan da almaktadır. Böylece dokunulmaz, eleştirilemez bir yeredir. Savaşın bitmesi bütün Türkiye’yi normal koşullara çekecektir, ama en başta TSK’nın “normalleşmesi” sağlanacaktır. ▼

OSMANLI'YA DÖNÜŞ

Osmanlı nostaljisi, son yirmi yılda oluşan Türk kültür sanayiinin yarattığı günlük tüketim kültürünün zaten bir parçası.

Mahmut Mutman

“Nostalji” denilen hissiyatı kapitalizmin garip ve özgün dinamiğine bağlayabiliriz: Kapitalizm, bireyselliği ve tekilliği ne kadar ortadan kaldırır ve toplumsal hayatın çeşitliliğini ne kadar metalaştırır ve tekdüze hale getirirse, o kadar farka ihtiyaç duyar. Me-sele bir fark imgesi yaratmak olunca da, geçmişin “başka”lığı verimli bir kaynaktır.

Geçmiş dönemler, alışkanlıklar, modalar ya da kültürler, zamansal uzaklığı korunan ama aynı anda bu uzaklığın insanda hep bir yakınlık hissi duyuracağı türden imgelerle dolaşıma sokulur. Nostaljinin kurguladığı “fark”, tam da bu “uzak-yakınlık” hissinde olsa gerek; uzakta kalan ama sıcak, samimi bir imge. Bu da bize “nostalji” sözcüğünün kökeninde yatan “sıla”, “yuva hasreti” anlamının vaadetme gücünü ve özellikle yabancılaşmış bir dünyada nostaljik söylemin “performatif” (dünyayı

betimlemekten ziyade dünyada bir iş yapan, icrai) yönünü gösteriyor. Bu anlamda bir Osmanlı nostaljisi, son yirmi yılda oluşan Türk kültür sanayiinin yarattığı günlük tüketim kültürünün zaten bir parçası: Cemil İpekçi’nin moda tasarımlarından lokanta dekorasyonuna ve televizyon dizilerine kadar. Dolayısıyla bugünlüklerde “yeni Osmanlıcılık” denilen şeye ideolojik ve siyasal bir akım olarak bakmadan önce, belki de bu küçük noktayı hatırlamamız gerekiyor: Nostaljik hissiyat (geçmiş iidealize etme, geçmişe dönme, vb.) zaten her zaman **modernliğin** ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Osmanlı çok-kültürcülüğü

Siyasal düzeye gelince, Osmanlı’da çekici olan nedir? Ulusçuluk çok-etnisiteli, çok-kültürlü toplumu yadsımaya dayandığına, ulusçuluğun krizi hem ulusal hem de bölgesel düzeyde giderek belirgin hale geldiğine ve sorunlara bir yanıt veremediğine göre, “Osmanlı”nın model olarak

belirmesinin sebebi bir ulus-devlet olmamasıdır.

Yeni Osmanlıcılığın ideolojik kaynağı AKP’nin İslamî ideolojisinde ve yer yer kullandığı “uygarlık” kavramında bulunabilir; ama nereden kaynaklanırsa kaynaklansın asıl **pratik** anlamı “Osmanlı çok-kültürcülüğü” diyebileceğimiz siyasal ve yönetsel modeldir. “Çok-kültürcülük” ne Batı’nın icadıdır ne de dünyadaki tek çok-kültürcülük örneği modern Batılı liberal hukuk devletinin çok-kültürcülüğüdür. Tarihçilerin “Osmanlı millet sistemi” dediği düzenlemenin çok-kültürcü bir idarî sistem ve yaşama tarzı olduğu gayet açık.* Osmanlı tarihçisi Aron Rodrigue, Batı ve Osmanlı çok-kültürcülükleri arasındaki farkı gayet güzel açıklamaktadır: Batı sisteminde, kültürel, dinsel veya etnik fark, kültürler dışı ve üstü olduğu varsayılan bir “evrensellik” normuna göre konumlanır. Osmanlı sisteminde ise, bu özgül anlamda herhangi bir evrensel norm yoktur. Hakim dinî gurup olan

Müslüman cemaati, kendini diğer dinsel ve etnik cemaatlerden üstün görür (örneğin mahkemede Müslüman olmayanların bir yerine iki tanık getirmeleri gibi uygulamaları düşünün); ama onlara kültürlerin ve dinlerin üstünde evrensel bir norm sunmaz, ne de kendini böyle bir normun ardında saklar. Dolayısıyla İslamiyeti yaymaya çalışsa bile, Batı sömürgeciliğinde gördüğümüzün tersine, Müslüman olmayanların kendi kurallarıyla kendi başlarına yaşamalarına karışmaz ve her cemaat kendi içinde kendi işlerini ve hayatını düzenler. Rodrigue, Osmanlı hoşgörüsüne “evrenselliği olmayan fark” adını vermektedir.

Bu ilginç ve özgün siyasal ve kültürel sistem de tarih içinde dönüşüme uğradı. Osmanlı hakim sınıfı, 19. yüzyıla gelindiğinde oluşan yeni dünya koşullarında, yeni bir düzenlemeye gitmek ve çeşitli “milletlerini” ortak bir **Osmanlı yurttaşlığı** çerçevesinde birleştirmek istedi. Bir yandan Avrupa’nın yeni emperyal güçlerinin

“Doğu sorunu” adı altında Osmanlı üzerine geliştirdikleri program, öte yandan kaçınılmaz biçimde oluşan milliyetçilikler (Osmanlı’ya karşı milliyetçi isyanlarda Avrupa devletlerinin rolü muhakkak vardı, ama aynı zamanda gerçek demokrasi ve özgürlük talepleriyle de ilgilidiler) gibi karmaşık nedenler sonucu bu proje çalışmadı. Zaten 18. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa devletler sistemine fiilen girmiş olan Osmanlı bir süre sonra kendini paradoksal bir konumda buldu. Düyun-u Umumiye gibi kurumlarla bir yandan ekonomik olarak **yarı-sömürge** haline gelirken, öte yandan yükselen milliyetçilikler karşısında adeta **modern emperyal** bir konumda kaldı. “Devleti kurtarma” mantığının Osmanlı seçkinlerini sürüklediği çılgın milliyetçiliği ve yol açtığı utanç verici felaketi anlatmama gerek yok.

Bu özetlediğim öykünün bizi şimdilik ilgilendiren tarafı şu ki, modernliğe girişle ne geleneksel millet sistemi yaşayabildi, ne de modern uyarılması. Yanlış anlaşılmasın, amacım, düzcizgisel bir tarihsel ilerleme modelini haklı çıkarmak değil, çünkü bizzat o model sözkonusu tarihin içinde rol oynamış bir ideolojidir. Osmanlı sisteminin özgünlüğünü incelemeli, elbette tarihten örnek almalı ve ders çıkarmalıyız! Ama, öncelikle, her tarihsel örneğin ayrıntılı biçimde tartışılması ve seçici olunması gerektiğini, hiçbir sistemin düz bir “modelleme” ile yeniden kurulamayacağını idrak ve kabul etmemiz gerekir.

“Yeni Osmanlıcılığın”, iki tane pratik bağlantı noktası var. Sırasıyla bunlara bakalım.

“Kürt” Sorunu: İki Siyaset Tarzı

Ulusçuluk etnik gurupları baskı altına aldığına ve sorunlara yol açtığına göre, karşıtlık uyandıran Türk kimliği yerine geçmişte böyle bir “günah” işlememiş Müslüman kimliği Kürt

sorununa çare değil mi? Zaten İslamiyetin bizzat öğretisinde ırkçılığa karşı açık seçik önermeler vardır. Buna bir de Türkiye’de değişik Müslüman cemaatlerin yaygın örgütlülüğü gibi araçsal bir gerçekliği ekleyin... Yeni Türkiye demokrasisinde Türkler ve Kürtleri biraraya getirecek köprü Müslümanlık olabilir. Bu gayet akla yakın duruyor, ama bazı koşullarla. Öncelikle Müslümanlığı kimlikçi ve özselci biçimde düşünmezsek; yani, örneğin İslami öğretinin ırkçılığa karşı olmasından gerçek tarihte ve toplumda Müslümanların hiç ırkçılık yapmadığı ve yapmayacağı gibi düz sonuçlar çıkarmazsak. İkincisi, Kürtlüğe (örneğin Kürtçe diline) Kürtlerin ihtiyacı olduğunu unutmazsak ve tüm ulusal-etnik kimlikleri aynılaştıran bir başka düzlüğe kapılmazsak.

Bunları tamamlayan, çok önemli üçüncü bir koşul ekleyelim: Müslümanlık veya Osmanlılık gibi kimlikler kendi başına hiçbir şeyin sihirli çözümü olamayacağı ve demokratik bir dönüşüm **200 yıldır yapıldığı gibi yukarıdan**, yasaları değiştirmekle olup bitmeyeceği için, **toplumu değiştirecek gerçek bir problem ve hedefi masaya koymak, gündem oluşturmak** gerekir. Sorun, “demokrasi eksikliği” gibi muğlak terimlerle tanımlanamaz. Özeleştirici yapılabilecek doğru dürüst yapılmalıdır. Bu sorunun adı ırkçılıktır, Türkiye’de bal gibi vardır ve soruna adını vermeden, dolayısıyla uğraşacak bir problem, dönüştürecek bir davranış tarzı tanımlamayan her türlü yukarıdan yasal reform çabası başarısız kalır. Sorun devam eder.

Milliyetçiliğe bir başka kimlikle veya kimlik tarzıyla verilecek yanıt çalışmaz, karşınızdakini de kimlikçi mantığın içine çekersiniz, yani kısır döngü sürer. İzlenecek politika **“kimlik” politikası değil, “sorun” politikasıdır**. O sorunun adı ırkçılıktır ve Türkiye’de olmadığını söylemek çok ama çok ciddi bir yanılgıdır. Bu

Ulusçuluğun ideolojik etkililiğini giderek yitirdiği günümüzde, hızla gelişmekte olan ve hayli girişken Türkiye kapitalizminin bölgesel rolünü oynayabilmek için yeni bir ideolojik şekillenmeye ihtiyacı var.

yanılığının pahasını her gün daha çok kanla ödüyoruz.

Ortadoğu: Demokratik bir birlik mi, emperyal oyun mu?

Siyasal ve ideolojik bir oluşum olarak “Yeni Osmanlıcılık”, aynı zamanda kapitalizmin tarihsel konjonktürüne bağlanabilir. Ulusçuluğun ideolojik etkililiğini giderek yitirdiği günümüzde, hızla gelişmekte olan ve hayli girişken Türkiye kapitalizminin bölgesel rolünü oynayabilmek için yeni bir ideolojik şekillenmeye ihtiyacı var. Bu noktada solun yapacağı eleştiri, Fransa’nın Libya ile ilişkisi konusunda yönelttiği eleştiriden farklı değil. Öte yandan bölgesel birlikler (ki bu konuda öncülüğü, başarısızlığı uğramış dursa bile AB projesiyle Avrupa yaptı) hiç de küçümsenmesi gereken oluşumlar. Ortadoğu da kendi içinde demokratik bir birlik ve dayanışma ağı niçin kurmasın?

AKP liderliği, tam da “fundamentalist” yoldan gitmediği için bu konuda öncü rolü üstlenmeye namzet. Yeni Osmanlıcılık burada bir kez daha devreye girmektedir. Unutmayalım ki, “fundamentalizm” de geçmişle bir ilişki kurma yoludur. Eğer geçmişteki temellerin ve ilkelerin, “başlangıçta varolan söz”ün olduğu gibi ve saf biçimde yeniden kurulacağına inanmıyorsam, geçmişle ilişkim nasıl olacak? Bu gerçek bir soru. Eğer bir Osmanlıcılık sözkonusuysa, bu hiç kuşkusuz hazır ve nazır, orada duran bir yanıt gibi ele alınamaz ve AKP için de bir soru teşkil ediyor olmalıdır.

Örneğin siyasal İslamî yaklaşımın bazı kesimleri içinde bir rol oynadığını (adeta bir yanıt teşkil ettiğini) bildiğimiz “uygarlık” kavramı ne dereceye kadar açıklayıcı bir kavram olabilir? Uygarlık Batı’nın da önemli bir kavramı oldu; hatta Huntington gibi İslam karşıtı kuramcılarının en temel kavramlarından biri oldu. Nasıl kullanılmalı bu iki yanı keskin

kavramı, özellikle yabancı dildeki karşılığının “civility” yani “sivillik” olduğunu anımsarsak? Osmanlı çok-kültürlülüğü ve Osmanlı yurttaşlığı tarihsel örnekleri konusunda çok daha ciddi analitik ve kritik araştırmaya ihtiyaç var. Unutmayalım ki, Osmanlı’ya karşı isyan eden sadece Sırlar ve Yunanlılar değildi, Araplar da isyan etti. Arap isyanında İngiliz rolü kuşkusuz önemliydi (“Arap Lawrence”ı hatırlayın); ama kimse de durduk yere, basitçe kıskırtmaya gelip isyan etmez. Tüm bu tarihi basit bir emperyal oyun gibi gören, işi gerçek sorunları ve Arap halkının iradesini hiçlemeye vardırıran bir yaklaşım, sadece daha büyük emperyal ağabeylerin bölgeden sorumlu ve elinde kala kala nostalji kalmış memuru haline gelme riskini alır.

“Yeni Osmanlıcılık” kararlaştırılmış, olmuş bitmiş değil, süreç halinde bir ideolojik oluşum. Bölgede, İsrail konusunda olduğu gibi, demokratik adımlar da atabilecek ama son halini almamış, halen açık ve belirsiz bir güçler alanında boy gösteren yeni bir eğilim. Kanımca **fark** Osmanlı’nın dönüşünde değil, bu dönüşün içinde **neyin, hangi tarihin ve nasıl dönüştüğünde**. ▼

* Yine de bu çok az dile getirilmiş bir nokta olduğu için bu konuda öncü iki metne referans vermek istiyorum: Osmanlı çok-kültürlülüğünden ilk sözeden, Amerikan, Hint ve Türk anayasaları karşılaştırması bağlamında Gayatri Chakravorty Spivak oldu. Bkz. “Scattered Speculations on the Question of Cultural Studies”, *Outside in the Teaching Machine* (New York ve Londra: Routledge, 1993), s. 255-284, özellikle, s. 264. Daha sonra Osmanlı Musevi cemaatlerin tarihçisi Aron Rodrigue, Nancy Reynolds ile mülakatında Osmanlı sisteminin hoş bir betimlemesini verdi: “Difference and Tolerance in the Ottoman Empire”, *Stanford Electronic Humanities Review*, 5: 1, 1996. Bu öncü metinler, konunun bilinmeye başlamasıyla birlikte tarihsel çalışmalara da yol açıyor. Örneğin, bkz. Karen Barkey, *The Empire of Difference: Ottomans in Comparative Perspective* (Cambridge University Press, 2008).

YENİ OSMANLI MEDENİYETİ PROJESİ

Tarih, farklı iktidar biçimlerinde farklı şekillerde yeniden kurgulanır ve bu kurgular yaşamların ve mekânların şekillendirilmesinde önemli rol oynar. İktidarın tarihi nasıl kurgulandığına bakmak bugünün iktidar politikalarını anlamak için ipuçları verebilir.

Ayşim Türkmen

İktidarlar, medeniyet tahayyülleriyle yaşamları ve yaşam alanlarını yeniden şekillendirme girişimlerinde bulunur. Bu girişimlerin en gözde araçlarından birinin “tarih icadı” olduğunu söyleyebiliriz. Tarih, farklı iktidar biçimlerinde farklı şekillerde yeniden kurgulanır ve bu kurgular yaşamların ve mekânların şekillendirilmesinde önemli rol oynar. İktidarın tarihi nasıl kurgulandığına, yeni tarih kurgusunun daha önceki kurgularla nasıl benzeştiği ve onlardan nasıl ayrıştığına bakmak bugünün iktidar politikalarını anlamak için ipuçları verebilir.

“Müze kent”

AK Parti iktidarının “Yeni Osmanlı” projesine kent üzerinden baktığımızda, AK Parti’nin tarih kurgularının,

1980’lerde ANAP iktidarının “dünya kenti İstanbul” projesiyle başlayan tarihselciliğinin bir devamı olduğunu görüyoruz. Yalnız AK Parti tarih kurgularındaki yeni vurgular bugünün iktidarıyla ilgili önemli şeyler söylüyor.

Çağlar Keyder ve Ayşe Öncü’nün “Bir Üçüncü Dünya Şehrinin Globalleşmesi” adlı makalede belirttikleri gibi, 1980’lerde ANAP iktidarının liberal ekonomik politikalarına paralel olarak İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan’ın girişimci şehircilik anlayışıyla İstanbul’un bir dünya şehri yapılması gündeme geliyor. İstanbul’u zengin yatırımcılar ve üst düzey yöneticilerin gözünde nasıl cazip hale getirebiliriz diye düşünölmeye başlanıyor. Bu projeyle kenti gezmeye gelen kongrecilerin ve yöneticilerin kuzeydeki otellerde kalırken Boğaz’ı seyrederek geçip tarihî

yarımadaı bir “müze kent” tahayyülü içinde tavaı etmeleri amaçlanıyor. Bir yandan liberalleşme kenti şekillendirirken, yani Levent-Maslak hattında bankalar ve finans şirketleri gökdelenlerini dikerek kendilerini göstermeye başlarken, diğeryanda tarihî şehir temsilleri oluşturuluyor.

Bu projenin bir parçası olarak değeriendirilebileceğimiz Çelik Gülersoy’un nostaljik İstanbul tasarımları şehrin birçok yerinde hayata geçiriliyor. Bir nevi yeni-osmanlıcılık kurgusu. Tarihî yarımadaıdaki Soğukçeşme Sokakı bu anlamda önemli bir örnek. Bir tiyatro dekoru gibi tarihî sokak oluşturuluyor ve burada el sanatları işleri satılıyor, Osmanlı mutfağı restorantı, Osmanlı tarzı bir otel yerleştiriliyor. Bu ‘dekor tarih’in önemli bir ayrıntısı, burada yerleşimin olmaması. Yani burası yaşanılacak bir alan olarak düşünölmüyor. Turistik bir

alan olarak düzenlenip ticarî, turistik hizmetler veriliyor ve turistlerin gezip görüp gidecekleri bir tasarım yaratılıyor.

Fetih Müzesi

AKP iktidarı dönemine baktığımızda, 1980’lerde başlayan İstanbul’un bir dünya şehri yapılması olarak tanımlayabileceğimiz girişimci şehircilik anlayışının devamını görüyoruz, ancak bütün şehre yayılan bazı önemli eklemeler var. Şehrin tarihinin sadece turistik bir dekor olmaktan öte, yeniden Osmanlı tarzının yaşanılacağı bir alan gibi yapılandırılmaya başlandığına şahit oluyoruz. Yaşanılan mekânlar dönüştürölerek yeni tarz Osmanlı yaşam alanları, Osmanlı mahalleleri kurma projeleri ortaya çıkmaya başlıyor.

Bu kurgunun günümüz kentine yansımış en kapsamlı projelerinden biri

Panorama 1453

Yeni burjuvaziye Yeni Osmanlı fantazmagoryada yaşama vaadleri sunuluyor. Her modern medeniyet projesinde olduğu gibi, bu projede de 'yeni' vaad edilirken tarih yeniden kurgulanıyor.

Topkapı'da 354 bin metrekarelik devasa bir alanda inşa edilen "Topkapı Şehir Parkı". İstanbul'da Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ikinci büyük kentsel düzenleme. Bu park, camisi, geleneksel el sanatları çarşısı, gezi alanları ve Fetih Müzesi'nden oluşuyor.

Bu parkın açılışının medyada sunum tarzına baktığımızda şöyle başlıklar görüyoruz: "Topkapı Şehir Parkı göz kamaştırdı... Yapısı itibarıyla pek çok yeniliği bünyesinde barındıran parkta hem tarihî ve kültürel öğeler hem de modern ve sosyal alanlar dikkat çekiyor." (<http://v3.arkitera.com/v1/>

haberler/2003/12/09/topkapi.htm)

Parkın en dikkat çekici yeniliği olan Fetih Müzesi ise şöyle yansıtılıyor:

"Zaman tüneline 554 yıl geriye gidip İstanbul'un fethinin başladığı 29 Mayıs sabahını yaşamak ister misiniz?... Yıkılan surlardan İstanbul'a giren Fatih'in ordusuna eşlik etmeyi, Bizans ve Osmanlı askerlerinin cınlayan kılıç şakırtılarına, gümürdeyen top seslerine, atılan savaş naralarına, yükselen tekbirlere ve mehter marşlarına tanıklık etmeyi?... Yani fethi seyretmeyi?... Öyleyse hazır olun, bu dediklerimizi yakın bir zamanda **tıpkı gerçeğine tanık oluyormuş gibi** yaşayacaksınız. İstanbul'un fethini anlatan ve bu yıl sonu bitirilmesi planlanan panoramik Fetih Müzesi'ne giden ziyaretçiler fethin dondurulmuş bir anını **büyük bir gerçeklik duygusu içinde** seyredip adeta fethi yaşıyormuş hissine kapılacak." (<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=572664>)

Hem medyadaki yansıtılış biçimine hem de Fetih Müzesi'nin panoramik fethin temsiline baktığımızda, AK Parti iktidarının, modern gücün temsil tekniklerini işleterek nasıl yeni yaşam biçimleri oluşturduğunu görebiliyoruz.

Panorama fetih müzesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ortaya çıkış anı yaşıtılıyor. Osmanlı medeniyetinin en kritik ânı kurgulanarak bunun bir temsili oluşturuluyor. İzleyici için oluşturulmuş fetih, bir tarih kurgusunu izlenecek, deneyimlenecek bir gösteriye dönüştürüyor. Fetih bir pozisyondan seyredilen seyirlik bir hale bürünüyor.

Fetih Müzesi, bir yandan izleyiciyi mekân dışı, zaman dışı, çok egzotik, gündelik hayatın tamamen dışında bir büyüye sokuyor, diğer yandan gerçeğini canlandırma oyunuyla da bunu yaşanacak bir deneyim haline getiriyor. Panoramik temsille büyülüyor. Tıpkısı gibi, birebir kopyası gibi göstererek sanki içinde yaşıyormuş hissi oluşturuyor. Seyredilen aslında bir kopya, ama kopyanın hiçbir zaman yakalayamayacağı bir muazzamlığa gönderiyor seyredeni. Öylesine muazzam ki, aşkın. (Bir ben var benden içeri.) Gündelik hayattan tamamen uzak, metafiziki bir gerçeklik. Böylece yeni bir medeniyetin ütöpik hayalî görkemini oluşturuyor.

Yeni-Osmanlı düşleri

Seyreden kentliler, vatandaşlar için bir müzenin içinde Osmanlı medeniyetiyle ilgili bir pozisyon alma durumunu oluşturuyor. Yeni bir medeniyetin

kişisi. O medeniyeti seyrederek tahayyül eden, medeniyetin illüzyonlarının seyircisi. Tamamen bir eğlence işlevi görüyor aslında, ileri teknolojinin sergilenmesiyle yaratılabilen eğlencelik bir seyir.

Bu seyirci müzeden çıktığında da parkta hep yenilik vaadleriyle geziniyor. Medyadaki şehir parkı haberlerinde yansıtıldığı gibi "yapısı itibarıyla pek çok yeniliği bünyesinde barındıran park" burası. Sadece park değil bütün şehir bu medeniyetin illüzyonlarının, ütopyalarının serpiştirildiği eğlencelik görkemli bir seyir mekânı oluyor. Vapur iskelelerinde, Osmanlı mahallelerinde, artık sadece turist olarak izleyen değil, Osmanlı mahallelerinin içinde, parkında, vapurlarında yaşayarak onu deneyimleyen, izleyerek sürekli büyülenen bir orta sınıf oluşuyor. Yeni-Osmanlı düşleriyle oluşturulmaya çalışılan kentin kentlisi.

Yeni medeniyet tahayyüllerinin hayata geçirilmesi, Cihan Tuğal'ın Gramsci'nin 'pasif devrim' kavramını kullanarak saptadığı İslamcı hareketin kırılma noktası, 1980'lerde sokağa dökülen İslamî devrimciliğin devrimsel enerjisinin şehirdeki şölenlere aktarımı. Bu proje, İslamî hareketin artık işçi sınıfı ve gecekondu ile ilişkisi kalmamış olduğunu bildiriyor.

Yeni Osmanlı düşleri, yaşanan hayata alternatif bir modernizasyon ve gelişme idealiyle oluşturuluyor. Kentte varolan değişik, karmaşık, kendine özgün yapıların, otonom gelişmelerin yerine yeni bir estetik anlayış geliştiriliyor. Kentsel dönüşüm yasalarıyla, varolan yapıları yenileyeceğiz diyerek müthiş yıkımlar yapıp üzerlerine yeni Osmanlı mahalleler konduruluyor. Yeni burjuvaziye Yeni Osmanlı fantazmagoryada yaşama vaadleri sunuluyor. Her modern medeniyet projesinde olduğu gibi, bu projede de yeni vaad edilirken tarih yeniden kurgulanıyor. Yaşanılan yakın tarih yok sayılarak oluşturulan yeni tarihsel kurgular, yaşamların üzerine inşa ediliyor. ▼

Cihan Tuğal, *Pasif Devrim (İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi)*, Yapı Kredi Yayınları, 2010, İstanbul.

Çağlar Keyder ve Ayşe Öncü, "Globalization of a third-world metropolis: Istanbul in the 1980s", *Review*, 17,3 (1994), s. 383-421.

BİR YANILSAMA OLARAK YENİ-OSMANLILIK

Son yıllarda daha etkin bir dış politika güdülmesinden kaynaklanan ivmeyi Yeni-Osmanlılık olarak adlandırmak tam bir yanılsamadır.

Abdulhamit Kırmızı

Dünü yeniden kuran ve kurgulayan bugündeliktir. Çünkü tarih asla tam olarak yakalanamayacak olan geçmişin kendisi değil, bugünden bakarak yorumladığımız bir geçmiştir. O yüzden mazi hal ile istikbal arasında yerini alır; dün aslında bugün ile yarın arasında algıladığımız bir zamandır.

Bugüne dair politik tercihlerimiz büyük oranda geçmiş algımız tarafından yönlendiriliyor. Ancak bu geçmiş algımız şişede durduğu gibi durmuyor, farkında olmasak da kendimizle beraber sürekli değişiyor. Şimdinin ihtiyacı dünün bilgisine şekil veriyor. Tarih açık uçlu bir kaynak olduğundan kendimizle ilgili algımız evrildikçe, geçmişle ilgili kavrayışımız da yenileniyor. O halde tarih kişiliğimizin merkezinde yer alan bir inşa eylemidir. Bireysel hafızamız gibi toplumsal hafızamız da değişken ve seçicidir.

Türkiye özgeçmişini gözden geçirip yeniden yazacağı bir yaşa geldi. Mahpusu olduğu büyük anlatı yırtıldığı için, kendisine yeni bir hikâye arıyor. Bu topyekûn bir dönüşümün tetiklediği bir arayış. Siyasal iktidarın, entelektüel auranın, sermayenin el değiştirmesi, taze unsurların güç oyunlarına dahil olması ve elbette küresel düzlemde yaşanan dönüşüm: 1989 devrimlerinden ve 11 Eylül vaka-sından sonra tarihleri çerçeveleyen üst anlatılar bunalıma girdi, hegemonik güçlerini kaybetmeye başladı.

Sonuçta, başka büyük hikâyelerin parçaları olan anlatı öğeleri yeni bir üst anlatıya eklemelendi ve geçmiş yeni bir şekle bürünmeye başladı. Elbette büyük anlatıya dönüşmenin eşliğindeki bu yeni hikâyelerin rahatsız edici boyutları olacaktır. Mesela, Kazım Karabekir'in "19 Nisan 1919'da Trabzon'a çıktım" sözünün bir kitabın tanıtım posterlerinde kullanılması üzerine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Işık Koşaner kendisini tarihçileri uyarmak zorunda hissetti: Yaptığı konuşmada "*Gerçeklerin değiştirilmesi ve saptırılmasıyla tarihsel olguların farklılaştırılmak istendiğini, böylece Atatürk ve arkadaşlarının mücadelesine farklı bir anlam yükleyerek alternatif bir tarih yaratılmaya çalışıldığını ibretle ve esefle görmekteyiz*" dedi. Bir başka örnek de, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin 30 Ağustos Zafer Bayramı'ndaki tebrik protokolünün değişmesini "*Bir demokratikleşme ve sivilleşme değil, bir milleti tamamen tarih şuurı ve değerleriyle silikleştirme hareketi*" olarak görmesiydi.

"Çılgın Türkler"

Bütün bu tepkilere rağmen tarih değişmeye devam edecek. Dersim katliamının 2009 sonbaharında sorgulanması gibi, Türkiye geçmişiyle oynamaya devam edecek.

Son on yılda Türkiye yıldınlığının yerini özgüvenin almasını sağlayan bir değişim dönemi yaşadı. İlköğretimden itibaren damardan zerke edilen Sevr

paranoyası sanki aşınmaya başladı. Mağlubiyet hissiyatı yerini galibiyet arayışına bıraktı. Ulusalcıların "çılgın Türkler" propagandası bile farkında olmadan bu değirmene su taşıdı. Türkiye'nin boyu uzadı, eskiden boyundan büyük görülen işlere uzanmaya başladı.

Ancak son yıllarda daha etkin bir dış politika güdülmesinden kaynaklanan ivmeyi Yeni-Osmanlılık olarak adlandırmak tam bir yanılsamadır. Gerek fetih rüyaları görenler, gerek niyet okuma merasimleriyle yeni politikaları eksen kayması olarak yaftalayanlar aynı yanılsamanın iki yüzünü paylaşıyor.

Yeni-Osmanlılık hangi Osmanlı'nın -cılığıdır? Daha bırakın Arap illerini, Anadolu'nun doğusunu bile almadan Rumeli'ye yerleşen, Bosna'yı Erzincan'dan elli yıl önce ele geçiren Osmanlı'nın ekseni neydi? Önüne "yeni" takısı eklenen "Osmanlılık" kelimesinin kendisi bile Tanzimat'la gelişen, müslim-gayrimüslim bütün tebayı kucaklamak isteyen bir ideolojinin adıydı.

Bu söylemin popüler kültürdeki yansıması olarak gösterilen *Muhteşem Yüzyıl* dizisi acaba gerçekten Osmanlı özleminin bir ifadesi midir, yoksa deodorant kokan postmodern tiki gençliğinin tüketim, cinsellik, fantezi, lüks ve ihtişam açlığına hitap eden bir seyir nesnesi midir?

Sorun şu ki, iki taraf da Yeni-Osmanlılık menemini bir muhalefet

enstrümanı olarak kullanıyor. Fetih rüyası görenler için bu terkip devletin on yıllardır alışlagelen miyopik kültür ve dış politikalarına, karalamak isteyenler içinse şimdiki iktidara yönelen bir muhalefet söyleminin parçasıdır. Yeni-Osmanlılık tarafına düştüğü düşünülenler için bugünü meşrulaştırma, bunların hilafgirleri içinse bugüne karşı çıkma aracıdır. Ve bu bakımdan geçmişin kendisinden ziyade bugündelikle ilişkilidir.

Nüfuz arama çabası

Türk dış politikasının yeni dilini belki de Yeni-Osmanlılık'tan ziyade emperyalist çağın çizdiği sınırlara hapsolan halkların ulus-devlet prangalarını sökmeye yönelik bir söylem olarak algılamak lazım. Elbette kapitalizmin yeni ihtiyaçlarından doğan küreselleşmenin kayıtları, mücahitlikten gelen müteahhitlerin doyum arayışı, esnek güç kullanarak pax-turcica kurma hevesleri hesaba katılmalıdır. İç sıkıntılarına odaklanan Amerika ve Avrupa'nın boşladığı bölgelerde nüfuz arama çabası olarak da görülebilir.

Asıl sorun Amerikan ve Avrupa emperyalizmini eleştirirken kendi kimi benzer dürtülerimizle hesaplaşmaktır. Osmanlı tarihi çalışmalarında böyle bir hesaplaşma "Osmanlı oryantalizmi/emperyalizmi" tartışmalarıyla on yıl önce başladı. Şimdi külâhları masaya koyup samimi bir şekilde yeni yönelimlerimizin psişik kökenlerini tartışmak lazımdır. Belki gerçekten de gönüllüsü olmadığımız bir hafızadan kurtulmanın doğurduğu boşluğu "ufukların efendisi" Osmanlılar ile doldurmak istiyoruz. Belki de sözkonusu olan basitçe geçmişe bir özlem değil, geçmişe ilişkin yeni bir dil arayışdır.

Her ne olursa olsun, hafızayı onarmak için önce bilincimizi bulandıran kalıntıların temizlenmesi gerek. Kürt, Alevi, Ermeni, Kıbrıs gibi meselelerle hesaplaşmadan -varsa- Yeni-Osmanlılık dilinin meşruiyetini yayıp hegemonik bir mevkiye yükselmesi zaten mümkün olmayacaktır. ▼

Panorama 1453

SİLUET, MEDENİYET VE HÜKÜMET

'Sur içinin' dışındaki bu gökdelenler geleneksel büyük burjuvazinin arsızlığı olarak görülür ve eleştirilirdi; bu yapıların İstanbul'un binlerce yıllık kalbi olan sur içine giremeyeceği düşünülürdü. Şimdi ise bu da olacak gibi görünüyor.

Nurullah Ardic

Gilad Şalit isimli tutuklu askerin iadesi karşılığında 1027 Filistinli mahkûmun serbest bırakılmasını öngören Hamas-İsrail takas anlaşmasından sonra ilginç bir şekilde İsrail cumhurbaşkanı en ziyade Türkiye'ye teşekkür etti. Anlaşılan taraflar arasında bir ara tıkanmış olan müzakereler, İsrail'le ilişkilerin tarihin en gergin döneminde olmasına rağmen Türkiye dışişlerinin devreye girmesiyle tekrar başlamış ve anlaşma sağlanmış. AKP hükümeti bu tür arabuluculuk girişimlerini 'medeniyet' kavramına (da) atıfla açıklıyor: Türkiye, Ortadoğu'da ve dünya genelinde çatışma yerine barışın, işbirliğinin ve dayanışmanın hakim olması için çalışıyor, söylemiyle.

Türkiye son yıllarda Haiti'den

Somali'ye, Pakistan'dan Libya'ya kadar farklı coğrafyalarda yardım faaliyetlerine katılma ve İran, Filistin-İsrail, Suriye gibi ülkelerdeki sorunlarda arabuluculuk misyonu yüklenme gibi bir dizi eylemle dış politikadaki etkinliğini artırmaya çalışıyor. Yine hükümetin Bosna'dan Güney Afrika'ya, Libya'dan Lübnan ve Somali'ye kadar birçok ülkede yardım faaliyetlerine öncülük etme ve genel olarak Ortadoğu'daki artan etkinliği de 'medeniyet' merkezli bir politika olarak yansıtılıyor. Başbakan dahil bizzat hükümet üyeleri de izledikleri dış politikanın 'medeniyet perspektifine' (de) dayandığını zaman zaman ifade ediyor.

Ya iç politika?

Ancak iç politikaya bakınca (en azından bazı alanlarda) çok farklı bir manzarayla karşılaşıyoruz. AKP

hükümeti iç politikada da demokratikleşme yolunda bazı adımlar (Ergenekon ve Balyoz davaları, 2010 Referandumu ve Anayasa değişiklikleri, yeni Anayasa hazırlıkları ve hatta akim kalan 'Demokratik açılım' politikaları gibi) atmış ve bunlar belli ölçüde Türkiye'nin 'medeni' bir ülke olmasına katkıda bulunmuş olsa da, diğer alanlarda durum parlak değil. Örneğin çeşitli iş kollarında meydana gelen yüksek miktardaki işçi ölümlerine bigane kalınması, Kürtlere kültürel haklarının verilmesi konusunda ayak sürünmesi, gayr-ı müslimlere vakıf mallarının iadesinin (nihayet izin verilmiş olsa da) geciktirilmesi, bazı üniversitelerde hâlâ başörtüsü yasağının devam etmesi gibi sorunların yaşandığı insan hakları cephesinde görünen vaziyet hiç de iç açıcı değil.

Hükümetin medeniyet söylemi ve medeni ülke olma misyonuyla doğrudan tezat teşkil eden bir başka önemli sorun da -son 'siluet' tartışmasıyla tekrar gündeme gelen- inşaat ve betonlaşma meselesi. Elbette bu sorun yeni ortaya çıkmış değil; 1960'lardan beri Türkiye'de sanayileşme ve şehirleşme (ve göç) süreçleriyle beraber inşaat sektörü de hızlı bir 'gelişme' gösterdi. Öyle ki, Özal'lı yıllardan beri inşaat sektörü Türkiye ekonomisinin 'lokomotifi' oldu. Bugün de Türkiye ekonomide kaydettiği dramatik büyüme rakamlarını önemli ölçüde inşaat sektörüne borçlu. Bunun birkaç sebebi var. Bunlardan biri ekonominin dinamizmini sağlayan (ya da ekonomik büyümenin endekslediği) dışarıdan sıcak para girişinin ve yabancı sermaye yatırımlarını cezbetmenin en kestirme yolu olarak

inşaat sektörünün görülmesi. Büyük şehirlerde sürekli yenileri dikilen gökdelenler esasen bu amaca hizmet ediyor.

Bir başka sebep ise Türkiye'de sınıflar arası gerginlikleri azaltmanın başlıca yönteminin eskiden beri arazi rantı paylaşımı stratejisi üzerine kurulmuş olmasıdır. Yani Cumhuriyet'in başlarında küçük bir seçkin azınlık tarafından ülkenin rantına el konularak uzun süre refahtan mahrum bırakılan kitlelere bir ölçüde refahı getirme ve bu sayede onları sisteme entegre etmenin (ve onların oyunu almanın) en kolay yolu arazi rantı paylaşımı olarak görüldü. Bu stratejinin diğer yüzü de (duruma göre eski veya yeni) müteahhitlerin, yani sermayenin, daha da zengin edilmesidir. Esasen bu mekanizma Türkiye'de devlet güdümlü burjuvazi üretme ve bu yolla (eşitsiz bir biçimde de olsa) ekonomik büyüme sağlama şeklindeki genel stratejinin bir parçasıdır. Bu mekanizmanın bir unsuru olarak TOKİ de bir yandan -daha önceki dönemlerde gecekondulara izin verilen ama aynı zamanda bu gecekondulara mahkûm edilmiş olan- alt sınıfların durumunun iyileştirilmesi, diğer taraftan da kentsel dönüşüm projeleriyle üst ve üst-orta sınıfların şehirlerin 'iyi' yerlerine yerleşmelerine imkân verilmesi gibi ikili bir işlev görüyor.

İnsanî maliyet

Fakat bütün bu ekonomik dönüşüm ve büyüme süreçlerinin insanî maliyetleri hesaplanmıyor. Örneğin ülke çapında 500 küsur bin daire inşa etmiş olan TOKİ'nin (ki hükümet buna bir 500 bin daha ekleneceğini söylüyor) tabii çevreye etkisi bir yana, toplumsal dokuyu nasıl dönüştüreceği üzerinde imal-i fikir edilmiş gibi görünmüyor. Buradaki temel soru(n) şu: 500 bin (ve ileride 1 milyon) ailenin yaşadıkları mekânları, mahalleleri ve sosyal ilişkileri kısa

bir sürede terk ederek yeni ilişki ağlarına dahil olmaları sosyal dokuyu nasıl etkileyecektir? Bu durumun, suç oranlarının artmasından sınıfsal konum ve ilişkilerin dönüşümüne, etnik ve meslekî kompozisyonlardan komşuluk ilişkileri ve toplumsal dayanışma kanallarına, şehir hayatının algılanması, bireyselleşme ve kimlik dönüşümlerine ve hatta siyasî tercihlere kadar birçok alanda etkili olacağı açıktır. Kısacası, TOKİ projelerinde estetik ve toplumsal boyutların pek dikkate alınmıyor ve neredeyse pür bir mühendislik olayı olduğunun varsayılıyor olması, yakın gelecekte çok önemli toplumsal sorunların doğmasına zemin hazırlıyor.

Son dönemde gündeme gelen ve İstanbul'da sur içine batırılmış üç hançer gibi duran gökdelenler meselesi de aynı şekilde 'medeniyet' söylemi ve idealiyle doğrudan tezat teşkil ediyor. Aslında İstanbul'un özellikle Mecidiyeköy, Levent ve Maslak taraflarındaki gökdelenler bloğunun hem toplumsal hem de doğal dokuyu nasıl tahrip ettiği (örneğin İstanbul'un havasının temiz kalması için hayatî önemdeki kuzey rüzgârlarını kestiği, Marmara tarafından ve Boğaz'dan bakıldığında devasa bir duvar şeklinde manzaranın ortasına yerleştiği vs.) bilinen olgular. Ancak 'sur içinin' dışındaki bu gökdelenler geleneksel büyük burjuvazinin arsızlığı olarak görülür ve eleştirilirdi; bu yapıların İstanbul'un binlerce yıllık kalbi olan sur içine giremeyeceği düşünülürdü. Şimdi ise bu da olacak gibi görünüyor: Önce Haliç üzerine yapılacak ve sur içi silüetinin bir bölümünü kapatacak olan metro köprüsü ile gündeme gelen, sonra da tarihî surların hemen dışına inşa edilen ve eski İstanbul'un görüntüsünü mahveden üç 'ucube' ile alevlenen 'silüet' tartışması doğrudan medeniyet meselesiyle ilgili. Eğer bu 'projeler' gerçekleşirse, binlerce

yıllık tarihiyle medeniyetlerin beşildiği olmuş İstanbul'a büyük bir darbe vurulmuş olacak. Ve elbette estetik ve insanî kaygılardan uzak olan bu manzara, hükümetin söylemlerine ve 'medeniyet merkezli' politikalara da aykırıdır.

Gökdelen 'saplamak'

Gelinen bu nokta ironik bir biçimde, Kemalist modernleşme projesinin

'medenileştirme' misyonunun geldiği aşamayı da gösteriyor. Estetikten yoksun, renkli camlı gökdelenler, maliyeti ne olursa olsun Batı'yı taklit etmeye kararlı Kemalist elitlerin zihniyetiyle birebir örtüşür. Ama İslam-Osmanlı geleneğini toptan reddeden bu zihniyete karşı kendi 'medeniyet dinamiklerinden' beslendiğini öne süren ve içlerinden Turgut Cansever gibi mimarlar çıkarmış insanların geldiği nokta (Kemalistlerin bile yapamadığı) İstanbul'un kalbine gökdelen 'saplamak' olmamalıydı. El-insaf! ▼

Estetikten yoksun, renkli camlı gökdelenler, maliyeti ne olursa olsun Batı'yı taklit etmeye kararlı Kemalist elitlerin zihniyetiyle birebir örtüşür. Ama İslam-Osmanlı geleneğini toptan reddeden bu zihniyete karşı kendi 'medeniyet dinamiklerinden' beslendiğini öne süren insanların geldiği nokta İstanbul'un kalbine gökdelen 'saplamak' olmamalıydı. El-insaf!

MİLLÎ KAHRAMAN TIRAŞI

20. yüzyılda, yaşarken adı caddelere verilen ve heykelleri dikilen sadece iki lider varmış: Biri Stalin'miş, diğeri M. Kemal. Bu arada, Türkiye halkı en fakir zamanlarını yaşıyorken talimatname ile illerden paralar toplayıp M. Kemal heykellerinin yapılması için merkeze gönderildiğini de belirtmeli.

Teyfur Erdoğan

Osmanlı mimarî cephe ve (Fatih, Selim, Kanuni ve Abdülmecid gibi padişahların) sikke kabartmaları, Anadolu Türkmenlerinin hayvan biçimli mezar taşları hariç tutulacak olursa (ki bunların bağımsız öğeler olmamaları ve zaman/mekân ile kurdukları irtibatların mahiyetleri sebebiyle heykel olarak adlandırılmaları zordur), bildiğim kadarıyla Mısır dışındaki Osmanlı Müslümanlarının yaptırdığı ilk heykel Padişah Abdülaziz'in (1830-76) 1871'de Charles F. Fuller'a sipariş ettiği mermerden kendi büstü ve at üstündeki bronzdan heykelidir.¹

Abdülaziz heykelini sipariş eder etmesine, ama Pertevniyal Valide Sultan'ın (1812-83) bu işten rahatsız olması yüzünden heykeli için görüntü (pose) dahi veremez. Sonuçta, Süvari Abdülaziz heykeli hattizatında meydana dikilmek için çok küçük boyutlarda olduğundan muayede salonuna yerleştirilir. Burada herhangi bir sorun yoktur. Ancak 1864'te Fransa'dan getirtilen ve meydan heykeli de olabilecek evsafaiki yirmi dört hayvanın sadece Beylerbeyi Sarayı'nın bahçesine konulmasında kamuoyundan çekinme etkili olmuş mudur, araştırılabilir bir konudur.

Yine aynı padişahın yaptırttığı Osman Gazi'den kendisine kadar ki tüm Osmanlı hükümdarlarının fildişinden büst-levha karışımı

heykelimsilerini, kabartmalı madalyaları, nişanları, II. Abdülhamid (1842-1918) döneminde Şam'da dikilen ve Raimondo D'Aronco'ya yaptırılan üzerinde Hamidiye Camii'nin küçük bir numunesi bulunan *Telgraf Anıtı*'nı² ve Hayfa'daki dört iyon sütun üzeri kaideye kabartılan lokomotif tezyinli *Hicaz Demiryolu Anıtı*'nı (ki bunların da yukarıda sayılan sebeplerle heykel olduklarını söylemek yine müşkildir) saymazsak, imparatorlukta Müslümanların yaptıracığı bir sonraki heykel için 1915-16'yı beklemek gerekir. Bu seferki, Sivas Valisi Muammer Bey (1874-1928) tarafından Hafik (Koçhisar) İlçesi'nde diktirilen ve heykeltıraş Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı Keverek Usta olan Osman Gazi'nin uzun yüzü ve sivri sakalı ile Sokrat'a benzeyen büstüdür. Açılışta ilginç şekilde Sivas müftisi de hazır bulunur. Söz konusu büst, tekele sahip olan Atatürk heykellerine belki de, sayıca olmasa bile manevî bakımdan, rakip olabilir düşüncesiyle 1936-37 yılında Vali Nazmi Toker tarafından yıktırılarak Sivas Atatürk Kongre ve Etnografya Müzesi'nin mahzenine atılır.³ Netice: M. Kemal heykeli Osman Gazi'ninkini dövmüştür.

Benim naçiz vücudum elbet bir gün heykel olacaktır!

Cumhuriyet devrine geldiğimizde "Müslümanlar" nezdinde heykelciliğin bariz şekilde arttığını görürüz. Nitekim M. Kemal, 22 Ocak 1923'te

Bursa Şark Sineması'nda heykel ile ilgili yaptığı konuşmada izlenecek yol hakkında ipuçları verir:

*"Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak isteyen herhangi bir millet, behemehal heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir... Münevver ve dindar olan milletimiz terakkinin esbabından biri olan heykeltıraşlığı azami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıratını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir..."*⁴

Ecdadımızın denirken artık niyeysel heykellerin neredeyse tamamı M. Kemal'inkilere hasredilir. Sonuçta heykeli dikilecek bir sürü ecdadımız/ataımız varken (belki de ben var sanarak yanıyordum) sadece Atatürk'ün heykelleri dikilir ve yukarıda gördüğümüz gibi başka bir "atamızın" heykeli de hunharca yerinden sökülerek bir kenara atılır. O halde M. Kemal'in sözlerini ve o dönemde yapılanları düz mantıkla okuduğumuzda ister istemez şu iki neticeye varırız: Tek bir atamız var, o da Atatürk. Bu yüzden ne kadar Atatürk heykeli o kadar terakki. Bakmayın siz bugünlerde dikilen farklı farklı "ata"larımızın heykellerine. Onların hepsi elbette ki "inşa ve icat edilmiş" atalarımızdır.

Bizzat araştırmadım, Sevan Nişanyan'ın yalancısıyım, onun tespitine göre 20. yüzyılda, yaşarken adı caddelere verilen ve heykelleri

dikilen sadece iki lider varmış: Biri Stalin'miş, diğeri M. Kemal.⁵ Bu arada, Türkiye halkı en fakir zamanlarını yaşıyorken talimatname ile illerden paralar toplayıp M. Kemal heykellerinin yapılması için merkeze gönderildiğini de belirtmeliyim.⁶

M. Kemal'in yukarıdaki nutkuna yıllar sonra basından da cevap gelir: *"Büyük tehlike günlerinde vatanın her tarafında yükselen heykellerin çevresinde Türk halkı toplanacak, Onun [M. Kemal] kalabalıklar üstünde hükümler olacak sesi ve ilhamı memleketi zafere ve halasa götürecektir."*⁷

Neticede, başlayacak olan bu heykel furçasının ilk meyvesi, fikri bizzat M. Kemal tarafından ortaya konan ve 30 Ağustos 1924'te açılan Mimar Kadir ile taş ustası Arif Hikmet [Koyunoğlu] beylerin eseri olan Kütahya Dumlupınar'daki *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı*'nı⁸ saymazsak (ki onun da yüzü M. Kemal'in yüzünü çokça andırmaktadır), Avusturyalı Heinrich Krippel'e yaptırılan ve 3 Ekim 1926'da İstanbul Sarayburnu'nda açılan M. Kemal heykelidir.

Heykelde millilik tartışması

Dikilen birçok M. Kemal heykelinin tıraşçıları Krippel gibi dünya çapında isim yapmış ecnebler (Pietro Canonica, Anton Hanak, Rudolf Belling ve Josef Thorak) olmasına rağmen, bu heykeltıraşların verdikleri eserlerin birçoğu sanatsal yönden başını Ar

Dergisi'nin çektiği dönemin "sanat erbabı"na başarısızlıkla suçlanır.⁹ Bunun altında yatan sebep belki de heykel pastasından pay kapamamanın verdiği kızgınlık olabilir. Sebep her ne olursa olsun, varolan rahatsızlığın dile getirilişi oldukça dikkat çekicidir (Ahmed Haşim, Zühtü Müridoğlu ve Nurullah Berk): Bir sanatkar, ecnebi ise sadece bu yüzden Cumhuriyet ile ortaya konan temel ilkeleri ve Garb'ın tazyikine karşı yapılan bu Türk hamlesini tam olarak hissedemez, bunlardan neşet eden heyecanı içinde duyamaz ve yine bu yüzden eserine bunları hakettiği bir duygu ile aktaramaz. Haşim sözüne şöyle devam eder: "Eğer millî heykel sanatçımız yok diyorsak, büyük anıt ve heykel dikilecek yerde, bugün için bir mermer kütlesi ya da bir külçe bronz koyalım ve altına 'Türk sanatçısı yetiştinceye kadar' diye yazalım."¹⁰ Bu, 'bir ecnebiye heykel yaptıracağımıza hiç yaptırmayalım' demenin bir başka yoludur aslında. Heykeltıraş Kenan [Yontu(n)ç] Bey de (1904-95) 1928 yılında Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in M. Kemal'e "Paşam heykeltıraş Canonica'ya bütün vilayetlerimiz için heykelinizi yaptıracğız. Bir anlaşılmaya varıyoruz" demesi üzerine "Paşam... izin verirsiniz sizin heykellerinizi, biz Türk sanatçıları yapalım... İlerde yetiştirecekler, içlerinden gelecek sevgiyle sizi ebedileştireceklerdir... bizim ediplerimiz, şairlerimiz zayıftır diye bu büyük hamaset destanını D'Annunzio'ya mı yazdıralım?" deyince M. Kemal "Çocuk doğru söylüyor... Bu işi durdurun, bizimkiler yapсын" diye emir verir¹¹ ve Türk heykeltıraşları da o gün bugündür M. Kemal heykellerinden nemalanmaya ve tıraş işi içinde yer almaya başlar.

"Millî" bir heykelin başına gelenler¹²

Türkiye'de heykeli dikilmeye layık görülen -tabii ki M. Kemal öldükten sonra- nadir millî kahramanlarımızdan biri de 1889 Çamlık Köyü (Havran-Balıkesir) doğumlu Topçu Onbaşısı Seyyid'dir. Türkiye'de taş olmak herkese nasip olmayan bir mertebedir. Nedir Seyyid Onbaşısı'nın heykelinin dikilmesine vesile olan hikâye?

Çamlık köylü Seyyid, 1909 Nisan'ında askere alınır. Ardından 1912'de Balkan Savaşı'na gönderilir. Savaş biter, ama terhis edilmez. Topçu eri olarak Çanakkale'ye sevk edilir.

Çanakkale'de savaş tüm hızıyla devam ederken İngilizler *Ocean*, *Albion*, *Irresistible*, *Majestik*, *Triumph* ve *Vengeance*'tan müteşekkil bir filoyla 1 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'na girer ve kıyılarla kaleleri topa tutmaya

başlar. Tarihler 18 Mart'ı gösterdiğinde ahval felaketi işaret etmektedir. Rumeli Mecidiye Tabyası'nda ayakta tek bir top kalmıştır. Onun da kaldırıcı bozuktur. Bu esnada sahneye Seyyid Onbaşısı çıkar ve kimine göre bir dönem hamallık yaptığı iddiasıyla yük taşımaya alışık olmasından, kimine göreyse iman gücü sayesinde tamı tamına 215 okkalık (276 kiloluk) top mermisini üç hamlede sırtına alır, mermi ile beraber 5-6 basamak çıktıktan sonra mermiyi topa yerleştirir. Ateşlemeyle İngilizlerin en büyük zırhlısı *Ocean* yara alır. Ardından da Nusret'in döşediği mayınlara çarparak Morto Koyu'nda boğazın serin sularına gömülür. Bu hadise üzerine İngiliz ve Fransız gemileri boğazı geçemeyeceklerini düşünerek tornistan yapar ve savaş böylece biter. Kısaca, bu tek insan, savaşın gidişatını birden bire Türkler lehine değiştirmiştir. Bu yüzden de Yunan tanrılarına yakışan *Übermensch* hikâyesiyle Onbaşısı'nın heykeli dikilmeye layık görülür.

Çanakkale'nin Eceabat İlçesi'nin Kilitbahır Köyü Rumeli Mecidiye Tabyası'nda heykeli dikilmiştir Seyyid'immin dikilmesine, ama asıl hikâyesi bundan sonra başlamaktadır. Heykel dikildikten sonra altı yılda altı kez şekil değiştirir. Netice: Fotoğraf karesinde önde hep aynı ebleh suratlı turist, arkada farklı heykelleri ile *Übermensch* Seyyid Onbaşısı görülür.

Bu değişikliklerde koca mermi bir kucağa bir sırta oturtulur, Seyyid bir Marmara'ya bir Ege'ye bakar. Arada Seyyid'e kellik yakıştırılmadığı için kafasına bir kep kondurulur çıkarılır. En sonunda ise heykel "tarihi gerçeklere" uysun diye mahkemeler açılır ve bugünkü şekline kavuşturulur.

Konu harici de olsa meraklıları için belirtiyim ki Seyyid Onbaşısı'nın aynı mevkiin yamacında tıraşcısı Serkan Suphi Ertuğrul olan ve Mart 2011'de açılan bir anıt içinde de farklı bir heykeli daha bulunur.

Übermensch Millî kahramanın metalaşarak milletlerarasılaştırması

Übermensch Onbaşısı'nın hatırasının paraya tahvili de elbette gecikmez. Heykelin hemen yanbaşı ve Çanakkale'nin muhtelif yerlerinde satışa sunulan Onbaşısı'nın alçıdan bibloları kısa zamanda muteber hediyeelik eşyalar arasında ilk sıraya yerleşir. Bunun üzerine paranın kokusunu içlerine daha çok çekmek isteyen hediyeelik eşya üreticileriyle satıcıları maliyetleri düşürmek için bibloların imalatını devlet kapitalizminin hâkim olduğu Çin'e ısmarlar. Firmalar ve seyyar satıcılar iyi para kazandıkları için Çin işi bibloların "gerçeğe uygunluğu" konusunu umursamazken "gerçeği" tüm çıplaklığıyla bilen halk ve belediyecilerden yavaş yavaş şikâyet sesleri yükselmeye başlayınca Eceabat Kaymakamlığı işe büyük bir ciddiyetle el atar ve Onsekiz Mart ve Mimar Sinan üniversiteleri ile birlikte Onbaşısı'nın "gerçeğe" uygun biblosunu yaptırmak için kolları sıvar: Bir tasarım yarışması düzenlenir ve sonuçta on kadar "gerçeğe" uygun ürün elde edilir.

Sonuç yerine hasbi bir öneri

Bence bu yarışma ile iktifa edilmemelidir. Bunun üstüne bir de TSE'nin 23.03.2004 tarih ve TS 13074 numaralı kararı ile Atatürk heykelleri için kabul ettiği birörnekliğin (*standard*) benzerlerini önce bu heykelimize ve

Heykelin hemen yanbaşı ve Çanakkale'nin muhtelif yerlerinde satışa sunulan Onbaşısı'nın alçıdan bibloları kısa zamanda muteber hediyeelik eşyalar arasında ilk sıraya yerleşir.

onun biblolarına daha sonra da Türkiye'deki tüm heykellere getirmelidir. Hatta bu arada bu iş için Zihni Sinir de TSE'de istihdam edilse hiç fena olmaz. Çok daha da iyi sonuçlar elde edilir eminim. ▼

- 1 Klaus Kreiser "Public monuments in Turkey and Egypt, 1840-1916", *Muqarnas*, 14, 1997: 103-117.
- 2 M. Nicoletti, *D'Aronco Architetto*, Milan 1982, figür 60.
- 3 Heykelin yıkılmadan önceki bir fotoğrafı ve hikâyesi için bkz. Osman Ergin, "Türkiye'de dikilen ilk heykel" *Tarih Dünyası*, 11/14, 1950: 586-590; Gültekin Elibal, *Atatürk ve resim heykel*, İstanbul 1973: 47-49.
- 4 *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*, Ankara 1989, II: 70.
- 5 Sevan Nişanyan, *Yanlış cumhuriyet*, İstanbul 2008: 127-130.
- 6 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 11231/150-34/30.18.1.2/20.39.14/07.06.1931.
- 7 *Vakit Gazetesi*, 5 Kasım 1927.
- 8 A. T. Altınar v.d., "Arif Hikmet Koyunoğlu", *Arkitekt*, 4, 1991: 35.
- 9 *Ar Dergisi*, 5, 1937: 4, 6-7, 10-12.
- 10 "Millî abidelerimizi kimler yapacak? Heykeltıraş Zühtü B. ne diyor?", *Milliyet Gazetesi*, 3 Mart 1935; Zühtü Müridoğlu "Abidecilik", *Ar Dergisi*, 5, 1937: 4; Nurullah Berk, *Türk heykeltıraşları*, İstanbul 1937: 60-61; "Abideler meselesi ve münevverlerimiz", *Ar Dergisi*, 5, 1937: 10-12. Bu arada burada Mithat Cemal Kuntay'ın aynı hislerle Heykeltıraş Canonica'yı kınadığı Kanonika başlıklı şiiri de hatırlanmalıdır.
- 11 Kenan Yontunç "Atatürk konuştu: 'İşte benim'", *Sanat Çevresi*, 1, 1978: 9-10; S.K. "Atatürk'ün poz verdiği Türk heykeltıraş", *Türkiyemiz*, 34, 1981: 19-20.
- 12 Yazının buradan sonrası Volkan Martin'in bu konuya dikkat çekmesi sayesinde oluşmuştur. Kendisine içten teşekkürü borç bilirim.

Cengiz Alğan

Libya'nın 42 yıllık diktatörü Kaddafi'nin 'isyancılar' tarafından yakalanıp öldürüldükten sonra oğlu Mutassım ve Silahlı Kuvvetler Komutanı Ebubekir Yunus ile birlikte Misrata'da bir soğuk hava deposunda halka teşhir edilen naaşları bana –hâşâ huzurdan, benzetmek gibi olmasın– cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşının sergilenme hikâyesini hatırlattı. Ata'nın, her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının kafasına mih gibi kazınmış bir 'an' olarak 10 Kasım 1938 günü saat dokuzu beş geçte Dolmabahçe'de ebedi uykusuna dalışından ebedi istirahatgâhına defnedildiği 10 Kasım 1953'e kadar geçirdiği tam 15 yıl, Türkiye'nin uluslaşma, uluslaşırken benimsenen milliyetçilik ve ölümünden sonra da ihtiyaç duyulan mitsel önder kültü konusuna kafa yoranlar için ilginç bir zaman dilimidir.

Christopher Wilson, "Anıtkabir'de Ulusal Kimlik ve Belleğin Temsili" (Nasıl Hatırlıyoruz?, Leyla Neyzi, İş Bankası Kültür Yayınları içinde, sf. 150-186) adlı makalesini şu cümlelerle açar:

"Anıtkabir, Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşının son yatış yeri olmasının ötesinde bir kamu yapısı, bir ulusal sahne ve Türkiye Cumhuriyeti'nin umut ve ideallerinin simgesidir. Kurgulanan Türk tarihini, bağımsızlık mücadelesini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu betimleyen, açıklayan, vurgulayan, anlatı tarzında bir mekânsal deneyim yaratmak için heykeller, rölyefler, yer döşemeleri ve hatta tavan motifleri kullanılmıştır. Anıtkabir, sadece bir kişiyi değil bütün Türkiye'yi temsil eden müşterek bir abidedir."

Dokuzu beş geçte

Atatürk'ün naaşının Dolmabahçe'deki Ana Tören Salonu'nda sergilendiği üç gün boyunca yaklaşık 500 bin kişi katafalkı ziyaret etti. Katafalkla birlikte cenaze törenindeki sembolizm (bayrağa sarılı tabut, nöbette duran altı asker, kemalizmin altı okunu temsil eden altı meşale ve çiçek düzenlemeleri) Atatürk'ün naaşını barındıran daha sonraki yapılarda ve naaşın nakledilişlerinde de devam etti.

Ankara'ya nakledilmeden önce, altı at tarafından çekilen (altı oka atfen) bir top arabasına yüklenen cenaze Chopin'in Cenaze Marşı eşliğinde Dolmabahçe Sarayı'ndan (buradan doğrudan bir gemiye bindirilmek yerine) Sarayburnu'na kadar bir geçit töreniyle halkın seyrine açıldı. Buradan Zafer isimli torpil gemisine yüklenerek

Marmara'da demirli Yavuz zırhlısına aktarıldı. Çeşitli ülkelerin savaş gemilerinin de katılımıyla gerçekleştirilen top atışlarının ardından tekrar Zafer'e yüklenerek İzmit'e hareket etti. İzmit'te çiçek, bayrak ve çelenklerle süslenmiş bir trene aktarılan naaş sabah 10'da Ankara'ya vardı. Gece yolculuğu sırasında da istasyonlar oldukça kalabalıktı. Ankara'da cenazeyi Cumhurbaşkanı İnönü ve beraberindeki kalabalık heyet karşıladı ve meclis binası önünde duran katafalka götürülmek üzere bir top arabasına yükledi. Buradaki katafalkın etrafında da dört general ve iki er (yine altı oka gönderme) nöbet tutuyordu.

Katafalkın bir cami önünden ziyade Meclis Binası önündeki konumu da Atatürk'ün cenaze törenini Doğu'dan çok Batı geleneği içine yerleştirmiş oluyordu. 20 Kasım'da tüm gün halka sergilenen cenaze 21 Kasım sabahı yeniden bir top arabasına yüklenerek 15 yıl yatacağı Etnografya Müzesi'ne götürüldü. Katafalktan Müze'ye giden en uzun yol seçilmiş, tören alabildiğine uzatılmış, böylece etkileyiciliği ve kalıcılığı vurgulanmıştı. Genç Cumhuriyet Atatürk'ün naaşını Etnografya Müzesi'ne koyarak kendi kurucusu ve yaratıcısını müzenin sergilerinden biri olarak sunmuş oluyordu.

Ölümünden tam 15 yıl sonra 10 Kasım 1953 günü Ankara sokaklarını son bir kez daha gezerek halen yatıyor olduğu Anıtkabir'deki Şeref Holü'ne vardı. Bu defaki aktarım yas havası içinde değildi. Aksine, neredeyse bir kutlama biçimindeydi. Bir önceki seferinde altışar kişilik sıralar halinde dizilmiş 96 askerin taşıdığı cenaze bu kez yine altışar kişilik ama 138 asker tarafından taşındı. Tören alayı bu defa da yolu olabildiğince uzattı. Ama Harbiye

Bandosu bu defa cenaze marşını çalmıyordu. Ölüm saati olan dokuzu beş geçeyi haber veren top atışı, harbiye öğrencilerinin fırlattığı ışıklar, Atatürk portresine bezeli bir bayrak taşıyan uçaklardan atılan küçük paraşütlere bağlı çiçeklerle cenaze töreninden çok karnaval havası vardı.

"Halkım beni unutmadığı sürece istediği yere gömebilir"

Mustafa Kemal'in ölmeden önce böyle söylediği rivayet ediliyor. Ankara Çiftliği'nde bir sohbet sırasında tasarımcı müdür Tahsin Bey'e şöyle der Atatürk:

"Şu küçük tepede bana küçük ve güzel bir mezar yapılabilir. Dört yanı ve üstü kapalı olmasın. Açıklardan esen rüzgâr bana yurdun her yanından haber getirir gibi, kabrimin üstünde dolaşsın. Kapıya bir yazıt konulsun. Üzerine 'Gençliğe Söylevim' yazılsın. Orası yol uğrağıdır. Her geçen, her zaman okusun"

Oraya gömülmeyecektir, ama bir anıt mezar yeri belirlemek de kolay olmayacaktır. 6 Aralık 1938'de Anıtkabir'in yapımı için, aralarında generaller, bakanlar, müsteşarlar, yüksek öğretim müdürleri ve Alman mimarların bulunduğu bir 'yer belirleme komitesi' toplanır. Ankara'nın çeşitli bölgelerinden yerler aday gösterilir, sonunda Rasattepe'de karar kılınır. Burası o dönem bütün Ankara'dan görülebilmektedir. Meclis'te yer konusu tartışılırken Balıkesir milletvekili Süreyya Örgüevren'in Rasattepe'nin uygunluğunu açıklarken kullandığı argüman Atatürk imgesinin ikonlaştırılmasının belki de zirve noktasıdır:

"Rasattepe, ... bir ucu Dikmen'de öteki ucu Etlik'te olan bir hilalin tam

ortasında, bir yıldız gibidir. Ankara hilalin gövdesidir. Anıtkabir'in burada yapılması kabul edilirse... Türkiye'nin başkenti olan Ankara kollarını açmış Atatürk'ü kucaklamış olacaktır. Atatürk'ü böylece bayrağımızdaki yarım ayın yıldızının ortasına yatırmış olacağız. Atatürk, bayrağımızla sembolik olarak birleşmiş olacaktır".

Bir simgesel olgu daha vardı. Rasattepe eski bir Frig tümülüsüydü ve Atatürk'ün mozolesinin inşasından önce kazılmıştı. 1943-44'te yapılan kazılarda, çoğu Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne götürülen çok sayıda Osmanlı öncesi arkeolojik buluntu çıkarılmıştı. Bu, 1932'den beri savunulan Türk Tarih Tezi açısından önemliydi. Rasattepe'nin konumu Türklere kazılardan elde edilen eserlerle mitsel tarihleri için fiziksel malzeme sağlamanın yanı sıra simgesel malzemeyi de sağladı. Türklerin atası Atatürk hem simgesel hem de gerçek manada Friglerin üstünde yatacağı.

Anıtkabir yarışması

Mozolenin tasarımı için 1 Mart 1941 günü bir yarışma açıldığı duyuruldu. Hükümetin yazdığı yarışma bildirisi yapılacak mozolede aranan özellikleri belirtirken Türk'ün Ata'sına bağlılığını sonsuza kadar sürdürmesi gereğini vurguluyordu. 1. Madde'de *"Her Türk'ün kalbinde yaşayan bu büyük adamın eserlerini ebediyete mal edecek ve Türk kalbinin ATA'sına bağlılığını bütün kuvvet ve azamaet ile ifade edecek olan Anıt Kabir..."* deniliyor; 3. Madde'de *"Bu abide ATA'nın; asker Mustafa Kemal, Devlet Reisi Gazi M. Kemal, büyük siyasî, ilim adamı, büyük mütefekkir ve nihayet yapıcı ve yaratıcı büyük dehanın vasıflarının kudret ve kabiliyetinin timsali olacaktır"*

vurgularıyla Atatürk neredeyse tanrılaştırılıyor; 5. Madde'de "Atatürk'ün ismi ve şahsiyeti altında Türk milleti sembolize edilmiştir" denilerek de yapılacak anıtın sadece bir mezar değil başlı başına ulusal bir simge olması isteniyordu.

Sonraları kemalizmin Kâbe'si olacak Anıtkabir için açılan mimarî yarışma için 20'si Almanya ve İtalya'dan olmak üzere (o yıllarda Mussolini faşizminin ve Hitler Nazizminin iktidarda olduğunu hatırlatmakla yetinelim) 50 başvuru yapıldı. Alman mimar Paul Bonatz başkanlığındaki jürinin ve o dönem yayınlanan mimarlık dergisi *Arkitekt*'in başvuran eserlere dair değerlendirmeleri de Türk devletinin sembolizm açısından Anıtkabir'e yüklediği anlamları sergiliyordu. Selçuklu veya Osmanlı (yani Doğu) mimarisinden özellikler taşıyan eserler reddedilirken, rejimin kendisine 'muasır medeniyet' olarak hedef seçtiği Batı mimarisinin özelliklerini taşıyan eserler beğenilmisti. Nihayetinde iki Türk mimarın Helenistik bir tapınak izlenimi veren tasarımları yarışmayı kazandı. Mimarlar Onat ve Arda şöyle diyordu:

"... Türk milletinin skolastikten uyanma, Ortaçağ'dan kurtulma yolunda yaptığı devrimin Büyük Önder için kurmak istediğimiz anıtın, O'nun getirdiği yeni ruhu ifade etmesini istedik. Batılılaşma yolunda en büyük hamlemizi yapan Ata'nın Anıtkabirini, bir sultan veya veli türbesi ruhundan tamamen ayrı, yedi bin yıllık bir medeniyetin, rasyonel çizgilerine dayanan klasik bir ruh içinde kurmak istedik."

Tek adamlığı tartışılmaz bir lider için o hayattayken sarf edilse anlaşılabilir olacak bütün bu yüceltme ifadelerinin ölümünden epey sonra da kullanılması, ulusça arkamızı yaslayacağımız millî ikonun bugün bile tapınılan

bir yarı tanrı olmasını sağlamaya yararmıştır.

Yarışma bildirisinin 2. Madde'sinde dile getirilen "...yüzbinlerce Türk'ün ATA'sının önünde eğilerek tazimini sunması..." amacı da gerçekleşmiş görünmektedir. Genelkurmay Başkanlığı Anıtkabir Komutanlığı resmî sitesinde verilen ziyaretçi sayıları bu durumu kanıtlamaya yeter. Verilere göre 2006'da sekiz, 2007'de on üç, 2008'de altı, 2009'da dokuz, 2010'da beş buçuk milyon kişi Anıtkabir'i ziyaret etmiştir. 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos, 10 Kasım gibi 'millî günler'de askerler ve okul çocuklarının götürülmesi sonucu ziyaretçi sayısı artış gösteriyor tabii. 2007'deki 'Cumhuriyet mitingleri' ve 27 Nisan muhtırası günlerinde de Anıtkabir'in cazibesi artmıştır. Cübbesini kapanın kendi çözemediği sorunlar konusunda 'Ata'ya şikâyet'e gittiği dönemlerde de artışlar söz konusu.

İkonografinin başlangıcı

Yaratılmak istenen monolitik ulusun tek yönlü hafızasında kalıcı bir yer edinmeyi Atatürk'ün kendisinin hararetle istemiş olması göz önüne alınırsa, ölümünden sonra takınılan bu tavır pek de aşırı görülmebilir. Türkiye'de bir devlet başkanının kamusal alana dikilen ilk heykelini 3 Ekim 1926'da Sarayburnu'na diktiren bizzat Mustafa Kemal'dir. Bunu aynı yıl Konya ve 1927'de Ankara Ulus'taki heykel izlemiş ve o günden bugüne Türkiye'de heykel deyince akla gelen tek şey Atatürk heykelleri olagelmıştır. 'Üç kıtaya hükmeden' Osmanlı padişahlarının, bırakalım kamusal alana dikilmeyi, heykelleri bile yoktur (Beylerbeyi Sarayı'nın büyük salonuna konulan Abdülaziz'in atlı heykeli hariç).

Yaşarken kendi anıtlarını kendisi diktiren yegâne cumhuriyet lideri

Atatürk'tür. Örneğin ilk Lenin heykelleri ölümünden iki yıl sonra stalinist rejim tarafından Lenin'i putlaştırıp kullanmak için dikilmiştir. Stalin'in kendi heykelleri de Atatürk'ünkilerden sonra başlar. Doğu Avrupa diktatörlüklerine dikilen Stalin heykelleri ölümünden hemen sonra Kruşçev tarafından kaldırılmıştır.

Aynı şekilde, Atatürk dışında paraların üzerine kendi resmini bastıran bir cumhuriyet liderine rastlanmaz. Çünkü devlet hazinesinin hükümdarın mülküyle özdeşleştirilmesi monarşilerin ayırt edici bir özelliğidir. Oysa Atatürk 5 Aralık 1927'de tedavüle çıkarılan ilk cumhuriyet banknotlarına resimlerini bastırmıştır. Türkiye'nin açtığı bu çığıra uyan bir başka Avrupa ülkesi yoktur. Mussolini, Hitler, Stalin, Franco, Metaxas veya Enver Hoca resimleri taşıyan banknot yoktur. Sovyet paralarına Lenin portresi ölümünden 30 yıl sonra basılmıştır.

Yer isimleri konusunda da Atatürk eşsizdir. Daha 1922 Eylül'ünde, 'Yunan'ı denize henüz dökmüşken', Nif, Kirmasti, Eğin ve Sinasos kasabaları, isimleri Kemalpaşa, Mustafakemalpaşa, Kemaliye ve Mustafapaşa olarak değiştirilen ilk yerleşim yerleri olmuştur. Buna benzer isimlerin sadece coğrafi yerlere değil okullardan kültür merkezlerine, sokaklardan meydanlara, gemilerden uçaklara, gökdenlenlerden yer altı geçitlerine kadar sayısız noktaya verildiği hepimizin malûmudur.

Katafalkın bir cami önünden ziyade Meclis Binası önündeki konumu da Atatürk'ün cenaze törenini Doğu'dan çok Batı geleneği içine yerleştirmiş oluyordu.

Bugün bütün bir Türkiye nüfusunun 'Kemalist Kişilik Bozukluğu' ile malûl olmasına sebep olan eşsiz bir Atatürk kültü yaratılması onun ölümünden sonra veya ona rağmen gerçekleşmiştir. Bu yolu açan bizzat Atatürk'ün kendisidir. Kendisinin başlatıp kurduğu rejimin devam ettirdiği tanrı-lider imgesi, dumura uğratılmış zihinlerimizde 'millî' bir kimlik ve hafıza inşa etmiş, gelecek nesillerimizin kimlik ve hafızalarını da daha onlar doğmadan ipotek altına almıştır. Kendilerini pek de orijinal fikirler üretmemiş olan Mustafa Kemal'den bir adım ileriye taşımakta zorlanan bugünkü kemalist zihinlerin, Dolmabahçe'de bugün de dokuzu beş geçede durmakta olan saat gibi sabit duraklığı belki biraz da bundandır. ▼

Cenaze merasimine katılanlar

KEMALİZM ÇÖKERKEN

Bugün, bu ideolojiye ismini veren, Türk egemen sınıfının hemen hemen bir asır önceki siyasal önderinin ölüm yıldönümünde sosyalistlere düşen, Türk ulus devletinin bu kanlı tarihiyle hesaplaşmaktır.

Ozan Tekin

Kemalizm, yaklaşık yüz yıl önce, Osmanlı'nın üzerine Türk ulus devleti inşa edilirken, bu devletin siyasetini teorize eden ve burjuvazinin sınıfsal çıkarlarını koruyan ideolojinin adı olarak şekillendi. Mustafa Kemal'in ölümünden 73 yıl sonra ise, ezilenlerin aşağıdan mücadelesiyle kemalizmin tüm tabuları sorgulanıyor, Türkiye ulus devletinin kanlı tarihiyle yüzleşiliyor.

Son 10 yıldır Türkiye'de yaşanan gelişmelerden bazılarını düşünelim: Ermeni soykırımının tartışıldığı ve "soykırım olmuştur" diyenlerin de katılabildiği konferanslar düzenleniyor, Hrant Dink öldürüldüğünde yüz binlerce kişi "Hepimiz Ermeniyiz" diye sokağa fırlıyor, devlet Kürt sorununun çözümü için Abdullah Öcalan ile görüşüldüğünü açıklıyor, PKK gerillaları -daha sonra tutuklanmış olsalar da- yüz binlerce kişinin barış sloganları eşliğinde Habur'dan giriş yapıyor, askerlerin sivil mahkemelerde yargılanmasına yönelik anayasa değişikliği yapılıyor, darbeci generaller tutuklanıyor. Kolayca fark edilebileceği üzere, bütün bunlar, ismini 73 yıl önce hayata veda eden, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucularından Mustafa Kemal'den alan resmî devlet ideolojisinin, Kemalizm'in çöküşünü simgeliyor.

Burjuva devriminin ideolojisi

Kemalizm, kısaca ifade edecek olursak, dağılan Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerinden, burjuvazinin sınıf iktidarını tesis etmesi, kendi ulus devletini kurması için yaptığı siyasî hamlelerin formülasyonuydu; bir burjuva devriminin ideolojisiydi.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken, "ulus" olmayan bir yerde ulus yaratmak, mülkiyet ilişkilerini bu ulusun egemen sınıfının lehine değiştirmek ve burjuvazinin pazarının sınırlarını çizmek gerekiyordu. Türk olanların mutluluğu üzerine üretilen söylemler, Türk olmayanların bu devletteki

görevlerinin kölelik olduğu algısı, "vatanın bölünmez bütünlüğü" ve kutsal Misak-ı Milli sınırları, bu siyasal projenin uygulamaları olarak tarihe geçti. Sünni ve müslüman bir burjuva sınıfı yaratmak için 1.5 milyon Ermeni'nin katledilmesi, Kürtlerin ulusal kimliğinin inkâr edilmesi, baskıcı bir laiklik anlayışının uygulanmaya başlanması, ulus devletin inşası için atılmış adımlardı.

Kemalizm bir yandan da, "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" sloganının ardında, klasik burjuva milliyetçiliğini de yeniden üretti. Burjuvaziye göre elbette önemli olan ulusal çıkarlardı, Türk patronlarla Türk işçilerin çıkarları ortaktı. Sınıf mücadelesi bu çıkarlara zarar verdiği için uzak durulması gereken bir politikaydı. Bütün dünyanın Türkiye devletine ve Türklere düşman olduğu paranoyasıyla, tüm muhalif hareketler ulusal çıkarları -elbette, Türk burjuvazisinin çıkarları- korumak için bastırıldı.

Tarihsel bir ilerleme mi?

Ezilenlerin kendi kendilerini özgürleştirmeleriyle değil, darbeci-İttihatçı bir geleneğin sivil-asker kadrolarının tepeden gerçekleştirdiği bu burjuva devrimi, zaman zaman solda da

alıcı bulan bir anlayışa göre tarihsel bir ilerlemeye denk düşüyor. Oysa sosyalistler için bu tür, mekanik, evrimsel bir tarih anlayışı geçerli değildir. Belli objektif kriterlerin gerçekleşip gerçekleşmemesine göre saptanan sınıflarüstü bir ilerleme kavramı yoktur. İlerleme, ancak ezilen sınıfların aşağıdan mücadeleleriyle elde edilen kazanımların toplamından ibarettir.

Kemalizm'in temsil ettiği, modern burjuva üretim ilişkilerinin kurulduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin erken evrelerinde, ezilenler açısından böyle kazanımlardan, dolayısıyla tarihsel bir ilerlemeden bahsetmek mümkün değildir. Azınlıkları katleden, kalkınma hamlesini gerçekleştirebilmek için greve çıkan işçileri kurşunlayan, ülkeyi yıllarca tek parti -hatta çoğu zaman tek adam- diktatörlüğüyle yöneten, "aydınlanma" hamlesi adı altında şapka takmayanları idam eden, bütün bir toplumu tepeden şekillendirmek isteyen eli sopalı bir rejimin ideolojisi, marksistler açısından bir ilerlemeye tekabül etmez.

Kemal sonrası kemalizm

Aşağıdan mücadeleleri vahşi yöntemlerle bastıran, ezilenlere, yoksullara, emekçilere hiçbir şekilde

söz hakkı tanımayan bir diktatörlük olarak kurulan cumhuriyet, 85 yıldır bu öldürücü ağırlığın altında yaşamını sürdürüyor. Resmî ideolojisi Avrupa'da 1930'lu yıllarda yükselen faşist hareketlerden de önemli ölçüde etkilenen Türk egemen sınıfı, Mustafa Kemal'in ölümünden, hatta çok partili sisteme geçilmesinden sonra da devlet anlayışını köklü bir biçimde değiştirmede. İster kitlesel bir işçi sınıfı hareketi, ister tabandan gelen radikal bir öğrenci muhalefeti, isterse de İslamcı hareketin yükselişi etkili olsun, Kemalizm'in tehdit altında olduğu her durumda Türk egemen sınıfının ordusu, yönetime darbelerle el koydu. Zaman zaman halkın yarısının oy attığı bir başbakan, zaman zaman 17 yaşındaki gencecik devrimciler yaşları büyültülerek asıldı. Her darbe kanlı bir diktatoryaya, işçilerin ve ezilenlerin tüm kazanımlarının vahşi yöntemlerle gasp edilmesine neden oldu.

Mustafa Kemal bugün ne ifade ediyor?

Bugün, bu ideolojiye ismini veren, Türk egemen sınıfının hemen hemen bir asır önceki siyasal önderinin ölüm yıldönümünde sosyalistlere düşen, Türk ulus devletinin bu kanlı tarihiyle hesaplaşmaktır. Ermeni soykırımı açıkça tartışılırken, Kürt sorununda ırkçı ve militarist politikaların yerine barışın dili hakim olmaya başlamışken, dindarların kılık kıyafet ve inanç özgürlüğü eli sopalı devletin duvarlarını tırmalarken, sosyalistler bir kez daha Türkiye devletine, Türk egemen sınıfına doğrudan cephe alan anti-kapitalist bir siyasî hattı inşa etmek zorundadır.

Mustafa Kemal'in ne kadar büyük bir devrimci olduğundan bahsedenler, Ermenilerin ve Kürtlerin katli üzerinde yükselen bir cumhuriyetin tarihsel bir ilerleme olduğunu iddia edenler, baskıcı cumhuriyetin "kazanım"larını korumayı önerenler, Misak-ı Milli sınırlarına değer atfedenler ise Kemalizm'le birlikte çöküp gidecektir. ▼

Bütün bir toplumu tepeden şekillendirmeyi amaçlayan eli sopalı bir rejimin ideolojisi yok edilirse, ne kötü olur!

MURAT BELGE VE İŞÇİ SINIFI

İşçi sınıfının hem değişen yapısını, hem de yapısı değişirken tarihin belirleyici gücünü taşıdığını görmek için, stalinizmin aşağıdan sosyalizm geleneğinin üzerine örttüğü milliyetçilik bayrağını çekip atmak gerekiyor.

Şenol Karakaş

12 Eylül referandumundan sonra, Türk solunun saflarında, tedavisi ne mümkün ne de gerekli olan bir yarılma yaşandı. “Hayır” diyen solun bir kısmı, nefret ve öfke yüklü dil ve eylemlerinin ardından, referandumda “Evet” ya da “Yetmez ama evet” diyen sosyalistleri ve demokratları moda ifadesiyle “liberal” olmakla suçlarken, ulusalcılığın güvenli limanına demir attı. O demirin oradan çekileceği yönünde hiçbir işaret görünmüyor.

Stalinizm ve kemalizmin garip bir birleşimi olan bu sol, AKP’nin daha da güçlenmesine zemin yaratmakla kalmış olmadı, vülger ve ekonomist bir sosyalizm anlayışına ulusalcı renkler katarak, Ermeni soykırımı, Kürt sorunu, siyasal İslam, Kozmik Oda, yeni anayasa ve Arap Baharı gibi bir dizi sahici siyasal başlıkta, ya siyasal alandan geriye çekildi ya da sosyal reformların ve sıradan insanların devrimci öne çıkışının karşısında yer aldı. Ergenekon davasını sulandırarak isteyenlerin aynı zamanda Kadıfı ve Esad’ı anti emperyalizm adına desteklediğini görmek ne güzel!

Tesadüf olamaz!

Son seçimlerde, bu solun örtük ya da açık bir CHP destekçiliği yapmasını de ekleyince, “Bu kadarı tesadüf olamaz” diyenler çoğaldı. “Tesadüf değilse, hangi tarihsel koşullar, solun bir kesimini bu hale getirdi?” sorusu sorulmaya başlandı. *Taraf* gazetesinde Murat Belge de bu soruya yanıt vermek üzere bir dizi yazı yazdı.

Belge, “Antagonistik çelişki” makalesinde şunları söylüyor: “*Mantıken’ ve ‘tarihen’ aslında birbirini dışlamalı. Böyle bir durum varsa, bunun açıklaması, tarihen olan hakkında bizimizin eksik, yanlış vb. olduğu, bu eksik, yanlış bilgilerle kurduğumuz mantığın da bizi yanılttığıdır. Bu durumda nereye bakarız? ‘Teori’ye mi, ‘ampirik gerçeklik’e mi? Ben ikinciye bakarım.*”

Ve Belge bakmaya başlıyor. Başlıyor ama, ampirik gerçeklere bakarken, esas olarak Marksizm ve işçi sınıfı ilişkisini, Marx ve Engels’in işçi sınıfına biçtikleri rolün doğrulanıp doğrulanmadığını değerlendirmeye başladığında, “*bütün bu sorulara o alışıldık köhne cevapları vermeye devam edersek, bu işin bir çıkışı da bulunamaz*” demiş olmasına rağmen, ne yazık ki, çıkış bulunamayacak bir analiz alanına geçiş yapıyor.

Belge, işçi sınıfının bugün nasıl bir tavır sergilediğini sorup “*insanlığın geleceğini kuracak’ bir bilinçlilik, bir ortak irade, bir özgüven göremiyorum. Tersine, birçok yerde, ırkçılık dâhil, pek çok faşizan davranış görülebiliyor*” yanıtını veriyor. Bunun nedeni işçi sınıfının emperyalizmden rüşvet alması ise, Marx ve Engels’in işçi sınıfına dair anlattıkları her şeyin yanlış çıkacağını ekliyor, kendisinin böyle düşünmediğini vurgulayarak.

Bu tartışmada iki başlık özellikle önemli: 1. Marx’tan sonra üretim düzeyinde ve dolayısıyla işçi sınıfının şekillenmesinde yaşanan öngörüle-meyen değişimler, 2. Yaşanmış sosyalizm deneylerinin ve güncel siyasal gelişmelerin, ırkçılık gibi yaygınlık kazanan tehlikeli siyasî akımların

Marx ve Engels’i, dolayısıyla marksizmi, bir dizi soruyu yeniden sormamızı gerektirecek şekilde yanlışlaması.

Devrimin öznesi

Belge, “Proletarya ve geleceğin dünyası” yazısında, Marx’ın işçi sınıfını devrimin öznesi olarak görmesinin hem doğru hem yanlış olduğunu söylüyor. Marx’ın dönemi açısından doğru olduğunu, ama aradan geçen zamanda, esas olarak üretim sürecinde ilişkiler değiştiği ve taylorist ve fordist üretim yöntemleri devreye girdiği için işçi sınıfının durumunun değiştiğini söylüyor. Bu iddia Murat Belge’nin tartışmasının en zayıf yanını oluşturuyor. Zira, dünyada 2009 rakamlarına göre, 270 milyon sanayi işçisi var. Bunların yüzde 40’ı gelişmiş OECD ülkelerinde, yüzde 15’i Çin’de, yüzde 15’i Latin Amerika’da, yüzde 15’i eskiden SSCB’yi oluşturan ülkelerde, yüzde 10’u Asya’da ve yüzde 5’i Afrika’da. Bu, sadece sanayide çalışan ücretli emekçilerin sayısı. 1990’lı yıllarda yapılan bir araştırmaya göre, dünyada üçte biri sanayi sektöründe çalışan 700 milyon ücretli işçi ailesi var. Aileleriyle birlikte 2 milyardan daha fazla sayıda insan, işçi olarak yaşamak zorunda. Dünya nüfusunun üçte biri ücretli emekçi. Bu sayıya tarım işçilerini, topraksız köylüleri ve işsizleri eklediğimizde, dünya nüfusunun yarısının yaşamak için ellerinde emek güçlerinden başka satacak hiçbir malı olmayan insanlardan, yani işçilerden oluştuğu açığa çıkar. Türkiye’de ise 2007 rakamlarıyla istihdam edilenler içinde 11 milyon 683 bin kişi, çalışanların yüzde 51.4’ü, ücretli işçi. Marx’ın

işçi tarifini, yaşamak için emek gücünden başka satacak hiçbir şeyi olmayanlar olarak özetleyebiliriz. Kapitalizmin sihiri, üretim ve yeniden üretim sürecinde sermayenin kendisine verdiği değerden daha fazla değer üretebilen bir metanın, yani emek gücünün var olmasında. Kapitalist çağın, emek gücünün alınıp satılan bir meta olarak tarih sahnesine çıkmasıyla belirginlik kazandığının altını çizmek gerekir.

İşçi sınıfının üretim araçları karşısındaki konumu bir şey, işçi sınıfının kendi iç şekillenmesi farklı bir şey. Taylorizm sınıf mücadelesinde işçi sınıfının üretim süreci üzerindeki bilgisini ve dolayısıyla kontrolünü, işçileri üretim sürecinin en basit dışlisi haline getirerek elinden alırken, fordizm, piyasalara kitlesel üretimi, yoğun emek sömürüsüne dayalı sermaye birikimini hâkim hale getirerek, yeniden üretim süreçlerinin, diğer bir deyişle hizmet sektörünün de hızla gelişmesine neden oldu. İşçi sınıfı değişti mi? Evet! İşçi sınıfının iç yapısı değişti mi? Bu sorunun da yanıtı evet! Ama ücretli emekçiler nüfusunun Marx’ın öngörülerinin de ötesinde patlamalı bir şekilde artıp artmadığı sorusunun yanıtı da evet!

Belge, Marx’ın üretim sürecinde işçinin yerini alan robotları kuşkusuz öngöremediğini şöyle anlatıyor: “*Herhangi metanın üretiminde kafa emeğinin payı sürekli artarken kol emeğinin payı sürekli azaldı. Bu gidişin bir aşamasında proletaryanın yerini alacak robotlar yapılmaya başlandı ve şimdi bu da epey ileri aşamalara geldi.*” “Proletaryanın yerini alacak

Kapitalist sistemin, sermaye birikiminin sürekliliği için emek gücünün karşılığı ödenmemiş kısmı dışında bir kâr kaynağı varsa, Marx'ın kapitalist üretim sürecinin eleştirel bir tahlilinden derhal vazgeçmek, yepyeni koşullarda yaşadığımızı ilan ederek, bu koşulları analiz etmek için çaba göstermek gerekir.

robotlar”, bir efsane. Eski bir efsane. Bu efsane, şu soruya yanıt vermekten bir hayli uzak: İşçinin yerini, bir an kabul edelim ki, robotlar aldı! Bu durumda, artı değer sömürsünün kaynağı, kârın kaynağı ne olacak? Kapitalist sistemin, sermaye birikiminin sürekliliği için emek gücünün karşılığı ödenmemiş kısmı dışında bir kâr kaynağı varsa, Marx'ın kapitalist üretim sürecinin eleştirel bir tahlilinden derhal vazgeçmek, yepyeni koşullarda yaşadığımızı ilan ederek, bu koşulları analiz etmek için çaba göstermek gerekir. Bu ise “kol emeğinin payı azalırken kafa emeğinin payı arttı” sonucundan tümüyle başka bir sonuca götürür bizi. Bu sonuçta ise işçi sınıfının nasıl ve neden öldüğünü, gücünü yitirdiğini, örneğin Marx'ın kapitalizm analizini çürüten ya da aşan bir başka analizle kanıtlamak gerekiyor. Sistemin hâlâ sermaye birikimi, rekabet ve kâr güdüsüyle hareket ettiği düşünülüyor ama buna rağmen işçi sınıfının zayıfladığı, yok olduğu ya da biçim veya nitelik değiştirdiği iddia ediliyorsa, meta üretiminin ve genişlemiş meta üretiminin, paranın sermayeye nasıl dönüştüğünün ve tüm bu mekanizmanın içinde

kârın nasıl ve nereden elde edildiğinin kanıtlanması gerekir.

Siyasî özne

Bu tartışmada garip bir yan var. Murat Belge işçi sınıfını görmüyor, hem de işçi sınıfının son 20 yılda en görünür olduğu bir dönemde. “İnsanlığın geleceğini kuracak bir bilinçlilik, bir ortak irade, bir özgüven göremiyor” diyor, bunun yerine ırkçılık ve faşizan davranışlar görüyor. Irkçılık ve faşizan davranışların olmadığını söylemek yanlış olur. Ama şunlar neden görülemiyor: 1995'teki grevden geçtiğimiz ay örgütlenen greve kadar Fransa, genel grevlerle sarsılan Yunanistan, Wall Street işgalleri, Wisconsin direnişi, İtalya'da gelişen sınıf hareketi, Tunus ve Tahrir'de patlayan devrim, bu direnişlerdeki dayanışma, birlikte öğrenme ve geleceği birlikte kurmak yönündeki güçlü eğilimler; Mısır'da 2005'ten beri zor koşullarda örgütlenen işçi hareketi, 1999'da Seattle'da parlayan antikapitalist hareket; küresel kapitalizmin krizinin faturasını ödemek istemeyen öfkeliyle örgütlü işçi hareketinin zaman zaman buluşan hareketliliği, yepyeni bir kuşağın bir kez daha

sahneye çıkışı, kadınların tüm hareket içinde, Tunus ve Mısır'da etkin bir siyasî özne olarak öne çıkması?

Kapitalizmin bütün sıvaları dökülürken, Zizek'in Wall Street gösterilerinde dediği gibi, henüz hareketin daha çok başındayken ama başlangıcında bile kapitalizm milyonlarca insan tarafından derin bir sorgulamaya mahkûm edilmişken, şimdi işçi sınıfının rolünü sorgulamanın zamanı mı? Avrupa ve Amerika'da göstericiler ellerinde Marx'ın kapitalizmi eleştiren dövizlerini taşıırken, neden Marx sorgulanıyor? Bu soruların bir yanıtı Belge'nin şu görüşlerinde gizli: “‘Sosyalizm nerede, nasıl kuruldu?’ diyerek bakın çevrenize, bakalım işçi sınıfını nerede göreceksiniz: Çin'de mi, Vietnam'da mı, Küba'da mı? Nerede? En etkin varlık gösterdiği, Rusya'dır, 1917'dir. Ama savaş olmasa orada da işçi sınıfının devrim yapması pek düşünülemezdi. Ama bunların hepsinde bir ‘işçi sınıfı katılımı’nın olduğu varsayılırdı. Birkaç şehirde az sayıda işçi bulunabilen Çin'de de devrimin ‘işçi sınıfının ideolojik öncülüğünde’ gerçekleştiği söylendi – çünkü başka türlü bir önderliğinden söz etmek mümkün değildi.”

Bu, dosdoğru bir stalinizm tartışması. Ekim devriminin kaderi tartışması. Belge, çok doğru bir soru soruyor. Çin, Vietnam ya da Küba'nın, sosyalizmle, işçi sınıfı iktidarıyla, Marksist sosyalizm anlayışıyla ama hepsinden önce 1917 Ekim devrimiyle, bu devrimi öznesi olan işçi sınıfının grevler, genel grevler ve ayaklanma sırasında şekillendirdiği Sovyet türü siyasal ve demokratik örgütlenmelerin iktidarıyla hiçbir benzerliği yok. Benzerlik, Ekim devriminin yenilgisinin üzerinde yükselen Rus bürokrasisinin tek parti despotizminin garantiye aldığı ve yine işçilerin bildiğimiz kapitalist sömürüye maruz kaldığı ekonomik kalkınmacılığa yaslanan toplumsal yapıda yatıyor. Bu toplumsal yapı, hangi işçi sınıfı eyleminin amacı olabilir, böyle bir toplumun ipuçları Marx, Engels, Rosa Lüksemburg, Gramsci, Lenin ya da Troçki'nin hangi öngörüsüyle, hangi analiziyle bağdaştırılabilir?

Stalinizm ile bolşevizm

Bu, stalinizmdir. Rusya'nın 1920'lerin ortalarından itibaren Stalin önderliğindeki bürokrasinin adım adım örgütlediği bir karşı devrimle devlet kapitalisti bir rejime dönüştüğünü açıklayan “Rusya'da devlet kapitalizmi teorisi” bu yüzden çok önemli. Stalinizm, aşağıdan sosyalizm geleneğinin kesintiye uğramasına neden oldu. İşçi sınıfının 1917 yılının

devrimci kitlesel eylemleriyle elde ettiği tüm kazanımları gasp etmekle kalmadı stalinizm, aynı zamanda büyük bir maharetle kendisini leninizmin devamcısı olarak da ilan etti. Stalinist bürokrasi; milliyetçiliği, parti iktidarını ve devlet mülkiyetini sosyalizmin kuruluşunun vaz geçilmez öğeleri olarak kabul ettirdikçe, farklı ülkelerde milliyetçiliği, tepeden örgütlenmeyi, anti demokratik, kendi eylemini işçi hareketinin eyleminin yerine ikame etmeyi, ulusal devlet kapitalizmini geliştirmeyi sosyalizm mücadelesinin temel başlıkları olarak algılayan bir kuşak şekillendi.

Bu kuşak, stalinizmin sosyalizmden kopuş olduğunu; stalinizm ile bolşevizmi bir kan nehrinin birbirinden ayırdığını kavrayamadı. Yirminci yüzyıl, aynı zamanda, stalinizm ile küresel kapitalizmin küresel suç ortaklığının tarihidir. 1920'lerin sonlarına doğru Çin'de, Fransa'da, İspanya'da istisnasız her devrimci kitle hareketi stalinizmin egemenliği nedeniyle mağlup oldu. Bu hareketler belki yine yenilebilirdi, ama stalinizm yenilgiyi kaçınılmaz hale getirdi. Almanya'da ise Hitler'in iktidara giden yolu stalinist “sosyal faşizm” teorisiyle döşendi.

Kısacası, stalinizme karşı, özgürlükçü bir sosyalist muhalefet vardı. İşçi sınıfının direnişi de vardı. 1925-1927 yıllarında Çin'de gerçek bir işçi devrimi kazanım elde edebilirdi. 1933'te Almanya'da, 1936'da İspanya'da, aynı dönemde Fransa'da stalinizm, batı kapitalizminin suç ortaklığını leninizm maskesinin arkasına gizleyerek işçi hareketlerinin yenilgisini kolaylaştırdı. 1953'te Doğu Almanya'da, 1956'da Prag'da işçiler vardı. Ama iktidarda değillerdi, özgürlük için attıkları adımların bedelini ödeyen radikal muhalefetin öncülüğünü yapıyorlardı.

İşçi sınıfının hem değişen yapısını, hem de yapısı değişirken tarihin belirleyici gücünü taşıdığını görmek için, stalinizmin aşağıdan sosyalizm geleneğinin üzerine örttüğü milliyetçilik bayrağını çekip atmak gerekiyor. Kapitalist diktatörlüğün bir biçiminin sosyalizm tartışmalarında referans olarak kullanılması, çoğu kez tartışmanın başlamadan bitmesine neden oluyor. Murat Belge ne sosyalizmden vaz geçtiğini ne de işçi sınıfı bir kenara itmek gerektiğini söylüyor. Bunun için, bir başka gelenekle tartışmak gerekmiyor mu? Stalinizmin leninizmle hiçbir ideolojik, politik, genetik bağı olmadığını stalinizmin yeşermeye başladığı günden beri anlatan gelenekle. ▼

İSYAN NE ZAMAN MEŞRUDUR

Sinan Özbek

Kurulu düzene karşı isyan edilip edilmeyeceği sorusu hiç de yeni bir soru değil. Toplum ve devleti konu edinen filozofların bu soruda ikiye ayrıldığını ve bir takım filozofun da orta yolcu diyebileceğimiz düşünceler ürettiğini görüyoruz.

Halkın devlete isyan etmesine karşı en keskin görüşleri kuşkusuz devleti bir “sözleşme” olarak gören gelenek ileri sürüyor. Bunun en net ifadesini Thomas Hobbes’da (1588-1679) görüyoruz. Ona göre devletin olmadığı tarihî dönemlerde “herkesin herkeşe karşı savaşı” hüküm sürmüştür. Devletin ortaya çıkmasıyla bu barbarlık durumundan “sivil durum” a geçilmiştir. İnsan “doğası gereği kötü” olduğundan bir düzenin sağlanabilmesi için devletin baskı kurması sadece meşru değil aynı zamanda zorunludur. Devletin olmadığı yerde kaos ve kötülükler hâkim olacağından, devletin iktidar otoritesinin yol açacağı kötülükler evladır. Zaten sükûnet ve düzeni sağlamayı başarmış her iktidar da meşrudur. Hobbes burada isyanın bir geçiş süreci olduğunu ve eninde sonunda karşı karşıya gelen güçlerden birinin duruma hâkim olacağı ihtimalini dahi tartışmıyor.

“Doğal durum” ve “sivil durum”

Kant (1724-1804) ise isyan etmeyi vatana ihanet olarak görüyor ve isyan edenlere ağır cezalar verilmesini öneriyor. Ama aynı Kant, isyan edenin başarıya ulaşması durumunda, bu sonucu da meşru görüyor. Bununla Hobbes’un hesaba katmadığı ihtimali de hesaba katmış ve bu duruma da cevap vermiş oluyor.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şu: Her iki filozof da iktidar otoritesinin olmadığı bir durumda topluluğun kaosa sürükleneceği

gerekçesini ön kabul olarak alıyor. İnsanlar arasındaki ilişkileri sağlayan bir otoritenin olmadığı durumda, “herkesin kendi yargıcı” olacağını düşünüyor. Buna da “doğal durum” diyor. “Doğal durum”dan yasalara dayanan bir yönetime geçmeyi de “sivil durum” olarak anlatıyor. Böylece toplumsal düzeni zorla da olsa sağlayan otorite meşru görülüyor.

Bu düşüncenin kendini temellendirmede seçtiği argüman son derece yalın. Sanıldığı gibi öyle felsefi bir derinliğe sahip değil. Çünkü “herkesin herkese karşı savaş”ının hüküm sürdüğü insanlık durumunun varlığını ileri sürmenin kendisi sorgulamaya açık ve sağlam değil. Dahası, antropolojik veriler önemli oranda bu ön kabule karşı konuşuyor.

Şiddete karşı şiddet meşrudur

Ortaçağ filozofu Thomas Aquinas (1225-1274) ise tam karşı cepheden görüş üretiyor. Daha o yıllarda iktidarı zorla, darbeyle ele geçiren tirana karşı halkın isyan edip edemeyeceği sorusuna olumlu cevap veriyor. Thomas Aquinas, sadece zorba diktatöre karşı isyan hakkını savunmuyor, buna ek olarak yasal yollarla iktidara gelmiş hükümdarın da zorbalanması, diktatör olması durumunda halkın isyan edebileceğini söylüyor. Ona göre diktatör toplumun ortak çıkarına göre hareket etmediğinden, halkın devrimci şiddeti meşrudur ve bu şiddetle iktidardan alaşağı edilebilir. Diktatörün iktidarı, yasal bir yönetim değil; kendisi bir şiddettir. Bu şiddete karşı geliştirilecek şiddet de meşrudur. Bu düşüncüyü kararlı bir şekilde Rousseau da (1712-1778) tekrar ediyor. Şöyle diyor Rousseau: “Bir sultanı tahttan indirmek ya da boğmakla suçlanan ayaklanma, o sultanın bir önceki gün uyruklarının hayatları ve malları üzerinde uygulamaları kadar hukuksal bir eylemdir”.

“Bir sultanı tahttan indirmek ya da boğmakla suçlanan ayaklanma, o sultanın bir önceki gün uyruklarının hayatları ve malları üzerinde uygulamaları kadar hukuksal bir eylemdir”

J.J. Rousseau

bir eylemdir”.

Thomas Aquinas’ın düşüncesinde dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta var: O, isyan hakkını sadece ve sadece baskıya, zulme maruz kalan halka tanıyor. Bu, halkın dışında bir gücün halk adına devreye girmesine de karşı çıkmak anlamına geliyor. Aquinolu Thomas, bir dış müdahaleyi de kesinlikle onaylamıyor. Dış müdahalenin uzun zaman sürecek bir kaosa yol açacağını söylüyor. Aquinas son derece verimli bir düşünce geliştiriyor. Hobbes’un ve Kant’ın isyana karşı ileri sürdükleri tek argüman olan “kaos oluşur” tezi, Thomas Aquinas tarafından “dışardan bir güç müdahale ederse kaos oluşur” teziyle zaten karşılanmış durumda. Şimdi Thomas Aquinas’ın düşüncesinde meşru müdafaa ve kaos argümanının birleştiğini tespit ediyorum. Bu iki argümanın bir araya gelerek kullanılması, çok

muhkem bir tez oluşturuyor. Ancak bununla Thomas Aquinas tartışmanın mekânını değiştirmiş oluyor. Yani işgale uğramış bir halkın zaten kaos içinde yaşamaya başladığını ve dolayısıyla işgalin savunulamaz olduğunu ilan ediyor. Yine aynı işgale uğramış halkın meşru müdafaa olarak direnebileceği tespiti de açık seçik ortaya çıkıyor. Dolayısıyla bu yaklaşım bir varsayıma dayanmıyor. Felsefi açıdan etik temellendirme gücüne sahip.

Haklı savaşlar

Şiddet uygulayana karşı, karşı şiddet uygulamayı meşru görmek yeni bir tespiti neden oluyor: Clausewitz, savaşı “politikanın başka araçlarla devam etmesi” olarak tanımlıyor. Buradaki “başka araçlar” hiç kuşkusuz silahlar. Yani bir politik talebi artık politikanın diliyle uygulamaya koymanın, uygulatmanın imkânının

kalmadığı yerde, bu politik talebin silahların zoruyla uygulamaya koyulması. Bir başka şekilde ifade edilirse, bir siyasî güç, politik talepleri için ya da oluşturduğu politik düzenin devamı için şiddete başvurabilir. Bu şiddetin kendisi, politikanın bir devamıdır. Tanımı gereği modern devlet şiddeti tekelinde topladığından, gerektiğinde şiddet uygulaması meşru görülür. Burada asıl çetrefilli olan nokta, bu şiddete maruz kalanın başvuracağı şiddettir. Karşı şiddetin meşruluğu, savaş ölçeğine kadar yükseltilerek düşünülürse, yeni bir kavrama varılır: “Savunma savaşı”. Saldırıya uğrayan, işgal edilen bir ülke veya insan topluluğu savaşma kararı verebilir ve bunu uygulayabilir. Saldırıya uğramış, işgal edilmiş bir ülke ya da etnik topluluk teslim olmayı da seçebilir ama bu seçimin kendisi, direnme hakkının olmadığı anlamına gelmez. Bu aşamada yurarda ifade etmeye çalıştığım felsefi

çıkabilir. Daha yalın bir ifadeyle bir sınıf, savaşın kendi çıkarının savunulması olmadığını düşünebilir. Bu durumda da egemen sınıfın girdiği savaşın sadece egemen sınıfın çıkarlarının alt sınıfları silahlandırarak savunulması olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda Thomas Aquinas’ın şiddete maruz kalan halka isyan etme hakkı tanıyan düşüncesi, Lenin’in “savaşın iç savaşa dönüştürülmesi” fikriyle birleşir.

Lenin, sosyalistlerin kendi ülkeleri bir savaşa tutuştuğunda nasıl davranması gerektiğini düşünürken “emperyalist savaşın iç savaşa dönüştürülmesi” tezini geliştiriyor. Bu düşünceyi şovenist ilan ettiği kimi sosyalistlerin “ne yenilgi ne savaş” sloganına karşı kullanıyor. İç savaş da diğer savaşlar gibi bir savaş, yani “politikanın silahla devamı” olarak değerlendiriyor.

Zaten Marksist devlet kuramı

seçilme hakkı konusundaki engelleri uzun uzun konuştuktan ve bunların sınırlanma koşullarını tartıştıktan sonra şu noktaya varıyor: “*İnkâr edilemez ki devlete karşı bir ayaklanmaya hak vermek, tekrardan herkesin kendi davasının yargıcı olmasına hükmetmektir*”. Bu da hakikatte bir başyargıcın olmaması anlamına gelir. Bunu söylemek zaten “doğal durum” tespitiye dönmektir. Buraya kadar bırakınız Kant’ı, Hobbes’un düşüncesinin dahi aşıldığını söylemek mümkün değil.

Yine de Spaemann’ın şu sözlerini anmadan geçemiyorum: “*Nerede bir şiddet devlet şiddetinden daha güçlü ya da ona eşit olduğunu gösterirse, orada artık devlet yoktur*”. Bu tespiti yapmak da devletin, devrimi daha nüve halindeyken bastırmasına onay vermektir. Devlet bunu yapmazsa, yapamazsa iç savaş çıkar. Bu aşamada da her bir vatandaş, kendi

değildir”.

İş buraya geldiğinde Lenin’in konuşmaya katılmasını engellemek artık mümkün olmaz: “*Biz, proletarya için, kapitalist rejimde en iyi devlet biçimi olarak demokratik cumhuriyetten yanayız; ama unutmaya da hakkımız yoktur ki, hatta en demokratik burjuva cumhuriyetinde bile, halkın nasibi, ücretli kölelikten başka bir şey değildir. Sonra, her devlet ezilen sınıfa karşı yönelmiş ‘özel bir baskı gücü’dür. O halde hiçbir devlet ne özgürdür ne de halk içindir*”.

Buradaki “devlet ne özgürdür ne de halk içindir” ifadesi sadece burjuva devletiyle sınırlanmış bir tespit değildir. Lenin, ilerleyen sayfalarda Engels’e gönderme yaparak şöyle diyor: “*Proletarya devrimden sonra da devlete gereksinim duyacaksa, bunu özgürlük adına değil, düşmanlarını baskı altında tutmak için duyacaktır*”. ▼

arka planla dayanarak “savunma savaşları” tanımına varılır. Bu savaşlar da kategorik olarak “haklı savaşlar” olarak değerlendirilir.

İç savaş

Şimdi Thomas Aquinas’ın halkın isyanını, devrimci şiddetini meşru bir hak olarak görmesi bir başka açıdan da önem kazanıyor: Ülkelerin savaşa gireceği bir aşamanın geldiği noktada, savaş kararı veren güçlerin meşruluğu, halkın bir kısmı tarafından kabul edilmeyebilir. “Savaş politikanın silahlarla devam ettirilmesi” olduğundan bu politik seçeneğe ikna olmayan sınıflar, gruplar ortaya

sözleşmecilerden gelenekten tam bir kopuş ifade ediyor. Devletin bir baskı aygıtı ya da Gramsci’nin dediği gibi “zorlayıcı güce bürünmüş hegemonya” olarak ele alınması, içinde zımnen devlete karşı direnme, isyan etme hakkını taşıyor. Kuşkusuz bu düşüncenin çağdaş demokrasi çağında anlamını yitirdiğini söyleyenler önemli orandadır. Ancak isyan hakkına karşı çağdaş düşünürlerin geliştirdiği tezler de Hobbes’un argümanını maalesef aşamıyor.

Bunların güzel bir örneğini Robert Spaemann veriyor. Spaemann fikir özgürlüğü, seyahat hakkı, seçme ve

durumunu yeniden değerlendirip hangi safta yer alacağına karar verir. Spaemann’ın bütün bu dil dökmeleri dönüp dolaşıp devletin şiddete başvurma hakkını temellendirmeye sonuçlanıyor.

Ne özgür ne de halk için

Spaemann örneğiyle aktardığım düşünceye yine aynı geleneğe uzak olmayan bir filozofun, Bertrand Russell’in cevap vermesi daha yerinde olur: “*Demokrasi, geçmiş hakların geçerliliği ve yasadışı cezalardan korunma olanağı olmadan, ekonomik ve politik iktidarın birleşmesi, yani bir tiranlık aygıtından başka bir şey*

“Unutmaya da hakkımız yoktur ki, hatta en demokratik burjuva cumhuriyetinde bile, halkın nasibi, ücretli kölelikten başka bir şey değildir. Sonra, her devlet ezilen sınıfa karşı yönelmiş ‘özel bir baskı gücü’dür. O halde hiçbir devlet ne özgürdür ne de halk içindir”

Lenin

Kaynakça

- Bertrand Russell, *İktidar*, Deniz Yayınevi, İstanbul 1983.
- Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1976.
- Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Sol Yayınları, Ankara 1975.
- Robert Spaemann, *Philosophische Essays*, Reclam Verlag, Stuttgart 1994.
- J.J. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine*, Say Yayınları, İstanbul 1982.
- Thomas Hobbes, *Leviatan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

ZORUNLU EĞİTİM KARŞI

Anasınıflarındaki pembe ve mavi üniformalar ile, ilkokuldaki cinsiyetli önlükler ile cinsiyetler arası farklar yerleştirilir.

Berk Efe Altınal

Bir seneden fazla oldu, bir ilköğretim okulu öğrencisinin başörtüsü ile okula girmek istemesi üzerine basında bir yığın yazı çıktı. Belki artık hatırlamıyorsunuz bile, gündeme hızla girdi ve gündemden hızla çıktı. İslamî duyarlılıklara sahip gazeteler dahi olayı provokasyon olarak değerlendirdi. Cumhuriyetçi kesim ise, bunun şeriat yönünde taleplerini gittikçe arttıranların çabaları olarak değerlendirdi. Dolayısıyla bir kez daha tartışılacak olan konuların en azı tartışıldı.

Oysa bu olay, belli bir zamanlamayla yapılan bir provokasyon değildi. Haksözhaber gibi haber sitelerini takip ediyorsanız, bu konuda taleplerin ve mağduriyetlerin muhafazakâr kesim için oldukça güncel bir mevzu olduğunu bilirsiniz. Bu talebi ana akım medya belli bir zamanda belli amaçlarla seslendirmiş olabilir. Ancak bu, talebin kendisinin içini boşaltmaz.

İlke olarak, Millî Eğitim Bakanlığının, eğer ilköğretimi TC vatandaşlarına zorunlu tutuyorsa (tıpkı askerlik gibi), okulun kapısına gelen herhangi bir öğrenciyi, inançlarından, giyim kuşamından veya herhangi başka bir sebepten dolayı geri çevirmesi gibi bir hakkın söz konusu olamayacağını söyleyerek başlamak isterim. MEB, ilköğretim ‘görevini’ yerine getirmek isteyen veya ilköğretim hakkından faydalanmak isteyen her vatandaşa bu eğitimi vermekle yükümlüdür.

Öte yandan ben zorunlu eğitime karşıyım.

Zorunlu eğitim ve beden

İlköğretim okullarındaki sekiz yıllık zorunlu eğitimden geçen hemen hemen hepimiz görünümümüzle ilgili sorunlar yaşamışızdır. İlköğretim ve lise dönemi, üniformalar, saç boyunun, etek boyunun sürekli kontrol edildiği, sıraya geçmek, düzene girmek gibi bedeni ve görünümü disiplin altına almak üzere müdürler ve yöneticiler tarafından ciddi emek harcandığı bir dönemdir.

“Türk’üm, doğruyum, çalışkanım”

Liselerde politika yapan sol gruplar için giyim kuşam üzerinden eylemler sürdürmek küçük burjuva görünebilir. Sözelimi, bir erkek öğrencinin “Ben uzun saçımla da eğitim alma hakkına sahibim” demesi ya da tek tip üniformalardan şikâyet etmesi alışlagelmiş bir şeydir, ancak kolay kolay kolektif bir mücadeleye dönüşmez. Dönüşmemesinin sebebi, bu karşı çıkışın psikolojize edilmesidir, karşı çıkış ergenlik isyanı olarak görünür ve apolitize edilir. Oysa bu bası da, bu karşı çıkış da politiktir.

Millî Eğitim Bakanlığı’nın bu konuda yayınladığı kanun, kılık kıyafet yönetmeliğinin amacını üç maddede anlatıyor:

Bu Yönetmeliğin amaçları, her derece türdeki okullarda;

a. Yönetici, öğretmen ve diğer görevlilerle, öğrencilerin, Atatürk İnkılap ve ilkelerine uygun, uygar, aşırılıklara kaçmayan ve sade bir kılık kıyafette olmalarını sağlamaktır.

b. Kılık kıyafette birlik, bütünlük, uyum ve düzen sağlamaktır.

c. Öğrencilere kılık kıyafet yönünden toplumumuzun özelliklerine uygun tavır, tutum ve alışkanlıklar kazandırmaktır.

(<http://mevzuat.meb.gov.tr/html/52.html>)

Sekiz yıllık zorunlu eğitim, sekiz yıl boyunca devletin yalnızca zihinlerimiz üzerinde kontrol sahibi olmasından ibaret değil. Elbette, sekiz yıl (ve devamında) devlet, tek taraflı ve tartışılmaz biçimde doğru bilgi olarak aktardığı bir yığın bilgiyle (mesela çarpık milliyetçi tarih dersleri, tek mehzep odaklı din dersleri, yaratıcılık karşıtı resim dersleri gibi) zihnimiz, düşünme biçimimiz ve yaratıcılığımız üzerinde hegemonya kurarken, bir yandan da bedenlerimiz üzerinde kontrol kurar; haftanın beş günü nasıl giyineceğimizi ve nasıl davranacağımızı kontrol eder.

Sekiz yıllık eğitimin sonucunda ortaya ‘medenileşmiş bedenler’ ve ‘medenileşmiş zihinler’ çıkacağı varsayılmaktadır bu ideoloji tarafından. Amaç, yönetmelikte gayet açık biçimde belirtilmiştir.

Bu sekiz yıllık eğitim (ve şimdilerde zorunlulaştırılan ana sınıfı eğitimi), cinsiyet ayrımını da öğrendiğimiz yerdir. Üniforma kuralları ve oturma düzeni sınıfı “kızlar” ve “erkekler” olarak tam ortadan böler. Anasınıflarındaki pembe ve mavi üniformalar ile, ilkokuldaki cinsiyetli önlükler ile cinsiyetler arası farklar yerleştirilir.

Daha ileriki sınıflarda giyim kuşam üzerinden sürdürülen hegemonya devletin toplumsal cinsiyet rejimini

de yansıtır. Erkeklerle ilgili kısacık bir madde varken, yönetmelik kadının öğrencilerin giyeceği üniformayı uzun uzun açıklar. Erkek öğrencileri askerlikteki gibi ‘üç numara’ olarak tabir edilen kısa saçlarla ve sakalsız bir yüzle kabul eder. Küpe gibi “kadını” aksesuarlar kabul edilmez.

Kadın öğrencilerden ise, “çağdaş” bir görünüm beklenir, ancak bu çağdaş görünüm kadınsılıklarını fazla ön plana çıkartmadıkları sürece meşru görülür. (Bu, yönetmelikte şöyle ifade edilir: “vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde, yırtmaçsız, kol-suz ve diz kapağını örtecek boyda bir forma”). Bu, Cumhuriyet’in kadın kimliği anlatısıdır. Kadın başörtülü olmayacaktır, ama saçları açık da olmayacaktır; eteği bileğine kadar olmaz, ama dizinin üstünü de geçemez v.s. Bu, tanıdık “modern (batılı), ama ahlaklı” kadın imajıdır.

Devletin bu kontrol hakkı doğrudan da dile getirilen bir şey. Örneğin, 1 Kasım 2010 tarihli *Radikal*’de, Binnaz Toprak isimli köşe yazarı, “Küçük yaşta, henüz reşit olmayan çocukların okullarda başlarını örtmelerine izin verilmesi de gündem dışı kalmalı. Çocukların yetiştirilmelerinden aile kadar devlet de sorumludur. Anne-babaların çocukları üzerindeki tasarruflarına her çağdaş devlet müdahale eder. Örneğin, aileleri

tarafından kötü muameleye maruz kalan çocuklar aileden alınabiliyor” diye yazmış.

O halde, zorunlu eğitimin, yedi ya-şındaki bir vatandaşı 15 yaşına ge-lene kadar makul vatandaş haline getirmek gibi bir görevi olduğunu da anlıyoruz buradan. Anadili Kürt-çeyse, ona Türkçe öğretilir. Farklı bir dinî pratikle büyüdüyse, ona Hanefi-Sünni Türk-Müslüman dini öğretilir. Kız çocuklara ‘modern ama ahlaklı’ kadın olmak, erkek çocuklara ise ‘delikanlı ama efendi’ olmak öğreti-lir. Sanat iyidir, ama resim dersinde çizilecek resimlerin neyi anlatacağı müfredatla sabittir. Tabii, dindarlık devletin kabul ettiği sınırların dışına taşarsa, o da zımparalanır.

Hiperaktivite söylemi ve ergenlik ideolojisi

Özellikle orta okul dönemlerinde öğ-renciler giyim kuşam baskısına karşı taktikler geliştirmeye başlar. Bu bas-kı ergenliğe girmeye başladıkları dü-şünümlere arttırılmıştır. Artık kadın öğrencilerin giysilerine daha fazla dikkat edilir ve erkek öğrencilerle aynı sıralarda oturtulmaları istenmez olur.

Tam da bu dönemde öğrenciler üzer-lerinde artan baskıya direnişle tepki verdiklerinde, bu karşı çıkışları okul yönetimi ve ‘veliler’ tarafından geçi-ci ergenlik isyanları olarak okunur. Oysa bu tepki politiktir ve baskının olduğu her yerdeki gibi burada da bir takım direniş taktikleri geliştirildiği-ni gözlemek zor değildir. Herhangi bir lise veya ilköğretim okulunda gençlerin bu tek tipliğe karşı nasıl taktikler geliştirdiğini gözlemek zor değildir.

Ancak bu ergenlik ideolojisi, bu tak-tikleri veya karşı çıkışları psikolo-jikleştirir. Politik olanı, hormonlara veya vücuttaki değişimlere atfederek içselleştirir, doğallaştırır. Doğallaş-tırma ve psikolojikleştirme, apoli-tizasyonun en önemli araçlarından biridir.

Hiperaktivite söylemi ise çok daha korkutucu sonuçlara sahiptir. Biyo-lojik ideolojinin bir türevidir hipe-raktivite. Okulda uyum sağlamayan, direniş gösteren, medenileşmek iste-meyen çocuklar, kısa süre sonra oku-lun rehber öğretmeni veya yönetimi tarafından yönlendirildiği bir psiki-yatristten hiperaktif tanısı alacaktır. Bu tanının sonuçları vahimdir, bu ço-cuklar ilaçla uyutulur. Kimyasallarla zehirlenir. Medeniyetin baskısına karşı çıkan her insan gibi, onlar da psikiyatrinin ilaçları tarafından kont-rol altına alınır.

28 Şubat ve ilköğretim reformu

28 Şubat darbesinin en kalıcı icra-atlarından biri zorunlu eğitimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması olmuş-tu. Bunun yapılmasının en önemli sebebi, o dönem İmam Hatip Lise-lerinin darbe hükümeti tarafından tehdit olarak görülmesiydi. Millî Güvenlik Kurulu, darbe sürecinde 18 temel talepte bulunmuştu ve sekiz yıllık eğitime geçilmesi bunlardan biriydi.

Pek çok muhafazakâr kasabada, özellikle dindar aileler kızlarını Or-taokul 1’den itibaren İmam Hatip Li-selerine göndermeyi tercih ediyordu. Bu da, tam başörtüsünün kadınlarca kullanılmaya başlanacağı yıllarda, devletin bu geçişi kontrol etmesini engelliyordu. Kızlar 5. sınıftan son-ra okula gitmeyebiliyor ya da İmam Hatip Lisesinde ailelerin gözünde daha meşru bir eğitim alıyordu.

Ortaokul kavramının ortadan kalk-ması ve ortaokulların ilköğretim adıyla ilkokullarla birleştirilmesi sonucu bu kritik dönem de kontrol altına alınmıştı devlet tarafından. Zorunlu eğitimin üç sene uzatılması-nın altında yatan sebep buydu. Beş sene makul vatandaşlar yaratmaya yetmiyordu.

Demokratik bir zorunlu eğitim mümkün mü?

Yukarıdaki örnekten yola çıkarak şunu söyleyebilirim: Eğitimin zo-runlu olması çok açık bir ulus devlet ideolojisine dayanıyor. Devlet, belli kalıpların içerisinde yaşayan ve dü-şünen nesiller üretmek için kullanı-yor eğitimi.

Bugün pek çok demokratik hak ta-lebi var. İnsanlar diyor ki, madem eğitim zorunlu, o halde en azından dinimizi tanıyın (hem Aleviler hem dindar Sünniler), dilimizi tanıyın (Kürtler), yaşam tarzımızı tanıyın.

Ben bugünkü ulus devlet paradig-masının Millî Eğitim Bakanlığı gibi

bir kurumunun anadilde eğitim veya başörtüsü ile eğitim gibi talepleri karşılayamayacağını düşünüyorum. Bütün bunlar çok daha geniş bir paradigma değişikliği gerektiriyor. Ancak böylesi bir paradigma deği-şikliği moderniteyi, kemalist aydın-lanmacılığı sorgulayan demokratik bir ülkede gerçekleşebilir.

Zorunlu eğitimi dayatan, ulus dev-let paradigmasıdır. Çünkü ulus dev-letin vatandaş tanımı homojendir. TC’nin kökeninde bulunan “Sınıf-sız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kit-le” hayalinin toplumsal temeli yok. Birbirinden çok farklı arka planlara sahip, farklı dilleri konuşan, dini ve dindarlığı farklı farklı yaşayan bir toplum var bu topraklarda ve üstelik neoliberalizmle beraber sınıfsal ay-rımlar da gittikçe keskinleşiyor.

Böyleyken, ulus devlet, eğitimi tam da bu farklılıkları zımparalamak için kullanıyor. Hepimizi sıraya di-zip okuttukları “Andımız” tam da buna hizmet eder.

Daha ilkokul sıralarından itibaren, Türk olduğumuza, Atatürk tarafın-dan kurtarıldığımıza, Müslüman ol-duğumuza ama aynı zamanda “laik” bir hayat tarzının doğru olduğuna, yurdumuzun dört bir tarafının düş-manlarla çevrili olduğuna ikna edi-liriz. Devletin parasız eğitim verme-sinin altında yatan esas sebep *hayır işi* değil, işte böyle homojen bir top-lumu yaratma idealidir.

Dolayısıyla, başörtüsü ile sekiz yıllık eğitim almak ya da Kürtçe eğitim al-mak ya da millî güvenlik dersinden ya da din dersinden muaf tutulmak gibi talepler, parasız eğitimin varlık sebebini ortadan kaldıracaktır. Eği-timin amacı tam da böyle taleplerde bulunmayan bir toplum yaratmaktır.

Zorunlu eğitimin vicdanî reddi

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her birey yedi yaşına geldiğin-de ilköğretime başlamak zorunda,

okullara kayıt yaptırmak ise ailele-rin bir görevi. Anladığım kadarıyla, çocuğu okula kaydettirmeyen baba-ya (anneye değil) önce uyarı, daha sonra da hapis cezası öngörülmekte.

Ben olası çocuğumun 8 sene boyun-ca güne her sabah “Türküm, doğru-yum, çalışkanım” ve “Varlığım Türk varlığına armağan olsun” diyerek başlamasını istemiyorum.

Ben çocuğumun “1915’te soykırım ol-madı, ama Ermeni çeteler çok Türk öldürdüklerinden Suriye’deki güzel yerlere gönderildiler” gibi sözde-tarihî bilgiler öğrenmesini istemiy-o-rum.

Ben çocuğumun dünyayı uluslar üzerinden okuyan ve Türklere bü-tün dünyanın düşman olduğunu, Yunanların korkunç insanlar oldu-ğunu, misyonerlerin vatan haini ol-duğunu anlatan millî güvenlik ders-lerini almasını istemiyorum

Ben çocuğumun sözde “din kültürü ve ahlak bilgisi” –gerçekte Devlet İslamı- dersinde ezberlediği sureler-den not almasını ya da Hristiyanlığın ve Musevilğin kitaplarının bozul-muş kitaplar olduğu gibi önyargılı bilgilerle donanmasını istemiyorum.

Hiç bir çocuğun beyninin bu kan ve milliyetçilik, bu düşmanlık ve ayırım-cılık dolu düşüncelerle zehirlenme-sini istemiyorum. Dünyaya meraklı gözlerle bakan ve bir şeyler öğren-mek için heyecanlanan masum ço-cukların bu şekilde sömürülmesine karşı çıkıyorum.

Bu karşı çıkış, ulus devlet anlayışına ve kemalist modernleşme modeline bir karşı çıkışı beraberinde getiri-yor. İnsanları birbirine benzetme-ye çalışan, farklı olanı törpüleyen, törpüleyemediğini dışlayan ve hatta öldüren bu anlayışın bir aracı ve so-nucudur zorunlu eğitim.

Dünyada öğrenilecek çok bilgi var ve çok farklı bakış açıları var. İn-sanlığın ürettiği bilgi birikiminin muazzamlığı beni büyülüyor. Ancak çocuklara bir şeyler öğrettiğini dü-şündüğümüz okullar, onları bilgi-nin ve dünyanın tek bir yorumuna mahkûm etmeye çalışıyor, onların elinden bütün bir insanlığın bilgisi-ni alıp Cumhuriyet’in tekil dışlayıcı dünya görüşünü dayatıyor.

Zorunlu eğitim; okulları, demir par-maklıkları, kimyasal zehirleri ve eli sopalı müdür yardımcıları ile bugün modern ulus devletin en önemli, en acımasız silahlarından biri. Üstelik bu silahın namlusu henüz zihinleri zehirlenmemiş milyonlarca çocuğa dönük bir şekilde duruyor. ▼

ŞİDDET İÇERMİYEN TOPLUMSAL MUHALEFET

Şiddetsiz muhalefet kapitalist sistemin tüm dünyaya dayattığı ekonomik ve toplumsal örgütleniş modellerinin dışına çıkmak için eşsiz olanaklar sunar.

Yaprak Zihnioğlu

Şiddet içermeyen muhalefet, şiddetsiz eylem, şiddetsiz toplantı, şiddetsiz örgütlenme süreçlerini ve yöntemlerini düşünmeye, tartışmaya ihtiyacımız var. Şiddetsizlik bir yaşam tarzı/felsefesini uygulama çabası. Şiddetsiz düşünüşü/edimi yaygınlaştırmamızın ilk adımı bu anlayışı/düşünce biçimini bir yaşam tarzı olarak benimsemek. Bu öneri, şiddetin yokluğu anlamına gelmiyor elbette. Şiddet her yerde var, en başta da insan doğasında içkin, ama şiddetsiz varoluş toplumsal değişim için şiddetin dışlanmasına yönelik bir ilke, bir dizi düşünce, yaşama duyulan saygı ve özgürlük isteği. Toplumsal değişimde şiddet içermeyen yöntemleri kullanabiliriz. Bu alanda belki hiçbir zaman mükemmel olamayız ama şiddetsizliği yaşama geçirmeyi bıkmadan, yılmadan denemeyi sürdürebiliriz. Yaşam içinde/eylemlilik pratiğimizde tökezlediğimiz yerlerde, hatalarımızı farkederek, özeleştiri yaparak, özür dileyerek yanlışlarımızı düzeltebiliriz.

Şiddetsizlik pasifliği savunmak değil. Tam tersine şiddetsiz eylem etkinlik demektir. Bu hareket elbette pasifistleri de içerebilir ve birlikte eylem de mümkündür, ama şiddet içermeyen toplumsal muhalefet, katılımcıların tam mutabakatıyla eylem yapmak ve geniş kitlesel katılımı daha çok eyleme demektir. Mücadeleden dışlananlar, katılamayanlar karar sürecinden de dışlanırlar. Eylemler onlar adına yapılır ama onların kontrolü dışında gerçekleşir. Şiddetsizlik kitlelerin yaşamını etkileyen kararların bizzat kitleler tarafından alınması demektir. Şiddetsiz duruş istisnasız “herkes yapar/yapabilir”in kabulüdür. Cins, renk, sınıf, yaş ya da fiziksel yeterliğine, engelli olup olmadığına bakılmaksızın herkes şiddetsiz harekete katılabilir. Burada nicelik değil, insanların eylem biçimine birlikte karar vermesi önemli.

Ülkemizdeki sol muhalefetin büyük bölümü şiddeti neredeyse hiç sorgulamadan benimseyerek ve her gün yeniden üreterek var oldu. Buna karşılık şiddeti dışlayan, katılımcı muhalefet ve kolektif, özyönetime açık, yatay örgütlenme biçimleri feminist hareketin otuz yıllık mücadelesinde büyük çoğunlukla benimsenen ve deneyimlenen yöntemler oldu. Bu benzersiz deneyimleme büyük ölçüde liberter, anarşist düşünceye dayalı ve dünyadaki barış hareketi, feminist hareket ile sosyalist hareketin “bilimsel”lik iddiasında olmayan, ütopyacı kanadının mücadeleleriyle beliren değerler.

Şiddetsiz muhalefete yönelmek kapitalist sistemin tüm dünyaya dayattığı ekonomik ve toplumsal örgütleniş modellerinin dışına çıkmak, alternatif bir örgütlenme biçimini geliştirebilmek için eşsiz olanaklar sunar. Bir anlık bir daraltma, soyutlama yapalım ve dünyayı egemen kapitalizm ve bu sistemde yaşamaya

zorlanan halklar olarak iki karşılıklı kamp olarak görelim. Kapitalizme karşı mücadele ederken kapitalist üretim tarzının, ekonomik ve siyasal yapılarının, baskı aygıtlarının modellerini mi benimsemeliyiz, yoksa en geniş halk muhalefetini örgütlemek için kapitalizme özgü yöntemlerin tam zıddını oluşturacak bir tarzı mı geliştirmeliyiz? Önümüzde duran soru bu.

Şiddetsiz muhalefet düşüncesi, kısımca, şu temel açılımları önümüze getirir:

1. Gücün sorgulanması ve gücün ortaklaştırılması
2. Katılım temelli edimsel, eylemsel potansiyeli
3. Ölümün değil tüm canlılığın savunusu olarak
4. Alternatif bir örgütlenme biçimi olarak
5. Ütopyalara açık olma imkânı olarak

Gücün sorgulanması: Başkası üzerinde değil, kendi üstümüzde güç uygulama ilkesi

Güç ilişkileri bütün topluluklarla yaşanır. Güçlü-gücsüz ayrımına eşitsizliğe dayalı bütün topluluklarda rastlıyoruz. Şiddetsiz toplumsal muhalefet güç kavramının bu kullanımını değiştirmek istiyor. Güç bugün bir şey/kışı/grup vb. üzerinde güç kullanmak, egemen olmak, terörize etmek, yıldırım, baskı yaratmak anlamına geliyor. Şiddetsiz oluş bunu ortadan kaldırıp gücü yeniden tanımlıyor. Buna göre güç herkes için ortak olan, herkesin kullandığı, herkes için kullanılan bir şey. Bir insan, grup vb üzerinde güç uygulamak, gücü paylaşmak ile yer değiştiriyor. Şiddetsizlik gücün dolaşımını sağlıyor. Güç aslında hiç bir yerde değil. Sabit ve mutlak da değil. Güç geçişlilik içinde, karşılıklılık temelinde gerçekleşen bir durum. Alınıp verilen bazen de paylaşılan bir şey.

Şiddetsizliğin şiarı başkaları üzerinde değil kendi üzerinde güç uygulamaktır.

Eylerken, düşünürken kendi gücümüzü keşfedebilmeliyiz. Kendi gücümüzü hissedemiyorsak bize güç uygulanmasını seyretme durumuna düşebiliriz. Bu durumda adımıza verilecek kararların pasif uygulayıcıları olmaktan başka seçeneğimiz kalmaz.

Katılımın eşsiz yaratıcılığı

Günümüze değin ezilenlerin örgütlenmesi hakkında kurtuluşçu ideolojiler ve siyasetlerce önerilen yapısal modellerde “parti” tipi örgütlenme çok önemli bir yer tuttu. Kapitalist düzenin devleti, ordusu vb gibi örgütlü şiddet aygıtlarına karşılık ezilenlerin de **aynı** biçimde ve ağırlıkta aygıtları olmalıydı. “Denklik” siyaseti olarak adlandırabileceğim bu görüşe göre, kapitalizmi dünya çapında ortadan kaldırmak için her şeyden önce dirençli bir proletarya

çalışanlar... değil, belirgin bir zihni ve bedensel gelişkinliği olan, örgüte ve “davaya inancı” sağlam, tam gününü “devrime adanmış” kadiri mutlak “öncüler” olmalıydı. Anarşist düşüncede dile getirildiği gibi aslında parti için önerilen hiyerarşik, piramit tipi model kapitalizmin üretimi ve siyaseti örgütlenme biçiminden alınmıştı. Fabrikalar, şirketler ve siyaset bu ayrılmaya, hiyerarşik üste ve alta konumlanmışlığa, lider-taban yapay yapılanmasına dayalıydı. Yirminci yüzyıl sosyalizmi bu modeli fazla sorgulamaksızın benimsedi. Bu sorgusuz sualsiz kabulün nedeni, kanımca, devrimci siyaset alanının erkeklerin hegemonyasında oluşu ve egemenlik rolünü irdelemeyen sosyalist erkeklerin büyük çoğunluğunun bu yapıyı doğal addetmesiydi. Kadınlara yönelik egemenliği sorgulamayan erkeklerin zihinsel dünyasından başka ne beklenebilir ki?

Kanaatimce, dışlama ve seçme esasına dayalı bu yapısal modelin geçen

20. yüzyıl sosyalizmine damgasını vuran bu özellikler ve tarihsel olgular üzerine ayrıntılı serilmeme ve çözümleme ikinci bir yazının konusu olabilir. Ben burada, bu artık tarihe karışmış sosyalist örgütlenme ve işleyişteki denklik ve dışlama, ayıklama yöntemlerinin alternatifini savunacağım: yani karar alma ve eylemede doğrudan katılımlı, dolaysız, seçmesiz, dışlamasız ve bu özellikleri nedeniyle şiddetsiz eyleme ve örgütlenme biçimlerini, başka bir ifadeyle doğrudan demokrasiyi.

İlk adım: Şiddetsiz toplantı ve karar alma süreçleri

Kanımca, bir kurtuluşçu eylemin halkın gücünü göstermesi açısından en önemli kıstası katılımın biçimidir. Arap Baharı bize bu alanda eşsiz bir deneyim sundu.

Şiddetsiz muhalefetin ilk kuralı şiddetsiz toplantı yöntemidir. Bu yönetime göre toplantı kararların tek alınma yeridir. Şiddetsiz toplantı yöntemi toplantılara katılımı artırır. Toplantının işleyişi, her bir bireyin alınan kararlarda etkin olduğunu deneyimlediği için sonuçlarını benimseyeceği bir ortam yaratır. Tüm itirazlar dikkate alınarak orta yerde buluşulur. Halk arasında bu süreci ifade eden çok güzel bir deyim var: İmece usulü. Bu tür bir işleyiş, imece usulüne her gün yaşamında yer veren emekçilerin yabancı olmadığı bir yaşantı. Her bir bireyin eşit koşullarda katılabileceği, fikrini çekinmeden, sakınmadan özgürce söyleyebileceği toplantılarda ve ortamlarda (örneğin bugün internet ağları) konsensüs/mutabakat (oylaşma) ile karar alınır ve katılımcılardan hiç biri kendini ifade edememiş, dışlanmış, değersizleştirilmiş ya da aciz hissetmez.

Şiddetsiz ortamlarda lider-taban gibi yapay ayrımlar rol oynamaz. Eğitim, meslek, itibar gibi toplumsal araçların hiyerarşi ve ayırım oluşturmaya izin verilmez. Rotasyonla değişen kolaylayıcıların yardımıyla, yaratıcı, özgür, eşit bir alanda insanlar sorunlarını, fikirlerini ve çözüm önerilerini tartışarak konsensüs ile karar alırlar. Bu şiddetsiz toplantı ve karar alma sürecidir. Ve kararlaştırılan eylemin kadiri mutlak ya da silahlı militanlar tarafından değil, engellilerden, hamilelere değin geniş kesimlerin katılımıyla gerçekleşmesinin de teminatıdır. Bu tür bir geniş katılımı sağlayan eylemler liderlerin ve öncülerin değil, emekçilerin ve halkın kendine güvenini geliştirir ve geniş kitlelere süreci yönetme deneyimi kazandırır. Bu deneyim ise

eşsiz bir birikim demektir. Demek ki, şiddetsiz muhalefetin olmazsa olmaz koşullarından biri ve ilk adımı şiddetsiz toplantı ve karar alma süreçleridir. Şiddetsiz toplantı ve karar alma şiddetsiz örgütlenmenin de başlangıcını teşkil eder. Bu yöntemin işleyiş biçimi ve karşılaşılan sorunlara ilişkin ayrıntılar bir başka yazının konusu.

Canlılara yönelik her kurşun katildir

Şiddetsiz muhalefet ölümü değil, yaşamı savunur. Öldürmeyi değil, yaşatmayı amaçlar. Şiddete yol açabilecek araçlar, silahlar, bombalar vb şiddetsiz muhalefetin bileşeni olamaz. Aksine şiddet üreten yordamlar halkın direnme gücünü kıran, kendini ifade etmesini önleyen, barışçıl yollarla geniş katılımlı bir muhalefetin oluşmasını durduran araçlardır. Kurşun adresine göre katil değildir, canlılara yönelik her kurşun katildir. Öz savunma durumunda dahi kurşun kullanmak muhalifleri, karşıdaki saldırgan güç ile aynılaştırır ve eşitler. Şiddetsiz muhalefetin temel amacı kapitalizmin, egemenlerin aygıtlarıyla özdeşleşmek değil, insanlık için kapitalizme karşı yeni bir direniş biçimini geliştirmektir. Bu direniş biçimi gücünü, namludan, bombadan, liderlerin talimatından vb değil, Tahrir Meydanı gibi katılım, katılım ve katılımdan, halkın taleplerini şiddetsiz araçlarla ifade edişinden alır.

Alternatif bir örgütlenme biçimi olarak şiddetsiz muhalefet

Şiddetsiz muhalefetin örgütlenişi toplantılar, meclisler, özyönetim, yerinden yönetim, kolektif işleyiş gibi şiddeti dışlayan biçimlerle gerçekleşir. Günümüze değin tanık olduğumuz biçimiyle “parti” örgütlenmesinin içerdiği hiyerarşi, profesyonellik, dışlayıcılık ve dolayısıyla şiddeti reddeden yeni tip bir örgütlenme imkânını sunar. Sonuçta her eylem kendi özgür ve yaratıcı tarzını, biçimini yaratır. Bu, önceden belirlenmiş reçetelere, modellere rağbet etmeyen, halkın mücadelesinin yarattığı, ihtiyaca dayalı örgütlenme anlayışıdır. Ve “işçi sınıfı, proletaryanın öncü partisi ile kurtuluşa ulaşır” anlayışının tam zıddı bir yerde durur. Şiddetsiz toplumsal muhalefet, emekçilerin ve tüm ezilenlerin kurtuluşu bizzat kendilerinin karar verdikleri yapılarda, kendilerinin yarattığı eylemlerle gerçekleşeceği yolunda bir öneridir.

Eylerken şiddete başvurmak

Şiddetsiz ortamlarda lider-taban gibi yapay ayrımlar rol oynamaz. Eğitim, meslek, itibar gibi toplumsal araçların hiyerarşi ve ayırım oluşturmaya izin verilmez. Yaratıcı, özgür, eşit bir alanda insanlar sorunlarını, fikirlerini ve çözüm önerilerini tartışarak konsensüs ile karar alırlar.

partisine ihtiyaç vardı. Bu parti “profesyonel devrimcilerden” oluşmalıydı ve disiplinli, askeri bir örgüt gibi çalışmalıydı. Bu partinin saptaacağı “devrim durumu”nda ise halkın silahlı güçleri “iktidar” için “silahlı mücadele”ye hazırlıklı olmalıydı. Şiddeti dışlamayan, aksine “iktidar” hedefi için şiddeti öngören bu yapının üyeleri de sıradan insanlar, engelliler, çocuklular, yaşlılar,

yüzyılın sosyalizminin sonlanmasında çok büyük rolü oldu. Söz konusu model “iktidar”a yönelikti ve bu hedefi açısından da ütöpik sosyalizmin ve liberter düşüncenin tam zıddı bir yerde konumlandı. Salt iktidar yönelimli kurtuluşçu hareketler yozlaştı, devrimci/değiştirici niteliğini kaybetti ve halkların, kendi özgürlüğü için devirmesi gereken muazzam bürokratik aygıtlara dönüştü.

isteyenler de olabilir. Şiddetsiz muhalefet bu kesimin ya da bireylerin “kendi adına eylem yapması” ilkesinden hareket eder. Koşul şudur: Bireysel şiddete başvurmak isteyenler “kendi adına” yapacağı bu eylemlerini önceden diğer eylemcilere duyururlar ve katılımcıların hem can güvenliğini tehlikeye atmayacak biçimde, hem de daha geniş kesimlerin eyleminin biçimine ve iletilisine damga vurmayacak şekilde ayrı bir eksende, mahalde vb eylemlerini gerçekleştirebilirler.

Birinci Enternasyonal'den başlayan yirminci yüzyıl boyunca yaygınlaşan örgütlenme modellerinin şiddetsizlik ilkesi açısından eleştirisi ikinci bir yazının konusu olacak. Burada Marx'a, Engels'e, Lenin'e, Kautsky'ye, Luxemburg'a ve Kropotkin'e bakacağım. Paris Komünü'nün benzersiz deneyimi ile komünarların insanlığa bıraktığı değerler ise ışığını üzerimizden eksik etmeyecek.

Ütopyalarımıza özgürlük!

Şiddetsizlik ilkesi katılımcıların yaratıcılığının en üst düzeye ulaştığı ortamlar oluşturur. İnsanlığın eşitlik, refah, kardeşlik, dayanışma taleplerini ifade olanağını yaratır. Sınırları hiç kimsenin belirlemediği ütopyalara yelken açmayı mümkün kılar. Otoriter yapıların doğası gereği içerdiği şiddetle ilk kestikleri damar ütopyalarımız ve yaratıcılığımızdır. Yapısal sorunları imece usulü, dönüşümlü işleyişlerle en aza indirmek ve insan olduğumuzu unutmadan siyaset yapmak “Başka bir dünya mümkün!” düşüncesine yaklaşıttır.

Toplumsal değişimin anahtarı olarak şiddetsizlik

Yaşamımızı değiştirmenin en iyi yöntemi/yolları nelerdir? Gerçekten değiştirmenin?

Günümüz toplumunda şiddet içinde yaşıyoruz. Ancak şiddetsiz yaşama biçimini oluşturmaya bugünden başlayabiliriz. İstememiz kâfi! Adil bir toplum ancak barışçı, şiddetsiz yöntemlerle doğabilir. Şiddetin boyutlarının ve değişen biçimlerinin farkındalığı... Şiddetsiz varoluş üzerine daha çok düşünmek ve sorgulamak... Kalıcı değişim bunlarla başarılabilir. Çatışma, karışıklık, kriz: Bunlar her zaman yaşanacak kuşkusuz, ancak bizim sorunu nasıl ele aldığımız, üslubumuz çok önemli. “Nasıl” sorusunu sormak şiddetsizliğin başlangıcı. ▼

İÇ DÜNYA DIŞ DÜNYA

Kişinin mutsuzluğunun ana kaynağı, iç ve dış dünyanın birbiriyle uyuşmaması, farklı gerçekliklerin yaşanıyor olmasıdır. İçeridekinin dışarıda kabul görmemesidir.

Banu Varka

Psikolojinin her zaman tek bir çabası vardır: Bireyi anlamak. Bireyin arzu, korku, dürtü ve düşünce kalıplarını, seçimlerini ve davranış biçimlerini araştıran psikoloji, özellikle terapi sürecinde, tüm bunların nerelerden kaynaklandığını, bağlantıları kurarak, kişinin kendisinin bulmasını sağlamakla yükümlüdür. Böylece, birey açık veya saklı tüm potansiyelini keşfedip ortaya çıkarmaya, kendini gerçekleştirmeye başlar. Bu, biten bir süreç değildir. Dış koşulların uygunluğu ölçüsünde, keşfetme ve gerçekleştirme süreci devam eder. İşte bunu başaran bir terapi, başarılı olmuştur.

Kişinin mutsuzluğu

Kişinin mutsuzluğunun ana kaynağı, iç ve dış dünyanın birbiriyle uyuşmaması, farklı gerçekliklerin yaşanıyor olmasıdır. Bir başka deyişle, içeridekinin dışarıda kabul görmemesidir. Bu kabul görmeme durumunun şiddeti, dış dünyanın hoşgörüsü ve kabul sınırlarına bağlıdır. Dolayısıyla, dış dünya ve iç dünya birbirine ne kadar yaklaşırsa, toplumda yaşayan bireylerin mutluluk düzeyi de o oranda artar.

Dış dünyayı tanımlarken, fiziksel doğa yasalarından başlayıp kişinin içinde yaşadığı ekonomik koşullarla devam edip cinsiyet, din, dil, ırk, aile, vb. aidiyetlerine kadar genişletebiliriz.

Tüm bu dış dünya koşullarıyla çevrelenmiş birey için, bu koşulları tekil mi yoksa çoğul mu yaşadığı ayrı bir öneme sahiptir. Örneğin, uçmak isteyen bir çocuk, yer çekimi kanunu gibi son derece kesin bir dış koşulla karşılaştığında, mutsuz olacaktır elbette.

Ama zaman içinde bu baskının sadece kendisi için değil, dünyada yaşayan tüm canlı ve cansız varlıklar için geçerli olduğunu anladığında, bunu mutsuzluk olmaktan çıkarıp, eğer hâlâ uçmak istiyorsa, kendisi gibi uçmak isteyen diğer insanlarla birlikte, uçmanın çarelerini arayacaktır ve sonunda balonu, uçağı, roketi, uzay mekiğini ve daha kim bilir neleri icat edecektir.

Zaten tarihteki her tür bilimsel ve teknolojik gelişme, bir şeyleri kendisine dert edinmiş ve çaresini arayan insanların hikâyesidir. Bilim, insan türünün doğa içinde varolma mücadelesi ve biçimidir. Hep bir sonrası olacak, buradaki mutsuzluklar birer soru olarak karşımıza çıkacaktır.

Bunun dışında kalan diğer dış

koşulların hepsi, ekonomik durum, cinsiyet, dil, din, ırk, kan aidiyetleri ve daha birçok alt kimlik, sadece insanlar için geçerlidir. Ama yine aynı ilke karşımıza çıkar. Bireyin mutluluğu, iç dünyayla dış dünyanın ne kadar uyumlu olduğuna bağlıdır.

Bu tür insan yapımı dış koşullar, kişide çok temel bir mutsuzluk kaynağını oluşturabilir. Ekonomik koşullardan, cinsel kimliğinden, konuştuğu dilden, inancından, ait olduğu ırk, ulus veya aileden, sahip olduğu herhangi bir özelliğinden dolayı kişi toplumda kabul görmüyorsa, yok ediliyorsa, baskı altında tutuluyor veya en hafifinden alay ediliyorsa, kendini ifade edemiyor, potansiyelini keşfedip sonuna kadar geliştiremiyorsa, üstelik bu dış koşulların bazı başka insanlar için geçerli olmadığına şahit

oluyorsa, kişinin mutsuzluğu kaçınılmazdır. Burada çok temel bir duygu, adalet duygusu, mutsuzluğa her zaman eşlik etmektedir.

Onun var, benim niye yok?

Çünkü o zengin. Çünkü o erkek. Çünkü o beyaz. Çünkü o ulustan. Çünkü o inançtan. Çünkü o dili konuşuyor. Çünkü o aileden. Çünkü ogiyiniyor. Çünkü o güzel. Çünkü oÇünk...

O daha değerli olan aidiyet her ne ise, ona sahip olmayanların yaşadığı ilk şey “Ama neden?” sorusudur. Toplum bu konuda çeşitli ikna yöntemleri kullanır. Neden diğerlerinin daha ayrıcalıklı olmaları gerektiğini anlatır, bir mantık zinciri oluşturur, emsallerini gösterir, efsaneler yaratır, tarih yazar. Bunun kazanılmış bir hak olduğu artık su götürmez bir gerçek haline gelir. Geri kalanlar da bu gerçeği kabul eder ve herkes yerini bilirse, zaten her şey yoluna girer, insanlar mutlu olur, toplum huzura ve refaha kavuşur.

Huzur ve refaha giden yol

Zengin ve fakir yerlerini bilecek. Fakir sahip olamayacağı şeyleri asla istemeyecek, zenginse elbette üstüne düşeni yapacak, malının bir kısmını fakirlere verecek, iyilik yapacak. Hiçbir zaman iyilik yapma lüksüne sahip olamayan fakir, kendini ezilmiş hissetmeyecek.

Kadın ve erkek yerlerini bilecek.

Baştan farklı haklara ve kuşkusuz sorumluluklara sahip olan ve bu nedenle gerçek yetişkin olarak ele alınan ve asli görevi bulunduğu bölgeyi diğer erkeklerle karşı korumak olan erkeğin, vicdanlı olmaktan başka bir zorunluluğu olmayacak. Penisi olmayan ve dolayısıyla aklı da olmayan kadınınsa yapması gereken tek şey, bu gerçeği olduğu gibi kabul edip mutlu olmasıdır. Bunu kabul edemeyen, dolayısıyla mutsuz olan kadınların psikanalizde Freud'un “Penis Kıskaçlığı” diye bilinen sorundan kurtulabilmeleri için, erkeğe tam teslimiyet içine girmeleri, aile dışında cinsel nesne, aile içindeyse anne, bakıcı, hemşire, aşçı, öğretmen, hizmetçi, ekonomist, psikolog, ziraatçı, halkla ilişkiler uzmanı, güzellik uzmanı, evde yatakta fahişe sokaktaysa rahibe olmaları ve günümüzde artık para kazanan olmalarına rağmen, karar verici olamayacaklarını ve çocuk rolünden kurtulup yetişkinliğe asla adım atamayacaklarını bilmeleri ve bu gerçeği olduğu gibi kabul etmeleri gerekecek. Kadınla erkek arasındaki birlik ve huzur böylece sağlanmış olacak.

Türkiye Türklerindir. Türkiye’de

yaşayan herkes Türk olduğunu kabul edecek. Türkçe konuşacak, çocuklarına Türkçe isimler koyacak. Her sabah, “Ne Mutlu Türk’üm Diyene!” yazan okulların kapısından giren Kürt, Ermeni, Rum, Yahudi, Laz, Çerkes ve daha birçok milletin çocukları kendilerini Türk gibi hissedecek, çünkü zaten Atatürk milliyetçiliğinde ırkçılık yoktur. Biraz evdeki yaşamla dışardakinin farklılığını görmeye, biraz tarih okumaya başladıklarında kendilerini Türk gibi hissetmezlerse, yapacakları iki şey var. Ya sevecekler ve Türkiye Cumhuriyeti’nin adaletine güvenecekler, dışardaki kötü kişilerin oyununa gelmeyecekler ya da terkedecekler, istedikleri yere gidecekler. Toplum huzuru ve refahı böylece sağlanmış olacak.

Modern ve çağdaş olmak batılı olmaktır.

Bilim, teknoloji, akıl ve zenginlik Batı’da, o halde bizim yönümüz Batı olacak. Dolayısıyla, Doğu ve Doğu’ya ait şeyler de bizim pek özeneceğimiz şeyler değil. Ülke nüfusunun %90’ı Müslüman bile olsa, Cumhurbaşkanı’nın karısı, resmî kurumlarda çalışan kadınlar, üniversitelerde okumak isteyen genç kızlar başörtüsü takmayacak. Ülke halkı Doğulu özelliklere sahip olsa bile, kendini Batılı gibi hissedip Batılı gibi davranacak. Yerde yemeyi bırakıp masada yiyecek. Türk ve Arabesk gibi ilkel müzikleri boş verip Batı müziği dinleyecek. Fesi çıkarıp şapka giyecek. Fakirleşme pahasına dilden Farsça, Arapça kelimeler çıkartılıp, Öztürkçe kelimeler uydurulacak veya boşta kalan kavramlar Batılı sözcüklerle doldurulacak. Doksan yıl öncesi ne ait hiçbir tarihsel, siyasal, kültürel yazılı mirası okuyamamak, çevirilere muhtaç kalmak ve tüm geçmişinden kopartılmış koca bir halkın kendini uzaydan gelmiş gibi hissetmesi pahasına harfler değiştirilip yeni bir yazı

ve dil kültürü oluşturulacak. Köklerinden kurtulamayan, Doğulu olmaktan vazgeçmeyen, Batılı gibi hissetmeyen bir ulus asla medeniyete adım atamaz. Hissetmiyorsa bile “mış gibi” yapacak.

İç dünyası, dış dünya tarafından tüm haşmetiyle sarmalanan birey, tüm bu ütopyaları, her yerde kendisine anlatılmaya çalışılan yazılı veya sözlü toplumsal kuralları kabul edebilse, ne kadar mutlu olurdu!

Ama olmuyor, olamıyor işte!

Tüm ahlak öğretilerinde bir öğüt vardır: Kiskanmayacaksınız! Çocukluğumuz boyunca, kıskanmanın kötü bir şey olduğunu öğrenerek büyüdük. Demek ki, insan kıskanabilen bir yaratık. Başkalarının sahip olduğu ayrıcalıklara neden kendisinin sahip olamadığını sorgulayan bir varlık. Bu durumda kişi, zamana, deneyimlerine, özelliklerine ve daha bir sürü bildiğimiz veya bilemediğimiz nedenlere bağlı olarak, iki şeyden birini yapar.

1. Toplumun kendisi için biçtiği rolü kabul eder, baskıyı uygulayan grubun inanç sistemi, değerleri ve yaşam tarzının gerçek ve doğru olduğuna inanır, buna uygun davranmaya başlar ve dış baskıyı içselleştirir. Psikolojide buna ‘İçselleştirilmiş Baskı’ denir. Baskı bir kez içselleştirildikten sonra, bireyi sessiz tutmak için güce çok az ihtiyaç duyulur, çünkü kişi baskıyı artık kendi kendine veya kendisi gibi olanlara uygulamaya başlar. Sosyal ortamı şekillendiren gerçek bir dış baskı olmadan, iç baskı olamaz. Bu nedenle İçselleştirilmiş Baskı, bireye uygulanan kötü muamelenin nedeni değil, sonucudur. Anılar, acılar, korku ve çelişkilerle boğuşan, kendisi ve kendisine benzeyenlerle ilgili olumsuz düşüncelere sahip

birey umutsuzdur, çaresizdir. Baskın grubun değer ve inanç sistemiyle yaşarken, asla onlardan biri olamayacağını bilir. Hep bir şeyler eksik kalır, ütopyanın aksine hiçbir şey yerine oturmaz, kendi yerini hiçbir zaman bilemez. Ve bütün bu düşünce ve duygular öyle bir silaha dönüşür ki, ya kendine ya da çevresindekilere hergün zarar vermeye başlar. Ya depresiftir ya da agresif.

2. Kendine biçilen rolü, içselleştirdiği baskıyı, değerler sistemini sorgulamaya başlar. Kendisi gibi sorgulayan diğerleriyle yakınlaşmaya, konuşmaya başlar. Ait olduğu grubun tarihini, kültürünü, kimliğini, değerlerini araştırır, kendinden önce bu yola girmiş bireylerin hikâyelerini sorar, soruşturur. Baskı altına alınmış bile olsa, bir grubun üyesi olmak inanılmaz bir güç verir. İnsanlar hayatta kalmayı, dayanışmayı, eğlenmeyi ve en önemlisi kendileri için gururla ayakta durmayı öğrenir. Ama tüm bu süreç boyunca, geriye ve aşağı çeken, kendilerini gerçekleştirmelerine izin vermeyen İçselleştirilmiş Baskılarıyla sürekli hesaplaşmak, yüzleşmek ve mücadele etmek zorundadırlar.

Ancak, yukarıdaki her şeyle beraber, kendini, diğerlerini, geçmişini keşfetmeye başlayan insanların yıllar boyu yaşadığı İçselleştirilmiş Baskının etkilerine karşı en iyi ilaç, en iyi tedavi, haksız bir duruma veya baskıya karşı çıkmak ve bu haksızlığın düzeltilmesini sağlamaktır. Elbette bu, çoğu zaman baskıyı uygulayan grubun direnciyle karşılaşır. İçselleştirilmiş Baskı sayesinde güce ihtiyaç duymayan hakim grup, gerekirse güç de kullanmaya başlayacaktır artık.

Haksızlığın düzeltilmesi, bazen bir gecede değişen düzenlemeler, uygulamalar veya yasalarla olabileceği gibi, bazen de yıllarca süren, insanlara inanılmaz acılar veren bir sürece dönüşebilir. Belki de artık bundan sonrası başka bir yazının konusudur.

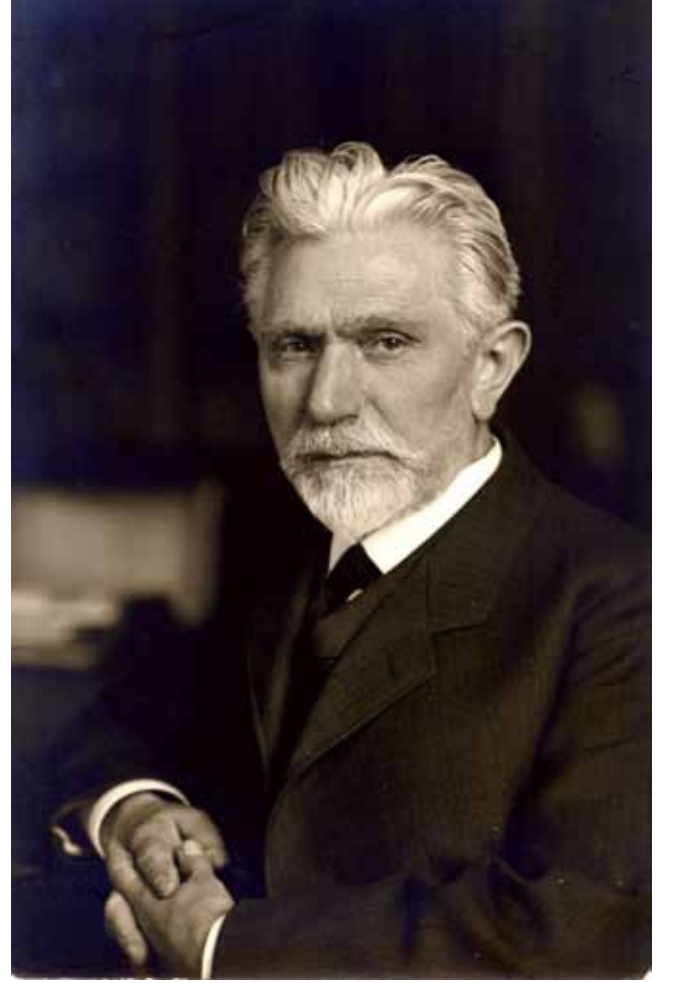
Türkiye özeline baktığımızda, kadınların, Kürtlerin ve Müslümanların varolma mücadelelerine, kendini keşfetme ve gerçekleştirme uğraşında gururla ayakta durma çabalarına nasıl yaklaştığımız, hepimizin hesaplaşması gereken konular.

Kuyunun içindeki kurbağa, gökyüzünü kuyunun ağzı kadar sanırmış.

Evet, eskiden böyle sorunlarımız yoktu. Gelecekte de kesinlikle başka konularla uğraşacağız. Ama bu bizim, kurbağalar olarak, kuyunun neresinde olduğumuza bağlı. Kuyunun dibindeyssek başka. Kuyunun ağzındaysak başka. ▼

AUGUST BEBEL'İN HZ. MUHAMMED VE İSLAM KÜLTÜRÜ ÜZERİNE

Umulur ki, Türkiye'nin sosyalistleri, Avrupalı öncülerinden Bebel'i örnek alır, Kemalizm'in etkisinden sıyrılır, bu topraklarda İslam'ın tarih ve kültürünü dışlamamayı, anlamayı, incelemeyi öğrenir.

Barış Uzun

Marx, toplumsal değişimin maddî yasalarını “keşfetmeye” doğru uzanan felsefi serüveninde, yazınsal birikiminin bütününe nazaran dine ancak bir parantez içini dolduracak kadar değinmiş, ona hiçbir zaman özel bir başlık atmamıştır. Bu, düşünsel istikametinin zorunlu bir sonucuydu elbet. Lakin, diyebiliriz ki, o kısa değinisi bile halefleri için hayli belirleyici olmuştur. Marx'ın eğiliminin bu yönde olmasından olsa gerek, onun ardından serpilip gelişen marksist/marksist-leninist yazının da dine ve dinsel olana yönelik hususi bir alakası olmamasına rağmen, bu alana dair yaklaşımı son derece keskin ve nettir.

Gelgelelim, toptancı bir yorum getirirsek haksızlık etmiş oluruz. August Bebel ve Hz. Muhammed ve İslam Kültürü isimli çalışması bu tabloda ölçek itibarıyla küçük, ama hayli anlamlı bir ayrıntı olarak durur. Torna işçisi olarak katıldığı hayatta, zamanla Alman sosyalist hareketinin sembol figürlerinden biri haline gelen Bebel bu yapıtıyla, toplumların gelişim tarihine Avrupa merkezli olarak bakan eğilimden cesur bir kopuş sergilemiştir. İslam ile mayalanmış Doğu coğrafyası ve tarihsel değeri, Avrupalı sosyalistler nezdinde ilk olarak Bebel tarafından keşfedilmiştir. Bunun bir keşif olmasının dışında önemi, kendi içinde kâşifinin ve onun çağdaşları

ile paylaştığı müşterek düşünsel evrenin ipuçlarını bulabileceğimiz bir numune oluşudur. Bu ipuçlarını görmek için metnin satır aralarına bakmamız gerekiyor.

Metnin içinden

Dinsel inançların varlığı ve yayılışı ile kültürel gelişmişlik arasındaki ilişkiye değinerek başladığı ilk sayfalarda Bebel şunları yazar:

“Din öğretilerinin yaygınlaşmayı amaçladıkları kültür düzeyinin gerisinde kalmaları ya da tersine bu düzeyin üstünde yer almaları, o dinin yaygınlaşma ve gelişme şansını olumsuz etkileyecektir. Birinci durumda, en iyimser olasılıkla bu ilkeler söz konusu toplumun kültür düzeyi bakımından az gelişmiş alt katmanlarını ve sınıflarını, ikinci durumda da üst katmanlarını ya da başka deyişle kültür düzeyi gelişmiş sınıfları memnun edecek, gelgelelim her iki durumda da kalıcı bir etki yapma şansını yitirip sonunda ya tamamen yok olup gidecek ya da belki yüzyıllar sonra, kültür düzeyi bakımından uygun ortamı sağlayacak koşulların doğması, başka deyişle toplumun belirli kesimlerinin daha yüksek bir kültürel gelişmişlik durumuna ulaşması üzerine yeniden ortaya çıkıp kendine uygun ve elverişli bir ortamda yayılma olanağına kavuşacaktır.”¹

Bebel'in ifadeleri yaşadığı çağın ruhuna çok uygun düşüyor. Kendi geçmişinde Hristiyanlığı uzun soluklu bir travma olarak deneyimlemiş,

onun kurumlarının her alana aksı düşen hegemonyasından güç bela paçasını kurtarabilmiş Avrupa için din, onun bu yüzyıldaki entelektüelleri tarafından ekseriyetle bir gelişmişlik sorunu olarak anlam kazanmıştır. Hal böyle olunca, Bebel'in ifadelerinde dinsel inanç kültüre içkin değil, varlığının kaderi kültürün gelişmişlik seviyesine bağlı olan dışsal, yabancı bir unsur haline geliyor. İnsan kültürü ise sürekli gelişmektedir, bunun kaçınılmaz bir takım sonuçları olacaktır:

“Bu bakımdan, dinin (biçim değiştire değiştire) gelişmesi onun, dolayısıyla da bütün dinlerin son kertede yok olmaya, ateizme doğru yol aldıklarını gösterir.”²

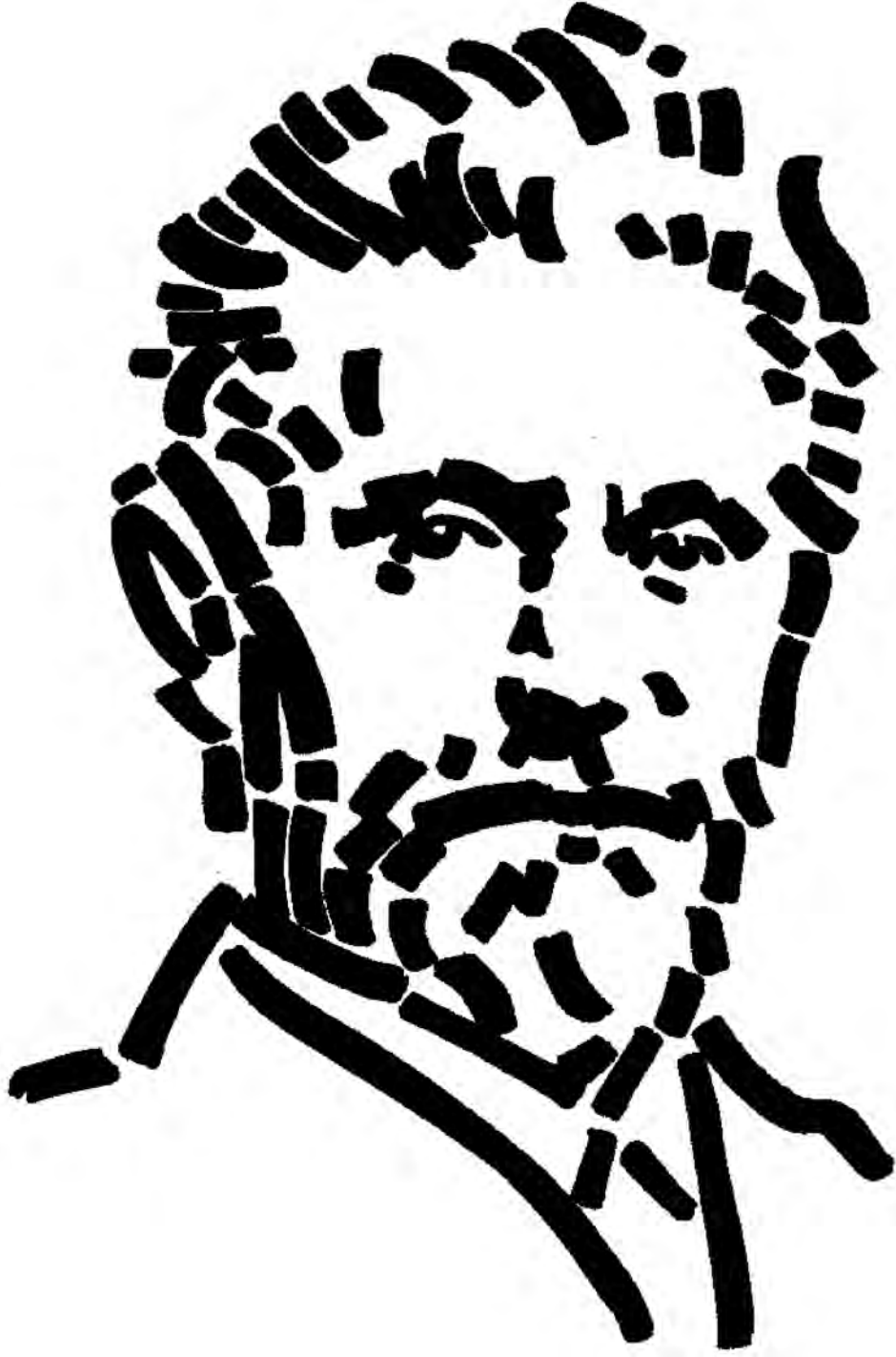
Bebel'e göre, insan kültürünün sürekli gelişimi, dinsel inançları bu dinamizme adapte olmaya zorlamaktadır. Kültür ile birlikte sürekli değişim ve gelişimleri ise onları nihaî olarak yok olmaya sürüklemektedir. Bu bir kehanet ise, bu kehanetin şimdiye kadar gerçekleşmediğini, kapitalizm ile malûl modern uygarlığın kendisinde yarattığı manevî zedelenmeye ve tükenişe karşılık batılı bireyin dinlere doğru rücu ettiğini, hatta Hint mistisizminden ve Budist geleneklerden ithal unsurlarla kendine ait yeni dinsel formaları oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Bu açıdan bakıldığında din bir gelişmişlik sorunu değildir. Yani Bebel aslında kendi durduğu yerin teorisini

yapmaktadır. Dinin insanın varoluş macerasındaki rolünün ne olduğu, bu yazının amacını aşan ve müstakil bir başlığı hak eden bir tartışma. Bu noktada bizim altını çizdiğimiz, Bebel'in tespitlerinin konunun hakikatine nazaran çok yetersiz kaldığıdır. Üstelik, Bebel'in kendisi için paradoksal olan şudur ki, çalışmasının başlangıcında dini, kültürel gelişimin ritimlerine ayak uydurmak zorunda olan dışsal bir unsur olarak kurguladıktan sonra, İslam'ı kültür ve medeniyet inşacı bir din olarak anlatmaya başlar. Bu medeniyet, İslam ruhu ile karakterize olmuş bir medeniyettir:

“İslamiyet ile Hristiyanlık arasındaki önemli bir fark şudur: Araplar kendilerine boyun eğdirdikleri halkların ya da ulusların incelenmesinde ve bunlara ilişkin bilgilerde kendilerine yararlı olabilecek yapıtları özellikle toplarlardı. Oysa Hristiyanlar kendi öğretilerini yayarken, benzeri kültür yapıtlarını ve anıtlarını, iblisin işi ve dinsizliğin belirtisi sayıp iyi bir Hristiyan'ın bunları hemen yok etmesi gerektiğine inanarak yok etmekten geri kalmamışlardır.”³

Açıktır ki İslam, diğer bir İbrahimî din olan Hristiyanlığa kıyasla müntesibine daha rasyonel bir anlayış sağlamaktadır. Peygamberin “İlim kafirde de olsa alınır” sözü Bebel'in de bahsettiği bu anlayışı temsil eden anahtar bir ifadedir mesela. Endülü uygarlığının, Avrupa aydınlanmasını besleyen kültürel ve bilimsel

birikiminden ilerleyen satırlarda Bebel hararetle bahseder. Bunların yanı sıra, Bebel'in çalışmasında öne çıkan bir diğer nokta da, Nebevî hareketin dönemin toplumsal yapısında gerçekleştirdiği devrimci dönüşümlerdir. Köleliğin geleneksel yapısının kırılması en başa yazılması gerektirir:

“Gene bildiğimiz gibi İncil, kölecilikten yana tavrı koyuyor. Muhammed ise köleliğin koşullarının yumuşatılması ve mümkünse kölelerin serbest bırakılmasından yanadır. ‘Doğruya inanan bir köleye özgürlüğünü bağışlayan kimse, Allah’ın karşısında büyük bir sevap işler’ der ve zekâtın bir bölümünün, kölelerin satın alınarak onların özgürlüğe kavuşturulması için kullanılmasını salık verir.”⁴

Bu, bugünden bakılınca “eksik” görünse de, bir devrin anlayışının dönüştürülmesi açısından çok önemli bir adımdır. İslam, ilkesel olarak köleliğe karşıdır. İslamiyetin köleliğe niye son vermediği ya da veremediği sorusunun tartışılabilirliği ise ancak şu gerçeği bilmekle mümkündür:

Hiçbir toplumsal sınıf, bir kalemde ortadan kaldırılamaz. Toplumlar yap-boz tahtaları değildir. Bu, ancak o sınıfı var eden koşulların ortadan kaldırılması ile mümkün olabilir. Bu da, doğası itibarıyla tedrici ve “aşağıdan” gelişen bir süreçtir. İslam bu noktada kölelerin toplumsal yaşantıda, hür insanlarla aynı olanaklardan istifade etmesinin önünü açmıştır.

Hızlı yayılışının şifreleri

Meseleye daha derinlemesine vakıf olmak için dönemin toplumlarının nasıl bir atmosferde yaşadığına bakmamız gerekir. İran uygarlığı özelinde Ali Şeriatî'nin dile getirdikleri bu açıdan manidardır:

“İranlı niçin Müslüman oldu? Bunun sebebini İslam'ın kendisinde aramak gerekmektedir. Şimdi İslam'ın başlarına dönelim. O sıralarda biz Sasani-lerin son dönemlerini yaşamaktayız. Enuşirvan hükümetinin son dönemleridir ve İslam peygamberi yeni doğmuştur. Bir olay nakledeyim. Bunu, Sasani döneminin savunucusu Firdevsi anlatmaktadır. Hikayenin adı:

‘Ayakkabıcının oğlu’dur. Enuşirvan, İran’la Rum imparatorluğu arasında sonu gelmez beyhude savaşlardan dolayı paraya ihtiyaç duymaktadır. Halka yardım yapmaları konusunda duyuru yapar. Servet sahipleri yardımda bulunurlar. Bir ayakkabıcı gelir ve devlet görevlisine: ‘Benim birçok servetim ve mülküm var, bunların hepsini vermeye hazırım; bunun karşılığında bir istisna olarak oğlumun tahsil görmesine izin verilmesini istiyorum’ der. (Bu Şehnamede geçmektedir. Enuşirvan hikâyesine bakınız). Haber Enuşirvan’a ulaşır. Enuşirvan, olgunluk, kültür ve adalet açısından tarihte meşhurdur. (nisbi olarak söylüyorum). Paraya şiddetle ihtiyaç duymakta olan Enuşirvan, ‘benim toplumumda bir ayakkabıcı çocuğu tahsil yapamaz’ gerekçesiyle bunu reddeder ve der ki: ‘Ben ve şehzadelerim daima kâtiplere ihtiyaç duyarız. Eğer bir ayakkabıcı çocuğu gidip öğrenim görecekte olursa derslerinde ilerleyebilir ve seçkin bir kâtip olabilir, şehzadeler ona ihtiyaç duyduklarında padişaha ve şehzadelere kâtiplik yapabilir. Bu durumda Sasani şehzadeleri, bir ayakkabıcı çocuğuna muhtaç olmuş olur. O zaman aşağı sınıfa, kasta ve asil soya mensup biri asil biriyle aynı seviyeye gelmiş olur. Padişaha ve şehzadelere danışmanlık yapacak olan kim olacak? Bir ayakkabıcı çocuğu. Hayır! Parayı da istemiyorum, böyle bir izin de vermiyorum!’⁵

Şeriatî'nin aktardığı bu ibretli öykü, bir bakıma dönemin özeti niteliğindedir. Bildiğimiz antik çağ filozoflarının çoğunun soylu-aristokrat olması, alt sınıflardan insanların kültürel alandan tamamen dışlandığının göstergesidir. Kültürel olanaklardan faydalanmak ve eğitilmek sınıfsal bir ayrıcalıktı. İslam toplumunda ise tam tersi söz konusudur. İslam, soylu sınıfların kültürel alandaki tekeline kırmış, eğitimi bir ayrıcalık olmaktan çıkarmıştır. İslam'ın toplumsal ilkelerinin en silikleştiği Emevi ve Abbasi dönemlerinde bile bu olgu değişmeden kalmıştır. İslam tarihindeki büyük ilmî, fikhî ve felsefî şahsiyetlere bakarsak, bunların çoğunun mevali olduğunu görürüz. Bu toplumda, köle olsun, zengin olsun ya da hür olsun, yeteneği olan herkes için kendini geliştirme olanakları sonuna kadar mevcuttu. Kölelerin de aynı olanaklardan yararlanabilmesi, şüphesiz İslam toplumuna özgü bir durumdu. Bu yazdıklarımız İslam'ın hızlı yayılışının şifrelerini de bize vermektedir. İslam'ın vaad ettiği ve gerçekleştirdiği toplumsal dönüşümlerle, sınıflar arası geçişkenliğin neredeyse imkânsız olduğu İran gibi

Doğu toplumlarında bir çeşit islamizasyon etkisi yaratmıştır. Kılıçla fetih, bu etkinin üstüne gelmiştir. Bebel'in de çalışması boyunca kendine has üslubu ve örnekleriyle işaret ettiği nokta budur. İslam, taşıdığı toplumsal iddia ve gerçekleştirdiği dönüşüm ile kendi adıyla müsemma medeniyetinin aktif şekilde inşacısı olmuş bir dindir.

Bebel'in çalışması ne anlama gelir?

Nietzsche her genellemenin bir cina-yet olduğunu söyler. Bir kuramı inşa ederken ya da bir iddiayı ispat etmenin ihtirasıyla harca-yacağımız anlam ve ayrıntılar, insanlığın düşünsel birikiminin kayıp hazinesi olarak buharlaşacak ve geriye ancak bıkkınlık veren polemikler için izafiyet malzemeleri kalacaktır. Biz bu soruya cevap verirken cümlelerin sonuna nokta koyarak aynı geleneği sürdürmek istemiyoruz. Sözümüzün bittiği yerde virgül koyup tartışmanın kapısını açık bırakacağız.

Bebel, çağının idrakı ile kuşanmış bir sosyalist olarak, bizim terk ettiğimiz düşünsel alışkanlığa fazlasıyla sahip biri. Çalışmasının başında yaptığı dinlerin yapısı ve kaderine dair çıkarım, tarihi ve toplumu sabit yasalar önkabulü ile okumasının bir neticesidir. Toplumların tarihini üretici güçlerin gelişimine indirgeyen sosyalist, bu tabloda dini ve diğer kültürel unsurları bu sürecin bir alt başlığı, bir yan ürünü olarak okumaktadır. Bebel'i aynı eğilime sahip bir sosyalist olarak diğerlerinden ayıran fark ise, bu yan ürüne, İslam ve inşa ettiği uygarlık üzerinden özel olarak değinmiş olmasıdır. O nedenle bu çalışma sosyalist yazın tarihinde bu alana yönelik bir ilk örnek, bir feyiz kaynağı olarak durmaktadır. Umulur ki, Türkiye'nin sosyalistleri, aynı geçmişe sahip olmamalarına rağmen, aynı geleceği aynı umutla hedefledikleri Avrupalı öncülerinden Bebel'i örnek alır, Kemalizm'in etkisinden sıyrılır, bu topraklarda İslam'ın tarih ve kültürünü dışlamamayı, anlamayı, incelemeyi öğrenir, bu tarih ve kültürün oluşturduğu kitlelerle daha çok haşır neşir olmaya çalışır. ▼

1 August Bebel, *Hz Muhammed ve İslam Kültürü*, Süreç Yayınları, 1987, s. 9-10.

2 A.g.m., s. 10.

3 A.g.m., s. 100.

4 A.g.m., s. 89.

5 Ali Şeriatî, *Ali*, Fecr Yayınevi, 2008, s. 373.

BÜYÜME VE KARBON SALINIMLARI

Kapitalizmin genleşme açlığı, genişlemeden yaşayamayacağı gerçeği, çevremizdeki her şeyi bir artı değer konusu haline getirir. Sürekli büyüme ihtiyacı içinde olan kapitalizm, kaynak kullanımındaki artışlardan dolayı çevrenin yıkımını da beraberinde getiriyor.

Nihat Kentel

Avrupa, krize girmek üzere. Ekonomik krizi borç krizi karşısında yaşanan çözümsüzlüklerle birlikte değerlendirsek, belki de krizin göbeğinde, şu anda. Rakamlar çıkmadan tam olarak anlayamadığımız krizlerimiz, rakamlar kadar fiktif ve nominal. Sonuçları ise gerçek insanlar için acımasız. İşin en garip tarafı da aslında krizden çıkmak için alınan, bu borçların geri ödenebilmesi için uygulanmak zorunda kalınan önlemler, bu önlemler uygulanmasa bile oluşacak talep daralması nedeniyle ekonomilerin gireceği krizlerin hatta küresel ekonomik krizin de habercisi.

Kapitalist ekonomilerin içine girdiği bu sürece kısaca “girdap” diyebiliriz. İçinden çıkmak için uğraştıkça kendisini içine çeken bir kısır döngü.

Bu döngü içine hapsolmuş Avrupa, büyümenin sınırlarına dayandı yenden. Bu kez çıkış yolları kısıtlı görünüyor. Sermaye birikimi yeni bir tıkanma yaşıyor. Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerin ekonomik çözümsüzlük içindeki umutsuz debelenmelerini aylardır takip ediyoruz. Sermaye birikimini sağlayamamak, şoklar karşısındaki kapitalist ekonomileri savunmasız bırakıyor. Büyüyememek kapitalist ekonomiler için bir kâbus.

Avrupa bir yana ve hatta ondan bağımsız olarak, malî çözümsüzlüklerin de katkısıyla, ABD ekonomisi önümüzdeki altı ay içinde büyük bir

olasılıkla resesyona girecek. ABD’nin 2008 krizini atlattık için zaten sınırına vardığı kamu borçlanma olanağını 15 trilyon doların üzerine çekmesinin ve müstakbel borç krizini yalnızca ertelemiş olmasının üstünden henüz haftalar geçti. ABD’nin resesyondan çıkma amaçlı yeni bir büyüme programını devreye sokacak kaynakları açısından hareket alanı, Obama’nın meclisle yaşadığı bu borç pazarlığının ardından, artık pek kalmadı. Dünyanın en büyük ekonomisini yöneten en büyük devletin, varlıklarını yenileyebilmek için bundan sonra kaynağı nereden bulacağı şüpheli. Resesyon durumunda olabilecekleri tam olarak tahmin etmek olanaksız, ama hem kendi ülkesinde hem dışında yaşayan yoksulların başında bir kabak daha patlayacak, orası kesin.

Dünya pazarları gelişmiş kapitalist ülke ürünleri için yeni bir doygunluk aşamasına vardı. İşletmeler pazarlardan son lokmaları kapma heyecanı içinde, sınır çizgisinde dolaşıyor. Deli gibi yeni ürünler çıkarılıyor, insanların tüketiceği. Pazarlama gittikçe saldırganlaşıyor.

Doygunluk aşamalarında, kapitalist pazarların imdadına bugüne kadar savaşlar da dahil olmak üzere çeşitli devrimler, altüst oluşlar yetiştirdi. Örneğin, Doğu Bloku’nun çökmesi 1990’larda pazarların inanılmaz bir genleşmesini getirirken, bu genleşme 2000’li yıllarda yaşanan bilgi teknolojileri devriminin de gerçekleşmesini hızlandırdı. İçine girmekte

olduğumuz resesyon döneminde ise, pazarların rahatlaması için bu kez Arap devrimleri ve arkasından gelen altüst oluşlardan medet umuluyor. Kaddafi’nin yenilgisi ardından ülke kaynaklarının nasıl kapışılacağını neredeyse naklen izliyoruz. Beşar Esad’ın bırakması beklenen Suriye iştah kabartıyor. Her gelişmiş kapitalist ülke devletinin aklında türlü bin türlü tilki dolaşıyor. Şu an tanıklığımız yaptığımız zorbalıklar nefes darlığı çekmekte olan kapitalizme son bir doping daha olacak, belki. Dünyanın dört bir yanında çıkarılan savaşlar ve arayışları, kapitalizmin tıkanıklığını bir süre daha erteleyecek yalnızca. Dünyanın tüm noktaları, insanların dokunduğu her şey, bırakın kalkınmayı, tam tersine sistemin sürdürülemezliğini işaret ediyor.

Ekolojik sınıra yaklaşıırken

Ekolojik olanaklarımızın hızla sınırlarına yaklaşıyoruz. Küresel Ayakizi Ağı Örgütü’nün tahminlerine göre, dünya kaynakları dünyanın yerine tekrar koyabileceğinden %30 oranında daha hızlı bir biçimde tüketiliyor. Eğer bundan sonra da şu ana kadar olduğu gibi devam ederse, hesaplamalara göre 2035 yılında bütün insanlara gereken besin, enerji ve yaşam alanı sağlamak için bunun gibi bir dünya daha gerekecek. Dünyada her gün 20.000 hektarlık orman alanı kapitalist pazarlara kurban ediliyor. Yıllık hammadde tüketimi 30 yıl öncesine göre %50 daha fazla. sayısı şu an 4,3 milyar olan temiz suya ulaşamayan insanların sayısına 2030 yılında 1 milyar daha eklenecek. Çevresel sorunlar aynı zamanda ekonomik

alanı da olumsuz yönde ciddi olarak etkiliyor. En önemli yaşam kaynağımız toprağın sınırsız tüketimi sonucu verim hızla düşüyor. Verimi belli seviyelerde tutmak için, beslediğimiz toprak kimyasal bir atık deposuna dönüştürüldü nerdeyse.¹

Kaynakların ölçsüz kullanımına dayanan üretim ve tüketim biçimleri insan yaşamının en ince gözeneklerine kadar nüfuz etti. Etkinlik, büyüme, kalkınma, ilerleme ve rekabet toplumsal yaşamın kendini yeniden üretmesinin ana temelini oluşturuyor. Hiçbir işletme, bu kavramların dışındaki bir hayatı, bırakın oluşturmayı, düşünemiyor bile. Büyüme sendromunun dışına çıkılması gerektiği inancı gittikçe yaygınlaşıyor, fakat yaşam tarzımızı belirleyen bu sistem bizi her tarafımızdan kuşatmış durumda.

Endüstri devrimi sonrasında ortaya çıkan ve toplumları peşinden sürükleyen sanayileşme düşüncesi, ekonomik büyüme ve kalkınma yoluyla, insanları yokluktan, yoksulluktan ve adaletsizlikten kurtulacaklarına inandırdı. Hatta sosyalistler bile dünyada en hızlı büyüyen ülkeyi kurmuş olmakla övündü. Şimdi bu aldatmacayı sorgulamak zorundayız, çünkü bize öğretilenin aksine, ülke ekonomileri ne kadar daha hızlı büyürse, işletmeler ne kadar rasyonelleşirse ve ne kadar çok artı değer yaratılırsa, dünya üzerinde yoksulluk ve adaletsizlik de o kadar yaygınlaşıyor ve derinleşiyor. Çölleşme ve erozyon, ele geçirdiği toprakla birlikte dünya toplumlarını da içine çekiyor, insanlığın yeni yeni kısımlarını pazarlar açısından işlevsiz kılıyor.

Kalkınma, üretim araçlarındaki gelişim, yenilikler, keşifler, insanları yokluktan ve yoksulluktan korumaya hizmet etmek yerine, pazar ilişkilerine dayalı bu sistemin kendini yeniden üretmesinin koşulları haline geliyor. İnsanların çoğunun yaşam kalitesi büyüme ile ters orantılı bir çizgi izliyor. Katkıda bulunduğu her büyüme oranı, aynı dünyada birlikte yaşadığımız başka bazı insanların yaşamına açlık, yoksulluk, sefalet ve onursuzluk olarak çöküyor.

Kalkınmanın kaynakları

Üretimin aynı miktarda kaldığı koşullarda oluşan kârların sürekli düşmesi karşısında işletmeler büyümediği an kendi sonlarını hazırlamış olur. Kapitalist pazarlar, rekabet koşullarında ürün satmak zorunda olan üreticilerden, işletmelerden oluşur. Bu işletmeler yatırımcı hissedarlara aittir. Yatırımcılar ceplerindeki parayı çevreyi korumak için değil, yatırımın getirisini maksimize etmek amacıyla yatırır. Şirket sahipleri yatırım yaparken, bir yandan kâr hedefler, diğer yandan zamanla hisselerinin değerinin artmasını bekler. Bunun için işletme özsermayesinin her yıl büyütülmesi gerekir. İşletme yöneticilerinin bu beklentiyi karşılamaktan başka seçeneği yoktur ve hissedarların beklentilerine karşı kârların düşmesini göze alamazlar. Büyüme hedefi kapitalist oluşumun olmazsa olmaz boyutudur, büyümek işletmelerin yokoluşunu getirir.

Kapitalist pazar sisteminde, üretim, pazarlama, satış ve kaynak kullanımı çevrimi ne kadar hızlı olursa, yatırılan sermaye o kadar çabuk, üzerine kârını da ekleyerek, geri döner ve

sermayenin birikimi o kadar çabuk ve büyük oranda gerçekleşir. Sermaye birikimi, işletmelerin pazara sundukları ürünlerden kâr elde etmeye devam etmeleri ve sonuçta yaşayabilmeleri için elzemdir. Genişleyen endüstri üretimini desteklemek ve pazardaki rekabete maruz kalan kârların düşme eğilimine karşı, toplam artı değer, ulusal gelir gibi büyüklükleri ayakta tutabilmek için, doğal kaynaklar değer yaratma sürecinin en önemli girdilerinden biridir. “Ucuza kapatılan” ya da devlet eliyle birtakım sermaye gruplarına peşkeş çekilen doğal kaynaklar, düşen kârların yeniden kazanılmasına kurban edilir. Sermaye birikimi ve büyüme, giderek artan oranlarda, çevresel ve toplumsal yıkıma dayandırılır.

Kapitalizmin genleşme açlığı, genişlemeden yaşayamayacağı gerçeği, çevremizdeki her şeyi bir artı değer konusu haline getirir. Sürekli büyüme ihtiyacı içinde olan kapitalizm, kaynak kullanımındaki artışlardan dolayı, bir yandan çevrenin yıkımını, öte yandan da malî, askerî ya da çevresel felaketleri de beraberinde getiriyor.

Sonlu bir dünyada sonsuz büyüme hedeflemek ya da buna mecbur olmak, büyümeden krizlerden kaçamıyor ya da büyünmediği zaman krize giriyor olmak, bu yüzden tek çıkış olarak hep daha fazla büyümeyi hedeflemek ve böylece daha da büyük boyutlarda krizlere zemin hazırlamak, pazarın yarattığı dünyanın dışındaki dünyayı göremeyen şizofrenik bir toplumsal durumdur. Kendisini hapseden çemberi hızlandırarak çeviren bir kobay gibidir kapitalist pazar.

Karbon salınımlarını düşürmek kapitalizmde olanaksızdır

Bir ekonominin temeli pazar kurulumuna dayandığı ve pazarda yer alan işletmeler birbiriyle rekabet ettikleri sürece, kapitalizmin bütün olumsuz sonuçları peşinden gelecektir.

Hiç kimse pazara satışını düşürmek ya da alt düzeyde tutmak için girmez. Satışları ve kârları maksimize etmek her işletmenin temel hedefidir. Kâr maksimizasyonu çemberinin dışına çıkamayan işletmelerin sorumluluğu topluma değil, şirket sahiplerine karşıdır. Yeşil bir anlayışla kurulu kapitalist işletmelerde de durum farklı değildir. Bu işletmeler kendiliğinden büyüme hedefinden vazgeçemez ve sonuçta hedefleri olduğu varsayılan, ürün başına düşük karbon salınımını sağlasalar bile, büyüme sarmalından dolayı, orta ve uzun vadede karbon salınımlarını önemli ölçüde azaltamaz. Bu onların kâr maksimizasyonu ile yapılan tanımına aykırı olduğu için yapamazlar. Yaşayabilmek için pazardaki rekabete girmek ve onun kurallarına uymak, büyüme zorundadırlar.

Sürdürülebilir kalkınma modellerine temel alınan yeşil işletmelerin sürdürülebilirliğe olan katkısı sınırlıdır, çünkü ekonominin çok büyük bir kısmını istesiniz de yeşillendiremezsiniz. Madenler çıktığı ve işlendiği, üretim artmaya devam ettiği sürece yeşil işletmelerin sera gazı salınımlarına olumlu katkısı sınırlı kalacaktır. Ürünlerde petrol türevi hammaddeler kullanılmıyorsa, tarımsal girdi kullanılır. Bir sonlu kaynağın kullanımını azalttığınız an, bir diğer kaynağı arttırmak zorundasınız. Her pazar rekabeti, rekabet satışları, satışlar da girdi tüketimini körükler. Kapitalist pazarlar, bir şekilde yeşillendirilen endüstrilerde ortaya çıkan ekolojik faydayı da sermaye birikiminin konusu haline getirerek yokeder. Kapitalizmin temel mantığını sorun etmeyen bir karbon salınımı hedefi, istediği kadar ekolojik ya da yeşil endüstrilere dayansın, kapitalizmin kendi kendini yoketmesini ve bu arada dünyayı yaşanmaz hale getirmesini engelleyemez. Kâr dürtüsü olduğu sürece karbon salınımlarının düşürülmesi olanaksızdır.

Kapitalist ülkelerdeki işgücü ve işyerlerinin hepsi bir boyutuyla fosil yakıtlara ya da fosil kaynakların tüketimine bağımlıdır. İşsizliğin dünya çapında %10-20’lerde dolaştığı ve her an krize girme potansiyeli taşıyan kapitalist ekonomilerin yönetimlerinden fosil kaynak kullanımını

cezalandırıcı önlemler almalarını beklemek, bu konuda Kyoto'da söz vermiş olsalar bile, hayaldir. Mısır'ı düşünelim. Orada gerçekleşen isyanlardan sonra, hükümetin ekonomiyi daraltıcı herhangi bir önlem alması beklenebilir mi? Hele uluslararası yatırımcıların "gelişen pazarlar" sınıfına koymaya can attıkları bu ülke, henüz antikapitalist bir hükümet yaratma potansiyeli taşımadığı için, büyümeye ve kaynaklarını dünya pazarlarına, kendi sınırlarını zorlayan kâr öznelere sunmaya şu an itibarıyla mahkûmdur.

Sermaye birikimi, kaynakları sonlu olan bir dünyada sonsuza kadar süremez. Bu, yalnızca parasal bir birikim değil, aynı zamanda ekolojik olan kaynakların sürekli olarak sermayeye dönüştürülmesidir ve bugün bütün sürdürülebilir olma iddialarına ve fosil kaynakların ve enerjinin yeşile boyanması çabalarına rağmen insanlık tarihinde görülmemiş bir hıza ulaşmıştır.

Bir sonraki krizi beklerken

Birleşmiş Milletler'in tahminlerine göre, 2050 yılına kadar dünyada yaratılan toplam katma değer 3-4 katına çıkacak. Eğer iklim değişikliğinin iki derece ile sınırlanması isteniyorsa, karbon salınımlarının dünya çapında %80 oranında düşürülmesi gerekiyor. İki derecenin üstündeki bir değişiklik tamir edilemez felaketlere yol açacak. Sera gazı etkisi, büyük ölçekli kısıntılar olmadan yokedilemez hale geldi. Felaketlere karşı bir metre küp havada yer alan karbon parçacık sayısının şu anki yaklaşık 390'dan en az 350'ye indirilmesi gerektiğini bilim insanları saptamış durumda.² Bunu gerçekleştirebilmek, dünya ekonomilerinin büyümeye veda etmelerini gerekli kılıyor. Yalnızca kapitalist pazarlar içinde nefes alabilen işletmelerden bunu gerçekleştirebilmeleri, fosil kaynak tüketimini azaltmaları beklenemez. ABD, Avrupa ve hızla büyümekte olan Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan, Türkiye gibi karbon salınımları ile dünyayı boğmakta olan ülkelerin bunu gerçekleştirebileceğine inanmak olanaksız. Hükümetler bu konuda ciddi politik adımlar atmaya göze alamaz. "Bu, başka bir ekonomi, yaşam tarzı, başka bir uygarlık, farklı toplumsal ilişkileri gerekli kılıyor."³

Sorun, pazarın yönlendirmesi ile oluşan üretim ve tüketimin bileşimidir ve bunlar görünmez bir elin "rasyonel" olduğu varsayılan kararlarına terkedilmiş bir pazarda

gerçekleşir. Oysa kapitalist pazarlar günümüzde sürekli kriz yaratan makinalara dönüşmüştür. Karşılaştığımız ekolojik kriz, küreselleşen bir ölçeğe ulaşmış olan üretim ve tüketimin bir sonucu olmasının yanı sıra, aynı zamanda çevresel yıkıma yol açan kapitalist pazarların aslında sözcüğün gerçek anlamında irrasyonel kaynak tahsisinden kaynaklanır.

İçinde yaşadığımız bu üretim ve tüketim sistemini, büyümeye kitlenmiş kapitalizmi, bunun dışında da büyüme ve kalkınma hedeflerini de bir kenara bırakmak zorundayız. Pazarın karar alma diktatörlüğüne son verecek demokratik kurumların işletilerek kapitalizmin tasfiyesine ya da geriletmesine, kapitalizmden kurtarılmış bölgelerin, insan hayatını doğrudan ilgilendiren konularda demokratik olarak karar alınan alanların oluşturulması sürecine girmek gerekiyor. Pazar dışından çözümler sağlanmadığı, kömür ve diğer yeraltı kaynaklarının tüketimi ve kullanımına sınırlamalar ya da engeller konulmadığı sürece, bu kaynakların tüketimi katlanarak artacak, karbon salınımlarının azaltması beklenen kapitalist pazarlar kendisi ile birlikte dünyadaki insanların hayatını cehenneme çevirecek.

Pazarda alınan, bütün insanlığın hayatını etkileyen, ama işletme sahipleri dışında kimsenin söz sahibi olamadığı ekonomik kararlarda kamunun da katılımı gerekmekte. Görünmeyen elin haltlarından bizi yalnızca toplumsal kabul gören, demokratik bir hassasiyeti olan ve mutlaka görünen bir el kurtarabilir. Devasa problemler ancak tüketim ve kirliliğe sınırlamalar koyabilecek planlı bir ekonomi ve işletme anlayışıyla çözülebilir. İnsanlığın temiz hava soluması, temiz su içebilmesi, sağlıklı gıda elde etmesi özgürlüğü için, kapitalistlerin istedikleri her şeyi üretip istedikleri gibi satma ve tüketicilerin alabildikleri ve istedikleri her şeyi tüketme özgürlüğünün sınırları kamuoyu tarafından belirlenmelidir. Karbon salınımlarının azaltılmasını istiyorsak bunun adını koymamız gerek. Kapitalist pazarlarla insanlık arasında bir seçim yapmak zorundayız. İkisinden birden kurtulması olanaksız gözüküyor. ▼

1. http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/world_footprint.
2. Daha fazla ayrıntı için <http://www.350.org>
3. Andre Gorz, *Auswege aus dem Kapitalismus, Beiträge zur politischen Ökologie*, Rotpunktverlag 2009, S. 21.

DÜNYANIN KARŞISINDAKİ TEHDİT

Ahmet Abacı

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünya ekonomisi yedi kat büyüdü. Bu büyümenin en vurucu özelliği, sadece 2000 yılında, 19. yüzyılın tümünde gerçekleşen büyümeyi aşmış olması.

Ekonomi büyüdükçe, talepleri dünyanın karşılayabileceğinden daha fazla olmaya başladı; artık gezegenin doğal kapasitesini aşıyor. Sadece son yarım yüzyılda güçlü dizel ve elektrik pompalarının geliştirilmesiyle dünya, yeraltı sularını tüketebilecek pompalama kapasitesine ulaştı. Bu pompaların dünya çapında yayılması ve çoğunlukla sulama için milyonlarca kuyunun açılması sonucunda, yeraltı suları yağmurlarla yeniden eski düzeyine yükselemez hale geldi. Su çözelgeleri, dünya nüfusunun yarısından fazlasının yaşadığı Çin, Hindistan ve ABD'de sürekli düşüş halinde.

Bir ton tahıl üretmek için bin ton su gerektiğinden, gıda güvenliği ile su güvenliği arasında yakın bir ilişki var. Yeraltı suları tüketildikçe şehir suyu kullanımının yükselmesi, çiftçileri daralan su kaynaklarının içinde daha da küçülen su paylarıyla başa bırakıyor.

Yoğun nüfuslu ülkeler hızla sanayileştikçe, çevre analisti Lester R. Brown'un açıkladığı Japonya Sendromu meydana geliyor. Tahıl ithalatına bağımlılık yaratan üç unsur birbirini hızla izleyerek ortaya çıkıyor: Gelirler artınca tahıl tüketimi de artıyor, tarım arazisi daralıyor ve tahıl üretimi düşüyor. Talebi yükselten hızlı sanayileşme tarım arazisini de daraltıyor. Kaçınılmaz sonuç, tahıl ithalatının patlaması oluyor. Birkaç yıl içinde ülkeler kendi kendilerine yetmekten çıkıp tahıl ihtiyaçlarının yüzde 70 veya daha fazlasını ithal eder hale dönüşebiliyor.

Gelir düzeyi arttıkça, beslenme şeklini dönüştürmek yüksek bir kişisel öncelik haline geliyor. İnsanların ilk yaptığı et, süt, yumurta ve balık gibi hayvansal proteinleri günlük gıda listelerine eklemek oluyor. Ancak, insanların deniz ürünleri tüketimi okyanus balıkçılığının sürdürülebilir verimini aşmaya başladı. Okyanus av alanlarının aşırı avlanmayla tüketilmesi gibi, dünyanın meraları da fazla otlatmadan bitiyor. Hayvan yemi olan otlar yok oluyor. Bitki örtüsü yok oldukça toprak rüzgârla sürüklenmeye başlıyor.

Ekilebilir alanların toprak erozyonu ve çöl genişlemesi sonucunda yitirilmesi yanında, konut ve sanayi inşaatları gibi çeşitli tarım dışı kullanımlarla da dünya tarım alanlarını yitiriyor.

Karbondiyoksit atmosferik konsantrasyonları sanayi devrimi başladığında milyonda

280 ölçektir. Bu miktar Avrupa'da insanlar kömür yakmaya başladığından beri artmaktadır. Bu arttıkça, dünyanın ısı da artıyor. Atmosferik karbondiyoksit, güneş ışınlarının dünya atmosferine tamamen girmesine izin veriyor, ama ısı dalgasının tekrar uzaya çıkmasını engelliyor. Bu durum "sera etkisi" yaratıyor.

Sıcaklığın ürün üzerindeki doğrudan etkisine ek olarak, yüksek ısı daha fazla buharlaşma ve daha fazla yağmur demek. Yükselen ısı hem aşırı kuraklığa, hem de daha ciddi sellere yol açıyor. Kuraklık normalin altındaki yağışla veya normalin üstündeki sıcaklıkla ortaya çıkar. Çoğunlukla bu ikisi birleşip ürünleri kavuran kuraklığı ortaya çıkarıyor.

Lester R. Brown, sera etkisinin sonuçlarını şöyle açıklıyor:

"Sıcaklık, kesin ölçümlerin başladığı 1959 yılından beri her yıl arttı ve ısı artışını en öngörülebilir çevre eğilimi haline getirdi. Atmosferik konsantrasyonları 1960'lar civarında keskin biçimde yükselmeye başladı. Yaklaşık on yıl sonra, 1970'ler civarında sıcaklık da artmaya başladı. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) bu yüzyıl boyunca sıcaklığın 1,4 ile 5,8 derece arasında artacağını gösteriyor. Son yıllarda ısının hızlı artışı, dünyanın bu artış tahmininin üst sınırına doğru ilerlediğini işaret ediyor."

Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelerek karbon yayılımını önleyebiliriz. Yenilebilir enerji kaynakları arasında en hızlı sonuç üretebilecek yeni enerji kaynağı rüzgârdır. Bu son derece geniş kaynak, dünyanın bütün elektrik ihtiyacını karşılayabilecek potansiyeldedir. Rüzgâr gücünün kullanımı, bol, ucuz, tüketilemez, yaygın, temiz ve iklimle yararlı olması gibi diğer hiçbir enerji kaynağında olmayan özellikleri nedeniyle hızla büyüyor.

Dünyanın karşılaştığı tehditlerin karmaşıklığı, gelecekteki gıda güvenliğini balatlayan eğilimlerin tersine çevrilmesi için gereken çabanın da o derece büyük olması anlamına geliyor. Çin'de çöllerin genişlemesini engellemek, Hindistan'da düşen su düzeylerini durdurmak ve ABD'de artan karbon yayılımını tersine çevirmek; bunların hepsi dünya gıda güvenliğinin geleceği için esas. Bu mücadelelerin her biri yeni ve güçlü öncelikler; savaş zamanlarında rastlanan türden olağanüstü yaklaşım gerektiren öncelikler. Girdiğimiz çağın doğasını anladıkça, dünyanın doğal sınırlarını tanıyan yeni politikalar ve öncelikler oluşturmalıyız.

Dünyayı Nasıl Tükettik?

Lester R. Brown

İş Bankası Kültür Yayınları, 2011

İNSANIN EVRİMİNDE ETOBURLUĞUN ANLAMI

ET YEMENİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE KATKISI

F. Levent Şensever

Dünyanın her yerinde, birbirinden çok farklı kültürlerden toplumların özellikle evcilleştirilmiş hayvanlarla olan bağı, insanın hayvanlarla ilişkisinin çok derine ve eskiye dayandığının önemli bir göstergesi. Doğada başka hiçbir memeli, farklı türleri kendi yaşam alanlarına böylesine katmıyor. Evrim sürecinde nihaî amaç, kendi türünü sürdürmektir. Bir başka tür ile ilgilenmek bu amaca ulaşmayı zorlaştıracak bir faktör. Başka bir türün bakımı için harcadığınız her türlü gıda, zaman veya enerji, kendi türünüzün devamı için o kadar az gıda ve enerji anlamına gelir.

Öyleyse bu ilişkiyi nasıl açıklayabiliriz?

Evcil hayvanlarla on binlerce yıldır sürdürdüğümüz ilişkinin arka planına dair soruların yanıtlarını insanın evrim sürecinde aramak gerekiyor. Hayvanlarla ilişki, insanın evrim sürecinde bir sonuç olduğu kadar, aynı zamanda insan neslinin şekillenmesinde de önemli bir rol oynadı. Öte

yandan bu ilişkinin dünyaya yayılması ve doğada varlığımızın başarısı açısından da önemli bir katkısı oldu.

Etoburluk dönemi

Taş alet ve silahlar yapmasını öğrenmesiyle birlikte (yaklaşık 2,6 milyon yıl önce), insan daha fazla et yiyebilir hale gelmeye başladı. Atalarımız bu dönemde yaşam koşullarına uyumu, doğadaki diğer et peşindeki avcılardan farklı olarak, hızlı hareket etme, güçlü pençeler, keskin dişler, keskin koku alma ve görme duyuları gibi yetenekleri geliştirmek yerine, taşları kesici ve silah olarak kullanmak üzere yontmayı öğrenerek gerçekleştirdi. Bu gelişme, insan türünün evrim sürecinde çok önemli sonuçlar doğurdu.

Çok daha besleyici et ve yağların tüketimi, insan beyninin görece olarak diğer canlı türlerinden daha fazla büyümesine katkı sağladı. Lifli yaprak, meyve ve bitki köklerine kıyasla et çok daha zengin beslenme olanağı sağladığı için, etobur olmaya başlayan atalarımız gıda peşinde daha az zaman harcayarak, diğerlerini izlemeye, öğrenmeye, sosyal etkileşime ve yeni

aletler keşfetmeye daha çok zaman ayırabildi.

Öte yandan, et yemenin olumsuz yanları da vardı. Atalarımızın diğer canlı türlerini avlaması, onları diğer avcılarla doğrudan rekabete soktu ve bu, yeni tehlikeleri beraberinde getirdi. Bu rekabetten üstün çıkabilmek için sadece aletler yeterli değildi. Diğer hayvanlarla ilişkiler tam da bu aşamada devreye girdi.

Hayvanlarla ilişkinin arka planı

İnsanın ataları 1,8 milyon yıl kadar öncesine kadar sadece Afrika kıtasında yaşarken, bu tarihten itibaren diğer kıtalara yayılmaya başladı. Bu büyük göç hareketi, insan neslinin etobur olmaya başlamasıyla yakından ilişkiliydi, zira göçlerin önde gelen nedeni yeni av sahalarını ele geçermektir.

İnsan neslinin hayvanlarla olan ilişkisindeki bir sonraki aşama, yaklaşık M.Ö. 10.000 ile 8.000 yılları arasında, yerleşik yaşama geçmesiyle oldu. Yerleşik yaşama geçiş, toplayıcı ve avcı yaşama göre ekonomik ve toplumsal yaşam açısından büyük bir değişim

Kapitalizmle birlikte muazzam bir endüstri haline gelen et üretimi, insanın hayvanla ilişkisini hayvanların aleyhine bir tüketim sürecine dönüştürdü.

anlamına geliyordu. Bu dönem, çiftçilik ve hayvanların evcilleştirilme dönemi. Birçoklarına göre bu, hayvanların artık birer meta haline gelmeye başladığı dönemdi. Acaba gerçekten de öyle miydi?

En azından paleoantropolog Pat Shipman bu konuda kuşkulara sahip. Shipman'a göre evcilleştirme, hayvanların etinden faydalanmak amacıyla ziyade, insanın hayvanlarla olan yakın ve uzun süreli ilişkisinin doğal bir sonucuydu.

Bu görüşü destekleyen bazı önemli göstergeler var. Hayvanların evcilleştirilmesinin başlıca amacı gıdaların güvence altına alınması olsaydı, ilk

evcilleştirilen hayvanlar eti tüketilen türler olmalıydı. Oysa, öyle değil. Bugüne kadar ortaya çıkarılan en eski köpek iskeleti 32 bin yıl öncesine ait. Yaygın kabul gören inanışa göre, köpekler yaklaşık 17 bin yıl kadar önce, yani diğer küçük ve büyük baş hayvanlardan çok daha önce evcilleştirildi. Hayvan evcilleştirmenin öncelikli gerekçesi gıdaları güvence altına almak olsaydı, ilk tercih günde en az iki kilo gıda tüketen köpek olmazdı.

Hayvanlarla sürdürülebilir ilişki

Evcilleştirilmiş bir hayvanın etinin tüketilmesi, vahşi ortamda avlanan bir hayvana göre önemli ölçüde fazla bir ürün vermeyecek olmasına karşın, çok daha fazla bakım ve enerji gerektiriyor. Dolayısıyla, salt etlerinin tüketimi açısından evcilleştirilmiş hayvanlar, avlanmaya göre önemli bir gelişmeye işaret etmemektedir.

Bu nedenle Shipman, hayvanların evcilleştirilmesini evcil hayvanların yerleşik yaşam ve çiftçiliğin getirdiği yeni zorluk ve maliyetlere sağladığı olumlu katkı ile açıklıyor. Evcil hayvanlar, insanların yerleşik yaşamlarında canlı kaldıkları sürece paha biçilmez yenilenebilir katkılar sağlayabiliyor: Örneğin, nakliye, ulaşım, toprağın sürülmesi, av sırasında destek, ailenin ve evin korunması gibi işlevlere sahip oldukları gibi; yün ve kürk, süt ve diğer yan ürünler, gübre, yakıt gibi ürünler.

Bu sürdürülebilir kaynakların tedarik desteği, insanların daha önce yaşanamıyolan bölgelere göç etmesine olanak sağladı. Sadece tüketimle sınırlı olmayan bu uzun süreli ilişki, günümüzde hayvanlarla olan ve güçlü bağlara sahip karşılıklı fizikî ve ruhsal etkileşimimizi de açıklıyor.

Hayvanların evcilleştirilmesi iki yönlü bir etkileşim sağladı. Evcilleşen hayvanlar insanların doğayla mücadelesinde önemli avantajlar sağladı. Değişen diyet bunlardan sadece bir tanesi, ama belki de en önemlisi. Bugün sığırlar herhangi bir nedenle yok olsa, milyonlarca insanın açlıktan ölmesi büyük bir olasılık.

Kapitalizmde et tüketiminin maliyeti

Modern kapitalizmle birlikte muazzam bir endüstri haline gelen et üretimi, insanın hayvanla ilişkisini kapitalist piyasa koşullarında, hayvanların aleyhine devasa bir tüketim sürecine dönüştürdü. Hayvanların fabrika koşullarını andıran süreçlerde “et” olarak ele alınması, insan-hayvan ilişkisinde önemli bir yabancılaştırmayı getirdiği gibi, doğaya da büyük

zarar verir bir hal aldı. Daha önce insan neslinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan, toplumsal yaşamın çok önemli bir parçası olan hayvanlar, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte marketlerde ve yemek masalarında bir “ürün” olarak yer almaya başladı.

Kapitalist üretim süreçlerinde hayvanların bir *meta* olarak görülmeye başlamasının gerek doğaya gerekse yoksul insanların yaşamlarına dramatik bir etkisi oldu. Günümüzde dünyada buzul alanlar dışındaki toprakların toplamının yüzde 30’u çiftlik hayvanları için otlak olarak, ekilebilir alanların yüzde 33’ü bu hayvanlara yem üretmek için kullanılıyor. Bu durum, özellikle kuraklık yaşayan ülkelerdeki milyonlarca insanın yoksulluk ve açlık çekmesinin başlıca etmeni. Günümüzde dünyada milyarlarca insanın diyeti buğday, mısır ve pirinç gibi sadece birkaç üründen oluşuyor.

Ancak et üretiminin verdiği zarar bununla sınırlı değil. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü’nün 2006 tarihli bir raporuna göre, çiftlik hayvanlarının insan kaynaklı sera gazı salınımı toplamı içindeki payı yüzde 18 düzeyinde. Bu, küresel ulaşım sektörünün payından da büyük bir oran. Çiftlik hayvanları, tarım sektörünün oluşturduğu tüm sera gazları içinde yüzde 80’lik bir paya sahip.

Üstelik et üretiminin yarattığı bu tahribatın daha da artması bekleniyor. Zengin kapitalist ülkelerinin et tüketimi zaten aşırı düzeylerde. Batı’da yoksul ülkelere göre altı kat daha fazla et tüketiliyor. Örneğin, Britanya vatandaşları Dünya Sağlık Örgütü’nün tavsiye ettiği sınırın 3,5 katı daha fazla et yiyor. Britanya’da herkes bir yıl boyunca haftada sadece bir gün et yemeyi durdursa, yılda 13 megatonluk daha az CO₂ gaz salınımı gerçekleşebilir. Bu, ülkede 5 milyon arabanın trafikten men edilmesinden daha fazla bir tasarruf anlamına geliyor.

Çin ve Hindistan gibi büyük nüfuslu ülkelerin hızlı sanayileşmesi, bu ülkelerin orta sınıflarının ekonomik durumlarının da iyileşmesine yol açarken, daha fazla tüketimi tetikledi. Günümüzde dünyada eti için beslenen çiftlik hayvanı sayısı 60 milyar ve sığır sayısı 1 milyardan fazla ve bu sayı her yıl hızla artıyor.

Sonuç yerine bir önerme

Bir yandan iklim değişikliğine karşı mücadele ederken, öte yandan iklim değişikliğine yol açan en büyük etmenlerden olan et tüketimini sürdürmek veya bu tüketim sürecinin bir parçası olmak büyük bir çelişki. Denilebilir ki, aynı durum klima ve araba

Et üretiminin iklim değişikliğine katkısı

Bir kilo soyanın üretimi için sadece 2 bin litre su gerekirken, endüstriyel çiftliklerde 1 kilo et üretimi için 10 kilo yem ve 15,5 bin litreden fazla su tüketiliyor. Bu durum, toprakların kuraklaşmasında büyük bir etmen.

Amazon’da daha önce orman olan bölgelerin yüzde 70’i ve yok edilen ormanlık alanının yüzde 91’i çiftlik hayvanları için otlak olarak kullanılıyor.

Yağmur ormanlarında her saniye bir futbol sahası büyüklüğünde bir alanda ağaçlar, sadece 257 hamburger üretimine denk düşen et miktarı için kullanılmak üzere yok ediliyor.

Ormanlarda ağaçların yok edilmesi sonucu 24 saat içinde atmosfere salınan CO₂ miktarı, 24 milyon insanın Londra’dan New York’a uçuşına eşdeğer seviyede.

Yılda sığır ve domuzların atıkları ve çiftlik hayvanlarının yemlerinin yetiştirilmesi için kullanılan gübreden açığa çıkan toplam 5,5 milyar tonluk azot oksit, atmosfere salınan insan kaynaklı toplam azot oksidin yüzde 65’ini oluşturuyor. Azot oksit, CO₂’e göre 295 kat daha güçlü sera gazı etkisine sahip.

Çiftlik hayvanları, atmosfere salınan insan kaynaklı ve CO₂’ye göre 23 kat

daha güçlü sera gazı etkisine sahip metan gazları toplamında yüzde 37’lik, okyanusların asitleşme düzeyinin artmasında önemli bir etmene sahip amonyak toplamında yüzde 64’lük bir paya sahip.

Avrupa’da ortalama bir ineğin yılda saldırdığı metan gazı toplamı, bir aile otomobilinin 70 bin kilometre yol kat etmesine eşit seviyede salınım oluşturuyor. Avrupa’da 2007 yılı itibarıyla toplam 133 milyon çiftlik hayvanı bulunuyordu.

Türkiye’de 2010 yılında büyükbaş hayvan sayısı toplamı 11 milyon, küçük ve büyükbaş “besi işletme” sayısı 2011 yılı itibarıyla 143 bin civarındaydı.

Dünyada tüm insanlar vejetaryen diyet uygulasa, iklim değişikliğinin durdurulması için gerekli olduğu hesaplanan 40 trilyon doların yüzde 80’i, yani 32 trilyon dolar tasarruf edilebilir.

Kaynaklar:

“Climate Benefits of Changing Diet”, The Netherlands Environmental Assessment Agency, February 2009. *Livestock’s Long Shadow*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2006.

kullanımı için de geçerli. Ek olarak, çözümün bireysel değil, toplumsal ve siyasî olduğu söylenebilir. Evet, doğru. Ancak bu, et tüketerek sorunun bir parçası olmayı haklı çıkarmıyor. Üstelik bu durum, tartışmanın boyutunu çok daha vahim hale getiren endüstriyel çiftliklerde hayvanların yaşam koşullarının vahşiliği ve et üretimindeki hijyen sorunlarına değinmemiş olmamıza rağmen geçerli. İklim değişikliğine karşı mücadele eden herkesin vejetaryen olmasını öneriyorum. ▼

Kaynaklar

Eating the Planet? - Feeding the world without trashing it, Friends of the Earth, Kasım 2009. “HM Government’s UK Climate Change programme”, 2006. Jeffrey Bartholet, “Inside the Meat Lab”, *Scientific American*, Haziran 2011. Pat Shipman, “Creature Contacts”, *New Scientist*, 28 Mayıs 2011. *The livestock-climate-poverty nexus*, International Livestock Research Institute, 15 Mayıs 2008. *What’s feeding our food? - The environmental and social impacts of the livestock sector*, Friends of the Earth, Aralık 2008.

Bırakın büyük şairliği, şairlik bile Âkif'e çok görülmüştür. Bu yargıya onun şiirinden değil, etnik menşeinden ve dünya görüşünden hareketle varıldığını ayrıca belirtmeye gerek var mı?

Beşir Ayvazoğlu

Lise yıllarında elime nasılsa *İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm* (1965) adında bir kitap geçmişti. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun o yıllarda pek de anlamadan okuduğum bu kalın kitabının dipnotlarından birinde, Nâzım Hikmet'in Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı'ndan söz ettiği şu mısraları zikrediliyordu:

Saat beşe on var

Kırk dakika sonra şafak sökecek

"Korkma sönmez bu şafaklarda yüzel al sancak"

Bilmem ki nasıl anlatsam,

Âkif, inanmış adam,

büyük şair!

Yıllar sonra, şairlerin başka şairler hakkındaki şiirlerine merak sardım ve bu şiirleri bir antoloji hazırlamak amacıyla toplamaya başladım. Tabii aklıma ilk gelen şiir, Nâzım'ın Âkif için yazdıklarıydı. Cevdet Kudret tarafından hazırlanan ve 1968 yılında Bilgi Yayınevi'nce yayımlanan *Kuva-yı Milliye*'de söz konusu mısraları buldum, fakat net bir şekilde hatırladığım "büyük şair" mısraı yoktu. Herhalde hâfizam beni yanıltıyor diye düşünerek o tarihte üzerinde durmamıştım. Ancak daha sonra bir vesileyle aynı eserin *Kurtuluş Savaşı Destanı* (1965)'i adıyla yapılan ilk baskısında ve Nâzım Hikmet'in bir ses kaydında yer alan "büyük şair" mısraının büyük şairliği Mehmet Âkif'e yakıştıramayanlar tarafından sansür edildiğini öğrendim. Hayretler içinde kalmıştım.

MEHMET ÂKİF VE NÂZIM HİKMET

Âkif'in Mısır yıllarında çekilmiş bir fotoğrafı.

Ve Nâzım Hikmet.

Bırakın büyük şairliği, şairlik bile Âkif'e çok görülmüştür. Bu yargıya onun şiirinden değil, etnik menşeinden ve dünya görüşünden hareketle varıldığını ayrıca belirtmeye gerek var mı?

Âkif'i şair olmadığını iddia ederek edebiyat kanonunun dışına çıkarma kampanyasını başlatanlar, Tevfik Fikret'le giriştiği kavgada, İsmail Hikmet Ertaylan gibi, Fikret'in yanında yer alarak ona savaş açanlardır. Âkif, aslen Arnavut olduğu ve İslâm'ın kavmiyet görüşünden yola çıkarak hiçbir kavmin diğerinden üstün olmadığını söylediği için de milliyetçiler tarafından dışlanmıştı. İsmail Habib Sevük, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*'nde, İkinci Safahat'tan "Arab'ın Türk'e, Laz'ın Çerkez'e yahut Kürd'e/Acem'in Çinli'ye rüçhanı mı varmış? Nerde?" mısralarının geçtiği bölümü naklettikten sonra "Zavallı!" diyordu, "devayı maraz, marazı deva gibi görüyor!"

Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni rejimin sözcülüğünü üstlenen Fali Rıfkı ve onun gibi düşünenler de Âkif'i inkılâplara muhalif olduğu gerekçesiyle düşman bellemişlerdi; "Hadi sen, kumda biraz oyna!" diyerek açıkça kapıyı gösteriyorlardı.

Âkif'e düşman olmak için gerekçe çoktu; müthiş bir sorumluluk duygusuyla, halis şiirin taşıdığı iç dünyasının kepenklerini kapatıp faltaşı gibi açılmış gözlerini, inanılmaz bir dikkat ve tecessüsle dış dünyaya çevirdiği, yani mesela Ahmet Haşim gibi yazmadığı için de dünya kadar düşmanı vardı. Nurullah Ataç diyordu ki: "Âkif'in, bir insan olarak kıymeti ne olursa olsun, bir şair sayılması hayli zor işlerdendir. Hele onda fikir aramak, fikre hürmetsizlik olur. Din şairi, din filozofu değil, mahalle kahvesi hatibi."

Aslında Âkif, yazdıklarının çağdaşlarınca şiir olarak kabul edilmediğini biliyordu, ama bu umurunda değildi.

O, nazımın ifade ve tesir gücünü kullanarak doğru bildiklerini haykırmaya devam edecekti. Ara sıra kulağına çalınan eleştirileri kendi kendisiyle alay etmek için vesile addediyor, mesela şöyle mısralar yazıyordu:

Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var,

Manzum sayıklar gibi manzume sayıklar!

Altıncı *Safahat*'ın, yani *Âsım*'ın hemen başlarında Köse İmam'la Hocaşâde (Âkif) arasındaki muhavere bu bakımdan ilgi çekicidir. Şairlik hakkında çekişe çekişe konuşurlarken Köse İmam, onun şiiri savunmasını mânâsız bulur ve "Sana şair diyen, oğlum, seni gördüm yalnız!" deyiverir.

Bana sorarsanız, Âkif, saçmayı mevzun düşürerek manzume sayıklayan değil, kendine göre meseleleri, sancıları ve dâvâsı olan bir şairdi; nesir heyecanı için yetersiz, şiir öfkesi ve

isyanı için dar geliyordu. Çare ikisinin arasında, hatta konvansiyonel dile daha yakın duran bir dildi, *Safahat*'in dili... Eğer şiiri sadece bir çeşit büyük olarak görür, şiirle nesrin sınırlarını kesin bir biçimde birbirinden ayırırsanız, doğru, *Safahat*'taki metinlerin çoğu şiir sayılmaz. Ancak bu kriterin kullanılması halinde Tevfik Fikret, Yahya Kemal ve Nâzım Hikmet'in şiirleri de ciddi yaralar alacaktır.

Ülke büyük felaketlerle boğuşur ve hızla yok oluşa sürüklenirken Türk şiirinin lâl kesilmesi, uzun süre sadece Âkif'in sesinin duyulması, şiirimizin konvansiyonel dili ihmal etmesi yüzündedir. Cephede bizzat bulunan Ahmet Haşim, Çanakkale'yi yazmadı, istese de yazamazdı. Çanakkale'deki destansı mücadeleyi anlatmaları için cepheye gönderilen şairlerin yazdıklarıyla 1921 yılında İstiklâl Marşı yarışmasına gönderilen şiirler, inanılmaz derecede kötüdür.

Yazdıklarının o tarihlerde Ahmet Haşim gibi şairlerin savundukları mânâda şiir olmadığını çok iyi bilen Mehmed Âkif, bir şiirinde “Safahat’ımda, evet, şi’r arayan hiç bulamaz” diyor, başka bir şiirinde yurduna bir “bir hoşca sadâ” duyuramamış olmaktan yakınıyordu. Öyleyse nedir *Safahat*’takiler? Kendisine sorarsanız “Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!” Bu yakınma, tamamen onun karakteri ve ahlâk anlayışıyla ilgiliydi; ülkesine, halkına ve İslâm’a yeterince hizmet edemediğini düşündüğü için şiirini bütünüyle dâvâsının ve toplumun emrine vermişti.

Âkif, içinde yaşadığı kültür muhitinin şiiri olduğu için çocukluk yıllarından itibaren divan şiiriyle yoğrulmuş, mükemmel Arapça ve Farsçasıyla büyük Arap ve İran şairlerini de derinliğine okumuştur; bu bakımdan şiirin ne olduğunu bilmiyor olması düşünülemezdi. O halde neden mesela divan şiirinden süzölmüş bir şiir yerine, mensur da söylenebilecek fikirleri manzum söylemek için onca emek sarf etti?

Şunu unutmamak gerekir: Âkif, gözlerini edebiyat âlemine açtığı zaman, bu âlemde Muallim Nâcî saltanat sürüyor, taraftarlarıyla birlikte divan şiirinin içi boşalmış teşbihlerini, mecazlarını, mazmunlarını müsrifçe kullanıyordu. Bu grubun, sıkışınca tasavvufa sığınsa da eski şiiri bir “mey ü mahbub” şiiri haline getirmesi, babası İpekli Tahir Efendi’nin rahle-i tedrisinde sıkı bir ahlâkçı olarak yetişen Âkif’i bir süre sonra rahatsız etmeye başlamış ve kafasında

bazı sorular uyandırmıştı. Bu sorulardan biri de şu idi: Bizim ediplerimiz niçin tabiata daha yakın duran Arap edebiyatından değil de, İran edebiyatından etkilenmişlerdir? İran ve Arap edebiyatları arasında yaptığı kısa karşılaştırmada, İran şairlerinin ve onları örnek alan Osmanlı şairlerinin dış dünyayı gördükleri gibi tasvire yanaşmadıklarını, bunu âdetâ şiire aykırı gördüklerini fark eden Âkif’in “Tasvir” başlıklı yazısında ele aldığı bu meseleye yaklaşımı dikkat çekicidir: Eğer ilk şairlerimiz İran edebiyatıyla uğraştıkları kadar, eski Arap şiiriyle uğraşmış olsalardı yahut daha sonra yetişen ediplerimiz, Batı edebiyatına bîgâne kalmasalardı, bugün bizim edebiyatımızda da dikkate değer tasvir örnekleri bulunurdu: “Vâ esefâ ki divanlarımızdaki tasvirler baştanbaşa hayâlidir. Bahar, hazan, gurup, tulu’ gibi elvâh-ı kudret bile etraflı bir surette tasvir olunmamıştır.”

Aynı yazıda yer alan şu cümleler daha şaşırtıcıdır: “Edebiyatımızın tasvir hususunda bu kadar geri kalmasına bizde resmin fıkdanı da sebep gösterilebilir. Eğer vaktile bizde de ressamlık olsaydı, belki şairlerimiz musavvirliğin kıymetini anlayarak biraz da bu türlü, yani gördükleri gibi yazmaya çalışırlardı.”

Kökleri eski Yunan’a ulaşan bu görüşe göre sanat tabiata ayna tutmaktır, dış dünyayı görüldüğü gibi yansıtmaktır (mimesis). Rönesans döneminde yeniden karşımıza çıkan tabiata ayna tutma görüşü, XIX. yüzyılda natüralistler, XX. yüzyılda da sosyalist gerçekçiler tarafından benimsenir. Natüralistler, sanatın, tabiattaki gerçeklerin (nesnelerin ve olayların) aslına en uygun bir biçimde tasviri olduğunu, bu mânâda bir tasviri gerçekleştirmek için, tabiat ilimleriyle uğraşanların uyguladıkları tecrübî metodun sanat alanında da uygulanması gerektiğini iddia ediyorlardı. Sanatkâr kendi iç dünyasını eserinde hiçbir şekilde yansıtmamalıydı. Bu tarif, Âkif’in sanat anlayışını bire bir vermektedir: Gerçeği yansıtmak! Sanatın gayesi, Âkif’e ve onun gibi düşünenlere göre, hiç değilse büyük acıların yaşandığı buhran dönemlerinde gerçeği, sadece gerçeği anlatmaktır:

Şudur benim cihanda en beğendiğim meslek

Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek!

diyen Âkif’e göre sanatın üç esası vardı: “Hayat, hakikat ve müşahade.”

Âkif, tabiata ayna tutmak, gerçeği

Millî Mücadele yıllarında Mehmed Âkif.

Âkif’in Âsım adlı eserinin yayımlanması münasebetiyle Midhat Cemal Kuntay’ın Mısır Apartmanı’ndaki dairesinde verdiği ziyafetten bir fotoğraf: (Soldan sağa) Cenab Şahabeddin, Abdülhak Hâmid Tarhan, Süleyman Nazif, Mehmed Âkif, Sami Paşazade Sezai. Ayaktaki davet sahibi Midhat Cemal Kuntay ve yanında oğlu Vedat’tır.

bütün çıplaklığıyla yansıtmı fikrini Fransız natüralistlerinden öğrenmişti. Hiç şüphesiz, natüralizmin felsefedeki karşılığının pozitivizm olduğunu, daha doğrusu sanatta natüralizmin arkasında pozitivizmin bulunduğunu biliyordu. Ancak şiir anlayışı bakımından yakın olduğu Tevfik Fikret gibi felsefî mânâda pozitivist değildi. Bana öyle geliyor ki, natüralizmin sınırlarına dayanan bir gerçekçilik, Âkif'e, İslâm dünyasının içinde çırpındığı sefaleti, meskeneti ve uğradığı felaketleri bütün çıplaklığıyla göz önüne sermek için çok elverişli görünmüştü. Zaman zaman "Dili yok kalbimin ondan ne kadar bîzârım" diye çırpınması, kepenklerini kapadığı iç dünyasındaki isyanların, kaynamaların, coşmaların, başka bir deyişle, bastırmaya çalıştığı mistisizmin bulabildiği boşluklardan kendini dışa vurmasıdır.

Peki, Âkif'in yazdıkları şiir değilse, nedir? *Safahat*'taki manzumelerden çoğunun bugün anladığımız mânâda şiir olmaması, onların değersiz olduğunu mu gösterir? Hayır, Âkif, içindeki asıl şiir cevherini dökememiş olmanın azabıyla, âdetâ, bir heykeltıraş gibi, Türkçeyi büyük bir sabırla işlemiş benzersiz bir sanatkârdır. Çağdaşı hiçbir şair, İstanbul Türkçesinin girdisi çıkışıyla onun kadar didişmemiş, kullandığı dilin imkânlarını onun kadar derinlemesine araştırmamıştır. Âkif dilin bütün gizli kapaklı köşelerine girip çıkar, bütün yasak bölgelerinde dolaşır. Süleyman Nazif, *Âsım*'ın bir "mu'cize-i şi'r" ve "serapa letafet ve zarafet" olduğunu söyler ki, haklıdır.³ Servet-i Fünun edebiyatının en önemli isimlerinden ve Tevfik Fikret'in hiç şüphesiz çok yakın dostlarından biri olan Cenab Şahabeddin de Âkif hakkında -kendisine bir manzumesinde ağır bir biçimde sataştığı halde- "Hiç kimse o kadar sâf ü şeffaf bir billûr-ı beyan içinde menâzır-ı milliyeti teşhir etmemiştir. Türk ve İslâm ruhu *Safahat*'ın rüşeym-i ilhâmı oldu. Târîh-i edebiyat şimdilik büyük Âkif'den daha büyük bir İslâm ve Türk şairi tanımaz" diye yazmıştı.⁴

Safahat'a nüfuz edebilmek için yazıldığı şartları iyi bilmek, Türkçenin geçmişine vâkıf olmak ve tabii bütün peşin hükümleri bir tarafa bırakmak gerekir. Bu zahmetli bir iş olduğu için kestirme yol tercih ediliyor, yani Akif yok sayılıyor. Hâlbuki *Safahat*, Osmanlı inkırazının romanı, hatta bir çeşit destandır. Edebiyatımızda destansı metinleri, Âkif ve Nâzım gibi, konvansiyonel dili büyük bir ustalıkla kullanan şairler yazabilmişlerdir. Nazım bunun farkında olduğu için,

"onun inandıklarına inanmadığı" halde "büyük şair" diye yazmıştı. Hayatı boyunca Âkif'i küçümseyen Yahya Kemal'in de son yıllarında masasından iki eser eksik olmazdı: *Tarih-i Cevdet* ve *Safahat*...⁵

Safahat'ı imbikten geçirmek mümkün olsa, elde edilecek şiir iksiri, Ahmet Haşim'inkinden bile daha yüksek kalitede çıkacaktır. Esasen, birinci ve yedinci *Safahat*'larda yer alan şiirler, onun yüksek bir şiir kudretine sahip olduğunu gösterir. İç dünyasının kepenklerini kapaması, natüralist olduğundan değil, cemiye-te karşı duyduğu sorumluluğun ağırlığındandır.

Mehmed Âkif'i şair bile saymayan Nurullah Ataç, *Taranta Babu'ya Mektuplar* hakkında yazdığı bir yazıda, Nâzım Hikmet'in dilini ve şiirini övmek ihtiyacını hissedince ister istemez Mehmed Âkif'i ve onun hakkında yazdıklarını hatırlamıştı. Türkçenin en büyük şairinin Âkif değil, Nâzım olduğunu, çünkü Âkif'in "geri", Nâzım'ınsa "ileri" bir kavgayı temsil ettiğini söyleyen Ataç, bu iki şairi niçin karşılaştırdığını de şöyle açıklıyordu:

"*Safahat* sahibini bir zamanlar, sadece estetik düşüncelere göre muhakemeye kalktığım için, hesaba katılmağa değmez bir şair saymağa alışmıştım. Onun da şahsî elem, sevinç hülyalarından bahseden şairciklerden ne kadar üstün olduğunu, Nâzım Hikmet'i okuduktan sonra anladım. Beni, daha birkaç yıl önceye kadar inandığım ölü sanat fikirlerinden kurtaran Nâzım Hikmet oldu."⁶

Ataç bunları yazdığında, Nâzım henüz "Âkif, inanmış adam/büyük şair" mısralarının geçtiği *Kuva-yı Milliye*'yi yazmaya başlamamıştı.⁷ ▼

- 1 *Kurtuluş Savaşı Destanı*, Yön Yayınları, İstanbul 1965, s. 71. Bu destanın söz konusu bölümünün "Onlar" başlığı ve Nureddin Eşfak imzasıyla Ses mecmuasının 6 Kasım 1946 tarihli sayısında yayımlanan versiyonunda "Büyük şair" mısraı iki defa kullanılmıştır. Bkz. Haluk Oral, *Şiir Hikâyeleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 15-31.
- 2 İsmail Habib (Sevük), *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 656.
- 3 Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif. Şairin Zatı ve Âsârı Hakkında Bazı Malumat ve Tedkikat*, İstanbul 1924, s. 90.
- 4 Cenab Şahabeddin, "Millî Şairimiz", *Peyâm-ı Edebî*, sayı 45-2, 21 Ağustos 1335 (1919).
- 5 Cahit Tanyol, *Türk Edebiyatında Yahya Kemal, İnceleme ve Anılar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 94.
- 6 Nurullah Ataç, "İki Şiir Kitabı", *Akşam*, 12 Teşrinievvel 1935. Nurullah Ataç, iki yıl kadar sonra yazdığı bir yazıda eski fikirlerine dönmüş, Âkif'in şairden bile sayılamayacağını yazmıştır. Bkz. "Mehmet Akif", *Akşam*, 30 Kânunusani 1937.
- 7 Nâzım Hikmet, söz konusu eserini 1940 yılında Çankırı Cezaevi'nde yazmaya başlamıştı.

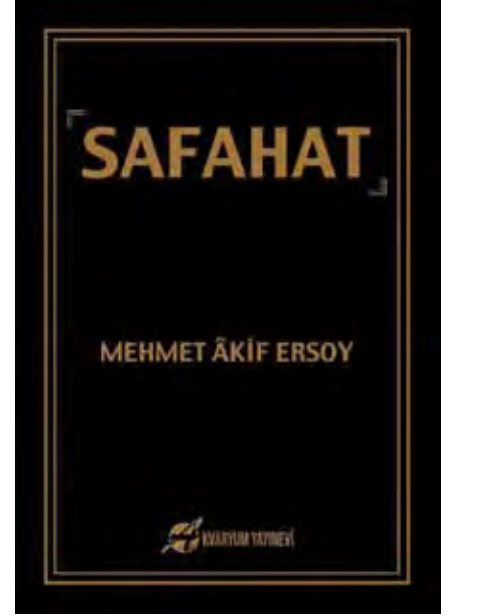
MEHMET ÂKİF'İN BATI KARŞISINDAKİ KIRILGANLIĞI

'Alınız ilmini garbın, alınız sanatını / Veriniz onunla mesainize son süratini' mısraları son derece 'romantik' bir tahayyüldür.

Sefa Kaplan

Karakterinin sağlamlığı konusunda hiç kimsenin kuşku duymadığı Mehmet Âkif, devrinin neredeyse bütün aydınları gibi Batı karşısında hayli kırılkan ve naiftir. Bunun en somut ve çarpıcı örneklerini *Safahat*'taki 'Berlin Hatıraları'nda görmek mümkündür. 'Berlin Hatıraları'nın en önemli tarafı, Mehmet Âkif'in 1921'de yazacağı 'İstiklâl Marşı'nda yer alan 'Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar' mısraında şekillenen Batı algısından bir hayli uzakta durduğunu göstermesidir.

Berlin'de kaldığı otelin 'teknik imkânları'nı anlatırken sergilediği tavra bakılırsa, Batı'yla arasına pek fazla mesafe de koymuyor doğrusu. Hatta, Batı'yla şu veya bu şekilde temas eden hemen herkeste olduğu gibi hiç vakit yitirmeden kıyaslamalara başvuruyor; bu kıyaslamaların bit-pire üzerinden yapılması kimseyi yanıltmasın. Âkif'in temel derdi temizliktir ve Berlin'de kaldığı otelin temizliğiyle birlikte konforu da hayli etkilemiştir şairimizi. Muhtemelen üçüncü sınıf bir oteli, 'saray kadar mamur' diye tasvir etmesinin gerisinde, odaların kaloriferli olması ve çarşafların hergün değiştirilmesi dışında pek bir şey yoktur aslında.

Zaten Âkif, kendisi hakkında yazmış hemen herkesin vurgulamayı sevdiği ifadeyle, 'Batı'nın ilim, teknik ve sanatına değil, kültürüne karşıdır.' Öyle ki, 'Alınız ilmini garbın, alınız sanatını / Veriniz onunla mesainize son süratini' mısraları da bu tespitte delil olarak gösterilir. Bu son derece 'romantik' bir tahayyüldür ve arkasında, İslâm dünyasının Batı karşısında kendini savunma refleksi yatmaktadır. 'Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı' diyen Âkif, bu 'romantik tahayyül'ün bilincindedir aslında.

Âkif ve pozitivizm

'Berlin Hatıraları'nı okuyanlar hatırlayacaktır, Âkif bütün kıyaslamalarını modern hayatın icapları üzerinden yapmaktadır. Şimendifer son derece rahat ve süratli bir ulaşım aracıdır mesela. Üstelik o kadar süratlidir ki, gözün haritanın üzerinde gezinmesini andırır bir hızla şehirleri birbirine bağlar. Ayrıca, şimendifer giderken düdük sesi bile duyulmaz, oysa İstanbul'da, durduğu yerde düdük öttürmek diye (bugün de devam eden) tuhaf bir itiyad vardır. Diğer taraftan, modern hayat, 'yolda lazım olur' diye insanın yanında azık taşımasını da lüzumsuz hale getirmiştir. Karnın acıktığı

zaman girersin lokantaya, yersin yemeğini. Bunun için insanın yabancı dil bilmesine de gerek yoktur, çünkü modern dünyada işaretlerle anlaşmak hiç de zor değildir.

Âkif, 'Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm / Dolaştım mülk-i İslâmı tek mil virâneler gördüm' diyen Ziya Paşa'dan tevarüs ettiği bir ruh hali içindedir. Ne var ki, Ziya Paşa ve neslini sarıp sarmalayan 'pozitivizm' Âkif'te daha belirgindir sanki. Her pozitivist algıda olduğu gibi, burada da hayli 'oryantalist' bir perspektif bulmak mümkündür tabii ki. Kendisinden on yıl sonra doğacak olan Yahya Kemal'in Batı algısının zihninde açtığı gediklerden sıyrılarak 'Mektepten Memleket'e' dönmesi en azında teorik olarak mümkün olduğu halde Âkif sanki bu badirenin içinden çıkamamıştır. (Benzer bir tavrın yıllar sonra neredeyse aynı İslâmî iddialarla 'konuşarn' Necip Fazıl'da da gözlenmesi hayli dramatiktir.)

İletişim Yayınları tarafından yayımlanan *İslâmcılık* cildine kapsamlı bir Âkif portresi yazan Fatma Bostan Ünsal'ın da işaret ettiği gibi, Batıcıları kimi zaman kıyasıya eleştiren Âkif, pek çok konuda onlar gibi düşünmektedir. Berlin'de gördüğü Avrupa, uzun süre Âkif'in düşüncelerine kılavuzluk edecek, 'Dönemin hâkim felsefesi pozitivist felsefenin etkisiyle, çevre şartlarının belirlediği insan anlayışından ziyade, çevresini, şartlarını değiştirmeye kabil, sürekli gelişme meyli olan' insan anlayışına ağırlık verecektir.

İslâmcılar da Batıcı'ydı

Her ne kadar Âkif ile pozitivism kelimeleri yan yana durduğunda alışılmadık bir görüntü teşkil ediyorsa da, XIX. asrın sonu ile XX. yüzyılın başını idrak eden İslâmcıların temel özelliklerinden biri de 'Batıcı' olmalarıdır. Öyle ki, bir süre sonra, Batı'yı Batı yapan değerlerin esasen İslâm'da bulunduğunu, dahası, Avrupa Ortaçağ karanlığı içerisinde boğulurken, İslâm'ın Avrupa'yı 'aydınlattığı'nı savunacaklardır. Bir adım daha öteye gidenler Kur'an ayetlerini modern bilimin ışığında yeniden yorumlamaya tevessül edecek, modern dünyadaki hemen her şeyin Kur'an'da öngörüldüğünü iddia etmekten tuhaf bir zevk alacaktır. Kaldı ki, İbn Sina'nın eserleri, Avrupa'nın muhtelif üniversitelerinde yıllarca ders kitabı olarak okutulmuş, Spinoza ve Leibniz'e İbn Arabî, Descartes'a ise Gazalî önderlik etmiştir. Dolayısıyla, İslâm'ın bilime kapalı olduğuna ilişkin görüşler ya

safsatadan ibarettir ya da önyargının egemen olduğu bir zihnin ürünüdür.

Dikkatli bir göz, bütün bunların savunma temelinde geliştirilen yönlemler olduğunu farketmekte zorlanmayacaktır elbet. Zaten gerek Âkif'in yaşadığı döneme, gerekse daha sonraki devirlere hâkim olan temel refleks savunmadır. Ve bunda şaşırtıcı bir taraf yoktur. Koca imparatorluk dağılmış, imparatorluğun

en azından bir bölümünü bir arada tuttuğuna inanılan İslâm, Batı karşı-sındaki mağlubiyetlerin ana sebebi olarak gösterilmeye başlanmıştır ve münevverler de İslâmcılık'tan Osmanlıcılığa, Osmanlıcılık'tan milliyetçiliğe, milliyetçilikten Türkçülüğe uzanan geniş bir arazide gezinip durmaktadır. Birbirinden farklı gibi duran bütün bu dünya görüşlerini, Batılılaşma parantezi içinde toplamak zor değildir. Batılılaşma ve bir

adım sonrasında da elbette milliyetçilik parantezinde. Netice itibariyle Mehmet Âkif'le Nâzım Hikmet'i, Yahya Kemal'le Abdullah Cevdet'i, Namık Kemal'le Hilmi Ziya Ülken'i dikkatle okuyan bir göz, devirlerinin diğer münevverleri gibi gelip milliyetçilik limanına demirlediklerini görecektir zaten.

İslâm'dan şüphe duymak

Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi adlı eserinde bu ayrılık ve farklılıkları uzun uzun analiz eden İsmail Kara; İletişim'in *İslâmcılık* cildinde Âkif'in 'Ya açar Nazm-ı celilin bakarız yapırağına / Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına / İnmemiştir hele Kur'an bun hakkıyla bilin / Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için' mısralarını aktardıktan sonra şunları söyleyecektir:

"20. asrın büyük mütefekkir ve şairi Âkif'in, 1912 yılında 'Süleymaniye Kürsüsünde,' Abdürreşid İbrahim'in dilinden nazmettiği temsil gücü yüksek bu fikriyatı (belki 'hissiyyatı' demeliydim) nasıl anlamak doğru olur? Buradan kalkarak 'İslâmcı söylem' için bazı tutamak noktaları çıkarabilir miyiz? Mısralara gömülmüş olarak karşımızda duran bu hissiyat ve katı, tartışmaya kapalı kesin hükümler acaba katılık ve kesinlik edası taşıdıkları ölçüde doğru mudur? Doğruysa neye, kime, hangi zamana ve siyasete göre doğru? Doğru değilse eğer, niçin bize (hiç değilse İslâmcılara) o kadar sıcak ve hakikatin ta kendisi gibi geliyor/geldi? Bu hükümlerin doğru olup olmadıklarından önce niçin bu hükümlerin bu şekilde ve bu sertlikte düzenlendiği, inşad edildiği üzerinde mi durmalıydık (...) Çağdaş İslâm mütefekkirlerinin / İslâmcıların kendilerinden, aslında kimsenin dudak büküp geçemeyeceği kadar geniş ve derin ilmî-kültürel miraslarından, tevarüs ettikleri İslâm'dan şu veya bu ölçüde şüpheyi düştükleri açık olsa gerektir."

Halka karşı bir İslâmcı

Aslında sadece Berlin'de değil, içinde bulunduğu her zemin ve iklimde Âkif'in zihnini meşgul eden esas mesele, 'İslâm dünyasının neden geri kaldığı' sorusudur. Ali Bulaç'ın da belirttiği gibi, 'Yakından bakıldığında, İslâmcıların zihnini meşgul eden sorunun Batı tipi modernleşmeden yana olan Batıcıların zihninde de benzer şekilde yattığı tespit edilebilir. Her iki kanatta olanlar da bir konuda hemfikirdi: 'Batı ilerledi, İslâm dünyası geri kaldı.' Yakıcı soru şuydu: 'Peki, İslâm dünyası

Her iki kanatta olanlar da bir konuda hemfikirdi: 'Batı ilerledi, İslâm dünyası geri kaldı.' Yakıcı soru şuydu: 'Peki, İslâm dünyası niçin geri kaldı?' Namık Kemal'den Cemaleddin Efganî'ye, Muhammed Abduh'tan Mehmet Âkif'e kadar herkes bu sorunun cevabını arıyor

niçin geri kaldı?’ Namık Kemal’den Cemaleddin Efganî’ye, Muhammed Abduh’tan Mehmet Âkif’e kadar herkes bu sorunun cevabını arıyor ve neredeyse hepsi şu nokta üzerinde buluşuyordu: İslâm dünyası uzun süreden beri durgunluk dönemine girmiş, tarihsel aktivitesini kaybetmiştir.³

Bütün bunlara rağmen, Âkif’i tipik bir muhafazakâr kabul etmek son derece zordur. Tespitleri ve teklifleri ile Batı medeniyetinin olumlu olarak nitelendirdiği unsurlarına kucak açan Âkif, sanılanın aksine, asıl eleştirilerini İslâm’ı yanlış anlayıp yorumlayanlara yöneltmiştir. Fatma Bostan Ünsal’ın şöyle der:

“Âkif’i muhafazakârlıktan ayıran temel husus, Mithat Cemal’in, ‘Âkif’in dini beşik dini değil, Müslüman doğmakla kalmadı, Müslüman olmaya muvaffak oldu’ sözünde ifade edildiği gibi konformist bir yaklaşımla içine doğduğu dinin tarihsel şartlarını bir veri olarak alma yerine yaygın yanlışları tashih etmeye uğraşmasıdır. Evrenselci İslâmcı anlayış gibi Âkif de halkların İslâm’ı doğru anlayıp yaşamadığını, İslâm yerine hurafelere inanıldığını kabul eder. Mezarlardan şifa veya kısmet bekleme gibi halkta yaygın olan anlayışlara karşı muhafazakâr tutum bunları sahiplenme davranışı gösterirken Âkif bunları şiddetle eleştirir.”⁴

Fatma Bostan Ünsal, Âkif’in ‘klasik muhafazakârlar’dan farklı yönlerine dikkat çekerken, eski edebiyata duyduğu öfkeyi de hatırlatıyor. Âkif’e göre, edebiyatın ahlaktan bağımsız olması düşünülemez zaten ve bu açıdan bakıldığında, edebiyat topluma yaptığı hizmet ölçüsünde bir anlam ifade eder. Öyle ki, ünlü İranlı şair Firdavsî’nin altmış bin beyti değil, Sadi’nin insanlığa hizmet eden sekiz beyti çok daha önemlidir.

Âkif ne kadar sosyalist

İşin ilginç tarafı, Âkif, sosyal muhteva taşıyan manzumelerinden yola çıkan Hilmi Ziya Ülken tarafından ‘müslüman sosyalist’ olarak tanımlanacak ve buna da itiraz eden çıkmayacaktır. Behçet Necatigil tarafından ‘ülkücü’⁵ olarak tanımlanan Âkif, Nurettin Topçu’nun nezdinde ise ‘sosyalist bir ahlâkçı’dır zaten.⁶ Ne var ki, ‘sosyalist ahlâkçı’ olarak nitelendirilen Âkif, bir dönem İttihat ve Terakki içinde de yer almıştır. Gerçi Âkif’in İttihatçılığı kısa sürecek, Tevfik Fikret gibi 95’e Doğru diye bir şiir yazmasa da İttihatçılara muhalefete başlayacaktır, ama İttihat ve Terakki’nin yeraltı örgütü

Mehmed Âkif, oğulları Tahir (solda) ve Emin’le Mısır’da.

niteliğindeki Teşkilât-ı Mahsusa’yla ilişkilerini, kayıtlara geçtiği kadarıyla 1916, hatta 1917 yılına kadar devam ettirecektir. Hatta, ‘Berlin Hatıraları’ şiiri de, kendisine Teşkilât-ı Mahsusa tarafından verilen görev esnasında yazılmıştır. Birbirinden bu kadar farklı, birbiriyle bu kadar çelişen ideolojilerin aynı insanın şahsında nasıl bir araya gelebileceğine dair temel sorunun hizasında ise hiç kuşkusuz ‘milliyetçilik’ duygusu yatmaktadır. ‘Memleketi kurtaralım da nasıl kurtarırsak kurtaralım’ formülünün Âkif’teki tezahürünü Fatma Bostan Ünsal’dan aktarıyoruz:

“Âkif İslâmcılığını, yazı haricinde eylemle de göstermişti. Resmî tarihte bahsedilmese de, hatta bazen kötülense de, tam kuruluş tarihi belli olmayan, ilk kez Balkan Savaşları

neticesinde Edirne gibi şehirlerin işgal edildiği bir dönemde bu şehirlerin kurtuluşu için çalışan, daha sonra Trablusgarp Savaşı’nda etkinliği görülen Teşkilât-ı Mahsusa ile bağlantılı olarak bazı faaliyetlerde bulunmuştur. İngilizler ön saflara çoğunlukla Müslüman sömürge halklarını yerleştirdiği için Almanlar çok sayıda Müslüman esir alıp Almanya’ya getirmişlerdi. Teşkilât-ı Mahsusa’nın tavsiyesiyle bu esirlere, Müslümanlarla, hatta ‘Halifelik’ makamıyla savaştıklarının anlatılması için Vundsdorf Kampı’nda inşa edilen camide vaaz vermek üzere Âkif Almanya’ya gitmişti. Alman gazeteleri, bu konuşmaların Müslüman askerler üzerinde derin etkisinden takdirle bahsetmiş ve Almanca’ya tercüme edip yayımlamıştı.

Yine bu çerçevede Âkif, 1916

başlarında, Teşkilât-ı Mahsusa başkanı Eşref Bey’in, Hicaz Emîri Şerif Hüseyin ile oğullarının isyana hazırlanmışından kuşkulandığından isyanı önlemek için bir delege göndermek istemesi üzerine Necd’e gitmişti.”⁷

Ermeni tehciri ve Âkif

Bir yönüyle ‘sosyalist,’ diğer yönüyle ‘İslamcı,’ her iki yönüyle de romantik bir ‘pozitivist’ olan Âkif’in asıl belirgin hususiyetinin milliyetçilik olduğunu kavramak için Teşkilât-ı Mahsusa’yla ilişkisine yakından bakmak yeterlidir. Bu ilişki, neresinden bakılırsa bakılsın problemli bir ilişkidir. Kuşkusuz Âkif’in, Teşkilât-ı Mahsusa’nın bilhassa Ermeni Tehciri sırasında oynadığı rolü tasvip ettiğini söylemek mümkün değildir. En azından bu konuda elimizde somut bir veri yok. Ama tehcire veya tecir sırasında yaşanan büyük trajediye karşı çıktığını gösteren somut bir veri de yok.

Tehcirin en acılı günlerinde bu örgütün kendisine verdiği görevi herhangi bir itiraza yeltenmeden üstlenmesi, bildiğimiz Âkif portresine çok fazla uygun düşmüyor. Üstelik, tehcirin acılarının bütün canlılığını ve yakıcılığını koruduğu 1916 yılında bütün bir Anadolu coğrafyasını kat ederek Hicaz yollarına düşmüştür Âkif. Bir başka ifadeyle, yerlerinden yurtlarından edilen insanların yaşadığı acıları görmemiş, görmemişse bile duymamış olması düşünülemez herhalde. Şayet Âkif, Teşkilât-ı Mahsusa’nın tehcirde oynadığı rolü bildiği halde böyle bir görevi kabul etmişse, zihnimizdeki Âkif portresini yeniden gözden geçirmenin zamanı gelmiş demektir.

Karakteri ve hassasiyeti muhkem bir insan olan Mehmet Âkif’in koskoca Safahat’ta Anadolu’da yaşanan büyük katliamdan bir kelime ile olsun söz etmemesi nasıl açıklanabilir acaba? ▼

1 Fatma Bostan Ünsal, “Mehmet Âkif Ersoy”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 76-77.

2 İsmail Kara, “İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 34-42.

3 Ali Bulaç, “İslam’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 53.

4 Fatma Bostan Ünsal, a.g.e., s. 80.

5 Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1975 (sekizinci baskı), s. 110.

6 Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s. 62.

7 Fatma Bostan Ünsal, a.g.e., s. 84.

HAREM VE TOPLUMSAL CİNSİYET

“Harem”in türetildiği Arapça *ha-ra-mim* kökü, tabu mefhumunu beraberinde getirir, genellikle yasaklık, gayrı meşruluk, saygı, kudsiyet, dokunulmazlık gibi kavramlara işaret eder.

İrvin Cemil Schick

Batı'nın Doğu algısının en merkezî, en vazgeçilmez unsurlarından biri harem imgesidir. Çünkü örneğin kösnüllük ve zorbalık gibi bu algının birçok önemli ögesini şahsında toplar. Cumhuriyet Türkiye'sinde Osmanlı geçmişi Batı'nın gözlüğüyle bakmak âdet olduğundan, günümüzde de bu algı hakim konumdadır. Buna karşı çıkan bazı muhafazakâr yazarlar ise harem her şeyden önce bir mektep olduğu gibi eşit derecede isabetsiz görüşler öne sürüyor. Oysa harem hem bunların hepsiydi, hem de hiçbirini. Haremde eğitim de vardı, kösnüllük de. Çünkü harem gerçeği, popüler kültüre yansiyandan çok daha karmaşıktı.

Harem nedir?

“Harem” sözcüğü hem hane halkının kadın üyelerini, hem de hanenin onlara tahsis edilmiş olan bölümünü ifade eder.

“Harem”in türetildiği Arapça *ha-ra-mim* kökü, tabu mefhumunu beraberinde getirir, genellikle yasaklık, gayrı meşruluk, saygı, kudsiyet,

dokunulmazlık gibi kavramlara işaret eder. Bu kökten türetilmiş bir sözcük *hurma* (yani Türkçe ‘hürmet’) olup, mübarek addedilip takdis edilen, kişinin şerefleştirmeyi ve korumayı görev bildiği bir şey ve bu arada bir erkeğin zevceleri ve ailesi anlamına gelir. Aynı kökten türetilmiş bir başka sözcük *harîm*'dir ve bununla bir evin veya mülkün, meşru sahibi dışındakilerin kullanması yasak olan kısımları kastedilir, mesela bir kuyu gibi. Bazı Arapça sözlükler bu kelimeyi özgül olarak “evin, kişinin içine girdiği ve ardından kapıyı kapattığı bölümü” olarak tanımlar. İşte, kadınların yaşadıkları dairelerin harem olarak bilinegelmesi, evin özel bölümlerinin bu şekilde tarif edilmesine dayanmaktadır.

Bu kök, Arapça konuşanlara, şu veya bu şekilde her toplumda var olan iç-dış ikiliğini tanımlamaya yarayacak bir eksen sağlar. Mimarîde harem, yakın ailenin dışında kalan misafirlerin katıldığı toplumsal faaliyetlerin cereyan ettiği avlu yahut iç bahçenin karşılığı addedilmiştir. Bu karşılık Türkçe’de “harem” ve “selâmlık” diye adlandırılmıştır.

Öte yandan, bir iç-dış ikiliğinin var olmasıyla, bu ikiliğin üzerine bir toplumsal cinsiyet farklılığının bindirilmesi ayrı şeylerdir. Sorgulanmadan kabul gören yaygın bir savın aksine, Müslüman kadınların, ikiye bölünmüş olan uzamın iç yarısına havale edilmesi Kur'an buyruğu değildir. Cinsiyetlendirilmiş mekân ilkesi, Kur'an'daki özgül bir âyetin özgül bir yorumuna dayanır. *Azâb* sûresinin

Avrasya ve Kuzey Afrika'da bireysel toprak mülkiyeti ile erkek-egemen tarla sürme faaliyetinin hâkimiyeti, kadınların eve kapatılmasını mümkün kılarken, aynı zamanda çokeşliliği cazip olmaktan çıkartmaktadır.

53. âyetinde şöyle denmektedir: “Onlardan bir şey isteyeceğiniz zaman, perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalpleriniz için de, onların kalpleri için de daha temizdir.” Burada karşılığını “perde” olarak verdiğim kelimenin Arapça aslı *hicâb*’dır ve ‘örtü’ olarak da çevrilebilir. “Onlar” zamiri ise genellikle Peygamber’in eşleri olarak yorumlanmış ve bu âyetin bütün Müslümanları kapsadığı varsayılmış, bu şekilde de namahrem Müslüman kadın ve erkeklerin ayrı mekânlara tahsis edilmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır.

Dört bin carie

Kaç-göç’ün ne dereceye kadar İslâm’ın temel bir şartı olduğu konusu tartışmaya açıktır. Mekânın cinsiyetlendirilmesine dayanan kaç-göç kurumunun, Peygamber’in vefatından sonra pekiştiği bilinmektedir; bunda ise gerek kadın konusundaki katı tutumuyla tanınan Hz. Ömer’in halifeliliğinin, gerekse fetih yoluyla Arapların ilişkiye girdiği bazı başka halkların etkisi olmuştur.

‘Mekânın cinsiyetlendirilmesi’ dedim; aslında bu terim tam doğru değildir, zira söz konusu ayırım

sadece cinsiyete dayanmamaktadır. Kur’an’da belirtildiği üzere, akrabalık nedeniyle birbirleriyle evlenmekten men edilmiş, yani *mahrem* olan yetişkin erkek ve kadınların aynı mekânı paylaşmasına herhangi bir engel yoktur. Akrabalıkları olmayan yetişkin erkek ve kadınların birlikte olması ise yasak, yani *haram*’dır. Kısacası evlenmeleri yasak olanlar aynı mekânı paylaşmakta serbesttir, evlenmekte serbest olanların ise aynı mekânı paylaşması yasaktır.

“Kadın ve erkek sakinlere has, sınırları katı bir şekilde çizilmiş ve birinden diğerine geçilmesi mümkün olmayan bölgeler” varsayan evrenselleyici paradigma son yıllarda ikna edici bir biçimde sorgulanmışsa da, şu kadar da inkâr edilemez: Çoğu kadın ve erkek birbirinin yakın akrabası, yani mahremi olmadığına göre, sözü geçen âyetin tefsiri, birbirine tamamen kapalı olmasa da görece olarak birbirinden ayrı iki alt mekânın yaratılması sonucunu getirmiştir. Bunlardan birinde daha ziyade erkekler, diğerinde daha ziyade kadınlar yer almıştır.

“Harem” kelimesi, özellikle Batı zihniyetinde, genellikle çokeşlilikle ilişkilendirilmiştir. Bunun anlaşılır

sebepleri vardır. Kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı mekânların bulunduğu evler tarih boyunca ancak en varlıklı zümrelere, özellikle de hükümdarlara ait olmuştur. Bu nedenle de harem denildiğinde akla gelen imgeleri hep hükümdarların sarayları belirlemiştir. Bilindiği kadarıyla ilk hükümdar haremeleri Emevî döneminde ortaya çıkmıştır. Abbâsî dönemine gelindiğinde bu kurum artık yerleşmiş, hattâ efsaneleşmişti. Abbâsî halifesi el-Mütevekkil’in haremünde 4.000 carie olduğunu ve halifenin yatağını bunların her biriyle paylaştığını ölümden yüz yıl kadar sonra tarihçi el-Mes’ûdî kaydetmiştir. Ondan az sonra yaşamış olan el-Hârezmî ise bu sayıyı 10.000’e yükseltivermiştir. *Bin Bir Gece Masalları* sayesinde Batı’da adı harem hikâyeleriyle eşanlamlı hale gelmiş olan Abbâsî halifesi Hârûn Reşid’in de haremünde çok carie olduğu anlatılır.

Kadını eve kapatma

Öte yandan, sıradan halka ait eldeki veriler bu görüşü desteklememektedir. Alan Duben ile Cem Behar’ın bir demografik araştırması, son dönem Osmanlı İstanbul’unda tüm evli Müslüman erkeklerin sadece %2,29’unun

çokeşli olduğunu; dahası, bunların arasında ortalama zevce sayısının yalnızca 2,08 olduğunu ortaya koymuştur. Benzer araştırmalar da Kuzey Afrika ve Güney Asya’da çokeşli hane oranının %5’i aşmadığını gösterir. Dolayısıyla herhangi bir harem, sayısız kadını barındırmaya tahsis edilmiş bir mekândan ziyade, tekeşli, ama yine de kalabalık bir ailenin yaşadığı bir evin özel kısmı olması çok daha muhtemeldi.

Diğer yandan, Afrika’nın Sahra Çölü’nün hemen güneyinde kalan yörelerinde çokeşli hane oranı çok daha yüksek olmasına, bazen %40’ı geçmesine rağmen, o bölgelerde haremeler pek rastlanmaz. Durumun toplumsal ve iktisadî belirleyenlerine bakarsak, müşterek toprak mülkiyeti ile kadınların tarımsal uğraşlar üzerindeki hâkimiyeti, çokeşliliği orada yaygın kılmaktadır, ancak bu düzen kadınların eve kapatılmasına elverişsizdir; buna karşın, Avrasya ve Kuzey Afrika’da bireysel toprak mülkiyeti ile erkek-egemen tarla sürme faaliyetinin hâkimiyeti, kadınların eve kapatılmasını mümkün kılarken, aynı zamanda çokeşliliği cazip olmaktan çıkartmaktadır. Bu da, “harem” teriminin çokeşliliğin bir başka şekilde ifade edilmesinden ibaret olmadığı, her şeyden önce bir *mekânsal örgütlenme ilkesi* ve *kadını eve kapatma sistemi* olduğu gerçeğinin altını çizmektedir.

Erkeklerin dolaşımda bulunduğu mekânlar ev, cami, tekke, dükkân, pazar, hamam ve benzeri

yerlerle belirlenmiş olmakla birlikte, mekânsal dinamikler açısından kadınlara kıyasla çok daha az kısıtlanmış oldukları açıktır. Ve tabii, erkekler ne gözetim altında tutulur, ne de bir yerden başka bir yere giderken örtünmeleri gerekir. Kısacası, kadınlara ve erkeklere ait alt mekânlar sadece birbirinden ayrı değil, aynı zamanda eşitsizdir de.

Bununla birlikte, Osmanlı toplumunda kadınların kamusal hayatın tümüyle dışında kaldığını, hareme kapatılıp hayatlarını yan gelip yatmakla geçirdiklerini sanmak çok hatalı olur. Aksine, Osmanlı kadınları arasında siyasî, iktisadî, toplumsal, kültürel her türlü meşgalesi olanlar vardı.

Örneğin dış ticaret konusunu ele alalım: Kadınlar üretici, sermayedar, mülk sahibi yahut tüccar olarak bu ticaretin içinde genişçe yer almışlardır. Mesela 14. yüzyıldan itibaren Osmanlıların ihraç ettiği ipeklilerin üretiminde kadınlar çok önemli rol oynamıştır. İpek çoğunlukla evlerde üretiliyordu. 1678 yılında gerçekleştirilen bir sayım, Bursa'daki 299 çıkrıktan 150'sinin kadınların mülkiyetinde olduğunu yahut kadınlar tarafından işletildiğini göstermektedir.

Biraz da ticaretin kendisinden bahsedeyim. Hiç olmazsa şehirlerde geçerli olan kaç-göç sistemi, kadınların doğrudan ticarete atılmasını bir dereceye kadar önlüyordu. Gerçi bazı kadınlar, ve özellikle gayri Müslim kadınlar, haremle mal taşıyarak bu sistemi kendi lehlerine çevirmeyi bilmiştir ama iş bununla da kalmamıştır. İslâm ülkelerinde sık görülen ve adına *mudârebe* denilen ortaklık biçiminde sermayeyi kadınlar tedarik ediyor, emeği ise erkekler üstleniyordu. Örneğin bir İran ipeklisi tüccarı 1636'da Bursa'da ölünce, kendisinden alacaklı oldukları için mahkemeye baş vuran sekiz kişiden beşi kadındı.

Osmanlı kadınlarının dış ticarete katkısı üretimle, sermaye sağlamakla da kalmamıştır. Üretim araçlarının ve mekânlarının da sahibi olmuştur kadınlar. Osmanlı toplumunda belirli sektörlerdeki zanaatkarların sayısı *gedik* dediğimiz ruhsatlarla sınırlanıyordu. On sekizinci yüzyılda artık özel mülkiyete dönüşmüş olan ve mirasla nesilden nesile aktarılabilen gediklerin kimisi kadınların elindeydi. Bazı loncalar kadınlara kapalı olmakla birlikte, kadınlar, bu gedikleri erkeklere kiralarak gelir elde ediyordu. Ayrıca üretim araçları da bazen kadınlara ait olabiliyordu.

Kadınların tâcir olarak çok faal olduğu bir alan, köle ticaretiydi: 1641

yılında İstanbul'daki esirciler loncasının 41 üyesinin 8'i kadındı. 1847'de köle ticareti resmen sona erdikten sonra, el altından yapılan köle ticaretinde kadınlar daha da faal olmuştur. İngiliz belgelerine göre 1881-84 yıllarında İstanbul'daki 42 köle tacirinin 14'ü kadındı. Çırağan Sarayı'nda yetişmiş olan şair ve besteci Leylâ Saz'ın anılarından, üst sınıf kadınlarının genç Çerkes kızlarını eve alarak yetiştirdiğini, onları eğittikten sonra başka üst sınıf evlerine yüksek fiyatla

uzamda kadınlarla erkeklerin asla eşit olmadığı doğru olmakla birlikte, haremle kadınların kamusal hayatın dışında kalmağa mahkûm ettiği görüşünün tarihî gerçeklerle örtüşmediğidir.

Toplumsal cinsiyetin inşası

Peki, o zaman harem ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye dair ne söyleyebiliriz? Uzamın farklılaşmış olması ne ifade eder? Bu ikiye bölünmüş ve özünde asimetrik olan mekân

raks öğrendiği bir mektep değil, cinsiyetlerin toplumsal rollerini öğrendikleri bir mektep.

Bu da haremle Osmanlı toplumundaki asıl yerinin ne olduğunu gösteriyor bize. Nasıl toplum homojen değilse, nasıl toplumsal olan, sınıf, cinsiyet, ırk, cinsellik, nesil, etnisite, din ve daha pek çok etmen ekseninde bölümlere ayrılıp tabakalaşmışsa, mekân için de aynı durum söz konusudur.

sattığını, bunun gayet olağan adedildiğini öğreniyoruz.

Kadınlar harem duvarlarının ardından yalnız iktisadî hayata katılmıyordu. Siyasî açıdan da önemli faaliyetleri vardı. Tarihçi Leslie Peirce, 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı saray kadınlarının siyasete katılmasını eleştiren, "kadınlar saltanatı" diye nitelendirerek bunu iktidarı gasp etmekten ibaret olarak yorumlayan alışılmış görüşe karşı çıkmış, bu yaptıklarının aslında harem-i hümayun'un kabul edilmiş birtakım siyasî işlevleri olduğunu göstermiştir. Tülay Artan ise 18. yüzyılda tarihî yarımada'dan çıkarak Boğaz kıyılarında köşkler inşa ettiren ve orada gösterişçi tüketimde bulunan saray kadınlarının da, padişahların yeni fetihler peşinde savaş meydanlarında at koşturmayı artık bırakmış oldukları bir dönemde harenin meşruiyetini desteklemek işlevini gördüğünü belirtmiştir.

Söylemek istediğim, harem sisteminin uzamı kadınlar ve erkekler olmak üzere ikiye ayırdığı ve bu farklılaşmış

Haremi bir şehvet odağı yahut bir mektep olarak tasavvur etmektense, her şeyden önce bir toplumsal cinsiyet inşa mahalli olarak görmek yerindedir.

düzenlemesi, içinde yaşayan kadın ve erkeklerin yaşamlarını nasıl etkilemiştir? Daha özgül olarak, kadın ve erkeklerin alt mekânlarının benzeşmezliği, *aralarındaki* ilişkiye nasıl tesir etmiştir? Toplumsal farklılaşmalarında, yani toplumsal cinsiyetin inşası ve yeniden üretilmesinde nasıl bir rol oynamıştır?

Haremi bir şehvet odağı yahut bir mektep olarak tasavvur etmektense, her şeyden önce bir *toplumsal cinsiyet inşa mahalli* olarak görmek yerindedir. "Harem" adı verilen mekânsal düzen, kız çocuklarına nasıl Müslüman kadın, erkek çocuklarına da nasıl Müslüman erkek olunacağını öğretir. Bu anlamda bir mekteptir gerçekten de. Ama cariyelerin müzik, edebiyat,

Osmanlı haremi, cariyelerin havuz kenarlarında yastıklar üstünde çıplak uzandığı, paşaların yahut padişahların biteviye âlem yaptığı bir fuhuş yuvasından ibaret değildi. Haremi, cariyelerin yahut aile efradının sabahdan akşama kadar eğitim gördüğü bir akademik kurumdan da ibaret eğildi. Asıl harem, Osmanlı toplumunda toplumsal cinsiyetin üretildiği ve yeniden üretildiği bir mekândı. Televizyon dizilerinde, romanlarda haremle bu vechesinin işlenmesini beklemek elbette gerçekçi değildir. Ama Kanunî'nin, Hürrem'in cinsel hayatı hakkında abesle iştigal edeceğimize, yüzyıllar boyunca Osmanlı toplumunda derin izler bırakmış olan harem kurumunun gerçekliğine yoğunlaşmamız daha hayırlı olacaktır. ▼

PERSEPOLİS

BEYAZ ERKEKLER TARAFINDAN KURTARILMAYI BEKLEMİYEN KAHVERENGİ KADINLAR*

Satrapi'nin çizgi romanı 'Müslüman kadının özgürleşmesi hikâyesi' türünün örneği olarak göze çarpsa da, anlatılanlar da, kitabın formatı da bu türün kurallarına uymuyor.

Nagihan Haliloğlu

Geçtiğimiz yazın en ilginç politik haberlerinden birisi Uluslararası Para Fonu başkanı Dominique Strauss Kahn'ın New York'ta bir otel çalışanı tarafından tacizle suçlanması oldu. DSK'nın hem finansal hem de politik gücü elinde bulunduran beyaz bir 'saygıdeğer adam' olarak Afrikalı bir 'işçi'yle olan bu talihsiz karşılaşması birkaç hafta gazete köşelerinde analiz edildi.

Fransız medyası da meseleyle Fransa'da üst düzey yöneticilerde neredeyse bir salgına dönüşmüş olan 'kadın düşmanlığı' ve 'maçoluk' açısından ilgilendi. Dünyanın şanssız üçte birinde tam da bu adamlar tarafından kurtarılmayı bekleyen yahut Avrupa ve Amerika metropollerinde kimsenin yapmak istemediği işleri yapan, çoktan 'kurtulmuş' diaspora-daki kahverengi derili kadınlar için ne büyük şanssızlık!

Kahverengi derili kadınların paralı Avrupalı erkekler tarafından devlet politikaları, yardım kuruluşları, köşe yazıları eliyle kurtarılacağını zaten hepimiz biliyoruz; bu 'kurtarma' operasyonunun önemli bir ayağı ise babaları, ağabeyleri ve kocaları tarafından ezilmiş 'doğulu' kadınların bu çilelerini dillendirdikleri 'Suçluyorum!' başlığı altında toplanabilecek otobiyografik anlatılar.

"Müslüman kadının özgürleşmesi"

Örnekleri özellikle Avrupa ve Amerika'daki kitapçı raflarını süsleyen bu yazın çeşidi tamamen bir endüstriye

dönüşmüş durumda. Bu anlatıların hikâyenin tamamını yansıtmadığını, hatta aslında 'başkalarının' yazdığı bir hikâyenin parçası olduğunu düşünen ve bu hikâyelere eleştirel yaklaşan 'doğulu' kadınlar da var. Bu eleştiriyi bir manifesto şeklinde, özellikle kendi ülkeleri İran bağlamında değerlendiren Akhavan, Bashi, Kia and Shakhshari, bu yazın türüne şöyle dikkat çekiyor:

"Bizim teşhisimiz, bu 'anı' türünün, küresel kapitalist ilişkilerin cinsiyet ve ırk üzerinden tanımlanmasını destekleyen ve körükleyen bilgi-üretimi endüstrilerinin bir parçası olduğu. Bu ilişkiler bir tarafta 'Batı'daki özgürlük' ve 'ilerleme' tahayyülleri, diğer tarafta ise İran'da ve Müslüman dünyanın diğer yerlerindeki 'geri kalmışlık' ve 'barbarlık' şeklinde kurgulanan, çiftli bir sistemde ele alınıyor. 'Susturulmuş' İranlı kadının sonunda sesini bulduğu, hakiki ve meşru bir ortam olarak görülen bu 'anı' kitapları, 'üçüncü dünya kadını'nın aynı toprakların erkeklerine karşı konuşlandırıldığı, ve böylelikle kadının kurtuluşu olarak kurgulanan şeye zemin hazırlayan, indirgemeci ama bilindik bu hikâyeleri tekrar tekrar üretip önümüze sürmekte."

Marjane Satrapi'nin çizgi romanı ilk bakışta 'Müslüman kadının özgürleşmesi hikâyesi' türünün bir örneği olarak göze çarpsa da, kitapta anlatılanlar da, kitabın formatı da bu türün kurallarına tam olarak uymuyor.

Kitap Avrupa ve Amerika halklarının -devletlerin güttükleri politikalar sonucu- çok yakından bilmediği bir kültürü tanıtıyor olması açısından

*"Can the Subaltern Speak?" (Madun Konuşabilir mi?) adlı 1988 tarihli ünlü makalesinde Hintli eleştirmen Gayatri Chakravorty Spivak, özellikle sömürge döneminde beyaz erkeklerin kahverengi kadınları kahverengi erkeklerden kurtarmaya soyunduklarından söz eder. Bu 'kurtarma' iştahı, pek çok teorisyenin de işaret ettiği gibi, günümüzde de devam etmektedir.

elbette yukarıda dikkat çekilen 'bilgi-üretim endüstrisi'nin ürünü, ama hem içerik hem de şekil olarak raflarda çok rastgelmediğimiz türden.

Satrapi 'diaspora'da -belki Manhattan'daki temizlik işçilerinden biraz daha rahat şartlarda- yaşayan İranlı bir kadın. Ve durduğu yerin çok iyi farkında. Bu farkındalığın sonucu olarak da kendi gerçekliğini yukarıda bahsedilen 'Suçluyorum!' türünde bir kitap yazarak değil, çocukluğunun İran'ını siyah beyaz karelerle resmederek yansıtmayı tercih etmiş. Kullandığı çocuk bakış açısı ve diğer karakterlere verdiği özenle hikâyenin kişiselliğini artırarak anlattığı hikâyenin 'İranlı kadın' kategorisinin genel hikâyesinden kendisi özel hikâyesi olduğunun altını çiziyor. Ve bunu yaparken alışkın olduğumuzdan farklı bir İran resmi çiziyor bize: Sınıf ayrımının çok ciddi bir şekilde yaşandığı, fakat kadın ve erkeklerin beraber baskıcı rejimlere -ister Şah despotizmi, ister devrimi çalan mollaların tedhiş yöntemleri olsun- karşı çıktığı bir İran.

Hem kadın hem erkek şikâyetçi

Kitabı açtığımızda ilk karşılaştığımız kareler okulda başörtü takma zorunluluğunun başladığı günleri dehşetle ziyade absürlük çerçevesinden anlatıyor. Bundan hemen sonra okuyucuya devrime giden yolu anlatan bir İran tarihi dersi veriliyor.

Satrapi çizgi romanlara olan ilgisini, daha çocukken Marksizmi nasıl resimli bir bröşürden öğrendiğini resmederek anlatıyor okurlara. Yazar bu tür kitapların el altında olduğu, liberal, mutlu ve sevgi dolu üst sınıf bir aile ortamında büyümüştür. Şah'ın baskılarından ailenin hem kadın hem erkek bireyleri şikâyetçidir. Bu, İran'dan duymaya alıştığımız hikâyelere pek benzemiyor. Ve yazar hikâyenin hiçbir yerinde İranlı 'kadın'ı, İranlı 'erkek'in karşısına yerleştirmiyor. Kitaptaki en önemli hikâyelerden biri Satrapi'nin hapisteki amcasıyla olan ilişkisi.

Okuyucuya sunulan kesitler siyasî bir ders verme amacıyla değil, yazarı kişisel olarak en fazla etkileyen olaylardan seçilmiş: Anne babasının Şah ya da mollalar yönetimi hakkındaki tartışmaları, tutuklanmalar, içki yasağı, İran-Irak savaşı ve Avusturya'da yaşadığı yabancılaşma süreci.

Kitabı yazmaya nasıl karar verdiği sorulunca Satrapi şöyle diyor:

"1994'te Fransa'ya geldiğimden beri hep arkadaşlarıma İran'daki hayatı anlatmaya çalıştım. Televizyonda İran'daki hayattan parçalar görüyorduk, ama

Satrapi samimi bir şekilde televizyonlarda gösterilenin kendi yaşadıklarıyla uyuşmadığını söyleyerek, genel bir 'İranlı kadın' tanımından kaçınıyor.

bunlar benim İran'daki hayatımla örtüşmüyordu. Onlara sürekli 'İran'da hayat böyle değil' demek zorunda kalıyordum. Tam yirmi senedir İranlı olmanın neden kötü bir şey olmadığını anlatmaya çalışıyorum. Özellikle bunun benim seçimim olan bir şey olmadığını düşünürsek durum gerçekten çok komik.”²

Kurtulmayı bekleyen insanlar

Satrapi samimi bir şekilde televizyonlarda gösterilenin kendi

yaşadıklarıyla uyuşmadığını söyleyerek, genel bir 'İranlı kadın' tanımından kaçınıyor. Hikâyelerin nasıl bağlamlarından çıkartılıp kullanılabileceğini çok iyi bilen yazar, aynı söyleşide çizgi romanın diğer formlara göre avantajlarından bahsediyor: “Çizgi romanda tek ihtiyacınız olan kendiniz ve editörünüz.” Böylelikle başkaları karışmadan, bir aracı olmadan paylaşabiliyor anılarını bizimle Satrapi. Ancak hikâyesinin tamamını kendi sözleri ve gözlemleriyle

anlatabilirse hikâyesini gerçek manada anlatabilmiş olacağını söylüyor bir başka deyişle.

Haberlerde görmeye alıştığımız kızgın ve mutsuz, kurtulmayı bekleyen insanlardan ziyade yemek ve içmekten hoşlanan, aşık olup sanat yapan insanların hayatlarından sahneler sunuyor okuyucuya. Bu sahneler belli ki sürekli gördüğü olumsuz resimler sonucu Satrapi için daha da kutsal bir mana kazanmış. Öyle ki, beyaz ekrana aktarılan ikinci kitabı *Erikli Piliç* tamamen bu atmosferi yansıtmaya ihtiyacıyla başka bir amcasının -hesapta kahverengi kadınları ezmekle meşgul olması gereken kahverengi bir erkeğin- kırılan tarının sesini başka müzik aletlerinde arama hikâyesini anlatıyor. Yazar bir bakıma bu hikâyeleri 'kurtararak' çocukluğunun İran'ının resmini çiziyor.

'Kapalı kutu' ülke

Satrapi'yi en rahatsız eden boşluk da Avrupa ve Amerika'da rağbet gören *Kızım Olmadan Asla* ve *Tahran'da Lolita Okumak* gibi 'kurtuluş' metinlerinde İran'daki erkek ve kadınların özgürlük mücadelelerine, baş kahramanı daha yalnız, daha 'kahramanca' gösterme adına pek yer verilmemesi. Satrapi'nin çizimleri ve kendisi de dahil karakterleri ele alış tarzı zaten böyle bir 'kahramanlık' hikâyesine izin vermiyor.

Ailesini çok sevdiği aşikâr olan Satrapi, onlara da üst sınıf kendini beğenmişliklerinden dolayı eleştiriler getiriyor. Kitap 'İranlı kadının kurtuluşuna zemin hazırlamak'tan çok, İranlıların kendi içlerinde yaşadıkları tezatları ve birliktelikleri öne çıkarıyor. Böylelikle, Avrupa ve Amerika orduları tarafından henüz 'açılamamış' olmasından dolayı, çok hareketli bir sanat dünyasına sahip olmasına rağmen 'kapalı kutu' ülke olarak pazarlanan İran'dan gelen bu otobiyografi bir Avrupa dilinde yazılmış olmasının getirdiği aşinalığı, içinden beyaz erkekler tarafından kurtulmayı bekleyen kadınlar çıkmamasıyla altüst ediyor. İran'dan ve diğer Müslüman ülkelerden, bu ülkelerin sosyal yapısına dikkat çekerken dışarıdan yardım talep etmeyen hikâyeler de çıkabileceğini gösterip yeni bir yol çiziyor. ▼

1 Manifestonun tam metni için: <http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?itemid=12010>

2 Yayıncısının internet sitesinde bulunan bir röportajdan alıntılanmıştır: <http://www.randomhouse.com/pantheon/graphicnovels/satrapi2.html>

Bir “çağdaşlaştırma” misyonu: RESSAMLARIN YURT GEZİLERİ, 1938-1943

Geziler için sanatçılara konan şartlar arasında “çalıştığı muhitin Türk camiasının hususiyetlerinden birini ifade eden motiflerini canlandırabilmesi” vardı, bu işi “millî bir vazife” olarak görmeleri istenmekteydi.

Elçin Poyraz

Cumhuriyet Halk Partisi, 1938 yılında ressamların Anadolu’nun çeşitli illerinde görevlendirilmelerine dair bir karar yayınladı. Bu karara göre seçilen sanatçılar, her yıl bir süreliğine (1,5 ile 3 ay) partice belirlenmiş çeşitli Anadolu şehirlerinde bulunacak, eskizler yapacak ve daha sonra bu çalışmalarından resim üretecekti. Bu etkinlik kapsamında 1938-1943 yılları arasında toplamda 48 sanatçı, Anadolu’nun 63 şehrine gönderilmiş, 675 resim üretmiştir.

Kendilerinden Anadolu panoraması, Türk köylüsü ve yerel motifler üretmesi beklenen ressamlar, dönüşlerinde resimlerini politikacılar ve sanat eleştirmenlerinden oluşan bir jüriye çıkartıyor, seçilen resimler “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Prisi (Prix)” ile ödüllendiriliyordu.¹ Ödüllerin yanı sıra her yıl Ankara, İstanbul ve Konya devlet sergi evlerinde seçilen resimlerden sergiler düzenleniyordu. Bu gezilerde üretilen 675 resmin büyük çoğunluğu bugün kayıptır.

Düzenlenen bu süreli etkinlik, o zamana kadar genelde kendilerini İstanbul-Ankara çevresiyle sınırlandırmış olan sanatçıların yeni yerlerde bulunmasına olanak sağladığı gibi, aynı zamanda resimlerin devlet ve parti görevlileri tarafından belirli bir ücret karşılığında satın alınmasıyla sanatçılara destek sağlıyordu. O dönemde çoğu devlet memuru olan sanatçılar için bu, kısa süre de olsa, sadece resim yapabilecekleri bir dönem demekti. Örneğin Eşref Üren, Yurt Gezileri etkinliği için “Bizi Fransızların ‘Le peinture du dimanche’ dedikleri Pazar günü ressamlığından kurtarmıştır” diyerek memnuniyetini dile getirecekti.²

Bütün millet Halk Partisi

İlk bakışta “Büyük Buhran” ekonomik kriziyle çalkalanan dünyada, ABD, Fransa gibi ülkelerde uygulanan sanatın devlet himayeciliği ile desteklenmesi gibi görünen bu etkinliğin, Türkiye bağlamında farklı boyutlara da sahip olabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Yurt Gezilerinin düzenlendiği yıllar, devlet ile partinin bütünleştiği tek parti

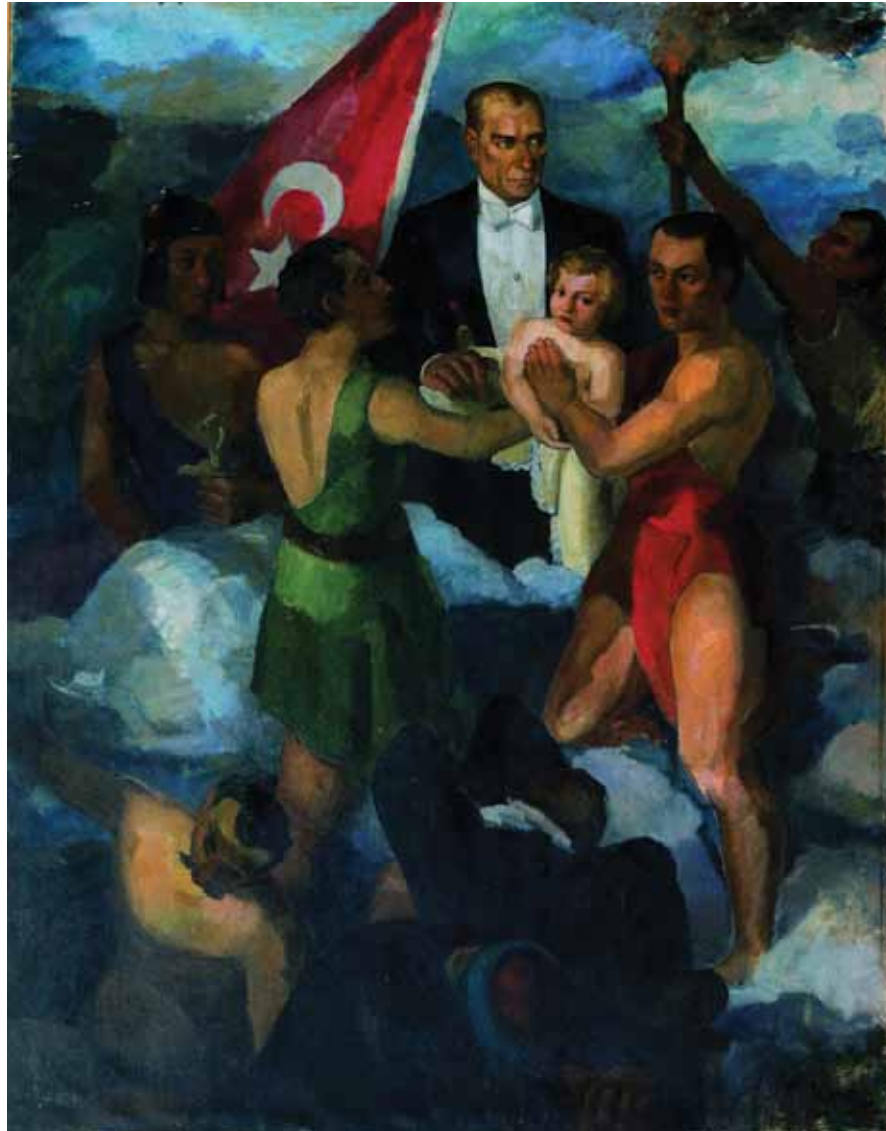
dönemiydi. 1935 yılındaki CHP kurtuluşunda parti genel sekreterinin aynı zamanda İçişleri Bakanı olmasının kararlaştırılmasıyla başlayan süreç, tepeden aşağıya doğru tüm katmanların giderek partileşmesi ve en sonunda “bütün milletin Halk Partisi üyesi” sayılmasına kadar varacaktı.³ Öte yandan, CHP’nin 1931’de kabul edilen parti programıyla birlikte, Halkçılık ilkesi de

yeni bir yorum kazanıyor, dünya koşullarından haberdar olan “seçkinlerin”, toplumu gerekirse zorla çağdaşlık düzeyine ulaştırmak için öncü olmaları anlayışı hâkim oluyordu.⁴ Yurt Gezileri programını da, bu “parti-devlet-ulus bütünleşmesinin” sonucunda CHP’nin sanat alanındaki varlığını pekiştirmesi olarak okumak gerekir.

Bu geziler için sanatçılara konan şartlar arasında “çalıştığı muhitin Türk camiasının hususiyetlerinden birini ifade eden motiflerini canlandırabilmesi” yer almakta, sanatçılardan bu işi “millî bir vazife” olarak görmeleri istenmekteydi.⁵ İlk gezi sergisinden sonra Behçet Kemal Çağlar, “Biz Anadolu’ya yayılan resamlardan yalnız manzara, yalnız desen, yalnız kostüm değil; artık insan ve ruh istiyoruz. Tablolarında bize Türk denen insanı ve Türkiye denince yurdun bütün hususiyetle kokusunu ve havasını getirsinler” der.⁶ Bu noktada, bahsi geçen yıllarda yurtdışına (Avrupa’ya) sanatçı gönderilmesine ara verildiğini, onun yerine “millî değerleri” bulmaya yönelik bu Yurt Gezilerinin organize edildiğini not etmek gerek.⁷ İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte giderek içine kapanan Türkiye’de devlet himayesi altındaki kültür çevresi, artık “mektepten memlekete dönmekte”; sanatçıları ve aydınları “halkın değerlerini” bilmeye teşvik etmekte ve bir “millî öz” aramaktadır.

“Çağdaşlaştırma” misyonu

Bu dönemde bir yandan toplumu “muasır medeniyetler seviyesine” çıkarma çabaları devlet-parti bütünleşmesiyle giderek hız kazanırken, aynı zamanda sanatçının (ve sanatın) halka doğru giderek, halk

Cumhuriyet’in Geçliğe Tevdii / Arif Bedii Kaptan

kültüründen “nasiplenmesi” he-deflenmiştir. Söylem düzeyinde, bu hem “çağdaş” yani Batılı olmak hem de kendine has ulusal kültür oluşturmak gibi ikili bir anlayışın ifadesiydi. Fakat pratikte terazi -zorla veya değil- “çağdaştırma” misyonuna doğru ağırlık kazanmıştır. Örneğin bu dönemde kurulan Halkevleri’ne bakıldığında, yerel kültürü toplama ile Batı sanatını yayma arasında bir gerilim olduğunu ve ikincisinin öne çıktığını görürüz: Halkevlerinin sanat şubesinin amacı “yüksek sanatı” sevdirmektir.⁸ Yani söyleminin aksine rejim, aşağıdan yukarıya gelenleri çok az benimsiyor, yukarıdan aşağıya doğru bir modernleştirici hareket dayatıyordu.

Yurt gezileri de söylem düzeyinde halk ile yeni rejim arasındaki uçurumu kapatmak gibi bir amaç edinse de, Anadolu’ya giden sanatçıların bu uçurumu kapatabildikleri tartışmalıdır. Örneğin Avni Arbaş’ın Siirt

ve Cemal Bingöl’ün Bingöl izlenimle-ri dikkat çekicidir. Daha önce büyük şehirlerde bulunmuş ressamalar, buralarda karşılaştıkları yoksulluk ve kötü koşullar karşısında adeta şaşkı-na döner. Mektuplarında her ikisi de bölgedeki yoksunluğu açıkça yazmış olsa da, aynı zamanda halk ile aralarında aşılabilir bir yabancılaşma duvarı olduğunu da hissettirirler. Daha çok Kürt-Arap nüfusun yaşadığı şehirlerdeki bu yabancılaşmanın adı net bir şekilde konmaz, anıları okuyan okuyucu bunu sessiz bir biçimde hissedebilir. Ayrıca ressamaların bölge insanlarına bakışları da dışarıdan ve ötekileştiricidir. Örneğin yazdığı mektuplar İstanbul’a hiçbir zaman “ulaşmayan” Avni Arbaş, Siirt’teki temizlik koşullarından yakındıktan sonra “Birgün bir kahvehaneye gittim. İskemle filan yok tabii. Kahvecinin oğluydu galiba, bir çocuk kahvehanenin tek hasır koltuğuna oturmuştu. Ben de ‘Kalk oradan’ diye kızdım. ‘Niye’ diye sordu. ‘Ben oturacağım’ dedim. Mektup yazmam lazımdı. Çocuk kalktı. Baktım köşede bir adam elbiselerini çıkarıyor. Sordum ‘Ne yapıyor’ diye. ‘Temizleniyor’ dediler. Sonradan anladım ki bu bit temizliği idi. Neyse bu bitler beni hiç sevmediler ve o koşullarda bitlenmeden Siirt’ten ayrılabilirdim”⁹ demektedir. Avni Arbaş, mektuplarının kaybolduğunu veya sansüre uğradığını söyler. İzlenimlerinde anlattığı şu satırlar belki de yazdığı mektupların neden ‘kayboluverdiği’ne bir işaret: “Siirt’teyken resim yapmak için köylere gitmek istedim. Vasıta yoktu. Valiye gittim. Vali yazar Haluk Nihat Bey’di [Haluk Nihat Pepeyi olsa gerek].. Jandarmalarla birlikte at sırtında köy gezisine çıktım.. Ama halk jandarmadan çekiniyordu. Uzaktan köye yaklaşıyoruz. İnsanlar görünüyor. Ama onlar bizi görünce bakıyoruz kimse kalmamış. Köye gidince jandarmalar muhtar

buluyor. Ben anlatıyorum: Ben ressamım, resim yapmaya geldim. Ressam diye bir şey bilmiyor tabii. Mühendis sanıyorlar beni. İlk istedikleri okul oluyor. Köylü tedirgindi. O durumda nasıl resim yaparsınız? Zor oldu. Bu gerçekleri yansıtmak çok zordu.”

Cemal Bingöl de, halkın yeni rejime alışmadığını teslim ederken onları “iptidai” olarak nitelendirerek, Cumhuriyet ile ilerleme arasında kurulan bağlantıyı tekrarlamakta veya Bingöl halkı için “Mahkemeye düşmek katiyen istemezler. Mahkemeye gitmemek için ne pahasına olursa olsun bütün haklarından vazgeçerler. Mahkemede yalancı şahitlik yapmak, yalan söylemek, yalan yere yemin etmek en tabii hareketlerindendir”¹⁰ der.

Burada dönemin köycü söyleminde şehirli karşısında gerçeküstü bir biçimde yüceltilen köylüye, aynı zamanda “ilkel”, “cahil”, “pis”, “yalancı” gibi sebeplerinden bağımsız nitelikler atfedildiğini de görürüz. Hem yeni rejimin propaganda aracı olan hem de ulusal kimlik arayışı bağlamında gidilen bu geziler, aslında toplumsal düzeyde rejimin meşrulaşması için yapılan bir tür “kendilik” arayışıdır. Fakat bu iki örnekte de görüldüğü gibi sanatçı, bu kendiliğe (veya söylendiği gibi kendi öz kültürüne) dışarıdan bir göz ile bakar; taşra, Anadolu veya köylü, burada *gidilendir*, sanatçının baktığı, ondan bir takım motifler devşirdiği uzak bir nesnedir.

İnsansız manzaralar

Bugünden bakıldığında, her şeye rağmen gezilerin Türkiye resim sanatına katkıları olduğu da iddia edilebilir. Türkiye sanat tarihi yazınında, o döneme kadar resim sanatında peyzaj İstanbul ile sınırlıyken, Yurt Gezileri ile bu durumun kırıldığı ve peyzaj resminin çeşitlendiği kabul edilir.¹¹ Gerçekten de elde kalan az resimden ve desenler ile fotoğraflardan görüldüğü kadarıyla, Yurt Gezileri kapsamında üretilen resimlerin çoğu Anadolu peyzajı ve köy yaşantısıydı.

Fakat resimlerin çoğunluğunun insansız manzaralardan oluşması, geri kalan köy yaşantılarının ise gerçeklikten uzak, idealize edilmiş köylü figürleri olması düşündürücüdür. Örneğin bu süreçte üretilen resimlerden biri olan Şeref Akdik’in epik anlatımlı *Köylü Kızı* tablosu veya Eşref Üren’in yüzleri birbirine benzeyen kadınların uyum içinde tarlada çalıştığı *Bulgar Yıkayan Kadınlar*

tablosu, yoksulluğun yer almadığı bir ortamda, “mutlu, neşeli, romantik” köylü imajlarının örnekleridir.¹²

Gittiği şehirdeki (Dersim) yoksulluğu açıkça resmeden tek ressam olan Hulusi Mercan ise soruşturma geçirmiştir.¹³ Oysa Cemal Bingöl’ün Bingöl izlenimleri gayet açıktı: “Bir toplantıda yerlilerin münevver sayılanları da vardı. Fransızların Suriye’deki idarelerinden bahsediliyordu. Münevver yerlilerden birisi şunları söyledi: ‘Siz bizi daha iyi idare ediyorsunuz azizim.’ Bu sözleriyle kendilerinin bizim tarafımızdan idare edilen bir memleket halkı olduğunu kabul ediyorlardı.. Burada kaldığım müddetçe şuna inandım ki inkılâp bir kültüre dayanmadıktan sonra ne anlaşılabilir ne de sevinebilir. Halkta kuru bir korkunun verdiği sinmeyi ilk nazarda görürüz”.

Devlet destekli sanatta kaçınılmaz olan sansür çoğu ressamın o günler için sıradan olan ideolojileriyle birleştiği için, bu resimlerde gerçeklerin hissettirilmesi yerine idealize figürlerin yer almasına şaşkırmamak gerekir; Anadolu’da elbette topraklar bereketli, halk ise her zaman sağlıklı ve mutludur. ▼

Eşref Üren resim yaparken

- 1 Ali Akay, “Devlet Himayesinden Serbestleşmeye Plastik Sanatlar”, Eczacıbaşı Sanal Müze <http://www.sanalmuze.org/paneller/Mtskm/34dhs.htm>.
- 2 Nilüfer Öndin, *Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat: 1923-1950*, İstanbul, İnsancıl Yayınları, 2003, s. 108.
- 3 İlhan Tekeli-Gencay Saylan, “Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi”, *Toplum ve Bilim*, s. 6-7, Yaz-Güz (1978), s. 83.
- 4 Age, 8.
- 5 Anonim, “CHP Genel Sekreterliğinin Sanatkarlarımızı Himaye İçin Çok güzel Bir Teşebbüsü 10 Ressamımız Yurt İçine Gönderiliyor”, *Ulus gazetesi*, 29.06.1941.
- 6 Nilüfer Öndin, s. 111.
- 7 Deniz Artun, *Paris’ten Modernlik Tercüme*, İstanbul, İletişim yayınları, 2007, s. 268.
- 8 Arzu Öztürkmen, *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 82.
- 9 Murat Ural, *Avni Arbaş*, İstanbul, Millî Reasürans Sanat Galerisi Yayını, 1998, Aktaran: Turan Erol, *Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri 1938-1940*, İstanbul: Millî Reasürans Sanat Galerisi Yayını, 1998, s. 21-23.
- 10 Turan Erol, age, s. 101.
- 11 Kaya Özsezgin, *Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, c. 3, İstanbul, Tıglat Yayınları, 1982, s. 20.
- 12 Cemren Altan-Bensmaine, “Türk Resminde Köylü Teması”, *Sanat Dünyamız*, s. 93, Güz 2004, s. 88.
- 13 Bu soruşturmada bahseden kişi Ferruh Başağadır. Ahmet Oktay, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları / Sosyalist Realizm Üstüne Eleştirel Bir Çalışma*, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008, s. 480.

KIZIL YILDIZ. VE GERÇEKLIK

Bogdanov, Kızıl Yıldız'ı Materyalizm ve Ampiriokritisizm ile aynı yılda yazar. Bir açıdan polemiğin bir ucu da sayılabilir bu roman. Mars gezegeninde sosyalist bir ütopya kurulmuştur.

Bülent Somay

Gerçeklik, ona inanmaktan vazgeçtiğiniz zaman bile ortadan kaybolmayı reddeden şeydir.

Philip K. Dick

British Library'de Bilim Kurgu edebiyatını farklı bir bakışla ele alan (ya da en azından öyle yaptığını iddia eden) bir sergi vardı 25 Mayıs-25 Eylül tarihleri arasında. Adı "Bu Dünyadan Öte: Bilim Kurgu, ama Bildiğiniz Gibi Değil". Sergi, Bilim Kurgu edebiyatını (ama sinemasını değil, ne de olsa British Library) farklı temalar ve farklı bir kronoloji ile ele alıyor ve birkaç teknolojik "numara" dışında kitaptan başka bir şey sunmuyordu (bu internet çağında ne kadar iyi geldiğini anlatamam size).

Bir yandan çeşitli BK yazarlarından alıntılar, bir yandan da BK tarihinde köşe taşı olmuş kitaplar (çoğunun da ilk baskıları) vardı sergide. Serginin

bütününe anlatmaya niyetim yok, ayrıca BK meraklısı olmayanlar için sıkıcı da olabilir. Bir alıntı ve bir kitaptan bahsedeceğim sadece. Alıntı yazının başındaki Philip K. Dick incisi. Kitap ise Aleksandr Aleksandroviç Bogdanov'un *Kızıl Yıldız* romanı.

Dick'in hiçbir romanını ya da öyküsünü okumamış olanlar bile, son otuz yıl boyunca onun eserlerinden yapılmış filmlerden (*Blade Runner*, *Total Recall*, *Minority Report*, *Paycheck*, vs.) en az birini seyretmişlerdir. Bu kadar kolay ve sıklıkla filmleştirilebiliyor olmasından da anlaşılacağı gibi, Dick öyle sıradan bir romancı değil. Ölümünden bir yıl önce, 1981'de şöyle demiş: "Ben romancı değil, kurgulaştıran bir filozofum; roman ve öykü yazma yeteneğimi, algılarımı formüle etmek için kullanıyorum." İddialı bir ifade tabii ki, ama tümüyle yanlış değil. Tabii Dick'in sözünü ettiği "algıların" bizim bildiğimiz algıdan farklı olduğunu da eklemem gerek: Teşhisi hiçbir zaman tamamen kesinleşmemiş olsa da, Dick'in şizofrenik olduğuna dair birçok ipucu var elimizde; dolayısıyla dünyayı bizden farklı deneyimlediğini söyleyebiliriz (şizofreninin özelliklerinden biri de "normal" olandan farklı bir algı/deneyim evreni yaratmasıdır).

Tam da bu yüzden, "Gerçeklik, ona inanmaktan vazgeçtiğiniz zaman bile ortadan kaybolmayı reddeden şeydir," sözünü onun ağzından duymak çok önemli. Eğer bir gün felsefi materyalizm üzerine bir ders hazırlayacak olursam, en başta yapacağım alıntı bu olur herhalde: Yüzlerce materyalistin bin dereden su getirerek anlatmaya çalıştığı şeyi bir şizofreniğin tek cümlede özetleyivermesi, Bilim Kurgunun zaferi olarak görülmeli.

Dick gerçekliğe inanmaktan sık sık vazgeçer (romanlarının başarısı da burada yatar zaten); ama gerçeklik çekip gitmemekte ısrar ettiği için de "delirmek" yerine dönüp deneyimlediklerini biz "normallerin" anlayabileceği bir dilde yazmak zorunda kalır. Bilim Kurgunun ve her türden fantazi edebiyatının başarısı, tam da bunu olanaklı kılıyor olmasıdır.

Aleksandr Aleksandroviç Bogdanov bir Bolşevik (en azından 1909 yılına kadar). Lenin'in yoldaşı, rakibi ve baş belası. Önce tıp eğitimi görmüş, sonra iktisat okumuş, politikayla uğraşmış, derken şiir ve Bilim Kurgu romanları yazmış, devrimden sonra *Proletkult* hareketinin önderlerinden olmuş, en sonunda yeniden tıbbı dönüp bir kan nakli deneyi sırasında ölmüş. Renkli ve hareketli bir hayatı var yani. Bogdanov'un hayatında 1905 devrimi önemli bir dönüm noktası. Bir açıdan, devrimin yenilgisini hiçbir zaman içine sindirememiş, bu yüzden de daima aşırı bir keskinlik, abartılı bir radikalizm içinde olmuş (Lenin'le asla anlaşamamasının temel nedeni de bu).

Bolşevik önderlik için 1908'de Lenin'le rekabet halindeyken, "Ampiriomonizm" diye bilinen felsefi akıma kapılmış, bu yüzden de Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriokritisizm* kitabının polemik hedefi olmuş. Kibar bir şekilde söyleyecek olursak, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm* Lenin'in başyapıtlarından biri sayılmaz. Biraz daha kaba bir deyişle, Bogdanov'u harcamak için alelacele yazılmış, bu yüzden de Marx öncesi 18. yüzyıl materyalizminin fazlaca etkisinde kalmış bir kitap olduğunu da söyleyebiliriz. Ama maalessen, Lenin polemikle yetinmeyerek Bogdanov'u Bolşevik fraksiyondan

da ihraç ettirmiş, böylece ölümüne kadar sürecektir olan küskünlüğüne de yol açmıştır bir bakıma.

Bogdanov, *Kızıl Yıldız'ı Materyalizm ve Ampiriokritisizm* ile aynı yılda yazar. Bir açıdan polemiğin bir ucu da sayılabilir bu roman. Mars gezegeninde sosyalist bir ütopya kurulmuştur. Romanın kahramanı olan Leonid, Rus devrimci hareketi içinde tebdil-i kıyafet dolaşan Metti ve Nenni ile tanışır ve onların daveti üzerine Mars'a gider. Orada, bir yandan bu sosyalist ütopyayı tanıırken, bir yandan da Mars'taki aşk/dostluk/politika ilişkilerine bulaşır. "Barbar Dünyalıları" soykırıma tabi tutma planları kuran bir Marslıyı öldürmek zorunda kalır ve vicadan azabından derin bir melankoliye kapılır. Dünyaya geri gönderildiğinde ise yavaş yavaş iyileşerek yeniden devrimci harekete katılır; ancak bu kez bilgeleşmiş, ütopyanın ütopya olmadığını, mücadelenin sonunun gelmeyeceğini öğrenmiştir. Bir anlamda, tam on iki yıl sonra "En son sayı, en son devrim yoktur," diyecek olan Yevgeni İvanoviç Zamyatin'in (ki o da eski bir Bolşeviktir) yolunu açmaktadır.

Bogdanov Sovyet Devrimi'ni yarı yarıya dışarıdan izledi. 1920'de katıldığı *Proletkult* hareketi de (tıpkı Bogdanov gibi) abartılı radikalizmi ve aşırı keskinliğiyle ünlüydü. Proletkult SBKP tarafından ortadan kaldırıldığında Bogdanov yeniden küsererek tıbbı geri döndü. Kan nakli konusunda birçok yeniliğe imza attı. Ama 1928'de bir deney sırasında yanlışlıkla tüberkülozlu bir öğrenciden aldığı kanı kendisine naklederek öldü. Tıpkı yaşadığı gibi: Devrimci ama denetimsiz; yenilikçi ama tedbirsiz; parlak ama kısa ömürlü. ▼

Kızıl Yıldız'ın İspanyolca baskısı

Rojin Canan Akın ve Funda Danışman'ın Bildiğin Gibi Değil / 90'larda Güneydoğu'da Çocuk Olmak adlı kitabı hakkında

Behçet Çelik

Geçtiğimiz günlerde BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, Başbakan'a bir kitap gönderdi. İlk anda bu kitabın güncel bir kitap olduğu ve Demirtaş'ın Başbakan'ın dikkatini kitapta ele alınan konulara çekmeyi amaçladığı sanılabilir. Oysa, 1990'lar anlatılıyor kitapta. Aradan geçen 20 yıla yakın zamanda içeriğinin güncelliğini yitirmiş olması umulurdu; ne yazık ki böyle olmadı. Aksine, kitapta anlatılanların giderek daha da güncel olma riskiyle karşı karşıyayız. Demirtaş da bu riske -90'lar kâbusunun yeniden yaşanması riskine- dikkat çekmek için bu kitabı göndermiş olmalı.

Bu kitabın altbaşlığı olan "90'larda Güneydoğu'da Çocuk Olmak"taki "Güneydoğu'da" kelimesini görmediğimizde son yılların popüler nostalji kitaplarından biriyle karşı karşıya olduğumuz izlenimi doğabilir. Ne de olsa çocukluğu hatırlamanın biraz buruk, çokça tatlı bir yanı var. Yeniden o yaşlarda olamayacağımız için içimiz burulur, ama konu çocukluk yıllarımızdan açıldığında anlatacak bir dolu şey buluveririz. Karşımızdakiyle aynı şeyleri, diyelim bir sakız markasını, bir oyunu, bir televizyon dizisini hatırlıyorsak o yılları birlikte geçirmiş gibi oluruz, birbirimizin hafızasını tetiklemeye çalışırız. "Bak bir de şey vardı o zamanlar, bildin mi?" Son yıllarda internet forumlarında ya da sosyal ağlarda çocukluklarından benzer şeyler hatırlayanların birbirlerini bulup bitmek bilmez muhabbetlere giriştiklerine sıklıkla tanık oluyoruz. Haliyle hatırlananlar da çoğunlukla o yaşlardaki çocukların dünyalarına ait şeyler oluyor. Bu muhabbetler zaman içinde televizyon dizilerine, *talk-show*'lara yansıkça sanki bütün Türkiye'nin ortak bir geçmişi varmış yanılsaması çıkıyor ortaya. Bütün çocuklar 80'lerin ikinci yarısında ve 90'larda aynı oyunları oynayıp aynı televizyon dizileri seyretilmiş, aynı modaları takip etmeye çabalamış, benzer şarkılar dinlemiş gibi.

"Ortak geçmiş" dediğimiz şey "ortak kader" gibi kurgusal, hayal ve imal edilmiş bir şey aslında. Ne var ki, aynı toplumsal kesimden sürekli aynı ya

da benzeşen kişiler konuştukça bu hayali ortaklık gerçek zannedilmeye başlıyor; klişeler, ezberler yaşananların önüne geçiyor. Demirtaş'ın Başbakan'a gönderdiği, Rojin Canan Akın ile Funda Danışman'ın hazırladığı *Bildiğin Gibi Değil/90'larda Güneydoğu'da Çocuk Olmak*, çocuklukları aynı ülkenin doğusunda geçmiş olanların öbür çocuklardan çok farklı şeyler yaşadıkları gerçeğiyle yüzleştiriyor bizi. Bu çocukların hatırladıkları şeyler de -Batı'dakilerin çocukluk hikâyelerinin benzeşmesi gibi- birbirine bir hayli benziyor. Çarpıcı bir başka nokta var burada. Varlıklı biriyle yoksul biri çocukluklarını düşündüklerinde çok da benzer şeyler hatırlamaz. Biri tatilde yurtdışına gitmiş, öbürü ailesinin geçimi için çalışmak zorunda kalmıştır vs. *Bildiğin Gibi Değil*'deki çocukların da bazıları varlıklı ailelerden geliyor, bazıları ise çok yoksul; aşiretlerin önde gelen ailelerinden olanlar da var içlerinde, sürekli/düzenli işi olmayan aile büyükleriyle birlikte çocuk yaşta Batı illerine çalışmaya gitmek zorunda olanlar da. Yine de anlatılan şeylerin büyük bölümünün ortak/benzeş olması, Türkiye'nin güneydoğusuyla ilgili sorunun bazılarınca ifade edildiği gibi sadece az gelişmişlikle ilgili ya da ekonomik nedenleri olmadığını, zengin-yoksul (ağa-köylü) ayrımını dikey olarak kesen başka bir sorunun varlığını bir kez daha hatırlatıyor. Örneğin, dedesi devletle ortak çalışmış bir milis olan Wanbetan'ın gördüğü ve tanık olduğu zulme ne ailesinin geçmişi ne babasının ekonomik imkânları ve devlet güçleri nezdindeki itibarı engel olabiliyor.

"Bu mudur kardeşlik?"

Bunlar elbette yeni değil, on yıllardır Türkiye'de sıkça dile getiriliyor; Kürtlerin Kürt oldukları için ezildikleri, yok sayıldıkları, katledildikleri, zulüm gördükleri... Akın ile Danışman'ın görüştüğü katılımcıların anlattıkları olaylar bir başka yalanın örtüsünü sıyrıyor. Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda 90'lar boyunca "istenmeyen" şeyler yaşandığından kimsenin kuşkusu yok artık, ama yaşananların masum halkı değil teröristleri ve yandaşlarını hedef almış olduğu yalanı Batı'da bir hayli

Yaraları Hakikatle Sarmak

müşteri buluyor. Kitapta çocukluk ve gençlik hatıraları olarak anlatılanlarsa 90'larda yaşananların nasıl büyük ve yaygın bir zulüm olduğunun farkına varmamızı sağlıyor.

Geçen sene Habur'daki kamptan bir grup Türkiye'ye geldiğinde yaşanan tartışmalar o kadar öne çıktı ki, "Bu insanlar ne zaman Türkiye'den gittiler, neden on yıla yakın zamandır BM kampında yaşamayı yeğliyorlar?" sorusu pek gündeme gelemedi. Bir mülteci kampındaki hayatı (üstelik

iç savaş yaşanan Irak'taki bir kampı, dikkatinizi çekerim) yeğleyenlerin başlarına ne gelmişti? Üstelik bu gelenler öyle teröriste falan da benze-miyorlardı, yaşlılar, kadınlar, çocuklar vardı aralarında. 1984 doğumlu Nuvin'in anlattıkları yaşanan felaketin zaman ve mekân ötesi bir hal aldığını gösteriyor, onun ve ailesinin K. Irak'a gitmeden önce yaşadıkları kadar, BM kampında yaşadıkları da acılarla ve zorluklarla dolu. Nuvin'in hayat çizgisi 2006'da döndükten sonra da pek değişmiyor. Aynı davadan

üç kez yargılanıyor, aylarca haksız yere tutuklu kalıyor. Şöyle sesleniyor Nuvin söyleşinin sonunda: “Biz kardeşiz, diyorlar, ama ortada bir kardeşlik görmüyoruz. Bize hayvan muamelesi yapılıyor. Ben küçüklüğümünden beri rezillik içindeyim. Açlık, susuzluk ve sefalet içinde geçti ömrüm. Bu mudur kardeşlik?”

Bildiğin Gibi Değil’in bir başka önemli yönü de görüşülen kişilerin sadece başlarına gelenleri anlatmıyor olmaları. Katılımcılar yaşadıkları acıların, gördükleri zulmün iç dünyalarında nelere yol açtığına da az ya da çok değiniyor. Çoğunun belirli bir yaşa geldikten sonra dönüp çocukluklarına baktıklarında bir yandan da kendilerini tarttıkları anlaşılıyor. Neyi neden yaptıklarının, başlarına gelenlere hangi dönemlerde nasıl tepkiler verdiklerinin üzerinde bir hayli düşündükleri anlaşılıyor. Belli ki, kimsenin el uzatmadığı zamanlar boyunca kendilerini sağaltmanın bir yolunu aramışlar. Çektikleri acıların iç dünyalarında bıraktığı tortuları, izleri kendi tutum ve davranışlarında fark ettikçe bunlara birer mim koyup üzerinde düşünüp taşınmışlar.

Kitapta sadece yaşanan siyasî baskı ve zulüm anlatılmıyor. Aile içi ilişkiler, kadın-erkek ilişkisine ve gündelik hayata dair dikkat çekici ayrıntılar da aktarıyor katılımcılar. Avsiya’nın şu sözleriyle o yılların genel atmosferinin çarpıcı bir ifadesi: “Buralarda öğlen vakitleri insanın içine hüznün düşerdi. Akşamı ve yarını düşünürdün. Yarın sabaha kim kalkar, kim ölür, kim yaralanır diye. Bu yüzden hiç akşam olsun istemezdim.”

Başkalarının acılarına tanık olmak

Katılımcıların çoğu kendi başlarına gelenlerden daha beterini çekmiş olanlara tanıklık etmiş. Kimi babasının, kimi kardeşinin, arkadaşının ya da sadece aynı anda aynı işkencehanede bulunan bir başkasının

başına gelenleri gördüklerinde kendi çektiği acıların çok da önemli olmadığını düşündüklerini ifade ediyor. Çektikleri fiziksel acının yanı sıra, daha zor durumdaki bir başkasının acısına engel olamamanın, eli kolu bağlı kalmanın ruhsal acısını duyduklarından, bu ikincisinin yarattığı tahribatın azımsanmayacak ölçüde olduğundan satır aralarında söz ediyorlar. (Tam da bu nedenle, başkalarının acılarıyla acıları katmerlendiği için çektikleri acıları görmezden gelmiş olanları anlamakta zorlanıyorlar.) Ağzı birliği etmişçesine bütün katılımcılar, söz barışmak ve affetmek (güncel bir deyimle “helalleşmek” de denebilir) bahislerine gelince, barışacaklarını ama affedemeyeceklerini söylüyor çoğunlukla. Aznavurê, affedebilmesi için toprak altındakilerin çıkmasının, geçmişinin geri verilmesinin gerektiğini söylüyor örneğin. Xêzek unutamayacağı için affedemeyeceğini, Stililê ancak unutulabilirse affedebileceğini söylüyor, Şêyhan ise öldürülen babası aklına geldiğinde affedemeyeceğini belirtiyor.

Bütün bu yaşadıklarına ve affetmelerinin imkânsızlığının farkında olmalarına rağmen barışmaktan yana olduklarının altını ısrarla çiziyor katılımcılar. Kendilerine bu acıları bizzat yaşatanları, katilleri, katliam emirlerini verenleri, işkencecileri ise affedemeyeceklerini, onların hak ettikleri cezalara çarptırıldığını görmek istediklerini vurguluyorlar. Başlarına gelenlere, çektikleri acılara gözlerini kapatanlara ise sitem ediyorlar. Bir ülkenin bir bölümünü böylesi bir savaş sarmış, evler, köyler yanar, insanlar kendilerini neyin beklediğini bilmeden yollara düşmüş, sürülmüşken ülkenin öbür yarısındakilerin bu yaşananlara kayıtsız kalmış olmasını anlamakta zorlandıkları anlaşılıyor. Barış konusunda çok umutsuz değililer, ama barışabilmeleri için bugüne kadar duyulmayan seslerinin duyulması

gerektiği ifade ediyorlar. Empati bekliyorlar, basit bir şey istiyorlar, kendinizi bizim yerimize koyun, yedi yaşına kadar iştmediğiniz bir dilde eğitim almaya zorlansanız, bütün köyünüz meydanda toplanıp üzerlerine kurşunlar yağdırılsa, en sevdiğiniz insanlar güpegündüz sokak ortasında öldürülse, katilleri yıllarca bulunmasa, küçücük bir çocukken bulduğu mayının patlamasıyla ölen arkadaşlarınız olsa, onların ölümüne tanık olmuş olsanız, çatışmaların sona erdiği dönemlerde, ülkenin öbür ucunda kutlama için atılan havai fişeklerin sesiyle o günlerin yeniden geldiği korkusuyla ürperecek kadar sinirleriniz harap olmuşsa ne yapardınız, bunu sorun kendinize, diyorlar.

Hakikatlerin araştırılması

Barış için, kalıcı ve sürdürülebilir bir barış için, 90’lar boyunca neler yaşandığının tam olarak bilinmesi gerekiyor. Avsiya şöyle sesleniyor: “Benim tek isteğim insanların burada ne çektiğimizi bilmeleri. Batı’dakiler bu yaşadıklarımızı yaşasaydı herhalde dünyayı yakarlardı, diyorum. O yüzden bizi anlamalarını ve barış için bize destek vermelerini istiyorum.” Kendi yaşadıkları bir yana, tanık olduğu vahşetin ardından “Hazal’dan sonrası yoktu artık bizim için. Ülke anlamını yitirdi. Yani hukuk, anayasa her şey bitti” diyen Wanbetan’ın aklının almadığı insanın insana böyle bir vahşeti nasıl reva gördüğü kadar, insanların ilgisizliği aynı zamanda: “Biz neyiz, dünyanın neresindeyiz? Bu ülkenin insanları bizi niye görmüyor? Burada bu kadar kan akarken, bu kadar insan ölürken, bu küçücük çocuklar bunları yaşarken bu ülkenin insanları niye duymuyor bizi?”

Bildiğin Gibi Değil’de hayat hikâyelerini, başlarına gelen ya da tanık oldukları zulmü, haksızlığı anlatan katılımcıların çocukluk ve gençlik hatıraları fiziksel ve ruhsal

acılarla dolu. Anlattıklarını art arda okudukça barış için atılacak adımlardan ilkinin gerçeklerin ortaya çıkması için çalışmak olduğu anlaşılıyor. Onların yaşadıklarını unutmaları imkânsız, ama uğradıkları zulme kayıtsız kalmayı bırakır, kafalarımızı gömdüğümüz kumdan çıkartıp işlenen suçların sorumlularının bulunması, bu acıları yaşatanların yanına kâr kalmaması için bir şeyler yapabilirsek, sadece onların acıları görülmüş, yaralarına bir insanın başka bir insanın acısına ortak olmasının mucizevî merhemi sürülmüş olmayacak, bundan sonra benzer acıların yaşanmasına da engel olunacaktır.

Ergenekon’un Fırat’ın doğusunda neler yaptığı konusu bu nedenle çok önemli. Hakikatlerin araştırılması için komisyonlar kurulması, 90’larda neler yaşandığının korkusuzca araştırılması bu yüzden şart. Bunlar, evet, bir yanıyla toplumsal-siyasal talepler, ama *Bildiğin Gibi Değil*’i okuduğumuzda anlıyoruz ki, bu taleplerin bireysel bir yanı da var; bireylerin altüst olmuş hayatlarının düzene girmesi, yaraların sarılması, sağlması için de bu taleplerin mutlaka hayata geçirilmesi gerekiyor. Savaşın yeniden tırmandığı, olası çatışma, katliam haberleri nedeniyle akşam bültenlerini yüreğimiz ağzımızda izlediğimiz bugünlerde, sadece savaşın neleri harap ettiğini hatırlattığı için değil, yaraların nasıl sarılacağı konusunda ipuçları da içermesi nedeniyle çok güncel bir kitap *Bildiğin Gibi Değil*. ▼

(Bu yazının daha erken bir şekli 10 Temmuz 2011 tarihli *Taraf* gazetesi Kitap Eki’nde yayınlanmıştır.)

“Bildiğin Gibi Değil’de başlarına gelen ya da tanık oldukları zulmü, haksızlığı anlatan katılımcıların yaşadıklarını unutmaları imkânsız, ama onların uğradıkları zulme kayıtsız kalmayı bırakır, kafalarımızı gömdüğümüz kumdan çıkartıp işlenen suçların sorumlularının bulunması, bu acıları yaşatanların yanına kâr kalmaması için bir şeyler yapabilirsek, sadece onların acıları görülmüş, yaralarına bir insanın başka bir insanın acısına ortak olmasının mucizevî merhemi sürülmüş olmayacak, bundan sonra benzer acıların yaşanmasına da engel olunacaktır.”

DÜŞÜNCELİ ROMANCININ DENEYİMİ

Orhan Pamuk, *Saf ve Düşünceli Romancı* kitabında, kırk yıllık yazarlık deneyiminin göz önünde bulunmayan yanlarını dışavuruyor.

Semih Gümüş

Adeta okurken yazdığımıza göre, nasıl okuduğumuz nasıl yazdığımızı da gösterir. Doğru bir okuma biçimi, yazarın ömrü boyunca elinden bırakmadığı etkinliği. Roman ya da öykü, bu arada yeni biçimler alarak kendini yeniliyorsa, bütün yazınsal öğelerinin de ona koşut bir değişim yaşaması gerekir elbette. Yazdıkları üstüne düşündükleri, yaşayan edebiyatın tartıştığı sorunlar arasında yer tutan romancılara, *düşünceli romancı* diyor Orhan Pamuk. Bizim edebiyatımızda düşünceli romancıların pek az olduğunu, oysa yazılanlar üstüne pek düşünüp yazmayan *saf romancıların* çoğunluğu oluşturduğunu belirtiyor ki, elbette böyle bir geçmiştir yaşadığımız. Yaratıcı yazarların kendi verimleri arasında yalnızca öykülerin ya da romanların bulunduğu, bu arada düşünce üretimiyle ilişkilerinin adanmaklı zayıf olduğu bir edebiyat dünyamız oldu.

Orhan Pamuk, *Saf ve Düşünceli Romancı* kitabında, kırk yıllık yazarlık deneyiminin göz önünde bulunmayan yanlarını dışavuruyor. Harvard Üniversitesi'nde verdiği Norton dersleri, romancının yaratma eyleminin en önemli başlıklarına ilişkin, yaratıcı yazıyla içli dışlı herkesin ilgi alanında bulunan sorunları tartışıyor.

Romanların aslında hayatın öbür yüzü olduğu üstünde duruyor Pamuk. Okurlar, romanlarda anlatılanların gerçekten yaşandığını düşünür. Edebiyatın *gerçekten daha gerçek* olduğunu söyleyen romancılar da buradan güç alır. Bu noktada bir düzeyi daha gösteriyor Pamuk: Yazarlar da

aslında yazdıklarının gerçek olduğunu düşünür. Gerçeğin kurmaca içinde yeniden yaratılmasından sonra ortaya çıkan yazınsal gerçeklik, eğer bir gerçeğin bizim bilmediğimiz bir biçimi olduğunu anlatacak kertede sahici ve inandırıcı değilse, romanın okurla kurduğu ilişki kopmaya başlar. Sartre'ın "düzyazı yararcıdır" sözü de sanırım buradan çıkmıştır.

Pamuk, "Roman yazmanın ve okumanın, özgürleşmek, başka hayatları taklit etmek ve kendini bir başkası olarak düşlemekle ilgili ahlaki bir yanı vardır," derken, yazarlık ahlakını anlatıyor aslında. Yazının ahlakı ya da yazarlık ahlakı. Edebiyatın hayatla kurduğu ilişkide, yakamızı bırakmayan iki düzey. Romancı ister istemez ikisini de aklında tutarak yaşar ve yazar. Bu, onun kurmaca gerçekleri gözlerinin önünde canlandırma yetilerini güçlendirir. Kendisini tanıyan romancı, başkalarını da aynı biçimde tanıdıktan sonra romanın gerçekliğini ni tam anlamıyla kuşatmış sayılır.

Romancının yaratma biçimi başlıca iki kapıya açılır. Pamuk, *Saf ve Düşünceli Romancı*'da bu iki kapıyı da ardına kadar açıp okuru romanın yaratım sürecinin içine çekiyor. İlki, görsel, ikincisi sözcüklerle canlandırma. Kendisinin görsel algılara dayalı bir yaratma biçimi olduğunu anlatıyor Pamuk. "Roman yazmak kelimelerle resim yapmak, roman okumak da başkalarının kelimeleriyle kafamızda resimler canlandırmaktır," diyor. Ne anlatacaksa, önce onu gözlerinin önünde bir resim gibi oluşturmaya başladığını, tasarlama ve yazma sürecinde resmin fazlalıklarını atıp bütün ayrıntılarını tamamladığını,

böylece yazacağı romanı eksiksiz bir resim gibi gözlerinin önünden geçirecek canlandırdığını belirtiyor. Kişisel bir seçim ya da yatkınlık bu, yoksa roman yazmanın herkesçe uygulanacak biçimi değil elbette.

Bu arada anlatacağı resmi görüntülerle değil, sözcüklerle yaratma biçimi var ki, Pamuk, Dostoyevski'yi örnek veriyor. "Görsel hayal gücü" karşısında "kelimesel hayal gücü"ne seslenen yazarlar, böylece hikâyeyi değil, anlamı öne çıkarıyor. *Saf ve Düşünceli Romancı*'nın "Merkez" adlı bölümünde anlatılan, romanın merkezindeki sorun, sözcüklerin anlamlarının birbirini tamamlayarak oluşturduğu yaratım sürecinin odak noktasını belirtir. Böyle roman yazmak, seçilmiş sorunları ve anlamları sözcüklerle yeniden anlamlandırıp derin anlamlara dönüştürmektir.

Romanlar okurların hayal gücünü geliştirir, hayal edemedikleri dünyaları onların önüne getirir. Bu, yazarın asıl amacıysa, bunun için sürekli kendini yenileyen biçimlerin hiçbirini dışlamaz romancı. "Borges, Calvino gibi temel olarak romancı olmayan ama kurmacanın metafiziğini araştıran yazarların etkisiyle 1980'lerden başlayarak dünya romanında ortaya çıkan ve kabaca postmodernist denen yenilikler, romanın –Henry James gibi Yourcenar'ı da meşgul eden– hakikiliği ve inandırıcılığını artırmış, roman ile düşünme geleneğini sağlamlaştırmıştır."

Pamuk'un yazarlığının önemli yanı, yaratıcılığının sınırlarını genişletmeye yatkınlığıdır. *Cevdet Bey ve Oğulları*'ndan *Kara Kitap*'a geçerken,

romanın gerektirdiği bütün biçimlerin kendisine ait olduğunu düşünen bir romancı tavrına sahiptir o. Bunun için de Pamuk'un modernist ya da postmodernist olup olmadığı tartışması, nitelikli bir roman tartışmasına yol açmıyor. İlk romanında klasik roman tekniğine bağlı kalırken, postmodern tekniklerden yararlanmaya başladıktan sonra romanlarını değiştiren Pamuk, herhangi bir biçime saplanmadan, her romanında gerekli gördüğü teknikleri kullanarak yazıyor. Bir romancı, başka nasıl davranabilir. Ben yalnızca postmodern yazarım, öteki biçimler öldü, diyen romancı, romanın yolunu bulamaz.

Saf ve Düşünceli Romancı'da "merkez" kavramını derinleştiriyor Pamuk. "Merkez; hayat hakkında derin bir görüş, bir çeşit sezgi, derindeki gerçek ya da hayali, esrarlı bir noktadır." Yazarın ve okurun çekim gücünden kurtulmasının olanaksız olduğu bir nokta. Bir bakıma, romanın varlık nedeni. Asıl sorunu. Öteki bütün öğeleri kendi çevresinde düzenleyen merkez, kendi evreninde çeşitli sorunları taşıyan noktalar bulundurur ve onlarla karşılıklı bağlar kurmak, romancının çetin işlerindendir.

Saf ve Düşünceli Romancı, sanırım yeni yazmaya başlayan yazarlar için bir başucu kitabı olduğu kadar, Pamuk'un yazarlık deneyiminin başlıca dayanaklarını ayrıntılı biçimde dışavuran, sık sık dönüp bakılacak bir kitap. Nasıl okumak gerektiğini merak edenler de ilgisiz kalamaz bu kitaba. Düşünceli romancıların benzerlerini yazmasını bekleyebiliriz. ▼

TEK BİRLİK DİZİLER VE ZENOFOBİ

İlerlemenin, bilimsel bilginin, hatta modernleşmenin temsilcisi ahir zaman evliyası bir doktor, geri kalmış, cahil, törelerin kısılcacında inleyen, dağlık, medeniyetten uzak bir Kürt köyüne mehdi suretinde nazil olur.

Mehmet Şarman

Günümüz Türkiye'sinde yaşanan birçok siyasî sorunun, kin ve nefret ortamının şüphesiz tarihsel, siyasî, psikolojik birçok nedeni var. Bunları zenofobik bir zemin üzerinde tekrar kurgulayıp üreten, ötekini aşağılayan, çarpıtan ve problemleri kısır döngüye çeviren medyanın buradaki olumsuz rolü yadsınamaz. Bu yazıda "Tek Türkiye" dizisi ve yayınlandığı kanalın (Samanyolu TV) temsil ettiği cemaatin (Gülen Cemaati) düşünce dünyası arasındaki paralelliklere ve oradan yabancı düşmanlığına, yabancı korkusuna değinmeye çalışacağım.

Tek Türkiye

Uzun süre önce birkaç bölümünü izlediğim ve sonrasında tiryakisi kesildiğim "Tek Türkiye" dizisi kanımca birçok tarihsel (Türk-İslam sentezinin ve devletin Kürt meselesi karşısındaki klişe tavrı), sosyolojik (sadece coğrafi bir dağlık alan olarak içi boşlatılan sosyoloji bilimi ve kendi kendinin oryantalisti olma hali) ve psikanalitik (kötülüğün tezahür etme biçimleri ve çarpık fanteziler) okumalara açık olması sebebiyle zengin malzemeler barındıran bir yapım.

Konya yakınlarında dağlık bir köyde çekilen, yapımcıları tarafından beyaz bir sayfa kadar temiz kalpli gençlerimizin PKK gibi korkunç bir örgüte katılmalarına engel olmak, bir nebze olsun onları doğru yola çekmek gibi son derece iyi niyetli ve ulvi bir gaye ile

yapıldığının altı çizilen bir dizi "Tek Türkiye". "Mazlum, kimsesiz, bilgisiz, gariban bir Kürt köyünün", "zalim, aşağılık PKK" örgütüne karşı onurlu mücadelesi anlatılıyor.

Dizi baştan sona gerçeklerin (olay) mahalline uğramadan, Türkiye'de resmî raporlara dahi giren onca bilgiye rağmen hakikati tamamen tersyüz ederek, birçok psikolojik hastalıktan muzdarip olduğu anlaşılan insanların korkunç bilinçaltılarından fırlamış sığ, hakkaniyetsiz, saldırgan bir çerçeveye çizilen, özelde PKK'yı genelde Kürt halkını aşağılayan bir yaklaşım üzerine kurulu. Konuyu kısa tutmak adına dizide sürekli ön plana çıkan iki toplumsal figüre (doktor ve köy imamı) ve bu figürlerin altında yatan kültürel/ideolojik kodlara daha yakından bakalım.

İlerlemenin, bilimsel bilginin, hatta modernleşmenin temsilcisi ahir zaman evliyası bir doktor, geri kalmış, cahil, törelerin kısılcacında inleyen, dağlık, medeniyetten uzak bir Kürt köyüne mehdi suretinde nazil olur. Medeniyetin ve ilmin verdiği görev bilinciyle hemen işe başlar. Köylülere acır ve onları (zencileri, Aborijinleri, Kızılderilileri... Kürtleri) içerde, dışarıda, çayırdı, dağda, ayakta, yatakta ihya eder. Köy halkının doktora karşı ilgisi siyah adamın beyazla karşılaşmasını andırır; ağzı açık ve hayranlık dolu şaşkın bakışların bir müddet sonra müthiş platonik bir aşka dönüşmesiyle irşat tamamlanmış ve görev bitmiş olacaktır. (Bkz. İrşat Ekseni, Fethullah Gülen).

Bu sakat algı, Cumhuriyet döneminin "Orda bir köy var uzakta"ya gidip "Dağ Çiçeklerim"i eğitip Türk'ün yüce kudreti ve devletimizin su geçirmez koru(yu)culuğunu anlatan idealist öğretmenlerinin doktor kimliğinde vücut bulmuş halidir. Öğretmenlerden doktorluğa terfi etmek zorundadır, çünkü bu münevver abimizin karşısında sadece cahil bir kesim değil, kötükaka, ipe sapa gelmez, anarşik, komünist duygularla ruhu hastalanmış, devletin birliğine-yekliğine-tekliğine ve nihayetinde üniterliğine maazallah göz dikmiş, inanç buhranında debelenen kimseler vardır artık. Bu yüzden doktorluk mesleğinin tedavi etme özelliği imamın manevî kudreti, güçlü nefesiyle birleşecek, maddî ve manevî bir tedaviyle

Tek Türkiye

Yapımcı:
Salih Asan

Senarist:
Ali Kara, Samim Utku

Yönetmen:
Çelik Berksoy, Gürsel Ateş

Kanal:
Samanyolu TV

Yayın tarihi:
2007-2011

Sezon sayısı: 4

Bölüm sayısı: 150

Bunca kötülüğü yapanların itici kuvvetinin inançsızlık olarak kurgulandığı "Tek Türkiye", Maraş'ta, Sivas'ta asla domuz eti yemeyen ama pişmiş insan eti kokusuna düşkün olan tekbirli Sünni kitleye doksan dokuzluk tespih boncukları gibi dağılacaktır.

aydınlanma süreci başlayacaktır. İmamın Cumhuriyet iklimindeki öcü kimliğinden, gericiliğin sembolünden olumlu bir role terfi etmesi aşağı yukarı aynı ihtiyaçtan olup değişen ülke koşullarında (potansiyel düşmanın dönüşümünde) saklıdır. Düşman artık sadece cahil değildir. Yukarıda belirtildiği gibi komünizm diye bir tehlike varken Harun Yahyavari bir çabayla mücadeleye girişip inancın, sabrın, birlik ve bütünlüğün (din birliğinin) sembolü olmuştur İmam.

Ve bu iki yüce gücün, Doğu'nun maneviyatı ile Batı'nın ilminin iki kolundan birleşmesi, bir Doğu-Batı çelişkisinin simülasyon düzeyinde çözümü ve sanal tatmini ile habis düşman (PKK-Ermeni-ecnebi kışkırtması) alt edilecektir.

Düşman olarak yaftalanan şahıs kademe kademe inançsızlığa doğru yol çizer. Önce yolunu şaşırmış olan bu Kürt -şüpheye düşen mümin- sonra domuz eti yiyerek dinden çıkıp en son da sünnetsiz olduğu anlaşılınca, Müslümanlık aklanıp tüm kötülük başkasında, ötekinde (ecnebi ya da gâvurda) somutlaşır. Ve vicdan bir daha rahatlar, yüksek düzeyde katarsisle seyirci iyice arınacaktır. Bunca kötülüğü yapanların itici kuvvetinin inançsızlık olarak kurgulandığı "Tek Türkiye", Maraş'ta, Sivas'ta asla domuz eti yemeyen ama pişmiş insan eti kokusuna düşkün olan ve Madımak Otel'i'nin altındaki güzel kebab salonunda kebab ve lahmacunla beslenen tekbirli Sünni kitleye doksan dokuzluk tespih boncukları gibi dağılacaktır.

Kürt meselesi

Gelelim dizinin-cemaatin-seyircinin söyleminde Kürt meselesine.

Mesut Yeğen *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu* adlı kapsamlı ve yetkin çalışmasında devletin "Kürt Sorunu" karşısında yıllardır kurgulamış olduğu söylemin ince bir analizini yapar. Ve Cumhuriyet'in yıllardır bir ulusal hak talebi olan mücadeleyi sırasıyla irticaî faaliyetler -şaki ve eşkıya problemi- ecnebilerin (dış mihrakların) kışkırtması - geri kalmışlık olarak özetlediğini anlatır.

Şimdi resmî zulüm söyleminin kurguladığı ve binlerce kurbana mal olmuş bir dilin en klişe halinden hâlâ medet ummak neye denk gelir? Daha da önemlisi, dünyaya hoşgörü yağmurlarıyla açılan, diyalogu ve empatiyi portatif köprüler gibi yanlarında taşıyan Gülen ve cemaatinin söylemleri nasıl oluyor da bu kadar adaletsiz ve faili meçhul üzerine kurulu bir meseleyi, bu çivisi çıkmış, ellerinde patlamış bakışla ele alır?

Dizide PKK'ya katılan, ya kandırıldığı için ya içindeki eşkıyaya engel olamayıp haraç kesip tecavüz etmek için ya da cahilliğinden katılıyor. Dikkat ederseniz, yıllardır bize (Kürtlere) "Aslında siz yoksunuz, sorunuz da yok" deniliyor. "Bir olay varsa da, ya eşkıyalık ya da geri kalmışlıktan ileri gelir" diyenler Silivri'de yatanlarla aynı paralellikte düşünmektedir. Ama tarihin garip bir cilvesi mi, bilinmez, bugün Silivri'dekiler ile Silivri dışında "tektürkiyedekiler" arasında mesafe oldukça açılmakta.

Ortak noktaları (mesela Kürt soruna bakış), ayrı noktaları kadar çok değilmiş meğer.

Biz izleyicilere düşen ise, sır kapısından geçmiş, basiret gözleri açılmış sevgili Samanyolu TV'nin bilen, teslim alan, öğreten, hükmeden, doğrusuna karar veren beyaz adamın şıklığı ve iğrenç kibriyle gelip kara derilerimize aksakalından, vahiyli rüyalarından aldığı destekle beyaz lekeler bırakıp gitmesine izin vermektir. Böylelikle biz hımbıl, tez kanan, eşkıya artığı Kürtleri hidayete erdirmesini ummaktır. Zaten tek sorunumuzun bu geri kalmışlık ve yoksulluk olduğunu çoktan idrak eden Cemaat, Kurban Bayramlarında ve Ramazanlarda bol bol gıda dağıtarak içimizdeki habis ruhu bu mübarek gıdalar vasıtasıyla öldürüp bizleri kimlik arayışı gibi bir yanılsamadan kurtarmayı umuyor uzun süredir.

"Öteki" korkusu

Yapılan bazı anketlerde yabancı komşu istememe şeklinde tezahür eden bu korku ayrıntılı bir şekilde irdelenmeye değer. Buna paralel olarak tarih kitaplarından basit bir dilbilgisi cümlesine kadar "öteki" hep kötülüğün sembolü, Türk milleti de kahramanlık ve medeniyetin yegâne temsilcisi olarak anlatılır. Bugün Türkiye'de Yahudilik, Ermeni Dölü gibi etki gücünü başka bir ulusa benzetilme korkusundan alan birçok kavram da galiz küfür niyetine kullanabilmektedir. Osmanlı'nın yedi cihanda at koşturup istediği yerleri cihadın aşkıyla zaptırap altına almasını kahramanlık

olarak anlatan; başkasının evinde, bağrında ne aradığımızı sorgulamayı akıl etmeyen millî tarihin işleniş bu ecnebi nefretinin en iyi örneğidir. Hatta biz o kadar çok iyiyiz ki, kötülük içimizden değil ancak korkunç ve söylenirken bile müstehcen bir tını taşıyan "dış mihraklardan" gelir. "Tek Türkiye" ve benzeri diziler bu söylemi en geniş anlamıyla kurgulayıp üretmekten imtina etmez.

Nihal Atsız'ın oğluna vasiyetini alıntılayarak bitirelim. Bu dizileri yapanların zihin dünyasına ışık tutuyor kanımca.

... Oğlum;

Bugün tam bir buçuk yaşındasın. Vasiyetnameyi bitirdim kapatıyorum. Sana bir resmimi yadigâr olarak bırakıyorum. Öğütlerimi tut, iyi bir Türk ol!

Komünizm bize düşman bir meslektir. Bunu iyi belle. Yahudiler bütün milletlerin gizli düşmanıdır. Ruslar, Çinliler, Acemler, Yunanlılar tarihi düşmanlarımızdır.

Bulgarlar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler, Fransızlar, Araplar, Sırp, Hırvatlar, İspanyollar, Portekizliler, Romenler yeni düşmanlarımızdır.

Japonlar, Afganlılar ve Amerikalılar yarınki düşmanlarımızdır.

Ermeniler, Kürtler, Çerkezler, Abazalar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Lazlar, Lezgiler, Gürcüler, Çeçenler içerideki düşmanlarımızdır.

Bu kadar çok düşmanla çarpışmak için iyi hazırlanmalı.

Tanrı yardımcın olsun! ▼

13/8/963

Adı Soyadı *Salma*
Baba Adı *Yusuf*
Doğum yeri ve yılı *İskeçe 1915*
San'atı *Tütün İşçisi*
Çalıştığı yer *A.Ş. Beşiktaş*
Sendika Sicil No. *102*
Giriş Tarihi *5.7.963*
Adresi *Beşiktaş Abbas*
cep S.K. N:20

İSTANBUL
YAPRAK TÖTON EL İŞÇİLERİ
SENDİKASI

Hüviyet Kartı

1960

YENİ DOĞAN MATBAASI - Beşiktaş